

"Ой, і шкода, шкода біленького цвіту,
Що розвіяв вітер та й по всьому світу".

Народна пісня

1945
2005

WORLD WAR II SURRENDER
DOCUMENT - GERMANY

Альманах
Українського
Народного
Союзу
2005

**ALMANAC
OF THE
UKRAINIAN NATIONAL
ASSOCIATION**

2005

SVOBODA PRESS
Parsippany, New Jersey

**АЛЬМАНАХ
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

**2005
РІЧНИК 95-ИЙ**

ВИДАВНИЦТВО „СВОБОДА“
Парсипані, Нью-Джерзі

Головний редактор „Свободи“ – *ІРЕНА ЯРОСЕВИЧ*

Редактор Альманаху-2005 – *ПЕТРО ЧАСТО*

Обкладинка *СТЕПАНА СЛУЦЬКОГО*

Printed in U S A

Svoboda—P.O. Box 280, 2200 Route 10, Parsippany, NJ 07054

ГІЧЕНЬ

Н	С	Д	Юліанський	Григоріанський
1	19	С	Боніфатія, муч., Іллі	Найм. Хр., В. В., Новий Рік
2	20	Н	Нед. пер. Різ. Св. Отців, Гл. 6 Ігнатія, свщмч.	Нед. пер. Богоявленням, Гл. 6 Сильвестра, свт., папи
3	21	П	Юліанії, мчц.	Малахії, прор.
4	22	В	Анастасії, влкмчц.	Собор 70 Апостолів
5	23	С	10-ох Критських мчч.	Щедрий Вечір, Теопемта
6	24	Ч	Навеч. Різдва, Євгенії	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЕ
7	25	П	РІЗДВО ХРИСТОВЕ	Собор Ів. Хрестителя
8	26	С	Собор Пр. Богородиці	Юрія, прп., Еміліяна
9	27	Н	Нед. по Різді, Гл. 7 Стефана Первомученика	Нед. по Богоявленню, Гл. 7 Полієвкта, мч.
10	28	П	2000 мчч. у Никодимії	Григорія, св., Маркіяна
11	29	В	Дітей убитих у Вифл.	† Теодозія Вел., прп.
12	30	С	Анізії, мчц., Тимона	Татіяни, мчц., Евпраксії
13	31	Ч	Меланії Римлянки, прп.	Єрмила і Стратоника мчч.
14	1	П	Найм. Хр., В. В., Новий Рік	Отців уб. у Синаї і Раїті
15	2	С	Сильвестра, св., папи	Павла і Івана, прпп.
16	3	Н	Нед. пер. Богоявленням Гл. 8 Малахії пророка	Нед. Митаря і Фарисея, Гл. 8 Поклін оков. Ал. Петра
17	4	П	Собор 70 Апостолів	† Антонія Вел., прп.
18	5	В	Щедрий Вечір, Теопемта	Атаназія і Кирила, свтт.
19	6	С	БОГОЯВЛЕННЯ ГОСПОДНЕ	Макарія Єгип., прп.
20	7	Ч	Собор Ів. Хрестителя	† Євтимія Вел., прп.
21	8	П	Юрія прп., Еміліяна	Максима, ісп., Неофіта
22	9	С	Полієвкта, мч.	Тимотея, Ал.
23	10	Н	Неділя по Богоявленню, Гл. 1 Григорія, св.	Нед. Блудного Сина, Гл. 1 Климентія, свщмч.
24	11	П	† Теодозія Вел., прп.	Ксенії, прп.
25	12	В	Татіяни, мчц., Евпраксії	† Григорія Богослова, св.
26	13	С	Єрмила і Стратоника, мчч.	Ксенофонта, прп.
27	14	Ч	Отців уб. у Синаї і Раїті	† Пер. мощ. Ів. Золотоустого
28	15	П	Павла і Івана, прпп.	Єфрема, прп.
29	16	С	Поклін оков. Ал. Петра	Пер. мощ. Ігнатія Богоносця
30	17	Н	30 Нед. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 † Антонія Вел., прп.	Нед. М'ясопусна, Гл. 2 Трьох Святителів
31	18	П	Атаназія і Кирила свтт.	Кира і Івана чудотвв.

Лютий

Н	С	Д	Юліянський	Григоріянський
1	19	В	Макарія Єгип., прп.	Трифона, мч.
2	20	С	† Євтимія Вел., прп.	Стрітення Господнє
3	21	Ч	Максима, ісп., Неофіта	Симеона і Анни, прор.
4	22	П	Тимотея, Ап.	Ізидора, прп.
5	23	С	Климентя, свщмч.	Агафії, мчц.
6	24	Н	31 Нед. по Зісл. Св. Духа, Гл. 3 Ксенії, прп.	Нед. Сиропусна, Гл. 3 Вукола, прп.
7	25	П	† Григорія Богослова, свт.	1-ий день Великого Посту
8	26	В	Ксенофонта, прп.	Теодора Страт., влкмч
9	27	С	† Пер. мощ. Ів. Золот.	Никифора мч.
10	28	Ч	Єфрема, прп.	Харалампія, свщмч.
11	29	П	Пер. мощ. Ігнатія Богоносця	Власія, свщмч.
12	30	С	Трьох Святителів	Мелетія, свт.
13	31	Н	32 Нед. про Захєя, Гл. 4 Кира і Івана, чудотвв.	1 Нед. Великого Посту, Гл. 4 Мартиніяна, прп.
14	1	П	Трифона, мч.	† Кирила, рівноап.
15	2	В	Стрітення Господнє	Онисима, Ап., Євсевія
16	3	С	Симеона і Анни, прор.	Памфила і Порфїрія, мчч.
17	4	Ч	Ізидора, прп.	Теодора Тїрона, влкмч.
18	5	П	Агафії, мчц.	Льва, свт., папи Рим.
19	6	С	Вукола, прп.	Архипа і Филимона, Апп.
20	7	Н	Нед. Митаря і Фарисея, Гл. 5 Партенія, прп.	2 Нед. Великого Посту, Гл. 5 Льва і Агатона, прпп.
21	8	П	Теодора Страт., влкмч.	Тимотея, прп.
22	9	В	Никифора, мч.	Відн. св. мощ. у Євгенії
23	10	С	Харлампія свщмч.	Полікарпа, свщмч.
24	11	Ч	Власія, свщмч.	† 1 і 2 зн. голови Ів. Хр.
25	12	П	Мелетія, свт.	Тарасія, свт.
26	13	С	Мартиніяна, прп.	Порфїрія, свт.
27	14	Н	Нед. Блудного Сина, Гл. 6 † Кирила, рівноап.	3 Нед. В. П., Хрестоп., Гл. 6 Прокопія Декап., ісп.
28	15	П	Онисима, Ап., Євсевія	Василія, прп., ісп.

БЕРЕЗЕНЬ

Н	С	Д	Юліянський	Григоріанський
1	16	В	Памфіла і Порфірія, мчч.	Євдокії, прпмчц.
2	17	С	Теодора Тірона, влкмч.	Теодота, свщмч.
3	18	Ч	Льва, свт. папи Рим.	Євтропія, Клеоніка, мчч.
4	19	П	Архипа і Филимона, Ап.	Герасима, прп., Павла
5	20	С	Льва й Агатона, прпп.	Конона, мч., Марка, прп.
6	21	Н	Нед. М'ясопущна, Гл. 7 Тимотея, прп., Євстатія	4 Нед. Великого Посту, Гл. 7 42-ох мчч. в Аморії Василія, Єврема, мчч.
7	22	П	Відн. св. мощ. у Євгенії	Теофілакта, прп., єп.
8	23	В	Полікарпа, свщмч.	Поклони
9	24	С	† 1 і 2 зн. голови Ів. Хр.	Кондрата, Віктора, мчч.
10	25	Ч	Тарасія свт.	Софронія, свт.
11	26	П	Порфірія, свт.	Теофана, свт. ісп.
12	27	С	Прокопія Декап., ісп.	5 Нед. Великого Посту, І л. 8 Пер. мощ. Никифора
13	28	Н	Нед. Сироупущна, Гл. 8 Василія, прп., ісп.	Венедикта, прп.
14	1	П	1-ий день Великого Посту	Агапія й інш. мчч.
15	2	В	Теодота, свщмч.	Савина і Папи, мчч.
16	3	С	Євтропія, Клеоніка, мчч.	Алексія, прп.
17	4	Ч	Герасима, прп., Павла	Кирила свт.
18	5	П	Конона, мч., Марка прп.	Хризанта і Дарії, мчч.
19	6	С	42-ох мчч. в Аморії	Квітна Неділя, Гл. 1 Івана, Сергія, прпп.
20	7	Н	1 Нед. Великого Посту, Гл. 1 Василія, Єврема, мчч.	Якова, прп., Кирила
21	8	П	Теофілакта, прп., єп.	Василія, свщмч.
22	9	В	† 40 мчч. Севастійських	Никона, прмч.
23	10	С	Кондрата, Віктора, мчч.	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР
24	11	Ч	Софронія, свт.	В. П'ЯТНИЦЯ, Благовіщення
25	12	П	Теофана, прп.	ВЕЛИКА СУБОТА
26	13	С	Пер. мощ. Никифора	ВОСКРЕСІННЯ
27	14	Н	2 Нед. Великого Посту, Гл. 2 Венедикта, прп.	ХРИСТОВЕ Світлий Понеділок
28	15	П	Агапія і інших мчч.	Світлий Вівторок
29	16	В	Савина і Папи, мчч.	Івана Ліств., прп.
30	17	С	Алексія, прп.	Іпатія, єп., свщмч.
31	18	Ч	Кирила, свт.	

Квітень

Н	С	Д	Юліянський	Григоріянський
1	19	П	Хризанта і Дарії, мчч.	Марії Єгипетської, прп.
2	20	С	Івана, Сергія прпп.	Тита, прп., Полікарпа
3	21	Н	3 Нед. В. П., Хрестоп., Гл. 3 Якова, прп., Кирила	Томина Неділя Никити, прп., ісп.
4	22	П	Василія, свщмч.	Йосипа, Юрія, прпп.
5	23	В	Никона, прпмч.	Теодула і Агатопода, мчч.
6	24	С	Захарії, прп., Артемона	† Методія, свт.
7	25	Ч	Благовіщення П.Д.М.	Юрія, прп., єп., ісп.
8	26	П	Собор Арх. Гавриїла	Іродіона, Агава, Апп.
9	27	С	Матрони, мчц., Мануїла	Євсихія, мч., Вадима
10	28	Н	4 Нед. Великого Посту, Гл. 4 Іларіона прп., ісп.	Неділя Мироносиці, Гл. 2 Терентія, Максима, мчч.
11	29	П	Кирила, Марка, прпп.	Антипи, свщмч., єп.
12	30	В	Івана Ліств. прп.	Василія єп. прп. ісп.
13	31	С	Поклони	Артемона, свщмч.
14	1	Ч	Марії єгипетської, прп.	Мартина свт., Антонія
15	2	П	Тита прп., Полікарпа	Аристарха, Пуда Апп.
16	3	С	Никити, прп., ісп.	Агапії, Ірини, мчцц.
17	4	Н	5 Нед. Великого Посту, Гл. 5 Йосипа, Юрія, прпп.	Неділя Розслабленого, Гл. 3 Симіона, свщмч.
18	5	П	Теодула і Агатопода, мчч.	Івана, прп., Віктора
19	6	В	† Методія, свт.	Івана Старопеч., прп.
20	7	С	Юрія, прп., єп., ісп.	Теодора Трихіни, прп.
21	8	Ч	Іродіона, Агава, Апп.	Януарія, свщмч.
22	9	П	Євсихія, мч., Вадима	Теодора Сікеота, прп.
23	10	С	Терентія, Максима, мчч.	† Юрія Переможця, влкмч.
24	11	Н	Квітня Неділя, Гл. 6 Антипи, свщмч., єп.	Неділя Самарянки, Гл. 4 Сави і Валентина, мчч.
25	12	П	Василія, єп., прп., ісп.	† Марка, Ап. і Єванг.
26	13	В	Артемона, свщмч.	Василія, свщмч.
27	14	С	Мартина, свт., Антонія	Симеона, Ап., свщмч.
28	15	Ч	ВЕЛИКИЙ ЧЕТВЕР	Ясона, Сосипатра, Апп.
29	16	П	ВЕЛИКА П'ЯТНИЦЯ	9-ох мчч. у Кізиці
30	17	С	ВЕЛИКА СУБОТА	† Якова, Ап.

Травень

Н	С	Д	Юліанський	Григоріанський
1	18	Н	ВОСКРЕСІННЯ ХРИСТОВЕ	Нед. Сліпородженого, Гл. 5 Єремії, прор.
2	19	П	Світлий Понеділок	Атаназія Вел., свт.
3	20	В	Світлий Вівторок	† Теодозія Печ., прп.
4	21	С	Януарія, свщмч.	Пелагії, мчц., Сильвана
5	22	Ч	Теодора Сікеота, прп.	Вознесіння Господне
6	23	П	† Юрія Переможця, влкмч.	Йова Многостражд.
7	24	С	Сави і Валентина, мчч.	Поява Чесн. Хреста
8	25	Н	Неділя Томина † Марка, Ап. і Єванг.	Неділя Святих Отців, Гл. 6 † Івана Богослова, Св.
9	26	П	Василія, свщмч.	† Пер. мощ. Миколая
10	27	В	Симеона, Ап., свщмч.	† Симона Зілота, Ап.
11	28	С	Ясона, Сосипатра, Апл.	† Кирила і Методія
12	29	Ч	9-ох мчч. у Кізиці	Єпіфанія, свт., Германа
13	30	П	† Якова, Ап.	Глікерії, мчц.
14	1	С	Єремії, прор.	Ізидора, мч.
15	2	Н	Неділя Мироносиць, Гл. 2 Атаназія Вел., свт.	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Пахомія Вел., прп.
16	3	П	† Теодозія Печ., прп.	Пресвятої Тройці
17	4	В	Пелагії, мчц., Сильвана	Андроника, Ап.
18	5	С	Ірини, влкмчц.	Теодота, Діонізія, мчч.
19	6	Ч	Йова Многостражд.	Патрикія, свщмч.
20	7	П	Поява Чесн. Хреста	Талалея, мч.
21	8	С	† Івана Богослова, Св.	† Константина і Олени
22	9	Н	Неділя Розслабленого, Гл. 3 † Пер. мощ. Миколая	Неділя Всіх Святих, Гл. 8 Василиска, мч.
23	10	П	† Симона Зілота, Ап.	Михайла, прп., еп. ісп.
24	11	В	† Кирила і Методія	Симеона і Никити, прп.
25	12	С	Єпіфанія, свт., Германа	† 3 зн. голови Ів. Хр.
26	13	Ч	Глікерії, мчц.	Пресвятої Євхаристії
27	14	П	Ізидора, мч.	Терапонта, свщмч.
28	15	С	Пахомія Вел., прп.	Никити, прп., еп.
29	16	Н	Неділя Самарянки, Гл. 4 Теодора Освящ., прп.	2 Нед. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 Теодозії, прп.мчц.
30	17	П	Андроника Ап.	Ісаакія, прп., ісп.
31	18	В	Теодота, Діонізія, мчч.	Єрма, Ап., Єрмея, мч.

Червень

Н	С	Д	Юліянський	Григоріянський
1	19	С	Патрікія свщмч.	Юстина Філ. й ін. мчч.
2	20	Ч	Талалея, мч.	Никифора, свт., ісп.
3	21	П	† Константина і Олени	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ
4	22	С	Василиска, мч.	СОСТРАДАННЯ ПР. БОГОРОД.
5	23	Н	Неділя Сліпородженого, Гл. 5 Михаїла, прп., еп., ісп.	3 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Доротея, свщмч.
6	24	П	Симеона і Никити, прпп.	Віссаріона, прп. чудтв.
7	25	В	† 3 зн. голови Ів. Хр.	Теодота, свщмч.
8	26	С	Карпа Ап., Аверкія	Пер. мощ. Теодора С., влкмч.
9	27	Ч	Вознесіння Господне	Кирила, свт. Теклі
10	28	П	Никити, прп., еп.	Тимотея, свщмч., еп.
11	29	С	Теодозії, прпмчч.	† Вартоломея, Варнави, Апп.
12	30	Н	Неділя Святих Отців, Гл. 6 Ісаакія, прп., ісп.	4 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 Онуфрія і Петра, прпп.
13	31	П	Єрма, Ап., Єрмея, мч.	Акилини, мчч.
14	1	В	Юстина Філ. й ін. мчч.	Єлисея, прор.
15	2	С	Никифора, свт., ісп.	Амоса, прор.
16	3	Ч	Лукиліяна, й ін. мчч.	Тихона, свт.
17	4	П	Митрофана, свт.	Мануїла, Савела, мчч.
18	5	С	Доротея, свщмч.	Леонтія, Іпатія, мчч.
19	6	Н	ЗІСЛАННЯ СВЯТОГО ДУХА Вісаріона, прп., чудотв.	5 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 † Юди, Ап.
20	7	П	Пресвятої Тройці	Методія, свщмч.
21	8	В	Пер. мощ. Теодора С. влкмч.	Юліяна з Тарсу, мч.
22	9	С	Кирила свт., Теклі	Євсевія, свщмч.
23	10	Ч	Тимотея, свщмч., еп.	Аргрипини, мчч.
24	11	П	† Вартоломея, Варнави, Апп.	Різдво Івана Христителя
25	12	С	Онуфрія і Петра, прпп.	Февронії, прпмчч.
26	13	Н	Неділя Всіх Святих, Гл. 8 Акилини, мчч.	6 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 5 Давида Солун. прп.
27	14	П	Єлисея, прор.	Миколая (Чарнецького) бл. і 24-х ін.
28	15	В	Амоса, прор.	Пер. мощ. Кира і Івана
29	16	С	Тихона, свт.	Петра і Павла, В. Апп.
30	17	Ч	Пресвятої Євхаристії	† Соб. 12 Апостолів

Липень

Н	С	Д	Юліянський	Григоріянський
1	18	П	Леонтія, Іпатія, мчч.	Косми і Дам'яна, чудотв.
2	19	С	† Юди, Ап. брата Гос.	† Пол. Ризи Пр. Богор.
3	20	Н	2 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 Методія, свщмч.	7 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 6 Якinta, мч.
4	21	П	Юліяна з Тарсу, мч.	Андрея, свт., Марти
5	22	В	Євсевія, мч., Юліянії	† Атанасія Атон., прп.
6	23	С	Агрипини, мчц.	Сисоя, прп., Валентина
7	24	Ч	Різдво Івана Христителя	Томи з Малей, прп.
8	25	П	ХРИСТА ЧОЛОВІКОЛЮБЦЯ	Прокопія, вклмч.
9	26	С	СОСТРАДАННЯ ПР. БОГОР.	Панкратія, свщмч.
10	27	Н	3 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Миколая (Чернецького) бл. і 24-х ін.	8 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 7 † Антонія Печер., прп.
11	28	П	Пер. мощ. Кира і Івана	Ольги рівноап.
12	29	В	Петра і Павла, В. Апп.	Прокла і Іларія, мчч.
13	30	С	† Собор 12 Апостолів	Собор Арх. Гавриїла
14	1	Ч	Косми і Дам'яна чудотв.	Акили, Ап., Онисима
15	2	П	† Пол. Ризи Преса. Богор.	† Володимира Вел.
16	3	С	Якinta, мч., Анатолія	Атеногена, свщмч.
17	4	Н	4 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 Андрея, свт., Марти	9 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 8 Павла (Гойдича) бл. свщмч. єп.
18	5	П	† Атаназія Атон., прп.	Якinta і Еміліяна мчч.
19	6	В	Сисоя, прп., Валентина	Макрини і Дія, прпп.
20	7	С	Томи з Малей, прп.	† Іллі, прор.
21	8	Ч	Прокопія, вклмч.	Симеона і Івана, прпп.
22	9	П	Панкратія, свщмч.	Марії Магдалини
23	10	С	† Антонія Печ., прп.	Трофима і Теофіла, мчч.
24	11	Н	5 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 Ольги рівноап.	10 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 † Бориса і Гліба, мчч.
25	12	П	Прокла і Іларія, мчч.	† Успення св. Анни
26	13	В	Собор Арх. Гавриїла	Єрмолая, свщмч.
27	14	С	Акили, Ап., Онисима	† Пантелеймона, вклмч.
28	15	Ч	† Володимира Вел.	Прохора, Никанора, Апп.
29	16	П	Атеногена, свщмч.	Калиника, Серафими, мчч.
30	17	С	Павла (Гойдича) бл. свщмч. єп.	Сили, Силуана, Апп.
31	18	Н	6 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 5 Якinta і Еміліяна, мчч.	11 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Євдокима, прав., Юліті

ВЕРПЕНЬ

Н	С	Д	Юліянський	Григоріянський
1	19	П	Макрини і Дія, прпп.	7 Макавейських мчч.
2	20	В	† Іллі, прор.	Пер. мощ. Стефана, пермч.
3	21	С	Симеона і Івана, прпп.	Ісаакія, Далмата, прпп.
4	22	Ч	Марії Магдалини	7 юнаків з Ефезу, мчч.
5	23	П	Трофима і Теофіла, мчч.	Євсигнія, мч., Антіра
6	24	С	† Бориса і Гліба, мчч.	Преображення Господнє
7	25	Н	7 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 6 † Успення св. Анни	12 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 Дометія, прппч.
8	26	П	Єрмолая, свщмч.	Еміліяна, свт., Мирона
9	27	В	† Пантелеймона, влкмч.	† Матія, Ап.
10	28	С	Прохора, Никанора, Апп.	Лаврентія, мч.
11	29	Ч	Калника, Серафими, мчч.	Євпла, мч., Сусани
12	30	П	Сили, Силуана, Апп.	Фотія і Аникити, мчч.
13	31	С	Євдокима, прав., Юліти	Максима, прп. ісп.
14	1	Н	8 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 7 7 Макавейських мчч.	13 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 † Пер. мощ. Теодозія Печ.
15	2	П	Пер. мощ. Стефана, пермч.	Успення Пр. Богород.
16	3	В	Ісаакія, Далмата, прпп.	Діоміда, мч.
17	4	С	7 юнаків з Ефезу, мчч.	Мирона, мч.
18	5	Ч	Євсигнія, мч., Антіра	Флора і Лавра, мчч.
19	6	П	Преображення Господнє	Андрея Стратилага, мч.
20	7	С	Дометія, прппч.	Самуїла, прор.
21	8	Н	9 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 8 Еміліяна, свт., Мирона	14 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 5 Тадея, Ап., Васси, мчч.
22	9	П	† Матія, Ап.	Агатоника, Северіяна, мчч.
23	10	В	Лаврентія, мч.	Іриней, свщмч.
24	11	С	Євпла, мч., Сусани	Євтихія, свщмч.
25	12	Ч	Фотія і Аникити, мчч.	Пер. мощ. Вартоломея
26	13	П	Максима, прп. ісп.	Адріяна і Наталії, мчч.
27	14	С	† Пер. мощ. Теодозія печ.	Пимена, прп., Ліверія
28	15	Н	10 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 Успення Пр. Богород.	15 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 6 Мойсея Мурина, прп.
29	16	П	Діоміда мч.	† Усік. голови Ів. Хр.
30	17	В	Мирона, мч.	Олександра, свт.
31	18	С	Флора і Лавра, мчч.	† Пол. пояса Пр. Бог.

ВЕРЕСЕНЬ

Н	С	Д	Юліанський	Григоріанський
1	19	Ч	Андрея Стратилата, мч.	† Поч. Церк. Року
2	20	П	Самуїла прор.	Маманта, мч., Івана
3	21	С	Тадея, ап., Васси, мчц.	Антима, свщмч
4	22	Н	11 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Агатоника, Северіяна, мчч.	16 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 7 Вавили, свщмч., Мойсея
5	23	П	Ірина, свщмч.	Захарії, прор., Єлисавети
6	24	В	Євтихія, свщмч.	Чудо Арх. Михаїла
7	25	С	Пер. мощ. Вартоломея	Созонта, мч., Евода
8	26	Ч	Адріана і Наталії, мчч.	Різдво Пресв. Богородиці
9	27	П	Пимена, прп., Ліверія	Йоакима і Анни, прав.
10	28	С	Мойсея Мурина, прп.	Минодори, мчц.
11	29	Н	12 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 + Усіх. голови Ів. Хр.	17 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 8 Теодори, прп.
12	30	П	Олександра, свт.	Автонома, свщмч., єп.
13	31	В	† Пол. пояса Пр. Бог.	Корнелія сотн., мч.
14	1	С	† Поч. Церк. Року	Воздвиження Ч. Хреста
15	2	Ч	Маманта, мч., Івана	Никити, влкмч.
16	3	П	Антима, свщмч.	Євфимії, влкмчц.
17	4	С	Вавили, свщмч., Мойсея	Софії, Віри, Надії, Любови
18	5	Н	13 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 Захарії, прор., Єлисавет.	18 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 Євменія, прп., Ірини, мчц.
19	6	П	Чудо Арх. Михаїла	Трофима, Саватія, мчч.
20	7	В	Созонта, мч., Евода	Євстатія, влкмч.
21	8	С	Різдво Пресв. Богородиці	Кондрата, Ап.
22	9	Ч	Йоакима і Анни, прав.	Фоки, свщмч., Йони
23	10	П	Минодори, мчц.	Зачаття Івана Христ.
24	11	С	Теодори, прп.	Теклі, первомучц.
25	12	Н	14 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 5 Автонома, свщмч.	19 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Єфрозинії, прп.
26	13	П	Корнелія сотн., мч.	† Івана Богослова, Ап.
27	14	В	Воздвиження Ч. Хреста	Калістрата, мч.
28	15	С	Никити, влкмч.	† Харитона, прп., ісп.
29	16	Ч	Євфимії, влкмчц.	Киріяка, Теофана, прпп.
30	17	П	Софії, Віри, Надії, Любови	Григорія, свщмч.

ЖОВТЕНЬ

Н	С	Д	Юліянський	Григоріянський
1	18	С	Євменія, прп., Ірини, мчц.	Покров Пресв. Богор.
2	19	Н	15 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 6 Трофими́ма, Сватія, мчч.	20 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 Кипріяна, свщмч.
3	20	П	Євста́тія, влкмч.	Діоні́зія, свщмч., еп.
4	21	В	Кондрата, Ап.	Єроте́я, свщмч.
5	22	С	Фоки, свщмч., Йони	Харитини, мчц.
6	23	Ч	Зача́ття Івана Христ.	† Томи, Ап.
7	24	П	Теклі, первомчц.	Сергі́я і Вахха мчч.
8	25	С	Єфрозині́ї, прп.	Пелагі́ї і Таїсі́ї, прпп.
9	26	Н	16 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 7 † Івана Богослова, Ап.	21 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 † Якова Алфе́єва, Ап.
10	27	П	Калі́страта, мч.	Євла́мпія, Євла́мпі́ї, мчч.
11	28	В	† Харитона, прп. ісп.	Фили́па, Ап., Теофана
12	29	С	Ки́ріяка, Теофана, прпп.	Прова, Тара́ха, мчч.
13	30	Ч	Григорі́я, свщмч.	Карпа і Папі́ли, мчч.
14	1	П	Покров Пресв. Богор.	Наза́рія, Гервасі́я, мчч.
15	2	С	Кипрія́на, свщмч.	Євтимі́я, прп., Лукія́на
16	3	Н	17 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 8 Діоні́зія, свщмч., еп.	22 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 5 Лонгі́на сотн., мч.
17	4	П	Єроте́я, свщмч.	Осі́ї, прор.
18	5	В	Харитини, мчц.	† Луки, Ап. і Єв.
19	6	С	† Томи, Ап.	Йоі́ла, прор., Уара, мч.
20	7	Ч	Сергі́я і Вахха, мчч.	Артемі́я, влкмч.
21	8	П	Пелагі́ї і Таїсі́ї, прпп.	Іларіо́на Вел., прп.
22	9	С	† Якова Алфе́єва, Ап.	Аверкі́я, рівноап.
23	10	Н	18 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 Євла́мпія, Євла́мпі́ї, мчч.	23 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 6 Якова, Ап.
24	11	П	Фили́па, Ап., Теофана	Арети та ін. мчч.
25	12	В	Прова, Тара́ха мчч.	Маркі́яна і Марти́рія, мчч
26	13	С	Карпа і Папі́ли, мчч.	† Димитрі́я, влкмч.
27	14	Ч	Наза́рія, Гервасі́я, мчч.	Несто́ра, мч.
28	15	П	Євтимі́я, прп., Лукія́на	Параске́ви, мчц.
29	16	С	Лонгі́на сотн., мч.	Анаста́зії, прппчц.
30	17	Н	19 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Осі́ї, прор.	24 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 7 Зино́вія і Зино́вії, мчч.

Листопад

Н	С	Д	Юліанський	Григоріанський
1	19	В	Йоїла, прор., Уара мч.	Теодора (Ромжі) бл. свщмч. еп.
2	20	С	Артемія, влкмч.	Акиндина і Пигасія, мчч.
3	21	Ч	Іларіона Вел., прп.	Акепсима, еп., мч.
4	22	П	Аверкія, рівноап.	Йоаникія Вел., прп.
5	23	С	Якова, Ап.	Галактіона, мч.
6	24	Н	20 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 Арети та ін. мчч.	25 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 8 Павла, свт., ісп.
7	25	П	Маркіяна і Мартирія, мчч.	Єрона, Валерія, мчч.
8	26	В	† Димитрія, влкмч.	Собор Арх. Михаїла
9	27	С	Нестора, мч.	Матрони, прп.
10	28	Ч	Параскеви, мчч.	Родіона, Ап., Ореста, мч.
11	29	П	Анастасії, прпмчч.	Теодора, прп., Віктора
12	30	С	Зиновія і Зиновії, мчч.	† Йосафата, свщмч.
13	31	Н	21 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 Стахія, Амплія, Ап.	26 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 † Івана Золотоустого, свт.
14	1	П	Теодора (Ромжі) бл. свщмч. еп.	† Филипа, Ап.
15	2	В	Акиндина, Пигасія, мчч.	Гурія, Самона, мчч.
16	3	С	Акепсима, еп., мч.	† Матея, Ап. і Єванг.
17	4	Ч	Йоаникія Вел., прп.	Григорія, свт.
18	5	П	Галактіона, мч.	Платона і Романа мчч.
19	6	С	Павла, свт., ісп.	Авдія, прор.
20	7	Н	22 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 5 Єрона, Валерія, мчч.	27 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 2 Йосафати (Гордашевської) бл.
21	8	П	Собор Арх. Михаїла	Вхід у храм Пр. Бог.
22	9	В	Матрони, прп.	Филимона, Ап.
23	10	С	Родіона, Ап., Ореста, мч.	Амфипохія, свт.
24	11	Ч	Теодора, прп., Віктора	Катерини, влкмчч.
25	12	П	† Йосафата, свщмч.	Климента, свщмч.
26	13	С	† Івана Золотоустого, свт.	Алінія, прп.
27	14	Н	23 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 6 † Филипа, Ап.	28 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 3 Якова, влкмч., Палладія
28	15	П	Гурія, Самона, мчч.	Стефана Нов., прпмч.
29	16	В	† Матея, Ап. і Єванг.	Парамона, мч.

Грудень

Н	С	Д	Юліанський	Григоріанський
1	18	Ч	Платона і Романа, мчч.	Наума, прор.
2	19	П	Авдія, прор.	Авакума, прор.
3	20	С	Йосафати (Гордашевської) бл.	Софонії, прор.
4	21	Н	24 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 7 Вхід у храм Пресв. Бог.	29 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 4 Варвари, влкмчч.
5	22	П	Филимона, Ап.	† Сави Освящ., прп.
6	23	В	Амфилохія, свт.	Миколая, чудотв., свт.
7	24	С	Катерини, влкмчч.	Амврозія, свт.
8	25	Ч	Климента, свщмч.	Патапія, прп.
9	26	П	Аліпія, прп.	Непороч. Зач. П. Богород.
10	27	С	Якова, влкмч. Палладія	Мини та ін. мчч.
11	28	Н	25 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 8 Стефана Нов., прпмч.	Неділя Праотців, Гл. 5 Даніїла Стовл., прп.
12	29	П	Парамона, мч.	Спиридона, прп.
13	30	В	† Андрея Первоз., Ап.	† Євгена, Ореста, мчч.
14	1	С	Наума, прор.	Тірса, Левкія, мчч.
15	2	Ч	Авакума, прор.	Єлевтерія, свщмч.
16	3	П	Софонії, прор.	Агея, прор.
17	4	С	Варвари, влкмчч.	Даніїла, прор.
18	5	Н	26 Н. по Зіс. Св. Духа, Гл. 1 † Сави Освящ., прп.	Нед. пер. Різ., Св. Отців, Гл. 6 Севастиана, мч.
19	6	П	Миколая, чудотв., свт.	Боніфатія, мч., Іллі
20	7	В	Амврозія, свт.	Ігнатія, свщмч.
21	8	С	Патапія, прп.	Юліянії, мчч.
22	9	Ч	Непороч. Зач. П. Богород.	Анастазії, влкмчч.
23	10	П	Мини та ін. мчч.	10-ох Критських мчч.
24	11	С	Даніїла Стовл., прп.	Навеч. Різдва, Євгенії
25	12	Н	Неділя Праотців, Гл. 2 Спиридона, прп.	РІЗДВО ХРИСТОВЕ
26	13	П	† Євгенія, Ореста, мчч.	Собор Пр. Богородиці
27	14	В	Тірса, Левкія, мчч.	Стефана первомученика
28	15	С	Єлевтерія, свщмч.	2000 мчч. у Никодимії
29	16	Ч	Агея, прор.	Дітей уб. у Вифлеємі
30	17	П	Даніїла, прор.	Анізії, мчч., Тимона
31	18	С	Севастиана, мч.	Меланії Римлянки, прп.

НІКОЛИ НЕ ЗАБУТИ...

Минулі роки приносили нам ювілеї, якими ми мали всі підстави гордитися – 50-річчя Союзівки, 110-річчя „Свободи“, 110-річчя Українського Народного Союзу. Тим часом 2005 рік пов'язаний з датою, яку, мабуть, ніхто з наших читачів не сприймає однозначно: 60 років тому закінчилася Друга світова війна. У переважній більшості наших спогадів, а передусім людей старшого покоління, говорячи словами поета, радість обнімається з журбою. Це сповнена певної гіркоти радість емігрантів, котрих не поглинула страшна воєнна завірюха. Після багатьох тяжких випробувань і неоправданих втрат ступили вони на вільну землю Америки, дістали можливість по-людськи жити, працювати, дати дітям освіту, а крім усього – вірно зберігати своє українство і в міру сил сприяти українству в Україні, яке по війні опинилося не в меншій скруті, як перед війною. Все це зобов'язує нас, дітей та внуків повоєнних українських емігрантів, до найглибшої вдячності Америці, її демократизмові і гуманізму.

Проте рани, заподіяні українцям і Україні Другою світовою війною, такі глибокі, що болять донині. Пережите горе зберігає не лише людська пам'ять, але й історія – національна, загальноєвропейська, світова.

Втім, світова історія не вельми уважна до українських жертв – можливо, саме тому, що вони були на межі неймовірного... „У світі знають про долю чеського села Лідіце і французького села Орадур-сюр-Глан. Німці спалили ці села разом з сотнями мешканців. Але хто в світі знає, що в Україні було 250 таких сіл, як Лідіце і Орадур (97 на Волині, 32 – у Житомирській області, 21 – у Чернігівській, 17 – у Київській та інших областях...“, – пише французько-український історик проф. Володимир Косик у дослідженні „Україна під час Другої світової війни“. Ще декілька інформацій з цієї праці: якщо в січні 1941 року в Українській РСР налічувалося 41.9 мільйона осіб, то в 1945 році їх було лише 27.4 мільйона. У 1940 році в Києві проживало 900,000 мешканців, в 1945 році їх залишилося 186,000. 714 міст і містечок та 28,000

сіл в Україні було зруйновано чи спалено, 10 мільйонів осіб втратили будь-який притулок, було знищено 16,150 підприємств, 33,000 шкіл і навчальних закладів, 18,000 лікарень...

Велика і невимовна трагедія буде озиватися в серцях усіх наступних поколінь, і про це ми повинні говорити, повинні згадувати, поки ще є люди, які пам'ятають ті роки.

Найбільший розділ цього нашого традиційного річника пов'язаний з темою Другої світової війни, точніше – з її закінченням, проте ця тема може і повинна залишитися однією з найважливіших також на наступні роки. Тому закликаю майбутніх авторів до написання найдокладніших, найживіших спогадів про війну і повоєнні переживання, про долі родин, розірваних війною, а відтак – океаном, про мандри чужими світами, про вростання в іншомовний та іншокультурний світ, про нове коло організованого українського життя. І про вічне поривання душі до України...

*Стефан Качарай,
президент Українського Народного Союзу*

I. ДО 60-РІЧЧЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Левко ХМЕЛЬКОВСЬКИЙ

ЛИХО, ЯКЕ В ССРСР НАЗВАЛИ „ВЕЛИКОЮ ПЕРЕМОГОЮ“

Правителі тлумачать суспільні події на свою користь, але врешті-решт час визначає справжнє значення кожної з них. Так сталося зі святом Дня перемоги в колишньому ССРСР. Відразу після закінчення Другої світової війни Сталін зрозумів, що його пляни щодо панування, якщо не у світі, то принаймні в Європі, не здійснилися, і вирішив уникати тріумфу з нагоди перемоги над нацистською Німеччиною. Але ідеологічне оточення його послідовника Л. Брежнєва збагнуло, що єдиним стержнем, довкола якого можна ще якось об'єднати структуру ССРСР, що розпадалася, є мілітаризація, якій відповідало відродження Дня перемоги як всенародного свята. ССРСР таки розпався, а свято залишилося...

Якими ж були підсумки Другої світової війни для ССРСР, до складу якого була включена й Україна? Перемога у ній стала головним виправданням для сталінського режиму, який тримався на жорсткій дисципліні, супроводжуваний репресіями, зведенням особи до ролі гвинтика у державній машині, повною відсутністю опозиції, централізації економіки і усього життя. Перемога на сорок років законсервувала нежиттєздатну економічну і політичну системи ССРСР і на це сорокаріччя розтягнула його агонію. Повоєнне нарощування озброєнь в ССРСР виявилось непосильним для його ресурсно-технологічної бази і закінчилося зникненням держави-переможниці, а переможені Німеччина, Італія і Японія, де було збережено рівновагу між державними потребами і індивідуальним підприємництвом, за ці роки досягли розквіту. Не можна з точки зору історії вважати за успіх переможця його нетривале 40-річне панування в кількох країнах Східної Європи.

Щоб приховати гірку правду від народів ССРСР, Москва безупинно творила міт про „велику перемогу“, як доказ переваги комуністично-

го ладу над західнім. Цей міт усе ще побутує серед населення України, і подання молоді правди про війну стає усе настійнішим завданням. Для цього треба використати численні спогади про війну закордонних українців, які бачили її справжній вимір. Серед них - перекладач-доброволець у німецькому війську Орест Корчак-Городиський, який 2003 року видав у Львові книжку-щоденник „Спогади з життя. Східний фронт 1941-1943 рр.“. Погортаємо її сторінки.

„22 червня 1941 року повідомив нас сотник фон Брендорф (був активним старшиною естонської армії і після окупації балтійських держав Советським Союзом переїхав як переселенець до Німеччини, знаючи російську мову, був приділений до відділу „ІЦ“ - військова розвідка, якій також підлягала і наша група), що о 3-ій годині рано почалася війна з ССРСР і німецькі війська увійшли вже 5 км в глибину ССРСР на довжині цілого фронту. Разом з німецькою армією розпочали воєнні дії Фінляндія (там діяла німецька армія під командою генерала Дітля), румуни й мадяри“.

22 червня 1941 року Німеччина лише на кілька тижнів випередила агресивний напад ССРСР. Сталін був певний того, що Гітлер не рушить на Схід, доки не впорається з Англією та Францією, тому почав готувати своє військо до вторгнення у Європу. Наступ був провідною доктриною советського війська. При цьому вирішальною умовою вважалася не військова майстерність, а чисельна перевага над майбутнім противником. Другу світову війну обидва агресори почали одночасно. Гітлер приєднав Австрію і Чехію, Сталін - балтійські держави, Молдову, західні землі України і Білорусі. Гітлер напав на Польщу і Югославію, Сталін - на Польщу і Фінляндію. Сталін заосередив на західньому кордоні величезне військо, і коли його розвідка виявила, що й Гітлер накопичує військо біля спільного тоді з ССРСР кордону, кремлівський диктатор задоволено заявив: „Вони нас бояться!“. Сталін був певний, що Гітлер не наслідиться рушити проти велетенської армії (німецьке військо за чисельністю на кордоні поступалося советському в 1.6 рази, мало значно менше танків, гармат і літаків). Москва спершу призначила початок війни на 12 червня, але, не встигаючи з формуванням 77 дивізій другого ешелону, перенесла день нападу на 12 липня. На напрямі головного удару Краків - Катовіце проти ста німецьких дивізій мали рушити 152 советських.

Але німецькі дивізії рушили першими...

Орест Корчак-Городиський: „27 червня виїхав я з сотником фон Брендорфом через Ярослав, Радимно, Краковець до Яворова і далше, ближче фронту. Між Радимном і Краківцем бачили ми дуже багато советської артилерії по ровах, попалених і порозбиваних танків, як рівно ж непохоронені трупи червоноармійців, які лежали по ровах, близько дороги, а той й на самій дорозі. Дорогою на захід машерують многочисельні колони зморених і голодних воєннополонених, які в більшості нічого не їли від першого дня війни“.

На 22 червня 1941 року СРСР мав на заході 4.3 млн. сухоподільного і повітряного війська, ще 154 тисячі війська мав НКВД. Тут було зосереджено 15.6 тис. танків, майже 60 тис. гармат і мінометів. У німців було 2.5 млн. війська, 3650 танків і штурмових гармат.

Чому ж червоні зазнали такого нищівного розгрому? Так, однією з важливих причин була раптовість нападу. Військо СРСР було дуже ослаблене масштабним знищенням старшинського складу у 1937-40-их роках. Але вирішальне значення мала слабка навченість війська. Летунів не вміли літати, а танкісти - управляти танками. Перші мали загальний наліт не більше 30 годин, а фронтовий - від 4-ох до 15 годин, тоді як німецьких летунів випускали на фронт після 450 годин нальоту. Механіки-водії танків аж до 1943 року мали обов'язковий норматив водіння - 5-10 годин, тоді як у німців цей норматив був не менше 25 годин. Танкові з'єднання Сталіна не мали достатнього радіозв'язку, що не давало змоги дійового упарвління ними. Бракувало пального. Усі ці недоліки виявили в 1939 і 1940 роках воєнні дії в Польщі і Фінляндії, але їх не було усунуто.

Орест Корчак-Городиський: „Вечером зайшов до нас один німецький лейтенант, який шойно повернувся з фронту, і оповів, що большевики, відступаючи, вимордували по в'язницях всіх в'язнів“.

Вже було сказано, що на західних землях СРСР зосередив 150 тисяч війська НКВД. Це були не тільки прикордонники: на захід було кинуте численну машину репресій проти населення. Сталін не тільки прагнув якнайшвидше, до початку своїх бойових дій, досягнути тут соціальної тотожності з рештою країни, але й очистити запілля від національно свідомого населення, котре могло б у разі плянованого Москвою збройного конфлікту почати боротьбу за свою державну незалежність.

1 квітня 1941 року перший секретар Центрального комітету Комуністичної партії України Микита Хрущов доповідав Сталінові про випадки масових протестів населення у Чернівецькій області проти советського режиму (закриття церков, примусової колективізації, переслідування інтелігенції та ін.), коли війська НКВД відкрили вогонь і вбили близько 50 осіб. Сталін сказав Хрущову: „Стріляти в людей, звісно, можна, але стрілянина - не головний метод нашої праці“.

Головним методом стало вивезення населення на схід, де переселенців змушували до важкої праці. Напад Німеччини дав Сталінові нагоду фізично ліквідувати найактивнішу частину мешканців західних областей України („Стріляти в людей можна...“), не піклуючись про її переселення у східні терени.

Орест Корчак-Городиський: „Вечером зайшли до нашої кімнати двоє цивілів. Одного я впізнав - був це Славко Бенцаль, другим був студент медицини Налуковий. Оповідали, що повернули з розвідної „прогульки“ з-під Старокостянтинова“.

Цей запис відродив в моїй пам'яті дитячий спогад, коли в прифронтовому Старокостянтинові до моєї мами і її сестри - подільських вчи-

тельок - прийшли влітку 1941 року обідати два дивного вигляду чоловіки, від яких на мене віяло таємничістю. Не беруся щось стверджувати, але чи не могло бути, що саме тих розвідників годували того дня у нашому домі? Цивільне населення було прихильно налаштоване до наступаючих, і радянській пропаганді довелося багато потрудитися для насадження ненависти.

Орест Корчак-Городиський: „15 липня поїхав я з сотником фон Брендорфом на фронтову лінію під Летичів. Якраз йшли бої за здобуття міста. В тій околиці проходить так звана оборонна лінія Сталіна. Є то цементові споруди з кількома кімнатами, число залоги не все те саме. Було в такому бункрі 3, а той 9 членів залоги. Залогу політруки замикали ззовні і наказували їм боронитися, а самі втікали“.

Я виріс в дитячому будинку за 7 км від Летичева, а з-під Деражні, яку теж згадує О. Корчак-Городиський, ми возили торф, тож багато разів бачив потужні бетонні доти „старої“ (до 1939 року) оборонної лінії. Тоді, до настання брежнєвських часів, коли почалося спорудження монументальних військових меморіалів і збирання на їхні терени військових поховань, біля тих дотів ще були могили вояків, про яких пише самовидець. А відомий дисидент, генерал Петро Григоренко будував ці бункри - УРи (укріплені райони) і писав у книзі спогадів, що споруджувалися вони аж ніяк не для оборони, а для підтримування війська, що розгортатиме свої ударні угруповання перед наступом. Він пише: „Багато мільярдів карбованців (за моїми підрахунками не менше як 120) здер радянський уряд з народу, щоб збудувати вздовж усього західного кордону неприступні для ворога укріплення - від моря до моря - від сивої Балтики до ясної блакиті Чорного моря“.

Це було в 1932-33 роках, коли українські селяни вмирали з голоду. На будівництво УРів було мобілізовано величезне число людей: часто зовсім необізнаних в будівельній справі. А весною 1941 року, свідчить П. Григоренко, „загрімili потужні вибухи вздовж усієї лінії на 1200 кілометрів. За особистим наказом Сталіна вилетіли в повітря (...) десятки тисяч довготривалих оборонних споруд“.

Орест Корчак-Городиський: „5 січня 1942 року один робітник оповів мені про збомбардування німецькими літаками трьох ешелонів на станції Варварівка (село 5 км. від Юріївки). Начальник станції (українець) поставив ешелон з втікачами поміж двома ешелонами з амуніцією. Таке уложення поїздів, напевно, не було зумисне, як і не знав того, що німецькі літаки збомбардують. Всі три ешелони бул знищені. Після відкликання алярму впало до кімнати начальника станції двох політруків і на місці його застрелили. За що?“.

Безсудні розстріли мирного населення і власних вояків широко практикувалися в Червоній армії впродовж усієї війни, але особливо в 1941 році, коли треба було швидко залякати і змусити до сліпої покори мільйони новобранців у війську, а поза військом шляхом репресій подолати опір Сталіновому наказові про „спалену землю“, якою мала стати територія України після відступу Червоної армії.

Орест Корчак-Городиський: „1 березня 1942 р. Большевики атакують хвилями, дуже часто невишколеними вояками, які гинуть під огнем німецьких кулеметів. Оповідав сьогодні один фельдфебель, що большевики забрали в армію всіх чоловіків, невишколених післали на фронт. Більшість з них згинула“.

Американський дипломат А. Гаріман передає слова Сталіна про те, що в Червоній армії треба мати більше сміливості для відступу, ніж для наступу. Відступаючих розстрілювали власні загороджувальні загони НКВД. А. Гаріман пише: „Найбільш руйнівним в російському наступі був його масовий характер. Росіяни йшли хвиля за хвилею. Німці буквально косили їх, але внаслідок такого натиску одна хвиля проривалася“.

Маршал Червоної армії А. Єременко писав, що так званий „маршал перемоги“ Г. Жуков ніколи не починав військової акції, не маючи чисельної переваги над ворогом у 5-6 разів, причому спершу крізь вогонь і мінні поля йшла „чорна піхота“, а вже за нею сапери прокладали шлях танкам. Машини вважалися коштовнішими від життя людей.

Орест Корчак-Городиський: „11 березня 1942 р. Прикро було дивитися, як „добровольці“ до Німеччини, в подертих черевиких і панчохах, бліді на лиці, але з усмішкою на устах, їхали в незнане. Одна мама кілька разів цілувала свого сина та давала останні поучення на дорогу. Майже у всіх було видно сльози на очах...“.

Так, за роки війни до Німеччини було вивезено на примусову працю сотні тисяч молодих людей, яким випало пережити важкі часи. Але багато з них в розмовах зі мною, журналістом, пригадували ті роки, як кращі у своєму житті, тому що повернувшись додому не тільки у повоєнні злидні, а й з довічним тавром неблагодійних на взірєць тавра на тих, хто перебував на окупованій німцями території.

А 620 тисяч з числа вивезених на працю, полонених і тих, хто відійшов з німецьким військом, пише історик Борис Соколов, залишилися на Заході, ховаючись від обов'язкової репатріації. З років дитинства пам'ятаю фільм „У них є батьківщина“, в якому було показано нечемних союзників, котрі не випускали у щасливе радянське життя осиротілих на шляхах війни дітей. Тепер я знаю, що тим дітям було б краще не повертатися...

Орест Корчак-Городиський: „2 квітня 1942 р. Ще в Лозовій оповідали нам деякі втікачі з околиць Ізюму, що большевицькі танки переїжджали по ранених німецьких вояках, часом ранених вояків обливали водою і вони замерзали ледовою кулею“.

Сталін почав розстріли полонених ще до початку війни з Німеччиною. 5 березня 1940 року Кремль наказав розстріляти 15 тисяч полонених польських офіцерів і 11 тисяч цивільних осіб з польської інтелігенції, щоб уникнути передання їх західнім союзникам. Коли Німеччина відкрила поховання розстріляних поляків в Катині під Смоленськом, керівник НКВД в Україні Іван Серов не міг приховати свого невдоволення: „С такою малістю впоратися не могли. У мене в Україні було їх значно більше, а комар носа не підточив, ніхто й сліду не знайшов“.

З боку СССР в полон потрапили 6.2 млн. осіб, з яких 4.2 млн. загинули (2.5 млн. - взимку 1941-42 років), близько 1.8 млн. були визволені советськими військами, щоб стати в'язнями ГУЛагу. Однією з причини масового переходу червоноармійців в полон було вороже наставлення вояків до передвоєнних репресій комуністичного режиму. На жаль, немає обліку „перекинчиків“ до німців за перший рік війни, але число їх в масі полонених було надто великим.

Москва проголосила усіх полонених зрадниками.

Г. Жуков, який у жовтні 1941 року командував Ленінградським фронтом, видав наказ: „Роз'яснити усьому особовому складові, що усі сім'ї вояків, які здалися ворогові, будуть розстріляні, і після повернення з полону вони теж будуть розстріляні“. Репресії були застосовані в усій країні. Готуючи свою книжку „1937“, я бачив в архіві колишнього КГБ на справах розстріляних за підозрою у намірі здатися в полон червоноармійців стандартні печатки: „Заходи до репресування сім'ї відповідно до директиви НКВД СССР і Прокуратури СССР чч. 215/61 від 30.5 і 252 від 27.6.1942 р. вжиті“. Але це не затримувало втікачів.

Орест Корчак-Городиський: „11 лютого 1942 р. Колони полонених червоноармійців машерують на захід. Вигляд жаклиний. Ззаду за такою колоною йде відділ, який добиває відсталих від транспорту, знеможених і хворих. Населення дуже часто прохає не вбивати, а відпустити під їхню домашню опіку, але мало коли їхнє прохання увінчується успіхом“.

Німці не були готові прийняти мільйони полонених і не дбали про них. До того ж, Москва не виконувала Женевської конвенції щодо полонених і не надавала Міжнародному Червоному Хресту відомостей про полонених німців, не дозволяла їм отримувати листи і пакети з батьківщини. Найчастіше советське військо не брало в полон німецьких вояків. Їх розстрілювали на полі бою. Тільки при полоненні великого числа вояків вони мали шанс на якийсь час залишитися живими, щоб зазнати нелюдських страждань у таборах. Полонених з числа народів СССР розстрілювали негайно. Загалом в советському полоні побувало 2.7 млн. вояків німецького війська - не тільки німців, а й австрійців, чехів, словаків, поляків, французів, югославів та ін. В полоні померло 450 тис. осіб. Загинули на Східному фронті близько 4 млн. вояків німецького війська. В Червоній армії втрати становили 26.4 млн. осіб. Співвідношення - 10:1, тобто на одного полеглого німця припадає 10 полеглих вояків Червоної армії. Загальні втрати населення СССР в роки війни сягнули 43.3 млн. осіб. Німеччина втратила 2 млн. цивільного населення. Загальні втрати Німеччини - 5.95 млн. осіб - виявився в 7.3 раза меншими від втрат СССР - країни-переможниці.

Орест Корчак-Городиський: „6 квітня 1942 р. Поїхав я ще подивитися на зістрілений чотиримоторний большевицький літак, який осів 4 км від села в степу. Оба ліві мотори вже хтось повитягав, по правій стороні ще є. Біля моторів калюжі з олії. Візник оповідав, що зимою кожного дня під'жджали підводи та забирали різні частини з літака.

Цікавим явищем в Україні є те, що в кожному селі є висококваліфіковані механіки, які, знайшовши розбитий танк чи авто, знають, що вибирати, щоб було потрібне в їхній колгоспній господарці“.

Як колишній авіомеханік важких бомбовозів не можу утриматися від коментаря до цього запису. На мою думку, йдеться про важкий літак ТБ-3 (тяжкий бомбардувальник) конструкції Андрія Туполєва. Ці машини почали будувати в 1932 році (проектування почалося ще в 1926 році) і на час війни вони були вже безнадійно застарілими. Проте у перші дні війни ТБ-3 ще намагалися використати як бомбовець, а пізніше - як вантажний та десантний літак. При швидкості 300 км/год. він являв собою вигідну ціль для німецьких винищувачів, швидкість яких на той час сягала 540 км/год. Літак в степу був промовистою ілюстрацією до технічного рівня війська СССР.

Орест Корчак-Городиський: „16 квітня 1942 р. Був перекладачем на переслуханні 19-літньої дівчини з Перещепинського району, яка була санітаркою в армії. В полон попала на передній лінії. Та дівчина була на фронті вже 6 місяців, носилася з думкою піти в полон, та здержував її страх, бо, як оповідали політруки, німці знущаються над жінками - виколюють очі, вирізують груди“.

Поряд з жорстокими карами проти власного вояцтва ширилася пропаганда, спрямована на залякування полоном, прищеплення ненависті до ворога і прославлення героїв війни. Так, на війні були герої, були й численні прояви жорстокості. Але найчастіше подвиги і жорстокості були вигадані у політвідділах і майстерно описані літераторами („Молода гвардія“, Зоя Космодем'янська, Олександр Матросов, 28 панфіловців та інші), а про поведінку „визволителів“ на чужинських теренах і досі ніхто не пише.

Численні повідомлення щодо становища дівчат у радянському війську збереглися в таємних архівах. Ось приклад. Начальник особливого відділу НКВД Мельников 10 березня 1942 року доповідав члену Державного комітету оборони Г. Маленкову про моральний розклад командування 59-ої армії, де командири „схиляли жіночий персонал до статевого розбещення“, пиячили в спільних лазнях, доповідали вищому командуванню про неіснуючі перемоги. Мобілізованих на фронт дівчат командування перетворювало на повій, бо вони не могли сказати й слова на свій захист. Так було на всіх фронтах, в усіх арміях, де з'явився навіть термін ППЖ, що означало „похідно-польова жінка“. Про таке розбещення не писали письменники, оспівуючи вигадані подвиги „червоних героїв“. А до Червоної армії було мобілізовано 530 тисяч жінок.

Орест Корчак-Городиський: „Щойно 3 серпня приїхав я до Полтави. Хотів зустрітися з новим головою міста, прийшлося довго ждати, привітався зі мною з великопанською міною. Як мені оповідали, одна місцева німкеня зараз завідує відділом освіти, держить голову міста під своїм пантофлем і сама рядить цілою управою. Вона вороже ставиться до Української автокефальної Церкви та до всіх проявів українського життя“.

Протидія Російської Православної Церкви відродженню УАПЦ було повсюдною і цілеспрямованою. 21 квітня 1942 року єпископ УАПЦ Никанор писав з Києва до архієпископа Полікарпа: «...Братва тамошня бридиться нами, „самосвятами“, і тужить за Москвою. Я не уявляв собі, що обставини тут будуть для нас такі несприятливі. Тим більше, що параскіївці (білогвардійщина, миколаївська професура та піхновська ура-російська чернь) користають з всебічної підтримки влади“. І до влади писав єпископ Никанор того року: „Представник Московської Православної Церкви єпископ Пантелеймон має намір в найближчих днях зайняти будинок (...), в якому містилося управління Православної Автокефальної церкви, яке після одібрання того будинку штабт-комісаріатом перейшло до підвалу в будинку ч. 24 в по тій же вулиці“. Слово честі, ніби тепер написано... І як мимовільне свідчення сталості українських проблем подає Орест Корчак-Городиський: „11 вересня 1942 р. Староста міста Азаров видав (за моїм впливом) наказ до всіх відділів міської управи виключно уживати в щоденному урядуванні українську мову. Я абстражуюсь від вислідів того розпорядження, але вже сам факт, що наказується провадити урядування українською мовою, є в житті русифікованого Луганська-Ворошловграда значним“.

Щоденникові записи військового перекладача і мої коментарі до них, побудовані переважно за дослідженнями відомого російського історика Бориса Соколова, передають лише фрагментарний образ війни. Але й ці фрагменти показують, що війна між ССРСР і Німеччиною не була для українського народу Великою Вітчизняною, як її назвали у Москві, тому що обидва супротивники були однаково вороже наставлені до українського народу, його державности, Церкви, мови. Не можна вважати вітчизняною війну, коли не тільки окремі особи, а цілі дивізії воювали проти донедавна свого уряду. А саме такими були українська 14-та дивізія „Галичина“ 15-та литовсько-латвійська, 19-та латвійська, 20-та естонська дивізії, 162-га тюрська, 29-та дивізія Російської народної визвольної армії, дві дивізії козаків з Дону, Кубані і Терека, 15-ий кавалерійський козачий корпус, багато національних батальйонів, а також УПА.

По суті, провід ССРСР мав би сісти на лаву підсудних поряд з провідниками нацистської Німеччини. Але союзники Сталіна з міркувань „вищої політики“ закрили очі на тасмні советсько-німецькі домовленості про поділ Європи, на масові розстріли полонених, агресію проти Фінляндії, репресії проти власного народу, на концтабори, які не поступалися гітлерівським. Не сказали Сталінові й слова, наслідком чого стала агресія ССРСР в Кореї, В'єтнамі і Афганістані, вторгнення до Угорщини і Чехословаччини, Берлінський мур і багато чого, для спадкоємців ССРСР ганебного. Чи не тепер ці спадкоємці намагаються салютами на честь „великої вітчизняної“ заглушити голоси, які закликають до тверезої оцінки подій Другої світової війни.

Уже в липні 2004 року влада України, готуючись до 60-річчя закінчення Другої світової війни, відкрила в інтернеті тематичну сторінку, яку розпочала зі звернення генерала армії І. Герасимова

„Світовій спільноті про внесок українського народу в Перемогу над гітлерівськими загарбниками“.

Генерал теж брав участь у війні, в липні 1941 року поблизу Умані був вперше поранений і його винесли з поля бою. Він пише: „І хоча тоді тьмяніло від вибухів небо і стугоніла земля, понівечена гусеницями танків, а довкола лунали прокльони і стогони поранених, все одно скрижаніле серце поступово відтавало і починало битися в такт непереможним ритмам життя, що буяло того літа зеленою повинню садів та смарагдовим переливом нив“.

Дуже поетично... Але постає запитання: кого проклинали поранені на полі бою? Чи тільки німців, бо не наважувалися сказати про безпорадних командувачів Червоної армії, котрі в останні дні липня 1941 року, дотримуючись застарілої практики фронтальної оборони, дали німцям нагоду оточити і розбити біля Умані 6-ту і 12-ту армії, де стали полоненими понад сто тисяч вояків?

Генерал І. Герасимов знаходить відповідь у словах Л. Кучми. „Проникливо сказав про це наш Президент у доповіді на урочистому засіданні з нагоди 55-ої річниці визволення України від фашистських загарбників: „Історія визволення України, як і всієї війни, писалася доблестю і самопожертвою воїнів, талантом полководців“. Отже, це талант полководців допровадив до страхітливого розгрому і смерті мільйонів вояків?

„Наш обов’язок - розповісти прийдешнім поколінням правду про війну, дати відсіч тим, хто намагається кинути в забуття нашу горду славу, спотворити, очорнити її, „переглянути“, „переосмислити“ по-новому історію Великої Вітчизняної», – пише генерал у своєму зверненні.

Проте не він виконує цей обов’язок, а чесні дослідники і численні свідки того часу, які фрагмент за фрагментом створюють справжній образ Другої світової – з притаманним їй героїзмом вояків (не будемо ображати пам’ять полеглих), безпорадністю червоних генералів і злочинними діями диктаторів.

Парсипані, Н. Дж.

Кость ЛЕВЧУК

КРЕМЛІВСЬКИЙ ЦВИНТАР КАТІВ УКРАЇНИ

У часи сталінського правління на Красній площі Москви не можна було фотографувати без спеціального дозволу. Численні агенти стежили за людьми, які могли своєю поведінкою викликати підозру. У визначені дні через усю площу тягнулася довжелезна черга відвідувачів мавзолею Леніна. Мало хто з них знав, що гранітна усипальниця „вічно живого“ організатора державного перевороту дістала назву від імені Мавсола, царя Карії, який в 4 ст. до н.е. спорудив собі в місті Галікарнасі, Мала Азія, монументальну поховальну споруду. Мавзолей на Красній площі поставили спершу дерев'яний, бо йшлося тільки про тимчасове збереження домовини померлого В. Ульянова, але пізніше вирішили труп забальзамувати і виставити на публічне видовище, тому в 1930 році звели сучасну гробницю.

В. Ульянов (Ленін) був не першим покійником на Красній площі: в жовтні 1917 року тут поховали близько 500 більшовицьких воєнків, які загинули при штурмі Кремля в часі державного перевороту (наказ про обстріл з гармат історичних споруд Кремля віддав Олександр Аросєв, розстріляний у 1938 році як член опозиції). З часом до цього поховання додалися інші, але тепер ховали залежно від місця померлих у більшовицькій єрархії: одних в землі з встановленням пам'ятників, інших спалювали і рештки замурували в кремлівську стіну зі зазначенням на табличках прізвищ померлих.

Ці поховання мало знані простим людям, тому що попри широко показувані у телепрограмах похорони в кремлівській стіні і за Мавзолеєм, усе ж повз поховання могли пройти досить швидким темпом тільки відвідувачі Мавзолею, котрих було відносно не так багато.

Читачам альманаху може видатися дивним намір розповісти про похованих серед Москви, проте при уважнішому розгляді цієї теми з'ясується, що більшовицький цвинтар має безпосереднє відношення до історії України, оскільки тут було замуровано порох її численних катів і мучителів.

Серед поховань з нагробками (Сталін, Калінін, Фрунзе, Держинський, Свердлов, Суслов, Брежнєв) є безпосередні гнобителі України. Залишимо Сталіна і Держинського, антиукраїнська діяльність яких широко відома. Михайло Калінін, який в молоді роки ледве закінчив сільську школу, на початку 1919 року став головою центрального уряду більшовицької держави, по суті її президентом. Це за його „правління“

у 1921 році було запроваджено „судочинство“ без свідків і захисту звинуваченого, заборонаю прохань про помилування і виконання розстрілу впродовж 24 наступних годин. У 1934 році це нелюдське правило стало ще більш жорстоким: на слідство відводилося 10 днів, а розстріл виконувався негайно. Калінін надав вигляду законності жакливім репресіям 1930-их років. Він погодився на ув'язнення власної дружини - Катерини Лоорберг, котра впродовж багатьох років страждала у сибірських таборах. На знак протесту проти такої несправедливості син цього подружжя Валеріян у 1947 році скоїв самогубство.

Михайло Фрунзе, молдаванин, командував червоним військом, яке скинуло законні уряди Бухари і Хіви, розбило білі війська в Сибіру і на Уралі, після чого очолив Червону армію на терені України, де організував масштабні карательні акції і досить швидко в ручаях крові придушив рух українських повстанців.

Михайло Суслов уже в 1933 році, 31-річним працівником Комісії радянської контролі, брав участь у терорі проти населення Чернігівської області. Пізніше його діяльність була зосереджена на переслідуванні патріотів Закавказзя і Литви, але за часів Брежнєва він став головним ідеологом Комуністичної партії і несе відповідальність за усі переслідування шістдесятників і дисидентів в Україні.

Тепер варто перейти вздовж стіни і побачити на табличках численні прізвища, вписані кров'ю жертв в історію України.

Першим був замурований в стіну Мирон Владіміров (справжнє прізвище - Шейнфінкель), син херсонського орендаря, який від 1919 року був головою Особливої комісії Південного фронту і провадив в Україні реквізиції зерна, а для придушення опору вживав військові каральні загони. Він помер в 1925 році.

Уродженець села Верхнього біля Катеринослава (нині - Дніпропетровська) Климент Ворошилов (син залізничного сторожа, без освіти) від весни 1918 року був командувачем армії, помічником командувача Південного фронту, які придушили незалежну Україну. Після цього, у 1919 році, К. Ворошилов став народним комісаром (міністром) внутрішніх справ більшовицького уряду України, організатором масових репресій і придушення усіх проявів партизанської боротьби українців проти нового режиму. Уже в 1921 році він мав з Москви чотири високі нагороди - три ордени Червоного прапора і іменну зброю - за свої чини карателя.

Біля свого соратника похований в стіні Семен Будьонний, командувач Першої кінної армії, відомої грабіжництвом, мародерством, безсудними розстрілами, єврейськими погромами. Три ордени Червоного прапора відзначили ці „подвиги“ командувача „червоної кавалерії“ в Україні.

Григорій Петровський, уродженець Харкова, від березня 1919 року і до 1938-го очолював уряд в Україні, був активним організатором примусової колективізації села, репресій, голоду 1932-33 років. На його честь була перейменована в 1926 році місто Катеринослав. Це йому належить крилатий вислів 1937 року: „Немає у світі сили, яка могла б зупинити наш могутній рух до комунізму“.

Уроженець Москви Віктор Абакумов був відомий як пристрасний любитель футболу, фокстроту і шашликів, але менш знаний як начальник управління особливих відділів від 1941 року і Головного управління контррозвідки „Смерш“ („Смерть шпигунам“), які провели прилюдні розстріли великого числа українців, звинувачуваних у симпатіях до німців.

Організатором репресій в Україні, особливо в часі німецько-совєтської війни, був також похований в стіні генерал-полковник Лев Мехліс. Маршал Георгій Жуков ще в роки громадянської війни командував придушенням селянських повстань, а в роки війни з німцями кинув попереду танків на ворожі кулемети сотні тисяч невишколених українських селян. Це він в 1941 році видав наказ про розстріл сімей червоноармійців, які потрапили в полон, а їх самих - після повернення з полону.

Знайшлося тут місце і для Андрія Вишинського, який у 1928 році очолив судовий процес з „Шахтинської справи“ на Донбасі - одну з перших в Україні більшовицьких розправ над технічною інтелігенцією. В кремлівській стіні похований Ю. Ларін (Лур'є), який в роки колективізації був керівником кампанії зі створення „радянських господарств“ (радгоспів) - зразків надцентралізації сільської економіки.

Похований у 1932 році в Кремлівській стіні Купріян Киркиж - у 1918 році організатор червоного війська у Харкові, яке виступило проти незалежної України, а потім - проти війська Нестора Махна. Купріян Киркиж в 1922-27 роках був одним з провідників Комуністичної партії України і несе відповідальність за збройне придушення проявів опору більшовицькому режимові. Розалія Землячка (справжнє прізвище Залкінд) з Києва в 1920 році разом з Белою Куном організувала в Криму каральні акції і масові безсудні розстріли. Цікаво, що голова Кримського революційного комітету, маляр Бела Кун не був удостоєний честі поховання в стіні, а розстріляний за наказом Сталіна в 1938 році.

Не тільки Бела Куна, а й багатьох інших кривавих діячів досягла сталінська куля. Місце їхніх поховань невідоме. Проте їхні злочини проти українського народу знайшли урядове виправдання в роки правління Хрущова-Брежнєва.

Варто назвати більш відомих з них. Володимир Антонов-Овсієнко (справжнє прізвище - Овсієнко) у 1919 році став командувачем Українського фронту, який вирушив на приборкання незалежної України. Цитую за книжкою його сина Антона Антонова-Овсієнка „Марний подвиг“: „Командування фронту, намагаючись швидше покінчити з вузькоукраїнськими завданнями і виконати завдання загальностратегічні, підготувало наступ проти Петлюри і на Кримському напрямку. Використовуючи таранну силу дивізії Щорса, війська Українського фронту завжали у березні петлюрівцям нищівного удару, зайняли Вінницю і Жмеринку, до 1 квітня вийшли до Дністра і завершили операцію“. В. Антонов-Овсієнко розстріляний в лютому 1938 року, реабілітований у 1956-му.

Микола Демченко з Лебедина на Харківщині, секретар Київського окружного комітету Комуністичної партії, у 1932 році став народним комісаром землеробства УССР. Це він був в числі провідних організаторів Великого голоду. Розстріляний в жовтні 1937 року, реабілітований в 1954 році. М. Хрущов написав про нього: „Загинув від руки Сталіна, але був безмежно відданий генеральній лінії партії і особисто Сталінові“.

Всеволод Балицький з Верхньодніпровська від 1918 року працював у Всеукраїнській ЧК (попередниці КГБ), а з липня 1922 до 1937 року очолював цю структуру в Україні і особисто проводив численні безсудні страти національно свідомого населення і закладників, арешти і заслання „націоналістичної“ інтелігенції, заборонив видавати пашпорти селянам, був провідником масового терору 1930-их років, від 1932 року мав особисте доручення Сталіна з „безумовного виконання плану хлібозаготвель“, тобто організації винищення села голодом. Розстріляний в листопаді 1937 року.

Розміри статті не дозволяють докладніше розповісти про інших катів України, але мушу принаймні назвати ще деяких з них.

Рейнгольд Берзін (Берзіньш) у 1918 році командував латвійськими військами, які були спрямовані проти незалежної України, проводив численні каральні акції. Андрій Бубнов у 1918 році очолював в Україні бюро з партизанської боротьби проти незалежного уряду. Юрій Гавен (Дауман) - у 1920 році очолював в Кримській ЧК комісію з боротьби проти бандитизму, що означало придушення опору більшовицькій владі. Марко Гай (Штоклянд) від травня 1920 року посідав в Україні відповідальні пости у ВЧК, від 1933 року очолив Особливий відділ з проведення „чисток“ у Червоній армії, тобто масових репресій проти вояків, жертвами яких стали численні українці. Ян Гамарник (Пудикович) у 1918-19 роках був одним з організаторів більшовицького повстання в Харкові проти незалежної України, яке призвело до її повалення. Садист Леонід Заковський (Штубіс), у 1921-25 роках - уповноважений ГПУ України в Молдові, заявив: „Якби до моїх рук потрапив сам Карл Маркс, то й він зізнався б, що був агентом Бісмарка“.

Володимир Затонський у 1917 році був керівником більшовицького повстання у Києві, після чого увійшов до складу більшовицького уряду, був членом Зафронтового бюро Центрального комітету Компартії України і головою Галіційського революційного комітету, у 1927-33 роках (час Голодомору) став народним комісаром робітничо-селянської інспекції України. Мойсей Калманович організовував у 1919 році каральні експедиції з вилучення збіжжя у селян. Станіслав Косіор в липні 1928 року замінив Л. Кагановича на посаді генерального секретаря ЦК Компартії України і розпочав примусову колективізацію села, активне підготування і проведення Голодомору 1932-33 років, у складі позасудової „трійки“ дав наказ про розстріли десятків тисяч осіб.

Юрій Коцюбинський, в січні 1918 року призначений головнокомандувачем советськими військами в Україні, організував розгром військ Центральної Ради і здобуття Києва.

Мартин Лаціс (Ян Судрабс) від грудня 1917 року був членом колегії НКВД, а з весни 1918-го - ВЧК, апологет червоного терору, що відзначався незвичайною жорстокістю. Він доводив, що для розстрілу жертви не треба доказів її вини, досить керуватися лише „революційною свідомістю, бо ЧК - не слідча колегія і не суд, а бойовий орган партії, який знищує без суду“. У квітні 1920 року М. Лаціс очолив Всеукраїнську ЧК, де здійснив свої вимоги. Був одним з керівників колективізації і „розкуркулювання“. Розстріляний в 1938 році, реабілітований в 1956-му.

Ізраїль Леплевський від 1922 року очолював ЧК в Катеринославі, на Поділлі і в Одесі, а з 1929 року став начальником секретно-оперативного управління ГПУ України, керував арештами „українських націоналістів“, в 1936-му очолив секретний відділ НКВД СССР. Розстріляний в 1938 році.

Михайло Майоров (Меєр Біberman) в жовтні 1917 року очолив Київський революційний комітет більшовиків, з наступного року був членом колегії НКВД України, а в передголодному 1930 році, в часі примусової колективізації, став народним комісаром постачання України. Розстріляний в 1937 році, посмертно реабілітований.

Василь Манцев в 1919 році став начальником Центрального управління надзвичайних комісій в Україні і організатором масового терору проти населення в роки громадянської війни. У 1921 році став головою Всеукраїнської ЧК (ГПУ), потім народним комісаром внутрішніх справ України. Проводив „зачищення“ України від „посібників націоналістів“. Розстріляний в 1938 році, реабілітований в 1956-му. Валерій Межлаук в 1918 році вивіз до Москви з Харкова усі цінності державного банку України, в січні 1919 року став народним комісаром воєнних справ України, пізніше - керівником Трудової залізничної армії, де застосовували каторжну працю „неблагородних“ громадян. Теоретик індустріалізації СССР. Розстріляний в 1937-му, реабілітований в 1956 роках.

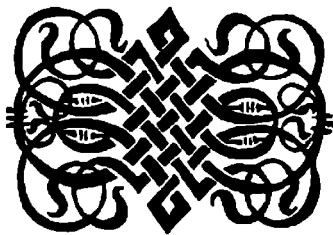
Павло Постишев в 1923 році був скерований на партійну працю в Україні, був керівником її Компартії, після чого працював у Москві, але в січні 1933 року знову делегований в голодну Україну з завданням „безумовного виконання плану заготівель зерна“. Був головним ініціатором репресій проти української інтелігенції, членом „трійки“, яка винесла десятки тисяч смертних вироків. У 1939 році розстріляний, в 1956-му реабілітований.

Христіян Раковський (Кристю Станчев) у 1918 році був одним з керівників ЧК в Україні, де розпочав масові репресії проти інтелігенції, „буружуазних націоналістів“. У 1941 році розстріляний в Орловській в'язниці, реабілітований і поновлений в Компартії в 1988 році.

Станіслав Реденс, свояк Сталіна, у 1918 році був висланий в Україну для вивезення до Москви цінностей, вилучених у населення. Опісля працював в ЧК Одеси, Києва, Харкова і Криму, від 1922 року очолював ГПУ в Криму, де провів масові репресії. В

1932 році став автором особливого проєкту ліквідації „куркульських і петлюрівських гнізд“, за яким було репресовано сотні тисяч людей. Був одним з провідних організаторів голоду в Україні. Пиячив без міри. Його дружина Анна, сестра дружини Сталіна Надії Алілуєвої, теж в молоді роки працювала в Одеській ЧК. Реденс розстріляний в 1940 році, реабілітований в 1961-му.

Тисячі активних організаторів терору в Україні були розстріляні їхніми однодумцями в роки, коли Сталін почав знищувати свідків своїх злочинів, замінюючи їх „свіжими кадрами“. Пізніше переважна більшість потерпілих (крім кількох, найбільше запламованих кров'ю жертв) була реабілітована, тобто визнана невинними жертвами Сталіна, з посмертним поверненням усіх звань і відзнак за скоєні злочини. Іменами багатьох названі міста, села, вулиці, заводи і господарства в Україні. Мало що бракувало, щоб їх перепоховали якщо не в кремлівській стіні, то бодай на урядовому Новодівичому цвинтарі Москви. Комуністичний режим зазнав краху, але проведена його провідниками „реабілітація“ організаторів геноциду залишилась. Настав час скласти мартирологи жертв, а поряд з ними назвати імена катів. Не для помсти, а тому що усе таємне врешті-решт стає явним.

Михайло ДИМІЦЬКИЙ

УКРАЇНСЬКА АВСТРІЯ, 1944–1949 РОКИ...

Вже в другій половині 1944 року стало очевидним, що німці програють війну, і що після війни Європа поділиться на західню і східню, і західню окупують Альянти, а східня піде під владу ССРСР. Передбачаючи такий розвиток подій, вже у 1944 році почали напливати утікачі з країн Східньої Європи до Західньої. Великі скупчення емігрантів виникли в Німеччині і Австрії, переважно в околиці Зальцбургу, Тиролю і Форарльбергу. Проте, мабуть, найбільше їх було в Інсбруці. Якщо узяти до уваги робітників, яких німці привезли на примусову працю з країн, окупованих в 1939–1943 роках, то кількість чужинців майже дорівнювала кількості місцевого населення.

Серед емігрантів були люди різної професії – священики, урядовці, робітники, студенти, військовики. Найбільшу частину становили молоді люди. Певна річ емігранти створювали немало проблему для місцевого уряду і населення, бо давався взнаки брак харчів і помешкань, адже значну частину міста зруйнували бомби. Емігранти знаходили притулок навіть у напівзруйнованих будинках. Велика частина емігрантів розмістилася у таборах – в Ляндеку, Куфштайні, Вілляху і в Зальцбурзі, де також були зібрані примусові робітники.

По закінченні війни, 5 травня 1945 року, українська еміграція значно збільшилася, бо додалися наші люди з концентраційних таборів і полонені з Ріміні, але назагал кількість чужинців зменшилася, бо виїхали додому примусові робітники з Франції, Італії, Греції, Югославії, Румунії, Польщі та Росії. Залишилися емігранти з Литви, Латвії, Естонії, а найбільше – українців. Подібна ситуація була й у таборах в Західній Німеччині.

З кінцем війни Тироль і Форарльберг зайняли американці, але по кількох тижнях вони передали ті території французам. Опіку над таборами перебрало ІРО. Емігранти, які жили в Інсбруці і околиці, на так званих „приватках”, перейшли на статус місцевого населення й стали одержувати харчові картки. Жили дуже скромно і мусіли давати собі раду. Чимало знайшло працю на будівництві домів і у фермерів.

Над усіма нашими таборами, буквально над кожним українцем, який у висліді війни опинився на Заході, чорною хмарою нависла смертельна небезпека: совєтська Репатріяційна комісія силою і підступом намагалася вивезти всіх українців на „родину”, але за посередництвом списопа Бучка Папа Пій XII звернувся до англійського коро-

ля і до президента США Рузвельта – у висліді вони зупинили діяльність тієї Комісії у Західній Європі і на територіях, окупованих арміями Альянтів. Отож заступництво Папи зберегло наших емігрантів від „родіни” і тотального знищення. Таким же чином було врятовано наших дивізійників, які опинилися в таборі полонених у Ріміні. Цей табір перебував під контролею Альянтів. Те гідне найглибшої вдячності заступництво Папи та зусилля англійського і американського провідників мали не тільки таке значення, що зберегли життя тисячам, десяткам тисяч – ті акції водночас піднесли престиж усієї нашої повоєнної еміграції. Величезним досягненням була легалізація наших полонених – вони дістали рівні можливості з рештою емігрантів. Невдовзі американці і англійці через свої представництва почали приймати наших емігрантів до своїх країн.

Ті ж, кого советам вдалося намовити і забрати на „родину”, опинилися в сибірських концтаборах, щоб гинути у голоді і холоді – серед них навіть ті, кого німці повивозили на примусову працю. Без найменшої надії на швидке повернення додому наші емігранти почали пристосовуватися до нових обставин життя і помалу влаштовувати особисте та родинне життя.

* * *

В Інсбруку зусиллями о. декана Юстина Гірняка створилася парафія Української Греко-Католицької Церкви, її легалізував місцевий Архієпископ, дозволивши служити Божественні Літургії в церкві Ісусового Серця, при вулиці Максиміліяна, ч. 6. Парохом був призначений о. Володимир Кармазин. Тоді Служби Божі відбувалися у монастирі Сестер-урсулянок при вулиці Інрайн, ч. 9. Та парафія була нашою першою установою, підтриманою австрійською владою. При парафії засновалися Братство Св. Андрія і Українська служба „Харітас”, яка опікувалася хворими, вбогими та в’язнями. Керував нею о. Ярослав Пасічинський, а секретарем і скарбником був д-р Андрій Гаєцький. Під опікою Братства Св. Андрія було засновано їдальню, де харчувалися безплатно люди старшого віку, вбогі і студенти.

Братство св. Андрія заініціювало організування української гімназії в Інсбруці, під опікою місцевого католицького Архієпископа, він же дуже посприяв з приміщенням, дозволивши українцям використовувати будинок міської гімназії. Директором було призначено відомого педагога д-ра Богдана Попеля. Серед учителів також були відомі науковці: д-р Никифор Гірняк, брати Євген і Корнел Яворівські, Марія Гривняк, Леонтін Корнилів, Іван Криницький, Іван Кедрин-Рудницький та інші. Завдяки авторитетові Архієпископа, професіоналізмові учителів, українська гімназія в Інсбруці набула міжнародного статусу: з її дипломом приймали на вищі студії всі європейські і американські університети. Подібним чином входило в нормальну колію життя наших емігрантів у таборах, які перебували під опікою на фінансовому утриманні ІРО.

Для координування діяльності наших допомогових і політичних організацій на внутрішньому і зовнішньому відтинках утворилося Українське Центральне Допомогове Об'єднання в Австрії (УЦД-ДОА). До нього увійшли відомі суспільно-політичні діячі, які авторитетно заступали наші інтереси перед Альянтами в Австрії, виключно з частиною, яку зайняли совети.

Очолив УЦД-ДОА Іван Кедрин-Рудницький, відомий український публіцист. Він народився у Ходорові в 1896 році. Там здобув початкову і середню освіту, а вищу – у Віденському університеті, який закінчив у 1920 році. Студював історію і філософію, все своє життя присвятив журналістиці. Від 1922-го до 1931 року був співредактором „Діла” у Львові, офіційного органу УНДО, а від 1936-го до 1939 року – головним редактором. У 1925–1931 роки був членом польського парламенту. Від 1951 року працював у редакції „Свободи”, щоденної україномовної газети в Північній Америці. На еміратурі дописував до „Свободи” до кінця свого життя. Помер у Джерзі-Сіті в 1995 році, проживши 99 літ.

Як тільки закінчилася війна, західню частину Австрії окупували американці, і того самого дня, 5 травня 1945 року в Інсбруці розмістилася Головне командування американського війська на Тироль і Форарльберг. Кілька днів пізніше наші емігранти в Інсбруці створили Український Допомоговий Комітет (УДК). Очолив його д-р Михайло Русляк, адвокат з Чорткова, відомий суспільно-політичний діяч, який у 1930-их роках здобув собі високий авторитет як оборонець українських підпільників в судових процесах у Польщі. Секретарем УДК обрали д-ра Андрія Гасцького, також адвоката.

Комітет було зареєстровано в управі міста, і у Головному командуванні. При цьому нашу делегацію чекала велика несподіванка і приємність: головним комендантом тієї військової частини був Руссел Ковалишин, син наших старих емігрантів з Чикаго. Він також був головним комендантом військової поліції. Нашу делегацію прийняв він приязно, доброю українською мовою запитав, якої помочі ми потребуємо. Наші делегати поінформували про всі обставини і про Комітет, який репрезентує українську еміграцію і вже зареєстрований у місцевій австрійській адміністрації. Руссел Ковалишин радо видав посвідчення, що УДК зареєстрований у Головному командуванні „Пермишин із Грентед”. Щодо матеріальної допомоги, то він пообіцяв ту справу обговорити з представниками УНРА і ІРО, а також звернеться до наших допомогових організацій у США. Він поінформував нашу делегацію, що американці не плянують залишитися у Тиролі і Форарльбергу.

Отож подвійно легалізувавшись, Комітет почав шукати приміщення. З великими труднощами вдалося одержати приміщення у напівзруйнованому бомбами будинку, при головній вулиці Аніх-штрассе, ч. 4. Забрало кілька тижнів аби той будинок очистити від уламків та привести до ладу кілька кімнат для бюрової праці. Через те допомо-

Члени Управи Українського Студентського Об'єднання в Інсбруку, 1947–1948 р.р. Зліва: Анатолій Пашковський, Володимир Базалій, Михайло Диміцький, Зиновій Квіт, посередині – Ірина Семкович.

гові справи занедбані, тому д-р Росляк зрезигнував з посту голови, на його місце прийшов інж. Кравців. Комітет змінив свою назву на „Об'єднання українців у Тиролі і Форарльбергу”, і обмежив свою діяльність до виповнювання різних форм для міста, УНРА, ІРО та переселенських представництв різних держав. В лютому 1946 року знову змінено назву, а головою обрано інж. Спольського.

По кількох тижнях американці пішли з Тиролю і Форарльбергу, на їх місце прийшла французька військова адміністрація, під керівництвом генерала графа Тібо. То була людина культурна, з високою освітою і політично досвідчена: до емігрантів ставився прихильно, всяку діяльність советських емісарів рішуче забороняв. Його Головна квартира знаходилася в Інсбруці.

При кінці жовтня 1946 року французька окупаційна влада надала нашому Комітетові офіційну назву – „Українська Суспільна Служба на Тироль”. З виїздом наших емігрантів за океан цей Комітет самозліквідувався у 1949 році. Треба згадати, що жоден комітет не мав змоги надавати якусь допомогу, на відміну від „Харітасу”, який мав відчутну підтримку від місцевого Архiepіскопа і з Ватикану від Єпископа Бучка. Французи матеріально не допомагали, вели політику, щоб емігранти переселялися до таборів, під опіку ІРО.

При Українській Суспільній Службі діяли, як самостійні товариства, Ліга Українських Політичних В'язнів, Союз Українок, Український Червоний Хрест і чоловічий хор „Ватра”.

Цей хор утворився весною 1946 року у Брегенсі, мав у своєму складі майже 50 осіб наших ентузіастів співу і музики. На пробу хору до Інсбруку приїжджали з далеких околиць, навіть з Зальцбургу. Диригував ним проф. Лев Туркевич, надзвичайно талановитий музиколог. Його заступником був Орест Е. Садовський, головою хору – мгр. Білінський, адміністратором – інж. Батицький. Хор мав у своїм репертуарі близько 20 пісень, різного жанру, і проф. Туркевич відтворював їх з гідними подиву нюансами. Хор мав кілька знаменитих професійних солістів – Радванського, Трубенка, Дербіша, і давав концерти у більших містах Австрії, Німеччини і Швейцарії та в таборах у Ляндеку, Зальцбургу, Регенсбургу й інших. Звичайно концерти закінчувалися великими оваціями у концертних залах і навіть у церквах. Уже по виїзді за океан хор дав кілька концертів у США і Канаді, але уже не був такий ефективний, бо багатьох співаків уже бракувало в ньому. За короткий час своєї творчої діяльності хор здобув добре ім'я для нашого народу і України. Маєстро Туркевич помер у Торонто.

Під протекторатом УЦДОА виник Комітет допомоги українським студентам – задля матеріальної підтримки нашої молоді, яка студіювала в Інсбруцькому університеті. Головою тієї установи було обрано відомого суспільно-громадського діяча, редактора Івана Тиктора. У 1925–1939 роках він мав у Львові велике видавництво, яке запропонувало нашій громаді десятки цінних книжок, зокрема велику історію України, яку у 1923 році опрацював проф. Іван Крипакевич. Та історія України була перевидана у Вінніпегу у 1948 році, з доповненнями проф. Дмитра Дорошенка і проф. Ярослава Пастернака. Довгий час вона була одним з підставових джерел для вивчення історії нашого краю і народу.

Завдяки великій популярності ред. Тиктора серед українців, в Європі і Америці йому вдалося нав'язати контакти з нашими людьми, товариствами, допомоговими комітетами і церквами, які систематично присилали свої датки, а КОДУС, у свою чергу, мав можливість постійно допомагати нашим студентам, особливо тим, які без допомоги не мали б можливості закінчити свої студії.

У серпні 1948 року редактор Тиктор виїхав до Вінніпегу, головування в КОДУС-і перебрав інж. Курах, але вже у той час почався масовий виїзд наших емігрантів за океан, також і молоді, а багато студентів переселилося до таборів, на утримання ІРО, і справа допомоги перестала бути актуальною. КОДУС та інші організації припинили свою діяльність і саморозв'язалися.

При кінці червня 1948 року наших емігрантів в Інсбруці відвідав Архиспископ Іван Бучко, асистент папського Престолу. Візитатор українців у Західній Європі, яким він багато і самовіддано допомагав морально і матеріально. Він майже утримував „Харітас”, Братство Св. Андрія активно сприяв КОДУС-ові. Його приїзд до Інсбруку мав для нас також велике духовне значення. Він був гостем місцевого Архiepіскопа, відвідав з візитою губернатора Тібо і ректора Інсбруцького університету.

Місцеві газети про те все писали, що також спричинилося що зросту престижу нашої еміграції в цілій Австрії. По поверненню до Ватикану Архiepіскоп І. Бучко здобув кілька стипендій для наших студентів в Еспанії, Бельгії і Франції та членство у „Пакс Романа”, який діяв у Католицькому університеті в Фрібурзі, Швайцарія. Це свого роду наукова комісія при відділі освіти і культури Ватикану, яка мала підтримувати стипендіями студентів католицьких університетів у цілому світі.

Як уже згадано вище, велику частину еміграції становили молоді люди, переважно студенти. 45 їх зібралося на свої перші сходини 3 червня 1945 року, вибрали ініціативний комітет для юридичного оформлення Українського Студентського Об'єднання. До комітету ввійшли: Володимир Білинський – ініціатор створення УСОІ, Микола Кушпета, Володимир Притуляк, Надія Прокопів і Володимир Федорців. 17 червня 1945 року відбулися установчі збори і обрано управу, перед якою постала низка проблем – з помешканнями, з оплатою за студії, з харчуванням та інші. Головою УСОІ обрано Володимира Білинського. Він народився у Чорткові в 1919 році, там здобув початкову і середню освіту, медичні студії розпочав у Львові, а закінчив у Інсбруці в 1947 році. У 1949 році виїхав до Вінніпегу, займався лікарською практикою, помер у березні 1996 року.

УСОІ розміщувалося у будинку при Аніх вул., ч. 4, разом з іншими нашими допомоговими установами і Братством св. Андрія. Міська

Ініціатори виставки українського народного мистецтва в монастирі Сестер-урсулянок в Ляндеку. Перший ряд, зліва: Дода Єфремова і Оксана Савойка; другий ряд: Ірина Кармазин, Ірина Семкович, Михайло Диміцький, Ольга Семкович, Дода Зарицька.

управа надала для УСОІ окремий будинок, віллу Блянка, але тут віллу безцеремонно зайняла советська репатріяційна „місія”. Управа міста не мала сили змусити ту „місію” випровадитися, тоді УСОІ звернулося до американської окупаційної влади. За ту справу взявся той самий Русел Ковалишин, який був комендантом військової поліції. Він поїхав джіпом до вілли Блянка з двома військовими поліцаями і сказав советським „місонерам”, що той будинок призначений для студентів і мусить бути звільнений протягом двох днів. Тим часом його помічники приклеїли на входні двері „Notice”. Ось текст цього документу в українському перекладі:

„Офіційне зарядження Військової Команди: Вілла Блянка зарезервована для бездержавних осіб Українського відділу. Зарядження апробоване Комендантом міста. За військовий уряд підписав Перший лейтенант Русел Ковалишин. Зарядження ч. 0-1557626. 6/25/1945”.

Так і сталося: протягом двох днів советські військовики випровадилися, а до вілли почали переїжджати наші студенти. За два тижні зібралось їх майже 50 студентів, вілла була заповнена. Однак будинок був у пошкодженому стані – не працювало ogrівання, водопроводи, лазнички, були знишені підлоги тощо. В жовтні, як позимніло, студенти почали випроваджуватися геть. Більшість – до таборів, інші переїхали до університетів у Німеччині. УСОІ повернуло віллу управі міста.

На початку 1946 року в Інсбруцькому університеті навчалось близько 450 наших студентів, дещо менше було зареєстрованих в УСОІ. Населення Австрії й університетські керівники ставилися до наших студентів прихильно, тим більше, що членами факультетів були й українські вчені – проф. Вольфрам Бургард, літературний псевдонім – Юрій Клен, який очолював відділ філології. З ним працював о. д-р Залеський, який викладав українську мову. Членом факультету був доцент д-р Юрій Фединський, викладач цивільного і міжнародного права. Він був опікуном УСОІ.

Згідно зі статутом, головним завданням УСОІ було об’єднувати українських студентів, допомагати їм закінчити студії та виховувати в українському дусі. Для студентів влаштовувалися різні реферати, літературні вечори, фахові курси. Було обов’язком для молоді ходити кожної неділі до церкви на Святу Літургію, яку спеціально для студентів відправляв о. декан Юстин Гірняк у каплиці Сестер-урсулянок. Моральне і етичне виховання, що його дають церковні науки, є несамоуспішним чинником самоусвідомлення людини і народу.

На самому початку УСОІ видавало журнал „На варті”, присвячений моральному і етичному вихованню студентів.

У літньому семестрі, 1947 року, членство УСОІ було вже стабільне, становило 280 осіб, які за факультетами були розподілені так: 99 – на медичному, 59 – право і державні науки, 81 – філософія, 31 – фармація, 1 – хемія (Михайло Диміцький), 5 – теологія, 2 – фізкультура, 2 французька мова. Як згадано, опікуном був д-р Юрій Фединський, визначний фахівець міжнародного і цивільного

права, виступав часто з рефератами в університетах Австрії, Німеччини і Швейцарії, мав добру міжнародну репутацію.

Д-р Фединський народився 19 вересня 1912 року у Мостиськах Великих, Жовківського повіту, закінчив гімназію у Станиславові, тепер Івано-Франківськ, правничі студії – у Львівському університеті. В 1939–41 роках був доцентом права у Львівському університеті, згодом продовжував свої студії у Віденському і Інсбруцькому університетах, де здобув докторат у 1943 році, з найвищою оцінкою. У 1943–1949 роках викладав цивільне і міжнародне право в Інсбруцькому університеті. У 1950 році переїхав до США, був кілька років директором канцелярії НТШ та головою Асоціації Українських Американських університетських професорів. У 1975–1979 роках був членом факультету у Блумінгтонському університеті. Помер у Блумінгтоні, Індіана, у вересні 1979 року.

Виховна діяльність у суспільно-громадському секторі зобов'язувала студентів до відзначення річниць національних свят: Листопадового чину, річниці Актів Соборності і Злуки, Карпатської України, Акту відновлення української державності 30 червня 1941 року. У ті дні влаштовувалися святкові академії. Студенти брали участь у вшануванні річниць боїв на Маківці, Лисоні, Ключі, трагічних річниць Зимових походів 1920 і 1921 років та Базару. З рефератами виступали учасники тих подій: редактор Іван Кедрин-Рудницький, полковник Іван Кураха, полковник Єфремов, доктор Іван Лемішка, Іван Харамбура, о. декан Юстин Гірняк, інж. Михайло Кравців та інші. Також в цілях патріотичного виховання студентів влаштовано три конгреси у Мюнхені – 22–23 вересня 1945 року, в 1946 і 1948 роках. На третьому конгресі головну доповідь виголосив д-р Володимир Янів – „Україна в авангарді нових ідей”. Він був головним організатором конгресу і головою президії.

Уже як кілька разів згадано, першим головою УСОІ був Володимир Білінський, від початку заснування УСОІ, 17 червня 1945 року до 1947-го. Другий голова, Микола Денисюк, – від 21 червня 1947-го до 11 серпня 1947 року. Третій, Михайло Диміцький – від 11 серпня 1947-го до 7 жовтня 1948 року. Останній, з огляду на від'їзд багатьох членів управи УСОІ, продовжував своє головування неофіційно ще кілька місяців, аж до саморозв'язання, спричинене масовим виїздом членів УСОІ до США і Канади.

Діяльність першого голови УСОІ була зосереджена на журналістиці. Він видавав журнали, виступав зі своїми творами на авторських вечорах, дбав про ідеологічне загартовування студентів, що вже згадано вище. 15 червня 1947 року закінчив медичні студії в Інсбруцькому університеті, одержав докторат і працю в ІРО як їхній офіційний лікар. Другий голова, Микола Денисюк, очолював УСОІ тільки три місяці, протягом вакаційного часу. Тоді ж він заснував своє видавництво в Інсбруці, то мусів присвятити багато часу цій справі. У 1950 році він переніс це видавництво до Аргентини, а у 60-их роках – до Чикаго, де видава гарно оформлений, ілюстрований журнал „Овид”,

а також книжки. 15–17 травня був делегатом УСОІ на ідеологічний конгрес у Мюнхені, що відбувся у 25-ту річницю ЦЕСУС-у, на якому усі студентські товариства об'єдналися і створили одну централю. Микола Денисюк помер у Чикаго в 1975 році. Третій голова, Михайло Диміцький, зосереджував свою діяльність на суспільно-громадських завданнях та фаховому вишколенні студентів.

Реалізуючи плани діяльності, при УСОІ утворилося Товариство „Обнова”, секції теологів, правників, журналістів, істориків і молодих письменників під керівництвом Юрія Крохмалюка (псевдо – Юрій Тис). У тих секціях сходилися студенти з подібних фахів, проводили дискусії про свої науки, і так набували додаткові знання.

Для студентів природничих наук і фармації улаштовувалися лекції з хемії, фізики і математики, які проводив дипломований хемік Михайло Диміцький. Він був асистентом на відділі хемічному, у професора Оппенауера йому була добре відома програма навчання тих предметів, що було дуже помічним для студентів. Він був асистентом на хемічному відділі від травня 1945-го до 1949 року, до часу свого виїзду, при чому у червні 1949 року захистив свою працю і одержав докторат. З його виїздом УСОІ саморозв'язалося.

При референтурі спорту діяли курси автомеханіків, водіїв і дружина копаного м'яча, яку тренував колишній змагун львівської „України” А. Стеців.

Референтура зовнішніх зв'язків нав'язала дружні контакти з нашими студентськими товариствами у Зальцбургу, Грацу, Італії, Еспанії, Англії, Франції, Бельгії і Голяндії. З ними ми обмінювалися літературою та різними інформаціями. У таборі в Ляндеку утворилася Делегатура УСОІ. Там перебувало 80 членів УСОІ, які на студії доїжджали. Головою Делегатури був Роман Максимович. У таборі у Ляндеку перебувало майже 4.000 наших емігрантів. Головою табору був старшина французької армії, українського походження, Йосиф Карпак. У таборі перебувало дев'ять священників: оо. М. Головацький, В. Головацький, М. Чавс, М. Гаврилюк, П. Мельничук, Й. Панасюк, Хабурський, Кармазин, Скасків. При церкві був хор, під диригентурою Садовського, діяли садочок і школа та добре організований Пласт. Був СУМ, дружина копаного м'яча, проводилися різні фахові курси, табір був дуже активний.

Референтура культурно-освітня організувала виставку народного мистецтва, у монастирі Сестер-урсулянок, при вул. Інрайн ч. 9, недалеко університету. Серед експонатів – вишивки, різьба, гуцульські килими, мальовані образи і красвиди, вишивані ікони, один жіночий манекен у полтавському народному вбранні, Окрім того, ініціативна група, шестеро дівчат, які постійно чергували на виставці, були також одягнені у вишиті блюзочки, що відвідувачам дуже подобалося. Виставка тривала від 14 до 24 вересня, була відчинена від 7-ої год. ранку до 7-ої вечора. Виставку відвідало кілька тисяч осіб, майже усі професори університету, духовенство, члени міської адміністрації, фран-

цюзькі військовики, включно з губернатором генералом Тібо. Місцева преса друкувала дуже прихильні відгуки.

Для дальшого поширення знання про нашу культуру та в ім'я піднесення нашого авторитету серед чужинців, УСОІ влаштувало концерт в університетській залі. В ньому виступив наш хор „Ватра” та знаний піаніст київської опери Андрій Караліс. Заля була вщерть заповнена, концерт пройшов з великим успіхом. Після закінчення концерту з подякою виступив директор університетської адміністрації д-р Штайнер.

У міжнародному відділі УСОІ також мало досяги, як ніяке інше наше студентське товариство. Здобувши членство у „Пакс Романа” і у відділі культури і освіти ІРО у Женеві, ми виголосили два реферати німецькою мовою – „Політична ситуація в Україні” і „Еміграція як символ советського тоталітаризму”. Членство у „Пакс Романа” і в секції культури та освіти ІРО передано нашій студентській централі ЦЕСУСО. УСОІ було головним ініціатором віднови діяльності та відзначення 25-ої річниці заснування ЦКСУС. Це студентське об'єднання було засноване у 1923 році у Празі, активно діяло до 1939 року, відтак мало перерву, і за ініціативою УСОІ, було відновлене 15–17 травня 1948 року під час студентського ідеологічного конгресу у Мюнхені. Поновлено старий статут з додатком „Ідеологічних основ”, які подав у своєму рефераті голова УСОІ д-р Володимир Білінський. Нав'язано приятні взаємини з місцевими австрійськими студентами, з французькими, з Сорбони, з голянд-

Інсбрук, червень 1948 року. Члени Управи Українського Студентського Об'єднання в Інсбруку. Перший ряд, зліва: Дода Зарицька, Петро Огірко, Оксана Савойка; другий ряд: Зinovій Квіт, Ірина Семкович, Михайло Диміцький, Олена Семкович, Богдан Куриляк.

ськими, з Утрехту, та з УМСА, яка розміщувалася недалеко від університету. То було інтернаціональне середовище, де сходилися студенти і альянтські політологи. Ми там прочитали кілька рефератів, набули членство та заслужили безплатних обідів для наших студентів.

УСОІ взяло активну участь у „Зальцбурських високошкільних тижнях”, які відбувалися кожного року від 15 до 30 серпня. Та імпреза була дуже популярна, в ній брали участь студенти і професори університетів з цілої Європи, відомі політологи. Вдень відбувалися реферати на різні теми, а ввечері – різні вистави і концерти. Останнього дня, 30 серпня, д-р Юрій Фединський і д-р Володимир Білінський виголосили реферати на українську тематику, а увечорі виступила наша театральна група під керівництвом маєстра Володимира Блавацького з нашою популярною опереткою „Запорожець за Дунаєм”, і тими виступами також здобуто велику приязнь в представників народів, які були присутні. Наш виступ закінчився великою овацією. Австрійський міністер освіти і культури особисто поздоровив д-ра Фединської маєстра Блавацького і сказав, що ця п'ятниця була найкращим днем „високошкільних тижнів”, і він вдоволений, що це сталося на самкінець імпрези. Багато представників від різних університетів підходило до д-ра Фединського, як до голови делегації УСОІ, дякували йому за його реферат та запрошували виступити у їхніх університетах. Він прийняв запрошення швейцарської делегації з Цюриху і німецької делегації з Гайдельбергу, а восьмичленна голяндська делегація приїхала з нашою делегацією до Інсбруку, і була гостем УСОІ цілий тиждень. Голяндці брали участь у Святій Літургії для студентів, а вечорами – у наших дискусійних рефератах. Голові Голяндської делегації, гарній студентці з Утрехту, вдалося намовити д-ра Фединського, щоб він з ними поїхав до Утрехту і був її гостем і її родичів, і д-р Фединський дав згоду. Був її гостем три дні, відвідав д-ра Мирослава Антоновича, диригента українсько-голяндського „Візантійського хору” і повернувся до Інсбруку на свою позицію в університеті.

Немале значення для УСОІ і нашої спільноти мало й те, що д-ові Михайлові Диміцькому як голові УСОІ вдалося втримати генеральне секретарство у міжнародному студентському русі „Ферштендігунсраті”, до якого належало 12 національностей. Представництво цього об'єднання давало змогу легше і скоріше боронити інтереси наших студентів в університеті, в ІРО, у міській управі та перед французькою окупаційною владою. УСОІ було найбільшою частиною „Ферштендігунсрату”, і усі акції, які ми проводили під егідою тієї організації, були корисними для наших студентів.

При кінці літа 1949 року д-р М. Диміцький виїхав до США, тоді ж наступив масовий виїзд студентів за океан, і УСОІ та „Ферштендігунсрат” саморозв'язалися.

Отже, серед нашої повоєнної еміграції УСОІ було найактивнішою організацією, головним рушієм суспільно-громадської діяльності.

Ольга КУЗЬМОВИЧ

ХРОНІКА ВЕСНИ 1945-го...

(Сторінки щоденника)

Від автора: Коли довідалася я, що провідною темою цього горічного альманаху є події кінця Другої світової війни, у втомлений вже тепер від віку пам'яті пригадалося, що десь у ті мрякою покриті давні роки я якийсь час записувала все пережите.

Довго треба було шукати у горах паперів, документів та чернеток, що все ще терпеливо чекають упорядкування та ймовірного передання до архіву Наукового Товариства Шевченка. Але таки вдалося мені віднайти поживклий від часу записник, в якому я, двадцятилітня „молодичка“, записувала, дуже наївно, але точно, ці жахливі події, що захопили нас під кінець Другої світової війни.

Частину записок подаю тепер читачам, які не мали нагоди подібного пережити, або не мають цього записаного.

1 травня.

Микола будить мене з першого сну: „Гітлера нема!“ Повідомляє, що вперше почув це по радіо о год. 10-ій вечора, але чекав до півночі на інші вістки, які б potwierдили цю, таку неправдоподібну. Борюся зі сном і стараюся усвідомити собі цей як-не-як, але історичний факт. За вікнами ллє дощ і гуляє вітер, продуваючи наскрізь нашу кімнатку. Приходять знайомі німці з сусіднього бараку, присідають, щоб послухати, що подають по радіо.

Десять хвилин перед дванадцятою подає про смерть Гітлера офіційну вістку радіовисильня Лінцу. Отже, тепер, коли чую на власні вуха, немає вже ніякого сумніву, що вістка правдива. Вістку подають коротко: Гітлер згинув в приміщенні Райхсканцелярії в Берліні, але ніяких інших додаткових інформацій, за винятком ствердження, що „згинув, до кінця будучи на посту“. Відразу сприймаю це пояснення як казочку, в яку ніхто не вірить. Наш німецький сусід переконає, що давно цього сподівався, але, ми, здається, також такого сподівалися, тим більше, що в останньому часі усі чужі радіовисильні натякали, що „Гімmlер його викінчить“. А однак якесь дивне враження – не хочеться вірити, що це може бути правдою. А ми ж не мали до нього ніякого відношення – як було якесь, то тільки вороже, але все ж не можна тепер безсторонньо і об'єктивно не признати, що був це свого

роду геній, і Німеччина не скоро буде мати такого другого. Передусім, він зумів з таких опортуністів та міщан зробити патріотів.

2 травня

Дощ, зимно, пролітає мокрий сніг. Ми готуємося до виїзду. Микола шукає за можливістю дістатися до Бад-Ішлю, де можемо затриматися, а Микола має можливість працювати у лікарні, за „протекцією“ д-ра Бориса Филипчака, що перебуває там вже довшу хвилю і згодився нам допомогти. Микола знайшов тягарове авто, що їде на „полудне“, тобто у напрямі, що нам потрібен, бо там десь, на полудні від нас, і є цей Бад-Ішль. Холодно, падає дощ зі снігом, зовсім не подібно на травень. Але погода відповідна до настроїв.

Ідемо під цельюю, щоб охоронитися від дощу, і я вся тремчу від холоду. Наш водій вже тільки „напіввійськовий“ – бачу, як скоро австрійці позбуваються уніформи. Чи з нею також своїх поглядів? Застановляюся голосно, як буде тепер з привітом „Гайль Гітлер!“ – але на це моє риторичне запитання ні від кого не отримую відповіді. Тільки один з вояків, що сидить в цьому вантажному авті, тихо стверджує, що завжди говорилося „Гельобт зай Єзус Хрісті! („Хай буде похвалений Ісус Христос“ – то, може, до цього повернемося? Але на це його питання чи ствердження вже ніхто не відповідає.

3 травня, увечері

Вчора ми проїхали добру частину нашого напрямку – але мусіли переночувати в одній місцині, яка, як вранці виявилось, сусідує зі „славним“ Ебензее. Славна ця гірська місцина тим, що тут є великий концентраційний табір. І ось ми, вирушивши вранці в дальшу дорогу до Баш-Ішлю, мусіли несподівано зупинитися. Власне, наш водій зупинив авто. Коли я виглянула зі свого укриття, побачила перед автом валку людей. Чи можна цих нещасних назвати так? Ішли вони, властиво „лізли“, ледве тягнучи ноги за собою. Вдягнені частинно в уніформу концентраційного табору, інші – у якесь лахміття, що, певне, знайшли у схованках табору. Ішли хитаючись, підтримуючи один другого, присідаючи раз-у-раз при дорозі. Зазираю з-під плахти і питаю одного, котрий із жалем споглядає на нас, „щасливців“, що їдуть у тягарівці: „Куди, вогін, де ідете?“ – „Ідемо на волю“ – відповідає ламаною німецькою мовою. Споглядаю на них в безсиллі, що не можу нічим допомогти. Що за вигляд! Здається, до смерті його не забуду...

Субота, 12 травня

Ми вже три дні на місці нашого нового (на який час?) „дому“, що ним став Бад-Ішль в австрійських Альпах. Д-р Филипчак підшукав нам мешкання у малому, але привітному, передусім прегарно розташованому пансіоні, де власниця, пацієнтка нашого доктора, дала нам на невідзначений час кімнату. Кімната, як усі інші, але має гарний „ганок“ – з видом на гори й оце гірське містечко, що буде тепер „нашим“. Сьогодні вперше проводжу вечір зовсім сама. Микола вже працює і якраз чергує у лікарні. Залучую радіо, щоб почути останні новини, бо, розуміється,

сюди не приходить ніяка преса і треба десь шукати за тим, що такі ж утікачі, як ми, привезли. Радіовисильня в Грацу передає без перерви джаз, і я слухаю, оглядаючи паки і паки доквілля з мого „ганку“. Десь-не-десь блимають світла з далеких хат – чи вже справді не треба затемнювати вікон? У мене в кімнаті відкриті двері на коридор, щоб ішла прохолода, бо вже добре тепло. А це дає можливість спостерігати не одну „таємницю“ цього готелю, де примістилася також медична поміч німецького війська. Саме радіовисильня з Грацу подала вістку, що завтра відбудеться там концерт пісень і танцю Червоної Армії, призначений для населення міста – з безкоштовним вступом. Типова большевицька пропаганда. Вчора ця сама радіовисильня закликала населення до помочі в копанні „шанців“ і протилетунських ровів. Нащо, коли війна вже закінчена? Може, однак, це має якесь таємне значення?

Неділя, 13 травня

Знову прегарна весняна погода. Іду до місцевої церкви і стверджую, що місто має справді недільний вигляд. Заходжу до катедри вже на кінець Богослуження. Залишаюся довше, щоб помолитися. А тут нагло один за другим входять американські вояки і набожно клякають. Священик розпочинає Богослужбу, і відразу по Євангелію зачинається проповідь англійською мовою. Розумію, що це спеціальна Служба Божа для американських вояків. Усміхаюся подумки: я, греко-католичка – в латинському костелі, на американській Службі Божій! Трохи дивує мене, що ці вояки так набожно моляться: карабін і вервичка в одній руці – такі дивне явище.

На променаді, над рікою – концерт „дутої“ оркестри. Видовище „гідне богів“. Здається мені, що я переглядаю тирольський фільм. Оркестра – старі, засушені „гриби“ з вусами на кілометри, дмуть, скільки мають сили, фальшиво, але голосно. Довкруги публіка у захваті. Старі „біргери“ в тирольських одягах, в капелюхах з перами, жінки в „дїрндлях“, молодь сидить на бантах як воробці. Жалкую, що Микола цього не бачить, бо це картина, яку важко уявити собі в часі війни.

Можна забути зовсім, що йде війна, але я все забуваю, що вже немає війни, що вже від 8 травня – мир. До речі, чи це вже справді мир, чи тільки капітуляція Німеччини?

Понеділок, 14 травня

Ідучи з обіду, думала собі, де поділася німецька гідність (а може, австрійців не можна цілком ідентифікувати з німцями?) Сиділа при столі з молодими австрійцями, які безперервно розповідали одна одній про нові знайомства з американськими вояками, що тут на квартирі: „А Джек сказав те, а Енді зробив тамте“. Можна ще виправдати молодих дівчат, що вони у такому захваті, але їхні матері, яких чоловіки десь у війні або саме в американському полоні? І ще, слухаючи дочок, жартують, що вони також мусять підшукати собі американських приятелів. Не уявляю, щоб українки могли так скоро збрататися з наїзниками на їхню землю...

Лесько М. прийшов до Миколи в лікарню і розповів, що Кость Панківський має бути головою Українського комітету в англійській зоні, а в Швейцарії вже діє Український Червоний Хрест, який опікується нашими людьми з України. Цікаво, скільки правди у всіх цих вістках, які до нас доходять.

Вівторок, 15 травня

Вчора Микола приніс вістку, що 60 відсотків нашої Дивізії потрапили біля Марбургу в большевицькі руки, тільки одиницям вдалося втекти на американську сторону. Генерал Фрайтаг з нашим генералом Шандруком вирішили піддатися американцям, але в моменті, коли вони здавали зброю, їх заскочили совети, і так несподівано, що вони навіть не могли боронитися. Якщо ця вістка правдива – то це фатально!

П'ятниця, 18 травня

Сьогодні ходили ми пішки до найближчої місцевості – Гойзерн, де живуть наші приятелі – Микитеї. Та зовсім випадково зустріли на вулиці Любу Ч., яка відразу попросила Миколу зробити лікарське бадання її чоловіка, що саме вийшов з концентраційного табору в Ебенсее. Отже, вступаємо до них у поворотній дорозі „додому“.

На наше привітання підноситься на ліжку кістяк, не людина, як лише кинувши оком на світлинку біля ліжка, пригадую собі, що ми вже давно знайомі. Люба розповідає, як знайшла чоловіка в концентраційному таборі в Ебенсее, в табірній лікарні. А він уриваними словами, спокійно, але якось безбарвно розповідає про пекло цих чотирьох років, протягом яких перебував у концентраційних таборах Німеччини. Розповідає, як поляки замордували наших вісьмох в'язнів в Авшвіці. Там також поляки замурували живими в цемент обидвох братів Степана Бандери, там замучили також мого товариша з журналістики М. Ковалю. Розповідає колишній в'язень, як мучили людей у таборі Ебенсее – всіх підряд, не перебираючи в національності. Як їли тільки юшку з лущини картопель, як їх били на кожному кроці...

Цілу поворотну дорогу я під враженням цих відвідин і розповіді хворого. Ось так виглядає „друга сторона“ німецької медалі...

P.S.

На цьому мої записки про кінець Другої світової війни обірвалися. Вони наївні, бо писані молододою рукою, але таки віддзеркалюють тодішні настрої і важкі пережиття сотень українських „біженців“, які йшли на Захід шукати свободи, зрозуміння і кращого завтра.

Євген БУЧМА

НЕМАЛО ЗАБУЛОСЯ, АЛЕ НЕ ВІЙНА...

Хіба дивно, що в мої дев'ятдесят літ я вже дещо забув, а дещо пам'ятаю тільки в загальних рисах, без виразних подробиць? Забувають і молодші від мене. Може, це й добре, що людська пам'ять не втримує всього пережитого, бо тоді наше життя було б ще складнішим, ніж воно є. Особливо добре забувати все неприємне, всякі прикросі і образи – маю на увазі прикросі й образи особисті, індивідуальні, але не суспільні, не всенародні, якими, на жаль, така багата наша національна історія.

Немало забулося, але не війна... І не рідний Львів, де я народився й виріс. Вже шістдесят п'ять років мешкаю в Нью-Йорку, а перед очима душі – Львів, місто молодости, юнацьких мрій і надій... Ровесники, товариші, близькі друзяки... Ніяк пам'ять не хоче попроситися з ними, відпустити від себе...

В Академічній гімназії я мав товариша, якого ми всі кликали Левком. Відтак він скінчив теологію і добровільно вступив до німецької армії, щоб „учитися воєнного ремесла“ – був там, де клали „димові заслони“. Невідомо, в якому бою він загинув і чи залишився по ньому бодай запис, яким німці звичайно реєстрували смерть наших хлопців: „Ukrainer, er starb im Dienst der Deutschen Wehrmacht“...

Не знаю, чи був хоч один день в моєму житті, щоб я не згадав Левка...

Тепер аж дивно зізнаватися в тому, що вже насувалася війна, а ми, молоді, будували свої плани на мирне життя, на корисну для себе і для народу працю. Не просте то було плянування. Тоді, в польські часи, навіть мирне життя мало стільки труднощів і перешкод. І то в елементарному розумінні – в здобутті щоденного хліба. Навіть полякам тажко було знаходити платну працю, а про нас і мови не було. Були й такі русини, що переписували метрики на латинство, себто на римо-каролицький обряд і навіки пропадали для свого народу.

Але, з іншого боку, саме ті суспільні труднощі спонукали нашу спільноту до ще більшої життєздатности, до виказування тієї риси, яку й поляки не могли не визнати: „Впертий, як русин“. Все більше ставало наших власних інституцій та установ – і не тільки громадських, але й господарських, фінансових, а з ними – більше можливостей для українців.

Разом з тими більшими можливостями розвивався і міцнішав зв'язок між нашими людьми – як особистостями і як членами громади, народу, нації. Ми вчилися бути собою, вчилися відповідати за себе, за завтрашній день. І ця наука виводила наверх людей вже не за походженням, а за знаннями, за талантами.

Одним з таких моїх близьких товаришів був Мєцьо – чомусь це здрибніле на польський лад ім'я до нього пристало на довгі роки. Був він з незаможної родини, але від природи дуже пильний до всього, мав гострий, проникливий розум. Іспит зрілості успішно здав на „Головній“. Добре знав латину і був авторитетним репетитором для багатьох молодших і менш здібних гімназистів. Мав також письменницький дар, заробляв перекладами на польську мову.

Якогось дня Мєцьо сказав мені, що дістав постійну працю на книжковому складі, який належав книгарні ім. Шевченка на площі Ринок. Це була справді подія, котру можна було вважати святом. Завідував тією книгарнею Ф. Баландюк, а директором був, здається, рідний брат Дмитра Палієва.

Невдовзі показалося, що Мєцьо мав забагато праці для своїх рук, і Ф. Баландюк сказав Мєцьові, що може привести собі на поміч ще одного юнака. І Мєцьо привів на книжковий склад Івана Бека – з ним я вчився в четвертій класі народної школи.

Іван був дуже метким, рухливим і надзвичайно підприємливим, нюхом відчував, де його можуть чекати гроші, і вмів ними обертати. За німецьких часів заснував власну книгарню і дуже успішно її вів.

Ще одна молода людина з нашого кола вибилася у професори. Мав ще за поляків половину державної стипендії в університеті – 60 злотих – і це дозволило йому більше посвячуватися науці та захистити магістерку. Ставши науковцем, тримався від нас, колишнього свого кола, здалека.

За поляків я вже також навчався на правничому факультеті Львівського університету. В кишені ніколи не мав зайвої копійки. Університетські такси сплачувала моя мати – не зі скромної вдовиної ренти, а зі щоденної праці своїх рук, бо, на щастя, була доброю кравчиною, і клієнток ніколи не бракувало. Пригадує собі одну нашу молоденьку панночку, що працювала в крамниці „Маслосоюзу“ при вулиці Городецькій, недалеко тодішньої вулиці Бартоша Головацького, де „Маслосоюз“, – вже тоді велике підприємство – мав свої солідні приміщення. Для тієї панночки моя мати також шила сукні, взірці яких дівчина вибирала з журналу мод. Було то перед самою війною... Ми мешкали від Головного залізничного двірця за якийсь кілометр, не більше. Та територія належала до 2-го поліцейного комісаріату Львова і становила домінуючу частину вул. Городецької, з обіговою назвою „На Грудку“.

Була субота, коли почалася війна, – 1 вересня 1939 року. Того ж таки дня Львів стогнав під німецькими бомбами, передусім вулиці, близькі до Головного залізничного двірця. Серед інших, постраждала вулиця Коротка, зокрема крамниця „Маслосоюзу“, де працювала згадувана панночка. Уламок від вибуху бомби перетяв її тіло навпіл. Похоронили її на Янівському цвинтарі – так і залишилася в моїй пам'яті донині молодою...

Серед довоєнних „кастомерів“ моєї мами була дуже відома пані Ольга Вербицька. Разм братами і Атаманчуком її судили за політичне вбивство польського шкільного інспектора Собінського, хоч до того злочину пані Ольга зовсім не була причетна. Але коли в середині того ж вересня у

Львів прийшли „перші совети“, мамині знайомі бачили, як військові вели пані Ольгу Вербицьку в напрямі Головного залізничного двірця...

„Нова влада“ запам'яталася мені багатьма танками „Т-34“ на львівських вулицях і щоденними арештами людей. Совети закрили наші господарські союзи, кооперативи, громадські організації. Зник і „Маслосоюз“. Арешти відбувалися в університеті. Студента, наступну жертву, викликали до деканату під льюальним приводом, а там вже чекали на нього енкаведисти...

Кигарня ім. Шевченка на площі Ринок також закрилася, безцінні книги з неї попропадали – совети їх просто палили, як і німецькі нацисти після Мюнхенського путчу.

Я все ж залишався в університеті, вже під ім'ям Івана Франка, і почав якось клигати на державну стипендію. Довкола відбувалися події, які годі було збагнути, в нашій „кам'яниці“ також. Наприклад, неможливо було зрозуміти, чому українця Горильовського, який перед війною вважав себе комуністом і був зовсім простою людиною – простою, однак дуже порядною – совети заарештували і з Бригідок він уже не повернувся... Ще одного мешканця нашої „кам'яниці“, поляка Збислава Весселью, розстріляли під Харковом, разом з сотнями інших польських старшин. Вже тоді від поляка Мітиса я довідався про розстріли в Катині: Мітіс був очевидцем того непростимого злочину сталінських катів.

В повітрі вже витали виразні відчуття, що ця ситуація не потриває вічно, і скоро все зміниться, бо очевидно іде до війни між двома військовими надпотугами – сталінською і гітлерівською. Пам'ятаю, як Іван Бек оприбіг до мене з вісткою: „Війна, брате!“. Ще через пару днів Львів зайняли німці, принесли „арійський“ порядок – харчові картки і касарняну систему домоуправ.

Меця, знавця мов, німці забрали перекладачем. Діставав за те додаткову пайку хліба. Захворів на тиф, але вижив.

В 1942 році я дістав працю в наново організованому Окружному Союзі Кооператив. Вже були в ньому Лев Синишин, колишній адміністратор „Комара“, і Юра Шкрумеляк, який заготовляв харчі для ідальні ОСК, а кухню в тій ідальні взірцево вела пані Юзичинська.

Я став до праці в торговельному відділі, але невдовзі дістав цілу референтуру в справі прохарчування т. зв. „Великого Львова“, тобто населення всіх малих містечок і поселень довкола Львова. – разом їх було, здається, 29. Розрахунки з урядом вів Р. Зачек, колишній студент-теолог, але скоро він залишив працю в Окружному Союзі Кооператив, і на його місце взяти Меця. Він прийшов з полону в Німеччині на „урлюп“ і вже більше туди не повернувся. Трохи пізніше прийшов з того самого німецького полону друг Меця, його теж взяли до Союзу Кооператив. Він походив з Синевицька Вижнього і мав типове для того бойківського села прізвище – Мищик.

Як минув Новий рік 1944-ий, ситуація на Східньому фронті вже давала до розуміння, що близький той день, коли нам доведеться залишити працю в ОСК. Мищик, зорієнтувавшись, чого треба чекати, за-

пропонував Мецьові і Бекові, що вони своїх дружин з дітьми відіслали до Синевицька Вижнього, подалі від Львова і ближче до західного кордону. В березні вони так і зробили, навідуючись до рідних в неділю і на понеділок повертаючись до Львова, до праці.

Ніч на середу, 19 липня, доносила до Львова гарматну канонаду з-під Бродів. Коли вранці я прийшов на вулицю Хотинську, до бюрів ОСК, там було дуже людно. Мецьо й Іван Бек були вже там. На вулицю стояв великий трактор з притчепленими до нього двома великими платформами. На них піднімалися люди, дехто з валізамим дехто без нічого. Трактор рушив на Зимні Води. Львівські поляки пустили приємну для їхніх вух чутку: „Ютро бендзє Польска, русіні уцскайон!“.

Першу зупинку зробили в Городку. Там з платформи скинули найбільші скрині, щоб людям стало трохи зручніше. Тим же часом водій трактора зник. Сказали, що втік назад до Львова. Знайшли хлопця, який трохи розумівся на тракторі, але не стільки, щоб хоч уміти перелучити біг зі скорого на повільний. Трактор, не маючи сили тягнути вгору надмірний вантаж, став у полі під горою.

З тяжкою бідою добралися ми 21 липня до Самбору, де застали ветеринарну сотню дивізійників. Мецьо і Бек якось причепилися до потягу, який їхав на Стрий, з звідти мали намір дістатися до Синевицька Вижнього. Вони намовляли й мене їхати з ними, триматися разом, але я також був впертим русином: чим більше товариші наполягали, тим більше я віднекувався. Іван так сердився, що, здавалося, зі шкіри вискочить. Він все мав до мене якісь претензії, ще з четвертої класи народної школи. Іван сидів на лаві відразу за мною, а що був на пів голови нижчий від мене, то не бачив усієї дошки і все чіплявся до мене: „Малий, сидай позаду мене, бо я нічого не бачу!“.

Однак, жили ми з ним мирно, справді по-приятельськи.

Як вони добиралися до Синевицька, Іван розповів мені аж через рік, коли ми зустрілися вже в Празі. Отож в Синевицьку вони мешкали в сусідстві і мали між собою постійний контакт. А ті терени були насичені українським підпіллям. До хати господаря, який дав притулок сім'ї Меця, ночами приходили молоді люди, господиня годувала їх. Одного дня підпільники роззброїли чоловіка в німецькій уніформі, з допоміжної служби, і сказали, що повернуть йому зброю, коли він зрозуміє цілі їхньої боротьби.

Після чергового бою в тій околиці німці арештували трьох підпільників, господиню і нашого Меця. Всі вони сиділи на землі під вартою і чекали розстрілу. Коли Іван Бек це побачив, відважився піти до коменданта і пояснив йому, що Мецьо щойно приїхав зі Львова відвідати дружину з малою дитиною і нікого в цьому селі не знає. Іван говорив так щиро і переконливо, що комендант випустив Меця з-під варти. А через декілька днів в селі почалися розстріли українського населення, запідозрюваного в допомозі нашому підпіллю...

Мецьо з Іваном через паду днів купили коня з возом, посадили своїх дружин з дітьми і взяли напрям на Тарнавку – біля мадярського кордону...

Степан ЗАБРОВАРНИЙ

45-ИЙ...

ЖОРСТОКА ПРЕЛЮДІЯ ДО „ВІСЛИ”

Акція „Вісла” – цей вислів протягом років в уяві кожного українця в Польщі набув значення символу, що вийшов далеко за його первісне значення. Цими словами польські офіційні кола назвали військову операцію виселення українців з їхніх одвічних прадідівських земель, в межах Польської держави, на слабо ще заселені тоді понімецькі землі на північно-західній території Польщі. Мотивовано цей крок необхідністю ліквідації українського збройного підпілля на території Люблінського і Ряшівського воєводств. Та як на це вказує вся політика польської націонал-комуністичної влади, як і методи здійснювання операцій з переселення, а також багато інших адміністративних заходів (нищення пам’яток української культури, зміни назв місцевостей, ліквідація суспільно-культурного життя українців у Польщі) – її мета була набагато ширша й глибша. Йшлося про те, щоб уповні викоренити український етнос у межах Польської держави і замести будь-які сліди про його існування тут. Така політика відповідала ідеї побудови однонаціональної держави, що йшла одночасно назустріч сподіванням шовіністично і ксенофобно налаштованих груп польського суспільства. Тому-то це поняття – акція „Вісла” – за своєю суттю означає геноцид (етноцид) українського населення.

Рафал Лемкін, який перший сформулював поняття геноциду або людовбивства (Вашінгтон, 1994), писав: „Геноцид – це злочин, винищування національних, расових і релігійних груп... Геноцид зовсім не означає безпосереднього винищування якогось народу. Означає скоріше плян різноманітних дій, що спрямовані на винищування суттєвих основ життя національних груп з метою їх знищення. До цієї мети винуватець прямує, руйнуючи політичні й громадські інститути, культуру, мову, національні й релігійні почуття, можливості економічного існування національних груп та позбавляючи особистої безпеки, свободи, здоров’я, честі, а навіть життя осіб, які є членами цих груп. Геноцид спрямований проти груп як одної цілості”.

11 грудня 1946 року Асамблея ООН прийняла постанову щодо злочину геноциду, в якій, між іншим, сказано: „Геноцид є запереченням права на існування цілих людських груп, бо вбивство є запереченням права на життя окремих осіб. Геноцид є злочином у розумінні міжнародного права, що засуджується цивілізованим світом. Винуватці ге-

ноциду та ті, хто бере у ньому участь, підлягають карі, незалежно від того, чи є вони приватними особами, чи публічними службовцями, чи державними діячами, і незалежно від того, чи був злочин учинений з причин релігійних, расових, політичних та інших”.

Ще до встановлення нових післявоєнних кордонів польські націоналістичні партії (Стронніцтво народове, Стронніцтво праці) весною 1943 року вимагали примусового обміну населення з СРСР, а також переселення українців на інші польські землі. Отже, були вже вияви саме такого розв’язання національної політики польським урядом після закінчення війни. Така політика здобувала собі щораз ширшу підтримку в польському суспільстві, в якому побутував, а під час війни ще й зміцнювався, негативний стереотип українця. Коли ж після війни влада в Польщі опинилася в руках польських комуністів, новий уряд старався з’єднати суспільство відповідною політикою щодо інших націй (теорія третього ворога). Слід також підкреслити роль специфіки польського комунізму, що прив’язував до польських історичних традицій зміцнення польськості. При цьому не цурався й радянського взірця – декларування національних прав „аж до відокремлення”, а в дійсності – депортування цілих народів з їхніх рідних земель.

Так воно було на практиці й у Польщі. Державна влада вже в перших юридичних актах (Деклярація Крайової ради народової від 1 січня 1944 р., та Маніфест Польського комітету національного визволення від 22 липня 1944 р.) декларувала право народів на смовизначення, але в цих актах нічого не згадувалося про національні меншості в Польщі. Можна, отже, здогадуватися, що вже тоді вирішено було здійснювати політику побудови однаціональної держави, що підтверджує черговий акт – Договір між ПНР та УРСР від 9 вересня 1944 р. про обмін населення (подібні договори були підписані з Білоруською РСР і Литовською РСР, а наступного року почалася депортація німців).

Принцип добровільного переселення українців до України, що передбачав згаданий договір, невдовзі був порушений. Відразу після завершення воєнних дій на фронті на територію Люблінського і Ряшівського воєводств прибули три дивізії Польського війська. Організуючи облави по селах, силою примушували місцеве українське населення до виїзду з Польщі в Україну. Незалежно від регулярних військових відділів такі ж акції, навіть уже раніше і переважно вночі, проводило й польське збройне підпілля (АК, НСЗ, БХ). Внаслідок цих дій регулярних і підпільних відділів – українське населення надбужанських і надсянських сіл пережило безліч трагедій. Немає, мабуть, жодного села, в якому не гинули б люди, були часті випадки масових мордувань і вбивств (Павлокома, Сагринь, Малковичі, Завадка Морохівська, Пискоровичі, Терка, Шиховичі та інші села). Доповненням цих убивств було грабування майна, нелюдські знущання з населення, спалювання сільських обійсть. З особливою запеклістю й жорстокістю військові й партизани розправлялися з греко-като-

лицьким і православним духовенством. Досі налічено 35 священників, що їх було вбито під час акції переселення, нерідко разом з членами їхніх сімей. Попри такі жорстокі заходи, протягом майже двох років здійснювання операції не вдалося виселити всіх українців з території Польщі. До 1 вересня 1946 року виселено в Україну 488,662 особи. Залишилося ще близько 200,000 осіб, переважно в гірських, важко доступних і опанованих українським підпіллям районах. Оскільки Договір про переселення між ПНР і УРСР (після дворазового його продовжування) перестав діяти, а уряд УРСР не хотів його вже продовжувати, залишалося шукати інших шляхів остаточного завершення розпочатого діла – ліквідації української меншости на території Польщі. Перші проєкти в цьому напрямку розроблялися вже раніше, а перша пропозиція щодо переселення решти українського населення на так звані Возз'єднані землі була представлена першому секретареві ПРП В. Гомулці вже в листопаді 1946 р. Натомість у лютому 1947 р. заступник начальника Генерального штабу Польського війська ген. Стефан Моссор мав уже готову концепцію, що її висловив вельми лаконічно і ясно: „Весною провести енергійну акцію переселення цих людей поодинокими сім'ями в розпорошенні по цілих Возз'єднаних землях, де вони швидко засимілюються”.

Смерть віце-міністра оборони ген. Кароля Свєрчевського (28 березня 1947 р.) тільки прискорила перебіг подій, і вже наступного дня Політбюро ЦК ПРП прийняло постанову „Швидкими темпами переселити українців та змішані сім'ї на Возз'єднані землі (перш за все, до Північної Прусії), не утворюючи компактних груп і не ближче як за 100 км від кордону”. Свідченням справжньої мети запланованої операції (поза позбавленням бази для відділів УПА) були прийняті директиви Державного комітету безпеки. Виникали з них такі основні завдання операції „Вісла”: 1) виселити до решти все українське населення з південно-східних воєводств Польщі; 2) розпорошити його на нових місцях поселення з метою швидкої асиміляції та денаціоналізації (полонізації); зполонізувати покинуті українцями землі, поселяючи на них польську людність.

Тезу щодо справжньої мети операції „Вісла” промовисто підтверджує так званий Евакуційний плян та видані на його основі інструкції про спосіб проведення операції. Засади були жорстокі. На світанку військовий відділ оточував село, не випускаючи з нього нікого, мешканцям наказувалося протягом двох годин спакувати своє рухоме майно і під конвоєм їх виводили до визначеної залізничної станції. Виселюваних ділили на групи (за критерієм співпраці з підпіллям), а представників інтелігенції, духовенства та підозрілих осіб арештовували. Їх відправляли до концентраційного табору Явожно (філія Освенціму). При поселюванні на нових місцях північно-західних земель мешканців з цього самого села, а навіть з цієї самої родини, розкидали по різних повітах і воєводствах. В одній місцевості можна було поселити не більше, як одну сім'ю, зараховану до категорії А, і тільки кілька з нижчими категоріями (В і С), а взагалі

українці не могли становити більше, як 10 відсотків усього населення даної місцевості. Обмеження стосувалися також відстані до більших міст і державних кордонів. Коли ж виявилось, що не вистачає місць для оселюваних у такий спосіб, було введено менш суворі вимоги, але й ті були зрештою порушені. Загалом від 29 квітня до 12 серпня 1947 р., за даними Операційної групи „Вісла”, переселено на північно-західні землі Польщі 140.575 осіб української національності. Оскільки переселення тривало у дещо менших розмірах у наступних роках, можна припустити, що депортованих було близько 150,000 українців. Останнім акордом операції була депортація решти українського населення чотирьох лемківських сіл Шляхтової, Яворівок, Білої та Чорної Води, розташованих на заході.

Поселеним на північно-західних землях українцям заборонялося змінювати місце оселення без згоди повітового уряду безпеки, якої нікому не давали. На нових місцях українці були позбавлені своєї церкви й школи, як і можливостей розвивати суспільно-культурне життя. Їх переслідували навіть за співання українських пісень на весіллях... У згадуваному Евакуаційному пляні ще раз чітко було визначено мету всієї операції: „Основною метою переселення поселенців за дікцією „Вісла” є їх асиміляція в новому польському середовищі. Докласти зусиль, щоб цієї мети було досягнуто. Не вживати до цих поселенців назви „українець”. У випадку, якщо з поселенцями на Возз’єднанні землі пробрався інтелігентський елемент, слід його поселяти окремо і далеко від громад, де живуть поселенці з акції „Вісла”.

Щоб унеможливити нелегальні повернення українців на рідні землі, декретом від 27 липня 1949 року позбавлено їх права на залишені господарства та майно, навіть якщо вони не були зайняті новими власниками і їх передано державі. На жаль, цей закон не втратив своєї чинності до сьогоднішнього дня, і стосується не тільки приватних, а й громадських будинків, унаслідок чого українці Перемишля не можуть добитися повернення власності бодай на один будинок – Народний дім. Тих, хто у якийсь спосіб повернувся на свою батьківщину і пробував поселитися на своїх або куплених господарствах, виселявали повторно або заарештовували. Ті, кому вдалося уникнути депортації, сиділи тихо й не висували жодних вимог.

Після завершення операції „Вісла” почалося замітання слідів присутності українського етносу на південно-східних землях Польщі. Жертвою злочи й ненависти падали в першу чергу пам’ятки української культури – сакральні будівлі, цвинтарі, хрести, архіви, музеї, бібліотеки, українські назви сіл і вулиць у містах. Багато церков замінено на костели або на інші об’єкти громадського користування (крамниці), тим самим знищувався повністю їхній внутрішній вигляд та обладнання. У 1977 році змінено відповідним розпорядженням одночасно назви 110 місцевостей, і лише гострий протест польських інтелектуальних середовищ змусив уряд до повернення більшості давніх історичних назв.

За таких умов проминуло 10 років неіснування і культурного підпілля українців у Польщі, які лише в 1956 році мали змогу створити своє Українське суспільно-культурне товариство, хоч підпорядковане безпосередньо Міністерству внутрішніх справ та під наглядом служби державної безпеки. Це не означає, що комуністична влада змінила суть своєї політики щодо українців – вона лише почала реалізовувати її іншими методами. Та навіть за цих безрадісних умов українцям у Польщі вдалося зберегти себе й домогтися успіхів у культурно-освітній царині.

ПИШІМО ПРАВИЛЬНО

Світлій пам'яті Анатолія Вовка

У 80-ті роки, коли „Свобода“ ще була щоденною газетою, її сторінки „Мова про мову“ готував великий шанувальник української літературної мови і невтомний оборонець її чистоти – інженер Анатоль Вовк. Зокрема він систематично вміщував рубрику „Оком по пресі“, в якій подавав приклади неправильного слововживання і замість них – взірці правильних форм. Багато що з тодішньої праці А. Вовка залишається актуальним і сьогодні, тому ми вирішили нагадати нашим читачам деякі слушні мовознавчі поради зі „старої“ „Свободи“:

Неправильний варіант:

Біженці

Вив'язуватися (з чогось)

Взивати (до чогось)

Виминаючий

Вихіснувати

Вкоротці

Горяч

Треба писати:

Утікачі

Виконувати

Закликати (до чогось)

Ухильний

Використати

Незабаром, скоро

Спека

Далі див. стор. 107

Олег РОМАНІВ

ПОВОЄННА ЕМІГРАЦІЯ І „ЧЕТВЕРТА ХВИЛЯ“

Україна і діаспора – дві основні складові світового українства, від їх взаємодії дуже багато залежить, якою буде наша роля у цьому новому, тривожно мінливому світі. Пройдений дотепер короткий етап державного розвитку України переконливо показав, що діаспора дуже потрібна материковій Україні, якій так бракує політично-державницької, економічної, культурологічної та навіть мовної самодостатності. З іншого ж боку – стабільне функціонування української діаспори неможливе без постійного „підживлювального“ впливу українського континенту.

Звичайно діаспори виникають через перешкоди, котрі унеможливають для окремих громадян чи суспільних груп бажану соціально-економічну самореалізацію на батьківщині, і внаслідок вищого життєвого стандарту та можливостей професійної реалізації в найуспішніших країнах Заходу. Існують теж особливі обставини формування політичної діаспори у зв'язку з репресивними обставинами на батьківщині, чого прикладом була наша повоєнна діаспора в США та Канаді, звана „третьою хвилею“. Відомі теж діаспорні групи, утворені внаслідок дискримінації чи переслідувань у своєму краї за духовно-релігійними переконаннями.

Аналізуючи взаємодію України та діаспори, варто зосередитися не так на питаннях її соціально-економічного становлення, матеріально-го добробуту людей, як на темі національних інтересів українства, зокрема на проблемі національної стабільної живучості діаспори, яка вимагає підвищеної антиасиміляційної стійкості. Остання досягається в першу чергу за рахунок постійного підживлювання з країни батьків, дуже суттєво залежить від національної свідомості новоприбульців і також від національного генетичного коду (останній, наприклад, є особливим чинником живучості єврейської діаспорної спільноти). Перш ніж говорити про стан взаємин України і діаспори, мабуть, варто стисло дати характеристику нашої західної діаспори в США і Канаді, виходячи з особливостей її формування як „третьої“ та „четвертої“ хвилі. Ці спостереження базуються на моїх багатократних відвідинах, упродовж останніх десяти років, США, Канади і Австралії.

„Третя“ хвиля. Вона зформувалася з вихлюпнутого з краю українського людю, який хотів уникнути совєтських репресій, насамперед за національними і політичними мотивами. Домінуючу частину цього потоку складали галичани, внаслідок чого Галичина, зокрема Львів,

втрапили в переважній мірі свою національну еліту. „Третя“ хвиля у США і Канаді, незважаючи на її не дуже значну чисельність, досягнула за минулих 50 років дивовижних результатів у сфері свого діяльного утвердження і національного самозбереження. Перейнявши від „другої“ хвилі вже існуючу мережу церков, суспільних установ та видань, третя хвиля досягнула особливих успіхів в розбудові церковного і суспільного життя, газет і видань, наукових установ і, особливо, в сфері національного самозбереження молодшої генерації.

Нові вихідці, а точніше вигнанці з України, досягнули своєю працею та освітою значного рівня добробуту та професіоналізму, хоча їхні стартові, зокрема економічні, умови були значно тяжчі від тих, з якими зустрічається сучасна, найновіша еміграція. На 60—80-ті роки минулого століття припадає максимум політичної і суспільної самореалізації української діаспори, якої не було в інших, навіть потужніших чисельно, діаспор. Вона виявила унікальну антиасиміляційну стійкість, апотеозом її суспільної дії було, зокрема, будівництво пам'ятника Шевченка у Вашингтоні, сотень українських храмів, відзначення 1000-ліття Хрещення України і т. п.

З іншого боку, мабуть, з огляду на наш національний генетично-ментальний склад, українці з „третьої“ хвилі, вибираючи навіть часто престижні спеціальності (лікарі, викладачі, науковці, бібліотекарі, рідше адвокати чи фінансисти), не досягли у широкій масі значних маєтків — їхнім головним маєтком стала, насамперед, коштовна, але престижна, освіта власних дітей. Серед них практично відсутні мультимільйонери, які впливали б на політичну чи економічну ситуацію в країнах їх поселення. Українці, за окремими винятками, не беруть участі у фондотворчому і збагачувальному підприємстві, як це спостерігаємо в євреїв, вірменів, китайців. Разом з тим історія „третьої“ хвилі — це історія унікального українського покоління, що ностальгічно жило думками про Україну, ця історія потребує ще свого великого літопису. Про його масштаби я дістав хоч би частково уяву, вивчаючи історію красивих центрів Наукового товариства ім. Шевченка в Америці, Канаді та Австралії. На жаль, „третя“ хвиля, яка ще дотепер є базою української діаспори, фізично вичерпує себе, її еліти переважно відійшли у засвіти, а вимагати від її нащадків у третьому поколінні суттєвих етно- і націозберігальних дій чи впливу — нереально. Тому стабільна функціональність діаспори, як пов'язаного зі „старим“ краєм феномену, може забезпечуватися лише за рахунок постійного притоку етнічної маси з колишньої батьківщини.

„Четверта“ хвиля. На її особливостях я би хотів зупинитися докладніше, адже саме новоприбульці з України будуть через якийсь час визначати характер діаспорних українських середовищ.

На відміну від більшості народів, в яких еміграція в США і Канаду мала неперервний в часі характер, наша еміграція у ці країни (за винятком невеликого відламу українців з Польщі) відновилася на західній континент тільки через 50 років. Це справжня „четверта“ хвиля,

яка з огляду на тривалу комуністичну ізоляцію України є суттєво іншою від попередньої. Це істотно інші люди через тривалі відмінності у способі життя, свідомості, вихованні, професійному вишколі, світогляді та життєвих стимулах. І в цьому немає нічого дивного: погляньте, як тяжко проходить взаємна адаптація східних і західних німців, базою світогляду яких є все ж таки стабільні багатівікові національні традиції країни з тисячолітньою державністю! Подібні світоглядні відмінності людей, розділених цілою півстолітньою епохою, і є причиною психологічної несумісності „третьої“ і „четвертої“ хвиль нашої діаспори.

Наша сучасна еміграція на Захід має, на відміну від попередньої, майже виключно економічний характер. Говориться також про переселення з України великих груп громадян за релігійними мотивами, зокрема появились великі громади нетрадиційного християнського характеру в західних штатах Америки, які переїхали сюди начебто у зв'язку з релігійною дискримінацією в Україні. Такі мотиви для еміграції мені здаються дивними: з усією відповідальністю повинен ствердити, що в сучасній Україні існує повна толерантність віровизнання, і ніхто нікого за релігійні переконання не дискримінує і не переслідує.

Потенціал ймовірних емігрантів з України дуже великий, цю країну хотіло б покинути чи не половина її населення. І це за умов, коли в країні ніхто не вмирає з голоду. Зокрема в Галичині, попри всякі негаразди, ситуація, наприклад, значно краща, як в малоземельній Галичині 30-их років. Істотно змінилося ставлення людей до праці: в країні, яка володіє 60 відсотками світових ресурсів чорнозему, майже ніхто не береться за працю на землі – а в той же час весілля на селах з присутністю 500 чи 1000 гостей і з випитою цистерною горілки не є дивовижною.

Можна відзначити такі мотиви і стимули для еміграції з батьківщини в країні західного добробуту:

- Низький рівень оплати праці в міських середовищах, часто нижче рівня 40 дол. на місяць. Існує велика різниця в зайнятості та можливості заробітку в великих містах (Київ, Львів, Дніпропетровськ, Харків і т. п.), та малих містечках, де практично бракує усякої праці, і ці селища перетворилися у зони соціального лиха. Подібно як кажуть, що Москва – це ще не Росія, так само Київ чи Львів – це ще не вся Україна, а виживання в селі відбувається у значній мірі лише за рахунок городу та домашньої патріархальної господарки.

- Студіююча молодь шукає високооплачуваної професіоналізації на Заході, це також стосується перспективних науковців, позбавлених в Україні не тільки нормальної платні, але, і це головне, дослідної бази.

- Ініціативніша, в тому числі молода, частина громадянства має суттєві проблеми щодо своєї можливої самореалізації в підприємництві через бюрократично-корупційний тиск усяких чиновників і навіть рекету, податковий тиск та вплив кримінальних середовищ. Незважаючи на певні успіхи в розвитку ринкової економіки та підприємництва в Україні, всі усвідомлюють, що за сучасних умов панування кримінально-олігархічної влади суттєве покращення жит-

тевого рівня, пов'язаного з розбудовою ринкової економіки, буде відбуватися дуже повільно, можливо, впродовж поколінь.

- Дуже низький рівень патріотизму і національної свідомості більшості населення не прив'язує його до батьківщини та її традицій. Симоненкове „Можна все на світі вибирати, сину, вибрати не можна тільки Батьківщину“ має для більшості громадян характер шкільної риторичної фрази, яку за умов високого заробітку, вимірюваного кількістю доларів чи євро, викидають на смітник, як бляшанку від кока-коли.

- Одним із головних чинників „потягу на Захід“ я вважаю те, що у свідомості більшості громадян відбулися радикальні зміни щодо потреб і вимог до рівня життя. За умов нового небаченого раніше ринку товарів, діапазону комфортності життя, відпочинку, розваг і т. п. в постсовєтських суспільствах ми спостерігаємо своєрідне „зачумлення“, справжню революцію людських потреб. Усі подумки хотіли б орієнтуватися на цей високий стандарт життя, який забезпечують найуспішніші країни Заходу. І попри часто проповідувану демагогію про минуле стабільне „радянське життя“ ми спостерігаємо дикокапіталістичне переродження колишнього „саветскаво человека“, який у своїх забаганках часто може здивувати, як правило, ошадливого, хоч і заможного громадянина Заходу.

А тепер деякі рисочки до портрету „четвертої“ хвилі – як особливої, не змішуваної з „третьою“ хвилею верстви нашої діаспори:

1. Хоч соціальний склад новоприбульців неоднорідний, серед них високий відсоток з вищою освітою, професіоналістів, які не можуть тут реалізуватися за набутою професією (лікарі, вчителі, інженери). Вони стають до різної фізичної, непрестижної праці, часто у вихідців з України, яких вони кваліфікують як менш освічених. Все це, зокрема їх принижений статус чорноробів, викликає приховану неприязнь до діаспорних старожилів, з відомими прізвиськами „баняків“ і т. п. Ці ж в свою чергу відповідають нерозумінням такої поведінки та антипатією.

2. Вихідці з „четвертої“ хвилі ставлять своєю єдиною метою швидке збагачення, хотіли б отримати якнайбільше і відразу, чим викликають здивування у попередньої хвилі діаспори, що за минулих десятиліть відносно слабкого економічного розвитку йшла до професіоналізації та добробуту довгими десятиліттями.

3. На відміну від своїх попередників, „четверта“ хвиля у переважній масі практично не має ніяких національно-суспільних пріоритетів чи комплексів. І це пов'язане у значній мірі з цими етноцидними наслідками совєтської епохи, які торкнулися навіть Галичини (бо й тут патрістичне виховання дітей в родинах є справжньою рідкістю). Новоприбульці ігнорують суспільні національні установи, створені діаспорою (крім церкви як місця зустрічей та кредитівок). Не дбають про збереження українськості своїх дітей – вони відкриті до швидкої асиміляції у своєму ж поколінні. Я спостерігав дивовижні приклади, коли „зеленокарточники“ з „галицького П'ємонту“ в таких містах, як Філядель-

фія, Клівленд, Чикаго, ігнорують українські суботні школи, для більшої власної вправності вимагають від дітей допомашнього спілкування англійською, з телячим захопленням дивляться на своїх успішних в коледжах „вундеркіндів“, які вже після п'яти років перебування в „обітованій землі“ втрачають навик рідної мови.

На відміну від „третьої“ хвилі, новоприбульці з України значно вільніші у виборі місця поселення, вони часто обирають місце проживання, не прив'язуючись до традиційних центрів української діаспори, що збільшує ймовірність їх швидкої асиміляції.

4. „Четверта“ хвиля дуже неоднорідна за мовою і рівнем національної свідомості. Її значна частина ментально і звичаєво тяжіє до російських середовищ. Саме в значній мірі вихідці з України (насамперед східних її теренів) дають наповнення новим центрам російської діаспори (зокрема в Чикаго, Торонто, Нью-Йорку), що виникли навколо масмедійних та культурологічних чи розважальних осередків, створених переважно російськомовними емігрантами з СРСР, особливо з України. Цим осередкам нерідко властива українофобія з ознаками російського шовінізму. З іншого боку, стає теж реальністю зауважена в діаспорній пресі проблема „шовкової русифікації“ української діаспори. Виходячи з такого стану справ, можна навіть говорити про три потоки „четвертої“ хвилі: український, русофільський та агресивно російський.

Окремого розгляду вимагає заробітчанська еміграція в Західну Європу, а також в Росію. Вважається, що на тимчасовому статусі заробітчан перебуває до 7 млн. українців, і то переважно жінок. На відміну від нових емігрантів на Західній континент, що в переважній більшості залишаються тут назавжди, тільки частина європейської еміграції (до 15 відс.) не повернеться в Україну (доробившись там статків чи через мішані шлюби наших молодих жінок з європейцями старшого віку). Ця діаспора створює по-своєму глобальну проблему національної деградації України. Вона пов'язана з принизливим статусом заробітчан (переважно жінок), деморалізацією, розпадом родин, повною безпритульністю та браком виховання залишених дітей, алкоголізмом залишених чоловіків. Вважається, що біля 500 тис. українок піддаються сексуальній експлуатації на широких теренах південної Європи від Стамбулу до Лісабону.

Вражає легкість, з якою наші землячки покидають Україну, пов'язуючи себе „узами Гіменей“, з перестарілими, як правило, чужоземцями. Читаю, наприклад, в газеті „Дзеркало тижня“, в статті „Шлюбна рулетка“ про епідемію таких мішаних шлюбів на Поділлі. В м. Хмельницькому останнім часом зареєстровано 25 шлюбів, після яких женихи повезли наших подолянок в Італію, Грецію, Туреччину, Німеччину, Ізраїль. Однозначно виходить, що давно минулися часи, коли босоногих полонянок тягнули на аркани в чужинецькі гареми. Наші кароокі Роксоляни тепер потрапляють у вир чужоземного світу з заплушеними (від щастя?) очима. Це колись, давно така поведінка вважалася поза нормами народ-

них звичаїв — згадайте хоч би народне прислів'я, яке записав у свій нотатник Тарас Шевченко: „Полюбила москаля та й ще зуби вискаля...“. Сьогодні це смішна і дивна старомодність.

На тлі такої тенденції, коли рідна країна – це осоружна земля, де ти мав нещастя народитися, дивно і архаїчно сприймаються думи та пісні наших попередніх еміграцій, зокрема рядки з „Гімну американських українців“, складені після Першої світової війни нашими корифеями Василем Щуратом і Станіславом Людкевичем, що відбивали почуття „другої“ хвилі українців в Америці:

*Світи нам, Вітчино, світи
Кохана Україно,
Щоб знали ми, куди нам йти
У смутную годину.
У бій, у бій
За світлий прапор Твій,
За Тебе, Україно!
Як птахи ті, що їх пожар
Прогнав з-під рідних стріх
На перший поклик, хоч з-під хмар
Ми злинемо до них,
Поклич нас, Вітчино, поклич,
Кохана Україно,
У слушную годину.*

З такої словесної архаїки, мабуть, буде щиро сміятися не один „четвертохвильовик“ чи наша проворна молодиця, що шукає щастя на чужинському ринку кохання.

Далі, не впадаючи в надмірний песимізм та виходячи з особливостей нашого діаспорного потенціалу, варті уваги певні міркування стосовно взаємин між Україною та діаспорою.

Вплив України на діаспору. Сьогодні цей вплив багатогранний, адже за роки незалежності західні країни поселення української діаспори відвідує велика кількість українських урядовців, діячів науки і культури, мистецьких груп тощо. Проте основний довготривалий вплив України на діаспору буде далі здійснюватися через потоки „четвертої“ хвилі. Незважаючи на вже згадану „іншість“ її носіїв та пов'язані з нею певні негативи, виходячи з її масовості та неоднорідності, ця хвиля несе в собі значний ресурс націозбереження, вона безумовно підтримає вигасаючу через фізичні втрати старшого покоління та асиміляцію молодшого стихію українства – як в площині церковної духовності, так і суспільної організації діаспори. І важливим завданням цієї, на жаль, вже виснаженої, „третьої“ хвилі є допомогти їм в їхній суспільній самореалізації в інтересах збереження етнопотенціалу українства. Від підозрілого споглядання треба перейти до активної співпраці з „четвертою“ хвилею та адаптації її до суспільних українських справ. Досвід останнього часу показує, що серед новоприбуль-

ців з України чимало молодих національно свідомих особистостей, які можуть підхопити естафету знесилених віком та асиміляцією попередників. Потрібно, насамперед, розширити і модернізувати діяльні засоби масової інформації: пресу, радіо та телебачення. З цієї точки зору можна багато навчитися у ностальгічно проросійських євреїв – вихідців з колишнього СРСР, які зформували в Америці та Канаді набагато потужніші від українських масмедійні структури і втягнули в орбіту свого російського впливу численну нову діаспору, в тому числі травмованих советизмом людей українського роду.

Виходячи хоч би з польського досвіду, необхідно також розширювати підприємницько-економічну, культурологічну та наукову присутність України в США і Канаді.

Нова прозора і патріотична влада, яка повинна б прийти в Україні на зміну сучасного олігархічного режиму у 2004 році, має розширити консульську опіку українства, вирішити проблему подвійного громадянства. Не залишаючи теж поза увагою справу міждержавних взаємин стосовно безперешкодного переселення пенсій та інших пільг для громадян, що повертаються з діаспори в Україну.

Потрібен більший культурологічний та політичний вплив України на діаспору, за прикладом тої ж „Польонії“ – на це повинні виділятися суттєві українські ресурси. Україна – багата країна, і сьогодні головне для підвищення її впливу – це зменшити до можливого мінімуму „ресурс“ олігархічного розкрадання національного продукту держави.

Вплив діаспори на Україну. З точки зору національних інтересів, масова еміграція – це по-своєму і благо, і нещастя для України. Позитиви: ми бідна нація й держава, і тому виїзд її громадян за кордон, якщо тим більше не назавжди, – це новий професійний досвід, нові форми організації праці, виховання громадянської свідомості, врешті, значні економічні впливання в Україну. Для ілюстрації: якщо тих 7 млн. закордонних громадян перекажуть щорічно своїм близьким в Україну лише по 1000 дол. то це 7 мільярдів дол. – отже, половина ганебно низького державного бюджету країни! Вплив цих „інвестицій“ вже явно відчувається сьогодні, як з точки зору життєвого стандарту громадян, так і на мікроекономічному рівні.

Але, з іншого боку, Україну покидають найактивніші громадяни, ми позбуваємося сотень тисяч кмітливих (smart) професіоналістів, потрібних в Україні, для яких закордон, зокрема, США і Канада, – це переважно one way only (надії на те, що вони та їх нащадки повернуться напостійно в Україну, а також чути часто з їхньої сторони запевнення щодо цього – це насправді велика ілюзія). Ще один негатив – це вже згадуваний чинник моральної деградації та денационалізації цих сотень тисяч чи мільйонів представників, кинутих напризволяще представників нашої хворої та нестабільної національної спільноти.

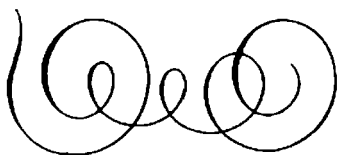
Попри всі складнощі взаємодії, діаспора (в особі тієї ж „третьої“ хвилі) має значний суспільно-політичний та культурологічний вплив на зденационалізовану Україну, її недосконалу, зросійщену владу. В

Україні в освітніх та суспільних закладах впливають на утвердження національної ідеї сотні тисяч книг діаспорної літератури, створеної за 50 минулих років як політична та культурологічна думка національних еліт минулого. На жаль, ці представники унікальної політичної української діаспори, що була зосереджена в „третій“ хвилі, відійшли у засвіти – залишилися лише осколки. Безумовно, якби українська державність відбулася на 20 років раніше, вплив діаспори на Україну був би значно вагомішим. Проте, попри усе, українці діаспори передали на Україну політичну і культурологічну естафету українського державництва.

Економічний вплив діаспори на Україну безумовно суттєвий, але головню на мікрорівні родин та окремих культурологічних чи дрібно-підприємницьких проєктів. На жаль, він не має суттєвого значення для макроекономіки та для утвердження впливу національно-демократичних сил в загальнодержавному масштабі, наприклад, на інформаційному ринку держави. Так сталося, що національно-патріотичні сили, зокрема бльок Віктора Ющенка, не володіють ні однією великою загальнодержавною газетою чи загальнодержавним повсюдно-доступним телевізійним каналом: всі масмедіа – в руках налаштованих на Росію і недемократичний сучасний режим олігархів. І якщо б діаспора, не розмінюючись на дрібні проєкти, допомогла фінансово підтримати такого роду хоч би один масмедійний проєкт, то це мало б радикальне націотворче значення, подібно як в період Першої світової війни відіграли інвестиції в українську газету Євгена Чикаленка.

І тим не менше, помимо багатьох невдач і поразок, взаємодія на лінії материк-діаспора – це органічний стратегічний процес, без якого було б неможливим функціонування українства як універсального феномену, який отримує щораз ширше визнання сучасною світовою спільнотою.

Автор – Голова Львівського НТШ, генеральний секретар Світової Ради Наукових товариств ім. Шевченка

ІІ. ДО 140-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

о. Ігор МОНЧАК

ІСТОРИЧНІ КРОКИ ДО ВІДБУДОВИ КИЇВСЬКОЇ ЦЕРКВИ

Життєвий шлях Блаженнішого Йосифа Сліпого охоплює майже ціле ХХ століття. З цього 92-літнього життєвого періоду 40 років припадає на очолювання нашої Києво-галицької Церкви в другій половині ХХ століття. У першій половині того бурхливого століття кермо нашої Церкви спочивало 44 роки в руках Митрополита Андрія Шептицького. Отож майже ціле століття Києво-галицької Церкви ознаменоване двома особистостями, не лише через довголітнє їх правління Церквою, але набагато сильніше через спрямування розвитку Церкви в новому напрямі. З печаттю їхнього духу іде Києво-галицька Церква у нове тисячоліття. Те, чим є Києво-галицька Церква тепер, у часи відновленої української державності, – це вислід титанічного зусилля двох велетнів духу, з'єднаних спільною візією Київської Церкви. Годі належно зрозуміти діло Патріярха Йосифа без гідного оцінення заслуг Митрополита Андрія. Треба сукупно осмислювати працю обох для однієї ідеї.

Київська Церква у візії Андрія Шептицького

На переломі ХІХ і ХХ століття поняття пересічного галичанина про його Церкву закінчувалося на Збручі. У Галицькій митрополії замкався весь світопогляд галичанина.

Насправді Галицька митрополія в той час, коли прийшов на світ Йосиф Сліпий, в 1892 році, і коли в 1900 році Андрій Шептицький став Галицьким митрополитом, не була навіть ефективною митрополією. Територіально вона була обмежена до Перемиської і Львівської єпархій, з якої 1885 року викроєно Станиславівську (тепер Івано-Франківська) єпархію, щоб номінально задоволити вимогу існування принаймні трьох єпархій у митрополії. Фактично Галицький митрополит не

мав митрополичої зверхности над своїми двома суфраганам, як це мало б бути у Східніх Церквах. Всі три єпархії на латинський лад за- лежали безпосередньо від Римського престолу. Також у своїй літургії в усіх трьох єпархіях було так багато латинського впливу, що їх лі- тургії були насправді гібридами двох культур.

Не такою вузько замкненою було наша Церква у візії обох великих ар- хиєреїв. Вони бачили Києво-галицьку Церкву в давній її величі як світило й центр християнства на всю Східню Європу. Митрополит Андрій був піо- нером у здійсненні цієї візії в обставинах релятивної церковної свободи. Натомість Ісповідникові Віри Йосифові як наслідникові припало втілюва- ти цю ідею в життя в обставинах жорстокого переслідування.

Як Андрій Шептицький, так і Йосиф Сліпий бачили себе у кермі Киє- во-галицької Церкви в масштабі св. Володимира Великого – організатора Київської Церкви в 988 році. У княжі часи вона обіймала всю Східню Європу з двома десятками широкопростірних єпархій: від найстаршої Перемиської з Закарпаттям до давньої Чернігівської на все Лівобереж- жя; від Галицької на півдні через Полоцьку, Рязанську, Ростовську аж до Великого Новгороду на півночі. Востаннє об'їздив ці розлогі простори Київської Церкви її архієпископ-митрополит і кардинал Ізидор у 1437–1438 році, їдучи на Фльорентійський собор, і 1440–1441 року, вер- таючись з собору. Всюди його радо приймали, за винятком Москви, де про церковні справи вирішував світський князь.

Однак, уже кілька років пізніше, 1448 року, за наказом Московського князя Василя, єпископи Москви і сусідніх північних єпархій збунтували- ся та вибрали собі окремого московського митрополита Йону. Цей цер- ковний розкол до деякої міри посередньо акцептував папа Пій II, коли в 1458 році поділив розлогу Київську митрополію на „долішню”, під польсько-литовським володінням, і „горішню”, під Московщиною. Тео- ретично київські архієпископи залишилися зверхниками обох частин Київської Церкви, але практично вони ніколи не могли діяти на півночі, ані відвідати „горішню” частину повіреної їм Церкви. На ділі залишили- ся вони митрополитами лише „долішньої” частини Київської Церкви.

Так було теж півтора століття пізніше, в час Берестейського церков- ного договору, Делегація Київської Церкви в Римі 1595–1596 років пред- ставляла цілу Київську Церкву на її давньому історичному терені. Од- нак практично Берестейські рішення знайшли своє застосування в один чи другий час тільки в таких „долішніх” єпархіях: Київській, Смолен- ській, Полоцько-Вітебській, Пінсько-Турівській, Луцько-Острозькій, Володимиро-Берестейській, Перемисько-Самбірській, Холмській, Га- лицько-Львівській і Мукачівській. До єпархій „горішньої” частини Київ- ської Церкви Берестейські рішення мають тільки теоретичне відношен- ня „де юре”, але практично застосувати їх там не було можливости.

Котра єпархія прийняла рішення Берестейських синодів, залежало в першу чергу від державної влади на данім терені. Це добре видно на прикладі Смоленської єпархії. Під час Берестейських синодів Смолен- ська єпархія була під Московською владою. Як тільки Смоленськ ви-

вільнився в 1614 році з-під московської окупації, на терені тієї єпархії застосовано, без жодної окремої формальности, Берестейські рішення і призначено владика в єдності з Вселенським Римським престолом. Подібна була доля Мукачівської єпархії. У час Берестейських синодів Мукачівська єпархія була в повній залежності від малярських кальвінських феодалів. Тому спорадичні зв'язки мукачівських єпископів у 1613–1643 роках з київськими верховними архієпископами, зокрема з Веніямином Рутським, натрапляли на великі труднощі й переслідування. Щойно 1646 року трапилася нагода публічно приєднатися до Берестейських рішень – заявою мукачівських священників у відсутності єпископа. Це не була особна „унія”, окрема від Берестейського договору, бо самі священники без єпископа не можуть вирішувати долю єпархії. Священники могли тільки застосувати на своєму терені Берестейські рішення єпископату, які зобов'язували „де юре” всі єпархії Київської Церкви. Для застосування Берестейських рішень у північній „горішній” частині Київської Церкви головною перешкодою було постійно неприхильне наставлення тамтешньої влади.

В напрямі Росії

На початку XX століття Києво-галицька Церква мала відносну свободу дії тільки в Галичині під австрійським римо-католицьким володінням, бо всі східні терени Київської Церкви були під абсолютною владою Московської імперії. Тим не менше Андрій Шептицький у своїй візії і турботі охоплював всю Київську Церкву, як „долішню”, так і „горішню” і чекав лише доброї нагоди для відповідної дії для добра цілої Церкви.

Така нагода трапилася, коли 1905 року прийшло до деякого зладження диктатури в царській Росії. Тоді в Петербурзі, що завжди був колыскою нових ідей, згуртувалася група росіян-католиків східного обряду. Верховний архієпископ і митрополит Києво-галицької Церкви Андрій Шептицький, користаючи з потрібного титулу Львівського престолу, як владика Львова, Галича і Кам'янця Подільського, призначив 29 червня 1907 року о. Алексія Зерчанінова своїм синкелем (вікарієм) на єпархію Кам'янця та всі інші єпархії „греко-католицького обряду, яких адміністрація, згідно з старовинними звичаями нашої Руської Церкви греко-католицького обряду, належить до нас як до митрополита Русинів, коли опорожнюються ці єпархії, позбавлені законно вибраного пастиря”.

Щоб забезпечити себе перед усякими можливими закидами, Митрополит Андрій одержав від Римського архієрея св. Пія X 14 і 22 лютого 1908 року повердження двома автографами своєї юрисдикції також на північну, „горішню”, себто московську частину Києво-галицької Церкви. Такі закиди справді скоро прийшли від наших сусідів, які уявляли собі територію Російської імперії під церковним оглядом як „цілини землі” своїх місійних теренів. Вони вплинули на Конгрегацію для надзвичайних церковних справ Державного секретаріату, себто того Ватиканського уряду, який рівнозначний світ-

ським міністерствам закордонних справ і який має до діла з державними урядами відносно надзвичайних церковних справ.

Ця Конгрегація зігнорувала юрисдикцію Київської Церкви і призначила цього самого о. Алексія Зерчанінова „настоятелем місії” для всіх духовних і світських вірних „католиків греко-слов'янського обряду, котрі жили у Російській імперії”. Пізніше підкорила цілу Петербурзьку російсько-католицьку громаду польсько-латинському архієпископові Могилєва Едвардові фон дер Ропові (Eduard Baron von der Ropp). Новостворена східньо-католицька громада спротивилася такому підпорядкуванню латинській ієрархії і далі уважала Києво-галицького верховного архієпископа і митрополита Андрія Шептицького за свого зверхника.

Свою непослідовною реакцією Державний секретаріат виказав, що не розходилося про особу о. Алексія Зерчанінова, ані про існування „місійного синкела” в Російській державі, але про те, кому цей „настоятель місій” має підлягати: східній Київській Церкві чи Римо-католицькій? Себто йшлося про посідання майбутнього місійного терену, що дещо скидається на змагання світських імперій за посідання колоніальних теренів.

Ще більш непослідовними були листи Державного секретаріату з липня 1909-го, листопада 1913-го і 19 березня 1914 року з наполяганням, щоб Андрій Шептицький обмежив свою архипастирську діяльність на території Російської імперії до „приватної форми”. А в останнім листі Державний секретаріат навіть це заперечував. Свою вимогу обґрунтовував політичними аргументами: „...Розважність велить обачно оминати всяку причину, яка могла б дати претекст російській владі підозрівати зовнішнє вмішування до підлеглих імперії”. Однак такої обачности не виявив Секретаріат, коли номінував о. Алексія Зерчанінова „настоятелем місій” і підкорив ці „місії” латинському єпископові.

Андрій Шептицький відповів листом з 30 березня 1914 року, пишучи: „Я вповні підкорюся рішенню Святішого Отця”, себто рішенню св. Пія X, який упокоївся 20 серпня 1914 року і який ще від 1908 року власноручно доручив Андрієві Шептицькому заряджувати Східніми Церквами в Російській імперії.

Відродження Київської Церкви на її давніх теренах

Ще того самого 1914 року Києво-галицький Верховний Архієпископ Андрій Шептицький використав нагоду особисто діяти на забороненому для нього східньому терені Київської Церкви. Його як в'язня перевозили через Київ. У тому первопрестольному городі Андрей Шептицький, хоч арештований, виконав 21 вересня 1914 року юрисдикційний акт глави Києво-галицької Церкви, висвятивши о. д-ра Йосифа Боцяна на єпископа Луцького, а о. д-р Дмитра Яремка – на єпископа Острозького.

По звільненні з в'язниці на початку 1917 року Андрій Шептицький особисто заопікувався Петербурзькою громадою росіян-католиків східнього обряду. Там, на терені „горішньої” (московської) частини Київської Церкви митрополит Андрій провів у Петербургу 29–31 травня 1917 року синод з участю сімох східньо-като-

лицьких священників. Тоді ж встановлено екзархат для цих північних теренів, себто для Росії, а екзархом став о. Леонід Фйодоров.

Влітку того ж 1917 року Києво-галицький Верховний Архiepіскоп Андрій переїхав до свого первопрестольного города Києва і тут наставив своїм синкелем (вікарієм) о. Михайла Цегельського. Його визнав тодішній український уряд і допоміг побудувати в Києві український католицький храм. Також поза Києвом відкрив Андрій Шептицький декілька парафій – в Одесі, Катеринославі (Дніпропетровську), Полтаві і Кам'янці-Подільському.

Пізніше папа Бенедикт XV потвердив призначення о. Леоніда Фйодорова на екзарха, як висловлено це в листі до нього з дня 21 квітня 1921 року: „Святіший Отець зволив потвердити Вашому Достоїнству гідність Екзарха Росії, до якої підніс Вас Кир Шептицький, доручаючи Вам тепер опіку католиків слов'янського обряду в Росії”. Недовго міг виконувати свою діяльність екзарх Л. Фйодоров, бо заарештований більшовиками загинув 1935 року. Тепер офіційно визнано його мучеником і 27 червня 2001 року проголошено у Львові блаженним.

Також Острозький владика Дмитро Яремко не міг виконувати свого єпископського обов'язку, бо помер 3 жовтня 1916 року в російській тюрмі у Вологді. Натомість єпископ Йосиф Боцян відразу після свого звільнення взявся до архипастирської діяльності в довірених йому єпархіях Луцька, Володимира Волинського і Холму. У жовтні-листопаді 1917 року відвідав він кільканадцять місцевостей на Холмщині й Волині. Місцеве населення, яке довгі роки не мало свого єпископа, дуже радо вітало владика Йосифа Боцяна. Інакше поставилися до нього латинська ієрархія, зокрема польський єпископ Холму. Він постарався в Римі через архієпископа Ратті (Ratti), пізнішого папу Пія XI, заборонити для єпископа Боцяна і для митрополита Шептицького діяти поза Галицькою територією. Не було вже св. Пія X, який обстав би за правдою і за правом Блаженнішого Андрія. Йосиф Боцян залишився у Львові єпископом-помічником аж до смерті в 1926 році.

У 1931 році Римський престіл призначив о. Миколу Чернецького єпископом і Апостольським візитатором для греко-католиків у Польщі, поза Галичиною. Цим актом відділено західню Волинь і Полісся, які були під Польщею, як теж Підляшшя і Холмщину, від решти Київської Церкви, очоленої Митрополитом Андрієм, та підпорядковано безпосередньо Римському апостольському престолові. На цих теренах латинські місіонери заводили так звану „нову унію”. Галицьким священникам було заборонено душпастирювати на цих північно-західніх теренах Київської Церкви і взагалі виїздити з Галичини поза так званий „Сокальський кордон”. Також Владика М. Чарнецький зустрічав великі труднощі від польської влади та ієрархії у своїй єпископській візиторській діяльності. Після довголітнього більшовицького заслання упокоївся він у Львові 1958 року і як мученик за віру був визнаний блаженним 27 червня 2001 року під час візити Івана Павла II до України.

Заснування екзархатів Київської Церкви

Більшовицька окупація Галичини у вересні 1939 року не віщувала нічого доброго для нашої Києво-галицької Церкви. Помимо цього Андрій Шептицький використовував нагоду, що майже всі українські землі опинилися в межах однієї держави, щоб заопікуватися й східними теренами Київської Церкви. Вже 9 жовтня 1939 року Блаженніший Андрій як Києво-галицький Верховний Архiepіскоп доповнив створений 1917 року екзархат для Росії трьома новими екзархатами: один для Східної України; другий – для північних українських областей Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини; третій – для Білорусі.

Своїм екзархом для Східної України призначив Митрополит Андрій о. Йосифа Сліпого, який тоді був тільки митрофорним ієреєм – тобто включив свого майбутнього наслідника в схему відбудови Київської Церкви в її історичній величі. Призначив його екзархом на центральній землі України з її столичним містом Києвом, немов вказуючи на нього як на майбутнього Главу Київської Церкви. Для Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини призначено екзархом єпископа Миколу Чернецького, Апостольського візитатора, і цим актом з'єднано ці терени з рештою Київської Церкви. Для Білорусі екзархом став о. Антоній Неманцевич, а для Росії та Сибіру – о. Климентій Шептицький, ігумен студитів. По мученицькій смерті о. Леоніда Фйодорова 1935 року о. Климентій Шептицький став другим екзархом для російського екзархату Київської Церкви. Обидва ці екзархи, як і єпископ-екзарх Микола Чернецький, були визнані блаженними під час візиту Папи Івана Павла II до України 27 червня 2001 року, хоч про їхню роль як екзархів Київської Церкви не було згадки.

Відразу наступного дня по цих номінаціях, 10 жовтня 1939 року, Митрополит Андрій звернувся до папи Пія XII з проханням підтвердити нові екзархати і номінації. Рік пізніше, коли вже починалися більшовицькі переслідування у Львові 18–19 вересня 1940 року відбувся перший синод чотирьох екзархів. Тоді підтверджено Петроградський синод з травня 1917 року і вирішено щороку відбувати синоди екзархів. Єпископа-екзарха Миколу Чернецького вибрано протосом екзархів, себто „перво-екзархом”. Екзарха Йосифа Сліпого висвячено на єпископа 22 грудня 1939 року, але його єпископський сан затримано тоді в таємниці. На цьому синоді екзархів з'ясовано, що „юрисдикція екзархів простягається на всю територію Росії – так, як вона існувала перед світовою війною 1914 року”. Себто синод екзархів покликувався на повновладдя Митрополита Андрія Шептицького, підтверджені Римським архиєреями св. Пієм X і Бенедиктом XV.

Помимо того, що ініціатива створення екзархатів і праця для християнізації широких просторів СРСР у ті часи була вкрай жертвною і небезпечною, ватиканський Державний секретаріат завжди старався відкинути ідею відродження Київської Церкви. 26 вересня 1940 року, тиждень по синоді екзархів, Митрополит Андрій Шептицький

одержав лист з Державного секретаріату, писаний ще 30 травня 1940 року. У часи більшовицької окупації кореспонденційний зв'язок між Римом і Львовом був дуже тяжкий. Зміст того листа – відкликання давньої юрисдикції Митрополита Андрія на територію Росії. Заступалося її новою функцією, звуженою тільки до справ поодиноких священників, без можливості організувати цих священників у церковну структуру єпархій чи екзархатів.

На цю реакцію Державного секретаріату відповіли екзархи 24 січня 1941 року спільним довгим листом на адресу кардинала Євгена Тіссера-на, секретаря Конгрегації для Східної Церкви. Одержав він цей довгий лист щойно 30 жовтня 1941 року, себто в час німецької окупації України. Передусім екзархи вказували у своєму листі, що екзархати створено цілком законно, бо Державний секретаріат, відкликаючи надзвичайну владу Митрополита Андрія, підтверджував її чинність до того часу. Дальше писали екзархи, що їм не личить залишати напризволяще вірних широких східних просторів без юрисдикційної церковної структури. Віддати цих вірних польській латинській ієрархії було б найгіршою розв'язкою справи. Докладно описали екзархи моральне знищення, яке принесло підпорядкування „нової унії” польсько-латинським єпископам або ї польським деканам чи парохам на Холмщині й Підляшші від 1920-их років аж до 1939 року. Закінчили екзархи свій лист проханням підтвердити рішення їхнього синоду з попереднього року.

Це довге вияснення змінило справу. 22 листопада 1941 року папа Пій XII не лиш підтвердив номінованих Митрополитом Андрієм екзархів, але призначив його делегатом Римського престолу з завданням керувати працею екзархів. Це папське схвалення екзархатів одержав Андрій Шептицький щойно 15 лютого 1942 року. 9–15 червня 1942 року відбувся у Львові другий синод екзархів і про нього звітував до Риму Києво-галицький Верховний Архієпископ Андрій 22 червня 1942 року.

Йосиф Сліпий у розбудові Церкви в час руїни

Були це вже часи, коли зі сходу котилася на Україну нова більшовицька навала. У липні 1944 року вона залляла решту теренів Київської Церкви, включно з Галичиною. 1 листопада 1944 року упокоївся велетень духа Верховний Архієпископ і Митрополит Андрій Шептицький, на 80-му році свого жертвенного життя і на сорок четвертім році мужнього очолювання Києво-галицької Церкви. Екзарх Східної України Йосиф Сліпий, таємно висвячений на єпископа 22 грудня 1939 року, тепер уже як наслідник Великого Андрія, перебрав Києво-галицький престіл як Верховний архієпископ цілої Київської Церкви. У жахливо грізні часи довелося йому перебрати керму та піклування за переслідувану Церкву і продовжувати справу свого попередника у ще тяжчих і складніших обставинах.

Вже невдовзі, 11 квітня 1945 року арештовано всю ієрархію та провідних священників Києво-галицької Церкви на території Радянського Союзу. Внаслідок масових арештів, заслань і переселень населення Галичини, на

просторах Сибіру опинилися тисячі вірних Київської вселенської Церкви, які творять тепер так звану східню діаспору. Вони потребували духовної опіки на засланнях більше, ніж на рідних землях. Тож Йосиф Сліпий, глава Києво-галицької Церкви, хоч сам був в'язнем у Сибіру, почав дбати про духовну опіку примусової діаспори, починаючи від реорганізації екзархатів Київської Церкви, заснованих у 1917 і 1939 роках.

Екзархат Східньої України очолював тепер Блаженніший Йосиф особисто, як глава Київської Церкви. Керувати екзархатом Волині, Полісся, Підляшшя і Холмщини, по смерті єпископа Миколи Чернецького 1958 року, доручив Владика Йосиф отцеві Василеві Величковському. Йому також довірив екзархат для Білорусі. Екзарх для Росії і Сибіру о. Климентій Шептицький упокоївся ще 1951 року. Для духовної обслуги українців на засланнях призначив Владика Йосиф п'ятьох адміністраторів: о. Николу Ревтя – для Західнього Сибіру, з осідком у Новосибірську, о. Іллю Блавацького – для Центрального Сибіру, з осідком у Красноярську, о. Степана Ратича для Східнього Сибіру, з осідком в Іркутську, о. Алексія Зарицького – для Казахстану, з осідком у Караганді, а о. Йосафата Федорика, який пізніше став єпископом-помічником Івано-Франківської єпархії, – адміністратором для південної Азії, з осідком у Фрунзе.

Діяльність і доля цих адміністраторів екзархату залежала від політичних змін в СРСР. Тим часом в Галичині потай висвячували єпископів підпільної Києво-галицької Церкви. Врешті в лютому 1963 року вийшов на волю глава Київської вселенської Церкви Йосиф Сліпий і приїхав до Риму. Перед самим виїздом висвятив він на єпископа Києво-галицької Церкви отця Василя Величковського, якого теж зарахував Папа-Павло II у червні 2001 року до блаженних. Коли й Владика Величковського було арештовано, завідування підпільною Києво-галицькою Церквою перебрав Володимир Стернюк. Його передбачливо, ще в 1964 році, висвятив Владика Величковський на єпископа.

Римський престіл уболівав над переслідуванням і мучеництвом поодиноких осіб, священників і єпископів, але не займав жодного становища до потай висвячених єпископів, до важливості й законності їх свячень. Взагалі не згадувалося підпільної Києво-галицької Церкви як інституції. Навіть коли 1983 року наш діаспорний єпископат звернувся усно з проханням до Папи Іван Павла II якимсь актом морально підтримати єпископа Володимира Стернюка, як того, хто керує у таких тяжких обставинах Києво-галицькою Церквою, не було жодної реакції. Про підтвердження екзархатів поза Галичиною, в Східній Україні і просторах Сибіру, годі було навіть згадувати.

Католицькі Церкви в українській державі

Щойно коли СРСР вже тріщав по швах, в червні 1990 року було запрошено всіх десятків єпископів підпільної Києво-галицької Церкви до Риму. Проминуло ще пів року, і щойно 16 січня 1991 року визнано цих героїв архиєрейського душпастирювання в часи жорстокого пере-

слідування, за законних єпископів. Того самого дня, 16 січня, було призначено п'ять римо-католицьких єпископів на Україну – три до Львова, два на східню Україну, до Житомира і до Кам'янця-Подільського. Пізніше, 13 квітня 1991 року, створено ще три Апостольські адміністрації: у Москві, у Новосибірську та в Караганді, для завідування римо-католиками в Європейській частині Росії, у Сибіру та в Казахстані, себто там, де вже були екзархати Київської Церкви.

Згідно з канонами 147 Кодексу канонів Східних Церков, з 1990 року, провід самоуправної Східної Церкви завідує на своїй території й вірними інших обрядів, які не мають там свого ієрарха. Мабуть, тому Римський престіл не поспішав з визнанням підпільної східної ієрархії, аж доки не призначить римо-католицької на східні терени. Інакше латинські вірні й священники на території Києво-галицької Церкви мали б, згідно з римськими канонами, підлягати під юрисдикцію східної ієрархії. Такого „приниження” латинського духовенства і вірних годі було очікувати і до цього не міг допустити Римський престол.

Більше того – випередивши з установленням чужої народові ієрархії на територіях, де не було східних владик, Ватикан подав справу представилася зовсім протилежно. Згідно з канонами 916, параграф 5, цього ж Кодексу: „У місцях, де не встановлено навіть екзархату для вірних якоїсь самоуправної Церкви, за власного ієрарха цих вірних треба уважати місцевого ієрарха іншої самоуправної Церкви, навіть Латинської Церкви”. Таким чином екзархати, встановлені чи відновлені Владикою Йосифом було зовсім зігноровано.

Отож від 1991 року священники й вірні Києво-галицької Церкви, які опинилися на сході України або були заслані в Сибір чи Казахстан, підпали під юрисдикцію новонастановлених римо-католицьких єпископів. У самій Москві проживало тоді близько 60 тисяч східних католиків. Коли Владика Володимир Стернюк доручив о. Валерієві Шкарубському, українському католицькому студитові, доїздити з Києва для їх обслуги, то нунцій Франческо Колясуоно став погрожувати йому заборонаю взагалі священодіяти, якщо він не перестане заопікуватися східними католиками у Москві.

Якщо ж взяти ще до уваги, що Мукачівську єпархію в межах Української держави відділено від Києво-галицької Церкви і підпорядковано безпосередньо Римському престолові, а старовинну Перемишльську єпархію на території теперішньої Польщі перетворено на дві „почесні” митрополії за латинським зразком, з модерними титулами, то нашу Києво-галицьку Церкву обмежено до вузької Галицької території. Дуже подібне це до обставин давніх Східних Церков в Індії, Єгипті, Туреччині, Палестині чи в інших традиційно східних теренах, де Східні Церкви мають дуже обмежене поле діяльності, а якщо діють там християнські місії, то це щедро фінансовані місії Римо-католицької Церкви.

У висліді практичної політики, Латинська Церква активно розвивається по всій українській території, збільшуючи число своїх єпископів, включно аж до латинського єпископа столичного Києва, Яна

Пурвінського. При цьому Римо-католицька Церква України старається залучити в свої ряди духовних осіб і мирян української національності, як от Львівського єпископа-помічника Маркіяна Трофим'яка, українця з Галицького Поділля, або хоч осіб з українським прізвищем, як латинського єпископа Житомира Станіслава Широкоградюка. Розбудову Української Римо-католицької Церкви увінчано відзначенням латинського архиєпископа Львова, Мар'яна Яворського, кардинальською почесною. Ще більш знаменним є інституціональне завершення Української Римо-католицької Церкви через заснування Української Єпископської Конференції римо-католицького обряду, яку вітав Папа Іван Павло II під час своєї першої Служби Божої в Києві 24 червня 2001 року. Тоді на Римо-католицькій Службі Божій українською мовою Римський архиєрей практично інавгурував нову Українську Римо-католицьку Церкву, яку наші західні сусіди намагалися зі змінним успіхом заснувати вже понад шість століть тому.

Перспективи Київської Вселенської Церкви

По богоугоднім упокоєнні Слуги Божого Андрія нашій Києво-галицькій Церкві загрожувала фізична ліквідація. По упокоєнні Балженнішого Йосифа існує канонічно-інституціональна загроза. Однак наша Київська Церква як через усі попередні століття, так і в останньому півстолітті не піддалася фізичній ліквідації. Віримо, що вона встоїться й проти інституціональної загрози.

Надійною запорукою цього є створення екзархів у Центральній і Східній Україні. Перший з них, Києво-Вишгородський, добре започаткувався і впевнено розвивається. До речі, зовсім зайвим є наслідувати московську практику, надаючи кожному владиці завжди два і тільки два титули. Серйозніше звучить Київський ієрарх чи екзарх без Вишгородського додатку Київського передмістя. Наш синод у липні 2001 року, на підставі „Декрету про Східні Католицькі Церкви” II Ватиканського Собору, точки 9 і 10, як теж „Кодексу канонів Східних Церков”, канон 85, параграф 3, заснував два нові екзархати – для східної і для південної України. Їм ще не надано офіційної назви. Годилося б, щоб екзархат Лівобережжя успадкував титул давньої, ще княжої, Чернігівської єпархії. Для екзархату південної України відповідним був би титул іншої, також давньої, – єпархії Переяслава. Якщо, однак, маб ви бути підкреслений приморський терен цього Кримсько-Одеського екзархату, то відповідним був би титул Херсону, старовинного центру християнства ще з перших віків. На історичній основі минулого ґрунтується стабільність майбутнього.

Складніша справа з обслуговуванням вірних Києво-галицької Церкви поза Україною, у так званій східній діаспорі, яка нараховує мільйони осіб, зокрема в Казахстані, де є велика кількість наших засланих. З іншого боку, мусульманський Казахстан є більш сприятливим тереном для Київської Церкви, ніж Російська Федерація. Однак

Римський престол взагалі не бере до уваги екзархів, заснованих Слугою Божим Андрієм і Блаженнішим Йосифом, а розбудовує там Римо-католицьку Церкву для незрівняно меншої кількості вірних. У Казахстані, крім папського нунція Мар'яна Олеся, є ще в Караганді римо-католицький єпископ Іван Павло Ленга, а в Астані, новій столиці Казахстану, – апостольський адміністратор єпископ Томаш Пета. Їм, згідно з канонами, мали б підлягати й східні священники й вірні в Казахстані. Однак, у практиці це нездійсниме.

Тож при кінці 1996 року Римський престол призначив нашого єпископа Василя Медвіта Апостольським візитатором для вірних Києво-галицької Церкви в Казахстані та Середньої Азії. Себто призначив його відпоручником, прямо залежним від Римського престолу, поминаючи Київську Церкву. За короткий час, в умовах браку священників, наш Владика організував у Казахстані шість греко-католицьких громад.

Ще пекучішою є справа обслуговування наших вірних у Російській Федерації. На перешкоді є Московська Церква і російський уряд, непримирено вороже наставлені навіть до Української Православної Церкви, тим більше до Української Греко-Католицької. У Москві для завідування всіми католиками, як латинниками, так і східними, є, крім папського нунція, ще римо-католицький архієпископ Москви Тадеуш Кондрусевич. Одна латинська Церква й ієрархія настільки чужі московському духові, що вони не загрожують Московській Церкві. Зрештою, навіть комуністичний уряд не переслідував Римо-католицьку Церкву.

Перед своїм упокоєнням Слуга Божий Андрій предбачив цілковите зруйнування структури Києво-галицької Церкви, але також провістив, що вона переживе цю руїну, а потім засяє на весь християнський Схід. У візії цього світлого відродження Київської Церкви жертвенно працював і терпів його наслідник, Блаженніший Йосиф, протягом другої половини XX століття – в ув'язненні, на засланні і вигнанні. Наша Києво-галицька Церква справді відродилась по жахливій руїні, але вивести її до світлого майбутнього в XXI столітті – це завдання стоїть перед молодшим поколінням послідовників безсмертної ідеї двох Великих Києво-галицьких архиєреїв – Андрія Шептицького і Йосифа Сліпого.

Петро ЧАСТО

НЕБО І ЗЕМЛЯ

Хто шукає безпомильних критеріїв визначення величі людини, обраності її життя, місії її праці, серед усіх інших неодмінних ознак нехай не проміне найпростішої і найпевнішої: шлях великих з якоюсь незбагненною неминучістю стелиться крізь терни. Чи ті обранці несуть свою покару у собі, випереджуючи свій час, і тому їх не розуміють ні за життя, ні після смерті, чи вся решта люду безнадійно відстає від цього самого часу, й тому дивиться – і не бачить, слухає – і не чує: на вигляд „великі“ цілком звичайні, буває навіть – звичайніші, ніж їхнє оточення, і це потім-потім викликає ширий подив: Господи, та ж цей геній мешкав на одній з нами вулиці чи в одному з нами місті, зрештою – в тій самій країні, в ті самі часи, на цьому самому світі, але ж як його можна було вирізнити?

Еге ж, вирізняють! Заздрість людська вирізняє, вперте небажання стати над собою вчорашнім, чесно переглянути і зревівувати свої порослі мохом переконання, бодай хоч не бігти за масою і не долучати свого голосу до криків „Розпни його!“.

Мучениками пройшли по нашій землі троє безсмертних українців – Шевченко, Іван Франко і Леся... Але що я таке кажу? Безсмертні – всі ж, у тому числі й мучителі, мали ж вони багато праці, до сьомого поту, особливо в українській дійсності, мають за кого звіти складати. Після трьох названих світочів йде безконечна колона увінчаних терновими вінцями... А ще у багатьох-багатьох ті вінці – невидимі...

Як от у Митрополита Андрія. Ковзнути першим, чи й другим, поглядом – нібито рівне, стабільне, успішне і навіть матеріально багате життя. Змалку знав, що належатиме Церкві – і належав до останнього подиху...

Проблему його життя утворила тільки та обставина, що він належав єдиний, неподільній Христовій Церкві, а світ, котрий його оточував, – багатьом Церквам – Церквам як порізаним конфесіям, можна сказати навіть – як конфесійним організаціям, які нерідко мало чим відрізнялися від організацій світських, хібащо ще більшою нетерпимістю одна до іншої. З точок зору тих різних організацій – життя та праця Митрополита Андрія виглядали дуже по-різному й оцінювалася за широким діапазоном – від схвалення до осуду. Навіть в межах однієї конфесійної системи або одного високопатріотичого середовища. На превеликий жаль, патріотизм не був запорукою особистісної людської порядности, справедливості і гідности ні тоді, в часи Митрополита, ні сьогодні.

Нижче – два протилежні взірці з цього безкритично любого нам середовища.

В 1958 році, вже на еміграції в Канаді, Володимир Дорошенко, співзасновник Союзу визволення України і відомий бібліограф та літературознавець, полтавець з народження, який від 1908 року мешкав у Львові і добре знав політичні й церковні перипетії і поділи серед тодішньої галицької і всеукраїнської інтелігенції, видав книжечку спогадів „Великий Митрополит“ – неповторну в тому розумінні, що автор подає в ній лише пережите, побачене або почуте ним самим, залишаючи висновки за читачем. У цій книжечці є розділ „Відношення Митрополита Андрія до православ'я і православних“. Отож спираючись на безпосередньо відомі Вол. Дорошенкові факти і події, можемо скласти довгий список східних українців, яким Митрополит Андрій допомагав так, як це міг би робити тільки батько чи рідний брат, чи найближчий товариш. Бачимо в цьому списку поета Миколу Вороного, мистців Олексу Новаківського, Петра Холодного, Василя Кричевського, Василя Дядинюка, Павла Ковжуна, скульптора Михайла Парашука, професорів Вадима Щербаківського, Леоніда Білецького, Вячеслава Заїкіна, Олександра Оглоблина, Пантелеймона Ковалева, Івана Огієнка – пізнішого православного Архиспископа Холмського і Митрополита УПЦ в Канаді, православного Єпископа Лубенського Сильвестра, літератора Саву Крилача, мецената Михайла Корчинського, інженера Володимира Пішанського, старшину армії УНР проф. Івана Шендрика, і вже просто нескінченну низку української молоді, якій Митрополит Андрій допомагав вивчитися й вийти в люди.

Вол. Дорошенко також згадує, що Митрополит щиро й нелукаво заопікувався відвертими ворогами унії й українства – православними митрополитами Антонієм і Евлогієм, коли уряд УНР вислав їх до Галичини, „щоб припинити їхню шкідливу діяльність на Наддніпрянщині“.

Про те, з якою мужністю і послідовністю Митрополит Андрій засуджував польську владу за нищення православних церков на Холмщині, добре відомо з праць багатьох наших істориків.

Вол. Дорошенко просто, без спеціального наголосу, як про щось samozрозуміле зауважує, що ця поведінка Митрополита Андрія, ця його безмежна доброта і людяність не мали нічого спільного з „душехапством, переманювання подиноких православних на унію було в засаді Митрополита несприйняте: воно перечило його благородній натурі і поглядам“. І далі Вол. Дорошенко, посиляючись на нашу „Свободу“ з 1 грудня 1955 року, переказує спогад І. Василюшина про „намір українського православного духовенства на Волині, в Луцькому і Дубенському повітах, змученого безнастанними польськими переслідуваннями, піддатися під опіку Митрополита Андрія... Але Митрополит поставився до прохання дубенських батюшок негативно. Нам, – сказав він, – перебіжчиків не треба. Перекажіть своїм приятелям, що я добре знаю про тер-

піння Православної Церкви, її вірних і духовенства. Я працюю для об'єднання наших Церков і вірю, що воно напевно прийде. Але заки це наступить, хай вони залишаються на своїх місцях і як добрі, прикладні пастирі не покидають стада“.

І ще одна сторінка у згаданій книжечці переконує кожного неупередженого читача в тому, яке рідкісне, високе, Богом надхнене подання християнської істини з істиною національною маємо в особі Митрополита Андрія. Вол. Дорошенко розповідає, як Микола Очерет, очевидець відслуженої Митрополитом Андрієм Панахиди по Тарасові Шевченкові в київському костелі св. Миколая у 1912 році прислав йому разом з листом свій спогад про цю справді виняткову подію. Цей спогад Вол. Дорошенко, з дозволу М. Очерета, вмістив у „Свободі“ 9 березня 1955 року. Ось уривочок з цього тексту:

„...Закінчилася молитва, і хор знову заспівав останній ірмос, а Владика пройшов до вітваря і, по закінченні співу, звернувся до присутніх зі словом. І знову перший раз із вітваря Божого храму студенти почули рідну мову з уст великого українського церковного достойника. Великий Владика згадав про той розпач, що охоплював Шевченкам, коли він бачив, яку кривду чинено над його народом; він згадав про ті гарячі молитви, що їх Шевченко посилав до Господа, просячи Його виправити ту кривду. Але, як людина, наш Кобзар не міг знати шляхів, якими Господь Бог веде нашу Батьківщину, а не бачачи покращення долі свого народу, Шевченко в розпучі починає скаржитися на Бога. Вороги наші використали саме цей момент, і найкращого сина нашої Батьківщини оголосили безбожником. Вони навмисне промовчали про святий вогонь любови до Батьківщини, яким горіло серце Кобзаря і який, властиво, й змусив його скаржитися на Бога. Вони не розуміли заклик поетового любити Батьківщину „во время люте“ і його вимогу: „в останню тяжкую минуту за неї Господа молить“. Цей заповіт нашого генія ми схоронили в своєму серці, і саме тому, мої любі діти, – говорив Владика, – ми повинні віддати всі свої сили на користь Батьківщини. Саме через це ми не можемо дозволити, щоб хоч один з вас загинув, не встигнувши зробити щось корисного для Батьківщини. Отже, коли можна було ще виправдати ваш протест проти заборони молитися за нашого Кобзаря, то після спільної нашої молитви такий протест сам собою зникає. Тож помолімося Богові, мої любі діти, щоб Він пам'ятав про нашого Кобзаря зберіг навіки.

З цими словами Владика обернувся до вітваря і виголосив молитву за спокій душі раба Божого Тараса, просячи Господа сотворити йому вічну пам'ять. З останніми словами Митрополит Андрій став навколішки, а разом і всі присутні, співаючи „Вічну пам'ять“. Це почули ті, що стояли в передсінку та навкруги костелу і, ставши на коліна, приєдналися до співу. І тут сталося те, чого ніхто не сподівався: козаки, наче на команду, всі скинули шапки і почали хреститися, а поліцаї відійшли аж на Ділову вулицю...“.

А в листі до Вол. Дорошенка М. Очерет писав:

„До Києва Митрополит Андрій приїхав у часи найчорнішої реакції, що настала в Росії після революції 1905 року. Все замовкло зі страху перед репресіями, а про Україну всякий боявся й слово сказати, бо скрізь це офіційно заперечувалося. І раптом з Божого престолу пролунало слово „Україна“, а до того й промова, говорена нашою рідною українською мовою. Ми тоді були такі вражені тим виступом, що зразу ж став понад людські сили своєю сміливістю, що на Митрополита Андрія дивилися, як на „апостола правди і науки“, що за ним так тужив Шевченко, „схопивши голову в руки“. І навіть тепер, згадуючи про цей виступ Митр. Андрія, тверджу з повним і глибоким переконанням, що Митрополит Андрій з'явився в той час до Києва, як Божий післанець, Його Апостол. І коли Шевченка ми звемо Пророком, то Митрополита Андрія мисимо визнати за Апостола України, як і Христового Апостола Андрія Первозваного, що поставив Хрест на київських горах...“.

Хвилює не лише цей пістет Митрополита Андрія щодо постаті Тараса Шевченка – ще більше хвилює і сповнює таким самим почуттям безмірної шани і вдячності те, як глибоко Митрополит розумів Поета. Таке розуміння відкриває лише Святий Дух, а не літературшина, лише універсальний християнський погляд на історію, а не розкладання цієї історії на не пов'язані між собою сегменти, не структурний аналіз...

А тепер – про іншу книжку, котра на десять років пізніше вийшла також в Канаді і в котрій також багато йдеться про Митрополита Андрія – але йдеться з тих суперпатріотичних позицій, в яких релігія і Церква розглядаються як неовов'язковий додаток до національно-визвольної боротьби. Це книжка Олександра Брика „Тернистий шлях Українського Уряду“. Хоч у вступному слові автор застерігає, що він – не науковець і цей його твір „не претендує на наукову працю“, в тексті є багато слушного, тонко поміченого, є щирий біль з приводу поразки УНР 1918-21 років, але також є непереборне і таки непереборене бажання виявити найголовнішу причину цієї поразки і заодно – найголовніших ворогів України. До них О. Брик зараховує і Митрополита Андрія, послуговуючись при цьому школярським силогізмом: „Ватиканська держава завжди була і досі є вороже настроєною до української нації і до її змагання за відновлення своєї держави“. Оскільки Митрополит Андрій – вірний Ватиканові католик, то і він – ворог української нації. Цитуємо далі: „Митр. Шептицький перейшов з латинського на східний обряд (греко-католицизм), щоб таким чином бути ближче до православного обряду, бо це йому було потрібне для очолення римської місії на слов'янський схід – на Київ, Москву й Білорусь... Можна зрозуміти митр. Шептицького, який служив виключно католицизмі, без уваги на національні й державницькі інтереси українського народу. З точки зору його характеру як такого, можна навіть подивляти абсолютну стійкість його служення католицизмові взагалі, а справі „місії“ на Схід зокрема. Але з точки зору інтересів української нації на таку католицьку політику митр. Шептицького не можна погодитися... Хоч большевики принесли в Галичину масові катування українців, однак

митр. Шептицький уважав, що для Католицької Церкви буде користь з цього, бо советська окупація скасувала бувшу польську границю і відкрила митр. Шептицькому шлях для „місії“ на Схід...“.

Доступні тепер архівні документи засвідчують, що насправді було зовсім не так. Ось промовисті уривки з листа Митрополита Андрія, відісланого до Ватикану 26 грудня 1939 року: „Всі розпорядження, що приходять від радянської влади, є цілеспрямовані тільки на те, щоб нас упокорити, пригнобити та знищити... На кожнім кроці слідно більшовицьку злобу, ненависть до релігії і священників, і взагалі вороже наставлення... Число арештів зростає з дня на день, і ніхто не знає про долю в'язнів, яким заборонено нести всяку поміч... Більшовики чваняться, мовляв, прийшли 'спасати й визволяти Україну', а на ділі вони всякими способами намагаються її тільки поневолити й руйнувати...“.

З гідною подиву мужністю Мирополит Андрій на початку 1940 року звертається з листом до Львівського обласного Відділу освіти, протестуючи проти заборони релігійного виховання дітей: „...Вже сам факт, що в школах для української християнської молоді шкільна влада назначає директорами і учителями нехристиян, наповнених часом ненавистю до християнської релігії, ставить школу в суперечність з дуже сильною християнською традицією українського народу. Те саме може вже в народі викликувати недовір'я до шкільної влади, а через те й шкодити престижеві радянського устрою в широких народних масах...“.

Так само беззастережно він спрямував своє „Не убий“ фюрерові німецьких фашистів. „Графа Шептицького ми могли б повісити, Митрополита Шептицького мусимо терпіти“, – так Гітлер, відгукуючись на послання зі Святоюрської гори, мимовільно виказав свою малість перед постаттю непохитного християнина.

О. Брик, від початку і до кінця своєї книжки дивлячись на історичні події одним тільки оком – оком політика, і цілком нехтуючи тим, що мало б відкритися другому окові – окові християнина, пише, що коли Апостол Павло ставав „усім для всіх, щоб усіх позискати, але позискати для Христа“, то Митрополит Андрій мав намір „усіх позискати для католицизму“. Якщо б це було правдою, то нащо б Митрополитові Андрієві так непохитно і послідовно зхищати Православну Церкву на Холмщині, коли її тотально знищував польський уряд? Нащо б йому було висилати до Варшави і до Риму інтерпеляцію за інтерпеляцією на захисит православних, тим більше, що православ'я на Холмщині грубою силою накинула Росія в 1875 році?

„Потрясаючі події останніх місяців на Холмщині змушують мене прилюдно стати в обороні переслідуваних наших братів, нез'єдинених православних християн Волині, Холмщини, Підляшшя і Полісся та зізвати вас до молитви за них, щоб виеднати з неба Боже мислосердя“, – писав Митрополит Андрій у посланні до духовенства Галицької Провінції 2 серпня 1938 року. Хіба це „позискування для католицизму“?

Крайнощі сходяться: як з проукраїнської точки зору О. Брика, так і з антиукраїнського погляду німецького історика комуніста

Едуарда Вінтера, Митрополит Андрій служить чомусь нижчому, ніж те, чому він справді служив. У тритомовому дослідженні „Росія і папство“ виданому в Берліні в 1972 році і невдовзі перекладеному на російську мову, Е. Вінтер в третьому томі („Політика Ватикану щодо СССР, 1917-1968“) пише щось таке, що не є подібне до „позискування для католицизму“:

„...Лише в одному Ватикан сумнівався: чи Шептицький є тією людиною, яка надається для успішного здійснення цього великого завдання – унії? Його сповнена фантастичних плянів самовпевненість і самочинність не відповідали стилеві папської курії, особливо за Бенедикта XV, знавця канонічного права і дипломата. Кардинал, статс-секретар Гаспаррі, подібний до свого володаря, не без жаху вигукнув, відхиляючи клопотання австрійського посла при святому престолі щодо піднесення Шептицького до сану кардинала: ‘Ми ледве даємо собі раду зі своєвільним митрополитом, а як би ми малися з кардиналом!’. В основі цього наставлення до Шептицького лежало розуміння того, що авторитетні польські і російські кола налаштовані негативно до цього українського націоналіста, якого через його австрофілство царська Росія засудила на заслання...“.

Якщо книжки О. Брика і Е. Вінтера досі знаходять занадто довірливих читачів, котрі приймають їхній висновок, що „австрофіл“ Митрополит Андрій служив католицизмові і, то нехай вони запитують себе, чому з такою ж самопосв'ятою і самовідданістю тягнув православну Росію в напрямі Заходу і Риму російський християнський мислитель Володимир Соловйов? Що спонукало його сказати ось ці слова: „Я дивлюся передусім на великий, святий і вічний Рим – головну і невід'ємну частину Вселенської Церкви“?

В масі літератури про Митрополита Андрія значно переважають дослідження щодо конкретних вислідів його церковно-духовної і світської діяльності і щодо його величезного впливу на різних-прерізних людей – поза їхньою національною чи конфесійною належністю. І вкрай рідкісні розвідки про те, що саме мало або хто ж мав значний чи вирішальний вплив на нього самого. Тут з теплим серцем до автора рекомендую нашим читачам мудру повість-есеї Ярослава Гнатєва „Віра батьків“, видану ще в 1990 році „Свічадом“ у Львові і присвячену 125-ій річниці від народження Митрополита Андрія. В ній з великою мірою ймовірності, на ґрунті біографічних фактів, автор, дуже чутливий до внутрішнього життя, до життя духу, реконструює події, пов'язані з двома подорожами Шептицького до Росії – добровільною, в 1887 році, і арештантською, в 1914-му, коли російське військо окупувало Львів і вислало „найбільшого ворога православ'я“ в імперську провінцію, до Курська.

В першій подорожі він був ще 22-річним Романом Шептицьким, студентом Краківського університету, а метою було зібрати в Києві, Москві і Петербурзі матеріал для докторської дисертації з права. Правдоподібно, що це перше перебування в Києві і близьке знайомство з українською громадою потім весь час щось говорило його сер-

цю, щось нагадувало, до чогось неминучого зобов'язувало – аж поки він повернувся в прабатьківське українство і в східній церковний обряд. Тут доречно Я. Гнатів подає уривок з присвяченої мирополитові Шептицькому статті у ч.ч. 10–11 за 1916 рік московського журналу „Українская жизнь“: „Рід Шептицьких належить з давніх давен то тієї частини галицько-українського дворянства, яка брала жваву участь в народно-церковному житті православної, а з XVIII сторіччя уніятської Галичини. До православних діячів належав Олександр Шептицький, покровитель друкарні в Угерцях у 1618–1620 роках, Захарій і Варлаам Шептицькі, покровителі Унівського монастиря і видавці цілої низки церковно-слов'янських книг у цьому монастирі, починаючи від 1660 року. Після прийняття унії з Римом уневський архимандрит Варлаам став другим греко-католицьким львівським єпископом у 1709–1715 роках. Його наступниками на тій же кафедрі були Афанасій Шептицький (1715–1746 роки) і Леон Шептицький (1748–1779 роки), а на перемиській – Афанасій Шептицький (1762–1779 роки)“. Було до кого і до чого повертатися.

В Москві доля звела його з Вол. Соловйовим. Вони мали про що говорити. Обидва володіли англійською, французькою, німецькою, латиною, давньогрецькою і давньоєврейською, глибоко розумілися на знакових явищах світової культури, літератури, історії Церкви. Це був саме дуже продуктивний теократичний період творчості філософа, коли його надихав висновок, що Христос заснував войовничу Церкву, завданням якої є визволити світ з-під панування зла. Церква тільки молитви, тільки споглядання, байдужа до оцерковлення реальної дійсності, не виконає свого призначення. Як Христос – не тільки священик, але й цар, так і християнська істина – не тільки теоретична мудрість, але й жива внутрішня сила, котра здатна очистити й одухотворити особисте і суспільне життя в світі. Без поєднання софії, християнської мудрості, з силою не зможе здійснитися теократія – Боговлястя. А поєднання неможливе без єдиного християнського центру. Вол. Соловйов вбачав цей центр у встановленому самим Господом Престолі святого Петра й мужньо обстоював його. Він починає розуміти, що Російська Церква мертвіє в своєму візантійському дуалізмі і що поза Вселенською Церквою Росія ніколи не виконає свого історичного призначення.

На час їхньої зустрічі 34-річний Вол. Соловйов вже був автором блискучих праць – „Критика абстрактних начал“, „Три сили“ „Велика суперечка і християнська політика“, „Слов'янське питання“, „Догматичний розвиток Церкви“ і „Духовні основи життя“ – твір, високо оцінений в європейській релігійно-філософській думці. „Від днів блаженного Августина ідея Царства Божого, яка знову постає у свідомості сучасного людства, ніколи не була так подана всеохопно, так глибоко і надхненно, як нашим поетом-філософом“, – писав про „Духовні основи життя“ німецький богослов о. Фрідріх Муккерман.

Можна припустити, який слід в душі і розумі Романа Шептицького залишили розмови з Вол. Соловйовим. До Петербургу він уже не хотів їхати. Писав матері: „Однак, хто ж то такий, заради кого я ззали-

шився тут? Це Соловйов – людина, про яку рік тому так багато говорили в Кракові: значить, і Росія католицька... Варто було приїхати до Москви хоч би для того, щоб познайомитися з ним...“.

З Москви Роман Шептицький поїхав додому, до Прилбичів, а звідти – до Риму, вже з ясним усвідомленням, що він має здійснити в житті...

В 1914 році, коли Митрополита Андрія росіяни, окупувавши Галичину, заслали до Курська, Вол. Соловйова вже не було на світі. Зате були його твори, і серед них – ті, котрі донині залишаються неперсвершеними не лише в російській, але у загальносвітовій релігійній і філософській думці: „Виправдання добра“, „Смисл любови“, „Три розмови“ . Я. Гнатів у своєму напівдокументальному, напівхудожньому есеї цілком логічно припускає, що Шептицький мав можливість читати ці твори і що цьому сприяв навіть курський губернатор Муратов.

Останній період творчости Вол. Соловйова, – а прожив він тільки 47 років – був пройнятий апокаліптичним настроєм: він уже не вірив, що розділена Церква повернеться до єдності і сповниться силою, котра уможливить здійснити теократію в земному житті, піднести людство до стану Боголюдства. Геніяльний, в дусі Платона, діалог „Три розмови“ – це дошкульне висміювання новоінтелігентських розпачувань про прогрес, науково-технічний і загально-культурний, який от-от розв'яже всі проблеми світу. Ні, каже філософ, зло – не природний недолік, спричинений нашим незнанням чи культурною відсталістю, зло – реальна позамежна сила, для боротьби з якою треба мати опору також в іншому вимірі буття, і цією опорою є тільки Христос...

Певна річ, тепер Митрополит Андрій дивився на російського християнського мислителя вже не очима захопленого краківського студента, а зором духовного поводири, який взяв на себе неймовірний тягар обов'язку перед українським народом і його Церквою – вивести їх разом з п'ятьми недостойних земних залежностей і внутрішніх незгод, іменем Христовим оновити омріяний Шевченком український рай.

В запалі антиватиканської полеміки згаданий О. Брик писав, нібито православ'я, на відміну від католицизму, не мало своєї міжнародної політики і завжди стояло поза нею. Хіба? А російське православ'я, яке ревно служило політиці імперії, царської, а потім совєтської? А згадаймо Візантію з її обоженними імператорами. Але ж річ тут не в причетності Церкви до політики, проблема – в її причетності до кепської, не цілком християнської або й антихристиянської політики. І в цьому розумінні Митрополит Андрій вчитав у Вол. Соловйова багато повчальних узагальнень, котрі стосувалися рівною мірою і православ'я, і католицизму.

На полі історичного християнства людство підстерегли загрози з двох боків: це нерухомість Сходу і суєтність Заходу, – стверджував Вол. Соловйов. Психологічною засадою Сходу він вважав пасивну відданість божеству, а засадою Заходу – утвердження самодіяльності людини. Хоч Схід і Захід знайшли у християнстві свою вищу істину, але замість утворити спільне нове людство – Вселенську

Церкву, вони накинули на саме християнство свою однобокість, і замість шукати один в одного надолуження цієї однобокості, кожен став шукати тільки свого, приймаючи своє неповне розуміння за єдино істинне. Коли Схід цілком віддавав себе збереженню священних первнів Царства Божого, то Рим, згідно зі своїм практичним характером, передусім дбав про засоби досягнення Царства Божого на землі. Оскільки першим таким засобом і умовою є єдність духовної влади, то Рим всю свою душу кладе у справу об'єднання і зміцнення духовної влади. Такому завданню, зауважує Вол. Соловйов, відповідала особливість римського генію. В цьому полягала велика сила Риму і велика небезпека для нього. Небезпека – в турботах і владі, як головному засобові справи Божої на землі, забути про мету цієї справи і непомітно поставити засіб на місце цілі. Якщо споглядальний Схід грішив тим, що зовсім не думав про практичні засоби і умови здійснення справи Божої на землі, то практичний Захід також помилявся, дбаючи про ці засоби передусім і найбільше, й перетворюючи їх у ціль своєї діяльності.

Вол. Соловйов простежує процес успадкування російським православ'ям традиційної східної однобокості: зберігаючи божественну основу Церкви, воно нічого на ній не будує, а тільки критикує західних будівників, хоч тим часом і користується їхньою працею. Коли інтелектуально-церковне середовище Росії з усіх сил намагалося запліднити суспільство ідеєю відвоювання Константинополя – аби Східний духовний центр опинився в Росії, – Вол. Соловйов мужньо отверезвлював своїх загонистих сучасників: „Що ми можемо принести туди, крім язичницької ідеї абсолютної держави, принципів цезаропапізму, котрі ми запозичили у греків і котрі вже вбили Візантію?“. Схід, православний у богослов'ї і неправославний у житті, розумів боголюдськість Христа, проте не зміг зрозуміти боголюдського значення Церкви – хотів мати в Церкві тільки божественне, а не боголюдське. Церква, висновував Вол. Соловйов, не є тільки святиня, вона також – влада і свобода. Без цієї триєдності – святині, влади і свободи – нема істинного життя в Церкві. Утверджувати одну тільки релігійну свободу, відкидаючи святиню церковного передання і авторитет духовної влади – значить зводити дах будівлі без основи і без стін. Але, з іншого боку, міцно триматися за основу і зачаток істинної релігії в церковному переданні, забуваючи про її ціль – свободний боголюдський зв'язок і про головний засіб для досягнення цієї цілі – про організацію духовної влади – це значить тішатися з міцності фундаменту, припинити спорудження стін і даху.

Критикуючи поневолення Церкви світською владою і пояснюючи причини поразки Російської Церкви, поглинутої абсолютизмом держави, Вол. Соловйов писав: „Не релігійну свободу, а цезаропапізм успадкували ми від Візантії, де ця антихристиянська засада безборонно розвивалася від IX сторіччя. Грецька єрархія, відштовхнувши від себе могутню опору, яку вона до того часу мала

в незалежному центрі Вселенської Церкви, опинилася обличчям до обличчя зі свавіллям Держави і її самодержця...“.

Але ж не краший і папоцезаризм. Тобто с папство і с папізм. Коли папство утверджує єдність воюючої Церкви через централізацію духовної влади, то в цьому утвердженні є істина. Однак, виходячи з неї, папізм став прагнути до придушення місцевої церковної незалежності – і в цьому була його перша неправда. Поділ Церков показав, що Церква насильно об'єднана бути не може. По-друге, папство стверджує, що держава і громадянське суспільство повинні підлягати церковній владі, покликаний до володарювання над світом в ім'я Того, Хто переміг світ, і в цьому ствердженні є істина. Проте папізм став прагнути до світського владарювання над світськими засадами і владами не свободною силою духовної людини, що перемогла світ, а тілесним і рабським насильством. І в цьому – друга його неправда. У відповідь на неї переважання світської влади в усьому християнському світі показало, що Церква насильно панувати над світом не може. По-третє, папство стверджує, що духовна влада Церкви повинна вести всіх людей шляхом спасіння, що кожна людина зобов'язана підкоритися верховній владі Церкви – і це ствердження істинне. Але папізм став прагнути впокорити людське сумління, накинати людській душі свій авторитет зовнішніми засобами, і в цьому – його третя неправда: у відповідь на неї прийшов протестантизм і показав, що людина насильно врятована бути не може. Отож „провина папізму – не в тому, що він вивищив, а в тому, що він принизив папство...“.

Сто років тому Вол. Соловйов передбачав те, що й сьогодні далеко не всі усвідомлюють, – що об'єднання Церков – це процес не стільки організаційний, скільки духовний. І хоч православний Схід не має продуктивного практичного зв'язку між своїми членами, залишаючись майже таким самим нерухомим і бездіяльним, як у візантійську епоху, все ж він ніколи не буде наворотнений на латинство, бо в цьому випадку Церква Вселенська перетворилася б у Церкву латинську, й саме християнство втратило б своє особливе значення в людській історії, перестало б служити виявом і втіленням в цій історії ідеї боголюдства.

А вкінці, як і личить синові єдиної Христової Церкви, Вол. Соловйов просто каже, що головна біда полягала не в тому, що християнський Схід був занадто споглядальний, а Захід – занадто практичний, а в тому, що їм обою бракувало християнської любови.

Люди легко знаходять тисячі виправдань для тих своїх „логічних“ кроків, котрі вони нібито змуснені були ступити і в котрих не було любови. А проте тільки вона була і до кінця часів залишиться єдиним критерієм оцінки нашої присутності в цьому світі. Застосуємо цей критерій до життя і діяльності Митрополита Андрія – й побачимо, як враз опиниться далеко внизу, як змізерніє все недовір'я до нього і всі підозри щодо того, нібито він, як писав О. Брик, „перейшов на східний обряд, щоб служити виключно катлицизмові“. Все життя і вся праця Митрополита були безперервним виявом любови до Христа, до Його

Церкви і до тяжко покривдженого історією українського народу – любови не споглядальної, але й не надміру практичної, не суєтної, любови по-східному живої і по-західному діяльної. Вислідом цієї любови стало щось набагато більше і важливіше, ніж самі по собі великі і важливі проєкти, як от мережа кредитових кооператив і Земельний іпотечний банк – зародки української економіки, перші в краї українські господарські школи, допомога убиваній сталінським голодомором Великій Україні, українська Богословська академія і три духовні семінарії в Галичині, Науковий інститут Східних Церков, Інститут унійних студій „Канісіанум“ у Відні, Український музей і народна лікарня у Львові, спрямування зреформованого ним Згромадження сестер-василіянок на заопікування жіночими школами, сиротинцями, надання найталановитішій українській молоді студентських стипендій: очолювана ним Церква стала синонімом українства, рушієм українського відродження. Те, що до Митрополита було тільки ідеєю, тільки творчим надхненням, тільки окремими зусиллями найсвітліших галицьких голів – від отців Василя Подолинського і Маркіяна Шашкевича до Івана Франка – за Митрополита стало життєвою практикою. Деякі з його критиків марно намагаються впіймати його на тому, що він був „австрофілом“. А певне ж був, бо „весна народів“ 1848 року і новий дух конституційної австро-угорської монархії дав першу можливість українським провідникам вхопитися за чепіги свого національного плуга й почати орати власний переліг. В цих умовах, якби вони потривали більше, Митрополитові працювалося б легше, ніж під Польщею. Але ж марно він здобув три докторати – з богослов'я, філософії і права. Богом дарований розум він умів зробити корисним для української справи навіть у дуже тяжких умовах польського режиму. Таємниця цієї його енергії і результативності полягала в особливості його віри: в ньому органічно поєдналися східна духовність і західний практицизм. Роздумуючи над цією особливістю, о. Іван Гриньох, один з наших глибоких релігійних авторів, писав: „Католики хочуть бачити горизонтальну сторінку Церкви, православні – вертикальну. Одну й другу думку Митрополит вважає правильною, але неповною: Церква звернена благодаттю вертикально до неба, але вона ще небом не є, воне є його переддвер'ям і тому у вертикальному напрямі вона таки стоїть на реальній землі, на якій довбодиться жити членам Церкви, працювати в поті чола, творити все нові вартості, мислити, ладнати взаємини між собою. Без того небо годі досягнути“. Іншими словами, наше небо починається тут, на землі, де так багато праці, бо багато нужди і горя, але страх перед ними зникає лише в цьому одному випадку – коли ми чуємо небо в собі. Тому Митрополит не мав страху ні коли викорінював з життя Церкви москвофілство, ні коли поставив себе небереборною перепорою перед ополяченням і латинізацією галицьких та волинських українців.

Митрополитове життя – унікально повчальне для сьогоденної релігійної і загальносупільної української ситуації. Як і життя Вол. Со-

ловйова, сина українки і правнука Григорія Сковороди. Обидва вони чулися синами неподільної Христової Церкви і тому ніколи не блукали, як то кажуть, поміж трьома соснами. Як, наприклад, ми тепер – поміж Римом, Константинополем і Москвою. Наша „Свобода“ за останню чверть ХХ сторіччя вмістила тисячі пристрасних матеріалів на болючу тему єдності Української Церкви і українського народу. Домінувала в тих матеріалах ідея самодостатності християнського Києва. Мовляв, досить нам намарне чекати ласки від когось. І в цій домінанті щось таки є. Бо найперше, найфундаментальніше завдання як осібної людини, так і нації – бути собою. Лише після цього виникає дилема – з'єднуватися чи не з'єднуватися з кимось. Можливо, гостро негативна реакція на з'єднання у Вселенській Церкві пояснюється психологією української людини, яка ще не цілком певна, що здійснила це підставове завдання – бути собою. Саме неостаточна зформованість власного „я“ мимовільно відлякує від думки про з'єднання з кимось. В тій мірі відлякує, що автори багатьох публікацій на теми Церкви і її майбутнього не помічають, як з брудною водою вихлюпують з корита й дитину. Категорично заперечуючи зовнішню залежність Української Церкви, вони ігнорують виїняткове значення внутрішньої єдності Христової Церкви – тієї єдності, з якої врешті-решт має випливати й організаційне підпорядкування Церков одному центрові. В Церкві, нагадує нам. Вол Соловйов, не може бути демократії у світському сенсі цього слова. Він каже, що національна Церква – це добре тоді, коли держава щойно стає на ноги, щойно розвивається, але коли вона, як це було в людській історії вже не раз, самовивищується і підминає під себе і під свої інтереси духовне життя, тоді краще мати релігійний центр за її межами.

Митрополит Шептицький ясно усвідомлював це. Як пише Ярослав Пелікан у дуже прискіпливому дослідженні „Ісповідник Віри між Сходом і Заходом“ (це одна з найкращих спроб створити церковсько-громадський портрет Патріярха Йосифа), „Сліпий отримав від Шептицького в спадщині глибоке переконання, що інтегральність українського католицизму і, зрештою, українського християнства, як східно-православної католицької цілості (тут термін „католицька“ вжито у значенні – вселенська. – П. Ч.) була збережена і буде надалі зберігатися від усіх її ворогів, чужих і внутрішніх, тільки через подвійний зв'язок, а саме – через лояльність до Святого Престола, як це potwierджено в Берестейській Унії, і через вірність східному обрядові, не виключаючи ні першого, ні другого; тому що перший зберігав її від поглинення російським православ'ям, а другий запобігав проковтуванню її польським римо-католицизмом“.

Це і є сутність життєвого подвигу Митрополита Андрія: він учив і великою мірою навчив нас бути собою.

III. У ДЗЕРКАЛІ ЕТНОГРАФІЇ

Зенон КУЗЕЛЯ

НАШЕ РОЗМАЇТТЯ І НАША ЄДНІСТЬ

У статті проф. В. Кубійовича про районізацію (в другому зошиті „Енциклопедії українознавства, стор. 118 і далі) охарактеризовано поділи української території за географічним, економічним, історичним, а почасти й культурно-історичним принципом і розглянено їхню історію та теперішні прикмети.

Побіч цього існують, однак, етнографічні критерії, які впливають з племінного складу; перехреснюючись не раз з географічним чи культурно-історичним розподілами, етнографічні прикмети виявлялися дуже сталими й зберегли чимало давнього й первісного, чого не могли вповні затерти інші, особливо політичні впливи. Новіші дослідження виявили, що емігранти деяких етнографічних територій століттями втримали важливі прикмети своєї етнографічної території, незважаючи на впливи нового довкілля, в якому опинилися. Гуцульські колонії на Лівобережжі за кілька століть відчуження від своєї території відрізняються ще досі від місцевої людності й дозволяють відразу сказати про їхнє походження. Те саме стосується і східноукраїнських островів у Галичині (наприклад, села на Ряшівщині) й винародовлених частин української людності на тепер уже чужому терені, російському, польському чи румунському. З етнографічними критеріями пов'язані термінологічні означення, яких немає при іншорідних розподілах, а етнографічні провінції охоплюють часто значні простори, відомі тільки під етнографічними назвами.

Консолідація племен

Український народ творить у загальному одну етнічну цілість і виявляє тепер стільки спільних прикмет, що вже з цього можна визначити національну належність кожної одиниці, без огляду на її національну свідомість. Ця характеристична для українського

народу спільна єдність – продукт довшого історичного розвитку, в якому виявилися сильні самобутні елементи і часткові чужі впливи племен або народів, що довше або коротше перебували на Україні або переходили далі через українську територію, а також впливи сусідніх племен і народів, що відповідно до обставин і до культурного рівня впливали на людність в межах української території. Ці впливи особливо характеристичні для мало відомих передісторичних і ранньоісторичних часів, коли предки нашого народу не творили ще одноцільного національного чи радше етнічного комплексу і складалися з різних племен, що в основі належали вже до українського кореня, але виявляли ще багато окремих племінних прикмет і, хоч тяжіли одне до одного, все ж таки єдністю себе не відчували і часто змагалися й воювали одне з одним. Розвиток торговельних взаємин, натиск чужих державних центрів, а вкінці створення Київської держави чимало спричинилися до консолідації й концентрації розрізнених староукраїнських племен.

Племінний склад у IX столітті

Керівна роль у формуванні українського етнічного й державного об'єднання припала невеликому, але рухливому й сприятливо розміщеному племені полян, що жило між річками Дніпром, Ірпенем і Стугоною довкола старого центру Києва. На захід від полян аж до Прип'яті сиділо численне й войовниче плем'я деревлян, що своїми звичаями й обрядами поважно відрізнялося від полян. Далі на схід, над Десною, Сеймом і Сулою жило найбільше й дуже активне староукраїнське плем'я сіверян, що впродовж VI–X ст. заселяло далекі простори аж поза Дін і по Озівське море. На південь від полян на правому березі Дніпра мешкали менше нам відомі уличі або угличі, а далі, на південний захід від них, вздовж Дністра, частинно аж по Дунай, – рухливі тиверці, що з часом не могли втриматися проти навали чужих племен, особливо печенігів і мадяр, і мусіли податися на північ і північний захід, залишивши в чорноморських степах лише невеличкі групи.

Західня частина української території була залюднена племенами, що через віддаль були менше знані старому літописцеві й тому не знайшли відповідного місця в початковому літописі. Тут, вздовж Західнього Бугу, жили, на північ від тиверців і на захід від деревлян, дуліби, а далі – білі хорвати, етнічна належність яких є досі предметом наукових дискусій. Побіч етнографічних назв зустрічаємо тут уже частіше й політичні та державні означення у зв'язку з поживанням державного життя західньої частини України. Зокрема на місці дулібів з'являються пізніші назви: волиняни і бужани.

Формування української єдності

Усі ці назви, за винятком волинян, не збереглися до наших часів, залишивши тільки сліди в топографічних назвах, і поступилися місцем політично-державним назвам.

Племінна різниця починає поволі згладжуватися, і давній племінний склад перестає грати вирішальну роль. Під впливом політичних і культурних чинників староукраїнські племена щораз більше об'єднуються і виявляють тенденцію вважати себе етнічною одиницею, приймаючи для своєї держави назву „Русь”. Об'єднання українських племен в одну етнічну індивідуальність, скріплюване спільною релігією і впливами південно-західної культури, набрало, починаючи від XII ст., виразніших форм у висліді все відчутнішого натиску поляків і північних суздальсько-володимирських сусідів та щораз сильнішої загрози від Сходу.

Спільна небезпека ще більше, ніж інші спільні інтереси, дала стимул об'єднатися для оборони батьківщини.

До дальшої уніфікації чимало спричинилися поважні міграції окремих груп людности у зв'язку з натиском чужих племен зі сходу та півдня, що відтискали українську людність на захід і північ. Переважна частина нащадків сіверянської людности мусіла залишити свої оселі над Доном і податися на північний захід, угличі й тиверці майже в цілості посунулися на північний захід і на північ, навіть поляни були змушені в часи татарських нападів шукати захисту на півночі й північному заході, на територіях деревлян і дулібів, куди на довгий час пересувається київський не тільки політично-державний, але й племінний центр, пов'язуючись у XIII і XIV ст. з давнім західноукраїнським центром у Галичині. Автохтонна людність північної і західної України зазнала значного допливу іншоплемінної людности, що поволі акліматизувалася на нових землях, вирівнюючи у зв'язку з цим гостріші етнографічні відмінності, але й відповідно впливаючи на відсталі архаїчні прикмети цих територій.

В XVI і XVII ст., в міру того, як східна небезпека ставала менш грізною й виникала змога посуватися знову на захід і південний схід, прийшла на чергу зворотна хвиля колонізації залишених теренів, захоплюючи цим разом активніші елементи Поділля, південної Волині й східного Полісся, що кількома наворотами рухалися на схід і південний схід. Таким чином дійшло до нового обміну людністю, що мала нівеляційний вплив на етнографічний склад (як і на говори) людности центральної, східної й південної України і дала в результаті той тип українця, що в XVIII і XIX ст. характеризував населення підросійської України.

Територіяльні назви

Замість племінних назв, що віддавна вже втратили рацію існування, не відчувалися людністю й не згадувалися в тогочасних джерелах, тепер виступають чисто географічні, територіяльні означення, що не мають нічого спільного з етнографічним розподілом. Полтавці, чернігівці, слобожани на Сході України – це виключно територіяльні групи, що не мають ніякого етнографічного підкладу й часто не виявляють більших різниць від тих, що звичайно трапляються і серед однієї етнографічної групи. З деяким перебільшенням

можна сказати, що середня й почасти південно-східня частина України заселена людністю, яка в основному зводиться до одного етнографічного комплексу, з однією народною культурою, однаковими звичаями та обрядами і подібним характером, хоч і з деякими відхиленнями фізичного вигляду, діалекту й матеріальної культури. Бувають і тут, зокрема на периферіях Передкавказзя, Аккерманщини тощо, більш згущення місцевих прикмет; однак вони не такі виразні й характеристичні, щоб виявляли таку етнографічну індивідуальність, як, наприклад, лемки, гуцули чи поліщуки на Заході й Півночі України. Тому ця (більша) частина української території не потребує тут спеціального етнографічного наświetлення..

Етнографічні групи. Загальна характеристика

Північні й західні землі української території зберегли досі велику різноманітність, багато примітивних, архаїчних рис і виразні сліди давніх племінних прикмет. Захисність і неприступність терену на півночі України, починаючи від Полісся аж по північні частини колишньої Київської чи Чернігівської губернії, і подібне, але гірське положення карпатської території забезпечували від усіх чужих впливів, які могли б мати вирішальний вплив на зміну старої автохтонної культури й первісного світогляду. Ці території становлять тепер справжній заповідник первісної української народної культури в усіх її проявах, у звичаях і обрядах, у будівництві, одязі тощо. Незважаючи на віддаленість і вклинення інших етнографічних груп, обидві згадані етнографічні території виявляють чимало спільних рис і багато аналогій у звичаях і обрядах і в матеріальній культурі, що вказує на спільне походження чи сусідство в давньому передхристиянському періоді і великою мірою зумовлене прикметами самої території, з її лісовим характером („дерев'яна" культура). З іншого боку, цим етнографічним територіям припало бути посередниками, на півночі до – білорусів, на заході – до західних і південно-західних та південних слов'янських племен. Зокрема українські прикарпатські племена й витворені з них етнографічні групи були помостом, по якому, за посередництвом південних слов'ян, словаків, чехів і поляків, переходили до нас деякі західні й південні європейські впливи. Положені по обох боках Карпатського хребта, вони дотикалися з цілою низкою племен Наддунайської котловини й легку нагоду перебирати від них не тільки продукти їхньої духовної й матеріальної творчості, але також, і то більшою мірою, усяке культурне добро південної і західньої Європи.

Багато давніх обрядів, звичаїв, предметів матеріальної культури і духових витворів, мотивів і тим ми завдячуємо саме цьому сусідству, яке найсильніше виявилось у західних лемків і у південно-східніх гуцулів, що своїми оселями сягали аж по давній болгарський і румунський етнографічний терен.

Дотеперішні наукові досліді М. Дашкевича, Ф. Вовка, О. Всесо-

ловського, М. Драгоманова, М. Халанського, В. Гнатюка, М. Тершаківця, Ф. Колесси й З. Кузелі чимало спричинилися до вияснення проблем цього сусідського контакту, але багато питань чекає ще на остаточне вияснення.

Західні (карпатські) етнографічні групи

Людність по обох боках Карпат ділиться на три більш-менш рівні етнографічні групи – лемків, бойків і гуцулів, що від найдавніших часів українського розселення мешкають на цьому самому місці і виявили значну відпорність супроти своїх сусідів.

Лемки

Найдалі на захід української території висунена етнографічна група лемків, відома на Закарпатті також під назвою лемаків. Вони живуть обабіч головного Карпатського хребта від Попраду на заході аж до джерела Сяну й Ужа на сході, вбиваючися клином у польську і словацьку етнографічну територію. Впродовж століть вони втратили частину своєї території на користь поляків і словаків, зберігши ще маленькі островці поза своєю теперішньою територією (Біла Вода, Шляхтова, Чорна Вода, Ярівки, Остурня). Більшу відпорність виявили вони супроти поляків, далеко меншу – супроти словаків; т. зв. слов'яки греко-католицького віровизнання виразно вказують на своє українське походження.

Лемки дуже прив'язані до своєї землі, до своїх звичаїв і обрядів, до своєї Церкви, не денаціоналізуються і виявляють велику племінну солідарність, навіть на еміграції в Америці. В нормальні часи, перед Першою світовою війною вони залюбки емігрували для заробітків за море, але намагалися повертатися потім додому й вкладати зароблені гроші у розбудову свого господарства. За часів воєн лемки завзято боронили свою землю й витривали на ній до останку. В 1946–48 роках поляки евакуювали більшість лемків до СРСР, деяку частину виселили на північ, а частина загинула, обороняючи свої оселі, тому тепер на самій території лемки збереглися тільки в межах Словаччини. Лемки зберігали донедавна свій одяг (з характеристичними „чугами”), який виробляли вдома, але послуговувалися також чужими виробами (наприклад, чоловічі капелюхи купували з чеського Оломунця). Їхній пісенний репертуар, як виявили збірки й студії Ф. Колесси, багатий і характеристичний, пов'язаний зі словацьким, в давнину також із чеським, звідки перейшло чимало баладних мотивів і любовних пісень.

Це приймання відбувалося шляхом легкої комунікації, бо через Лемківщину здавен-давня переходили важливі шляхи з півдня на північ. За княжих часів один такий шлях ішов через „Руські ворота”, себто Дуклянський провал у напрямі Ряшева й Ярослава, другий провадив з Угорщини (т. зв. „Королівська путь” літопису) через „Руський провал” уздовж ріли Солінки й Сяну й мав відногу з Ужгороду через Ужоцький провал до горішнього Сяну.

До лемків близькі „замішанці” на північ від м. Коросно (в колишньому повіті Ясло), що самі себе називають русинами. Останньої назви вживають також і самі лемки, хоч не соромляться назви лемко (від частки лем – тільки), що була також заголовком лемківської газети.

Лемківщина була добре заступлена в музеї тієї ж назви у Сяноці, де зберігалися цінні предмети матеріальної і церковної культури (дерев’яний плуг, рало, дерев’яний віз, кам’яні баняки на збіжжя тощо).

Література про Лемківщину, з винятком збірки О. Кольберга „Przemuskie”, невелика, бо нею досить пізно почали займатися (праці Ф. Коковського, Ю. Тарновича й і.). Більше пощастило тільки лемківському діалектові й питанню про межі лемківського діалекту та перехід до Бойківщини. Етнографічний матеріал використав у своїх романах Єронім Анонім.

Бойки

На схід від лемків починається територія бойків, так звана Бойківщина, що простягається аж до Солотвинську Бистрицю і Терешву на сході й охоплювала на півночі, в Галичині, кол. повіти Самбір, Турки, Дрогобич, Сколе, Стрий, Долина й Калуш, і приблизно такий же великий терен на південному боці Карпат. Самі бойки нерado вживають цієї назви, вважаючи її за глузливу, й залюбки називають себе „верховинцями”, особливо в Карпатській Україні, де назва „бойко” зустрічається дуже рідко. Південні мешканці бойківської території на Закрапатті відомі під ім’ям „долиняни” й вважаються за найстаріших передовиків тамтешньої української колонізації. Хоч обидві частини бойківського терену в загальному належать до однієї етнографічної групи, в південній групі помітна доволі велика відмінність, особливо в діалекті і житловому будівництві, де переважають іще двокамерні хати, складені тільки з сіней і власне хати. Про закарпатських українців оголошено багато джерельних праць і матеріалів – Г. Бідермана (*Die ungarischen Ruthenen*, 2 томи, 1882), І. Верхратського, Ю. Жатковича, Г. Скрипського, В. Гнатюка („Етнографічні матеріали з Угорської Руси”, 6 томів), С. Томашівського, Ф. Колесси, І. Панкевича, Мицюка, П. Богатирьова й ін.).

До бойків залічуються також тухольці в околицях Сколя й Сможа: вони говорять бойківським діалектом, але різняться типом і вдачею. Коли бойки залюбки займаються годівлею худоби, тухольці проявляють великий хист до торгівлі й були відомі перед Першою світовою війною не тільки в Галичині, але й поза її кордонами, як продавці овочів і винограду.

Бойки зберегли багато старовинних звичаїв і обрядів, чимало пережитків у матеріальній культурі, будівництві, одязі тощо. Тому притягали до себе увагу дослідників і можуть похвалитися більшою літературою. Весільні обряди, описані Ольгою Рошкевич (в с. Лолин, 1886), З. Кузелею (1906) і О. Мисевичем (1937), зберегли ще первісний вигляд, а в похоронних обрядах знаходимо деякі риси, що втратилися вже в інших частинах нашої території („посижіне при мерци”, „охо-

дження діжі”, окремі типи могилок тощо). Бойківщина зберігає ще свій дерев’яний тип хати під одним дахом з господарськими будинками, старе господарське знаряддя (кадовби, глиняні посудини на збіжжя), добрі зразки церков, характеристичні форми одягу й прикрас (сорочки, головне вкриття, силянки, довгі сердаки, шпоньки тощо) й деякі інші старовинні залишки в звичаях („велика родина”, „ярмарки на дівчата”) і термінологію.

Етнографічну цінність Бойківщини підкреслюють у своїх працях наші етнографи, особливо Д. Лепкий (в „Зорі”), І. Франко („Народні вірування”, *Eine Expedition in das Bojkenland*), І. Кузів („Звичаї й обряди з Дидьови”), М. Зубрицький (вірування, будівництво, господарство з села Мшанець), Ю. Кміт (вірування й обряди), З. Кузеля (весільні й похоронні звичаї), Яр. Рудницький (назовництво), М. Скорик (писанки) і ін. Багатий пісенний матеріал Бойківщини використаний в збірках Ф. Колесси і в 3-томній збірці Я. Головацького. В літературі Бойківщина змальована у писаннях І. Франка, С. Ковалева, Ю. Кміта і С. Парфанович.

Бойківський елемент виявив багато притягальної сили супроти сусідніх етнографічних груп і більше або менше опанував межеві частини лемківської, особливо ж гуцульської території. В наслідок цього постали цікаві, але ще мало досліджені переходові смуги з первісним лемківським (верхів’я Сяну) чи гуцульським підложжям (Бистриця Надв.). На тому ґрунті йдуть також наукові суперечки щодо межі діалектів.

Бойківські впливи сягають і на північ у сусідній підгірський терен.

Багатий етнографічний матеріал з цієї території зберігається в музеях „Бойківщина” у Самборі, НТШ у Львові, Микачівському музеї, в Австрійському Етнографічному музеї у Відні і в колишньому музеї Олександра III у Санкт-Петербурзі.

Гуцули

Східню й південно-східню частину українських Карпат на схід від бойків замешкують гуцули. Гуцульська етнографічна територія зосереджується довкола пасма Чорногори й охоплює в Галичині горішній біг Прута та його допливів: Пістинка, Рибниця і Черемош, на Буковині – гірську частину від містечка Вижниці вниз і на полудневому боці Карпат, Мармарош-Сигіт і Хуст з околицею. Цей етнографічний терен сягав у минулому поза теперішні кордони, особливо на півдні і сході, й чимало втратив на користь румунського населення, що здавна виявляло тенденцію посуватися на північ і північний захід. Передовики румунської колонізації, відомі під назвою волохів, залишили деякі сліди в гуцульському побуті та в місцевому назовництві, але не втрималися на українській території. Зате зв’язки гуцульської групи з румунами спричинилися до поширення рис балканського культурного типу, що проявляється, між іншим, в деяких обрядах, одязі та в народному мистецтві. Ці зв’язки позначилися, в меншій мірі, і впливом української людности на румунське пограниччя.

Гуцули прив'язані до гір і нерado вивандровують на доли або за море. Тільки погане економічне становище змусило їх іти на заробітки, на деревні роботи та на жнива. Їх особливо цінили в Угорщині – як вправних косарів і добрих лісових робітників та сокирників. Гуцульщина, хоч горяна країна, дає більше змоги займатися хліборобством, ніж Бойківщина, проте головне зайняття людности тут – плекання худоби („маржини”) й овець і праця в лісі при рубанні, зведенні й сплавлюванні дерева. Цю складну й не цілком безпечну роботу гуцули виконують з надзвичайною вправністю, особливо вправно ведуть свої „дараби” по рвучких, вихилястих річках, по Пруті й Черемоші.

Не менш вправні вони як будівничі, і майже всі старі дерев'яні гуцульські церкви, такі близькі до старих візантійських зразків – це праця гуцульських майстрів.

Гуцульщина широко відома як осередок високорозвиненого домашнього промислу, зокрема різьбарства, мосяжництва, килимарства, ткацтва й гончарства. Своєрідний артистичний смак гуцулів виявляється також в орнаментиці й доборі фарб.

Гуцульська одежа належить до того ж південного, балканського типу, що й у бойків, лемків і всього карпатського населення, але виразніша в барвах і оздобніша від бойківської чи лемківської. В подробицях вона відбігає від одягу сусідів і послугується, – принаймні так було донедавна – власними виробами.

Гуцульщина має також свій окремий тип будівництва („гражда”, високі дахи хат, характеристичні ганки, розпорошені оселі тощо), поширений і в переходовій гуцульсько-бойківській смузі. Але Закарпаття в значній частині втратило вже гуцульський, гірський тип будівництва, за винятком терену над горішньою Тисою.

На Гуцульщині досить добре збереглася стара обрядовість, і це підкреслюють наші етнографи, черпаючи звідти втрачені ланочки поодиноких звичаїв і обрядів. Особливе багатство виявляють вірування, демонологія і звичаї та обряди, пов'язані з народним календарем. Цей надприродний, фантастичний світ притягав увагу наших і чужих письменників. Досить згадати повісті, оповідання, драми й поезії Ю. Федьковича („Довбуш”), І. Франка, М. Коцюбинського („Тіні забутих предків”), Г. Хоткевича („Кам'яна душа”), О. Кобилянської, Б. Лепкого й ін., а з чужинців твори Ст. Вінченца (напр., „Na wysokiej poloninie” 1936). Гуцульщина – також домена опришківства, що дало велику кількість переказів, оповідань, анекдотів і пісень.

На окрему увагу заслуговує південна частина Гуцульщини на Закарпатті, що гірським схилом сходить аж до давньої угорсько-биковинсько-румунської границі. Ця забута закутина етнографічної території зберегла багато архаїчного з часів старої колонізаційної епохи.

Література про Гуцульщину надзвичайно багата. Найбільше матеріалу дає 5-томова монографія В. Шухевича й численні праці Ф. Р. Кайндля (напр. „Die Huzulen”). Відень, 1894). Цінні матеріалом подорожні праці Б. Гакета („Neue physikalisch-politische Reizen”, 3 томи, 1788-89), С. Бре-

децького („Reise in die Karpathen“, 1807) і Й. Попера („Bemerkungen auf einer Reise“, 1804). З новіших етнографів багато нового треба завдячувати А. Онищукові (демонологія, народний календар).

Крім вищезгаданих музеїв, музейні речі зберігає „Покутський Музей“ в Коломиї.

Покутяни

На північний схід від гуцулів аж по Дністер на півночі, як у Галичині, так і в Буковині, лежить Покуття, що в загальному охоплює в Галичині давні повіти: Товмач, Городенка, Обертин, Снятин і Кути, а на Буковині – повіти Кіцмань і Заставна. Людність Покуття близька до гуцулів, але виявляє своєрідні риси, що нав'язують до етнографічно не менш цікавої території – галицько-буковинського й північного басарабського пограниччя, над середнім Дністром і Прутом, з якою об'єднані спільним діалектом. Людність Покуття визначається подібними прикметами, як гуцули, особливо високорозвиненим нахилом до мистецтва (килимарство, вишивкарство, ганчарство), а великим багатством народної духовної творчості, й 4-томова монографія О. Кольберга (1882–88) дає про неї тільки приблизне свідцтво. Покуття дало світові, між іншими, В. Стефаника і М. Семенюка, що в своїх творах змалювали характер і світогляд покутської людности.

Про згадану вище галицько-буковинсько-басарабську етнографічну групу знаємо ще порівняно небагато: праці і збірки Г. Купчанка, Р. Кайндля й Несторовського вказують тільки на конечність дальших досліджень цієї етнографічно самобутньої смуги, що, мабуть, разом з Покуттям була колись тереном заселення уличами й тиверцями.

Підгір'яни

Далеко менше зарисовані етнографічні прикмети виявляють підгір'яни, що живуть у сусідстві бойків й гуцулів на північ від них аж по Дністер. На півдні вони нав'язують звичаями й обрядами до бойків і гуцулів, однак будівництвом, одягом і культурними звичками відходять від них і створюють неначе перехід до середньо-галицької людности Східної Галичини, особливо до опол'ян, до яких дуже зближені діалектом. Підгір'яни звичайно називають себе русинами й розподіляються на менші етнографічні групи, що в загальному небагато різняться одна від одної й виявляють тільки деякі відмінності в одязі, діалекті тощо.

Про підгірську територію маємо збірки й праці І. Франка та Івана і Філ. Колессів.

Західно-північні групи

Західно-північні групи охоплюють землі обабіч Сяну від Лемківщини і території підгір'я на півдні (Сянік, Перемушль аж до південної Холмщини на півночі, а крім того, острови серед польської території). На півдні вони зв'язані з лемківською, а напівнічному сході, на схід

від Яворова й Рави Руської, – з опільською (наддністрянською) групою, але в самому осередку групі прикмети закріплюють за нами право на окремий етнографічний тип, відомий під назвою „долинян”. Долиняни говорять окремим т. зв. надсянським діалектом, про що докладно інформують праці І. Зілинського й Н. Пшепурської, й відрізняються від сусідів деякими характеристичними подробицями в звичаях і обрядах (співання „риндзівок”), в одязі тощо. Збереглося тут старе міщанство з давніми одягами й звичаями. Взагалі ж ця цікава погранична територія дуже мало досліджена. З важливіших етнографічних підгруп можна відзначити „батьків”, що мешкають аж по Жовкву й Рава Руську, і пограничну групу на схід від Яворова – „вересюків” (від річки Вересиця). Про цю територію (зокрема про Яворівщину) маємо старіші праці О. Маковея і І. Колцуняка.

Ополяни

На схід від долинян і на північ від Дністра на західньому Поділлі аж по річку Стрипу, донеде аж по Серет (у колишніх повітах Львів, Бібрка, Рогатин, Перемишляни і Підгайці) мешкають ополяни. Вони говорять з невеликими відхиленнями одним діалектом – наддністрянським. Опільська територія досить докладно досліджена й виявляє особливе багатство усних прозових творів, що знайшли приміщення в публікаціях НТШ. В літературі змалювали й оспівали її М. Шашкевич і Б. Лепкий.

Подоляни

Від Стрипи починається „галицьке” Поділля, що переходить далі на другий бік Збруча й тягнеться між Дністром і Богом аж на південь від Балти. Поділля – це поміст до Східної України, по якому впродовж кількох століть пересувалися на Схід колонізаційні хвилі. Подільський етнографічний терен дотикається на півдні до покутсько-буковинського терену й виявляє чимало характеристичних для Заходу України рис у звичаях і обрядах (наприклад, забави при мерці) й усній словесності (перекази й пісні про опришків), які невідомі вже далі на Сході України. Північні частини подільського етнографічного терену пов’язані з південно-волинською смугою, що зберегла чимало давнього, особливо в обрядовості й пісенності та в дотриманні культурних народних надбань галицько-волинської княжої епохи. Поділля й південна частина Волині виявляють характеристичну єдність етнографічного типу, незважаючи на понадпівторасторічний політичний кордон на річці Збруч. Політична границя не могла затерти спільноти тієї етнографічної єдності, хоч по обох боках „кордонів” ішли чужі змагання відчужити обидві групи й довести до створення як не двох народів, то принаймні до викристалізування двох виразних етнографічних типів. Усі ці чужі змагання розбилися об твердий фундамент народної будови. Отож культурна і етнографічна границя так званого західного типу не збігається ні з якою штучною політикою, а пересувається далеко на схід углиб т. зв. „російської”

України. З іншого боку, східньоукраїнські діалектичні прикмети колишні „австрійську” чи „польську” границі, досягають майже річки Стрипи й зустрічаються вже на Покутті та на Буковині.

При такому стані розміщення українських етнографічних груп означення Західня і Східня Україна мають дуже рялятивне значення, а вже цілком не мають етнографічного підкладу територіяльно-політичні назви „галичанин”, „буковинець” чи „закарпатець”, що прив’язані тільки до політично-державних творів і до часу тривання тих політично-державних одиниць.

Людність Поділля визначається великим замилюванням до співу й мистецтва, виявляє велику різноманітність в одязі й прикрасах. Більшу роль відіграє тут ще й досі українське міщанство, що досьогодні зберегло чимало старовинного в домашній культурі у деяких звичаях і в одязі.

Подільська територія була предметом докладних етнографічних дослідів і має дуже багату дослідчу літературу.

Волинь – аналогічна своїм значенням і характером до Покуття й становить невичерпний скарб творів народного духу. Волинь – сьгодні етнографічно не одностайна країна й характеризується двома наближеними між собою типами – південним, що починається в північнозахідній Галичині й сягає по Луцьке й Рівне, й північним, що доходить аж до Полісся. І тут політичний кордон не перервав етнографічної єдності й не вплинув на помітніші зміни в етнографічному образі та в діалекті, хоч москалями й поляками були роблені дуже енергійні заходи, щоб викопати прірву, визначену політичними кордонами. Виявляючи віддавна великий нахил до церковної обрядовості й пісенності, Волинь зберегла не тільки багато старших колядок і щедрівок, але не менше – церковних коляд і релігійних пісень. На Волині складено й видано „Богогласник”, що втішався великою популярністю в Україні й мав поважний вплив на народну творчість. На Волині й Поділлі було особливо поширене й популярне лірництво (див. праці В. Гнатюка, К. Студинського та ін.).

Взагалі ж Волинь – улюблена країна співів, і про те свідчать численні збірки пісень, починаючи від П. Чубинського, що сам обійшов Волинь, і кінчаючи збірками Просайкевича, Сенчика й Квітки.

Високо стоїть також волинське народне мистецтво, вишивки, писанки тощо (праці О. Пчілки, М. Кордуби й ін.).

Як Поділля, так і Волинь знайшли зображення в нашій літературі, в останній час у писаннях І. Самчука й Л. Мосендза („Волинський Рік” 1948), що подібно як польський поет Ю. Словацький захоплювався красою Волині.

Література про Волинь дуже багата. Про Волинь писали ще Срезневський, Бодянський і Костомаров, а пізніше – А. Хойнацький, А. Сендульський, Олена Пчілка, Леся Українка, В. Кравченко, О. Левицький й ін. Багато цінного матеріалу вміщено в „Волинських Епархіяльних Відомостях”, „Житомирських Трудах”,

„Общества исследователей Волыни” (тт. V, XII, XIV з цінними записами В. Кравченка). Збірки етнографічного матеріалу зібрані в музеях у Городку і в Житомирі.

Північні етнографічні групи

Усю північну частину України від Бугу аж по Сейм, на південь від Яселди і Прип'ятті й по обох боках Десни на Лівобережжі займають північні етнографічні групи, осілі на давніх територіях деревлян і сіверян. Вони зберегли старовинну українську народну культуру й тому закріпили за собою свою основну територію, тільки на самому заході (на Холмщині й Підляшші) не змігши опертися польському натискові.

Холмщина й Підляшшя мусіли витримати довготривалий і систематичний натиск польського елементу, а ще більше – польських державних і церковних чинників. Під цим натиском український народ втратив не тільки досить поважну частину своєї західньої етнографічної території, що в історичних часах доходила до Сяну й Висли, але теж велику кількість людности. Холмщина й Підляшшя вже перед останньою війною виявляли тільки вищерблені останки давнього терену з безліччю більших і менших островів, яким загрожувала денаціоналізація внаслідок сконцентрованої акції польського уряду й польського духовництва. Ці намагання поляків усіма способами знищити український елемент ще в свіжій пам'яті нашої генерації, що пережила польські адміністративні практики, фабрикування „тутешніх”, насильне навертання на латинський обряд, знищення українських церков, скасування українських шкіл, заборону українських товариств і видавництв, ригористичне відмежування Холмщини й Волині т. зв. „сокальським” кордоном, а вкінці винищування українських сіл і переслідування свідоміших одиниць. Незважаючи на те, останні роки виявили відновлення давньої відпорної сили українського пограничного населення й заповідали нове відродження цієї талановитої й колись висококультурної гілочки українського народу з новими центрами у Холмі і в Білій. Праці проф. М. Кордуби дають нам докладний образ розвитку й останнього становища цієї території, що тепер, у висліді останньої війни, належать уже тільки до історії.

Холмщани не становлять окремішнього етнографічного типу: східню частину Холмщини заселявали волиняки, а від півдня заходили долиняни.

Підляшани належать уже виразно до північного українського типу з його культурним і етнографічним характером та спільною в головній основі розмовною мовою, що в науковій мовознавчій літературі відома під назвою „північних говорів” (Див. праці Ганцова, Зілинського к ін.).

Полісся і його людність

На Схід від Підляшшя досить широким поясом тягнеться поліська територія, що характеризується питомим краєвидом і, відповідно до цього, своєрідною культурою. Полісся, як уже згадано, зберегло багато старовинного, давню дерев'яну культуру, давній одяг із слідами

староя княжої традиції і широко розвинену обрядовість, яка в основі аналогічна до карпатської у бойків і гуцулів. Полісся виявляє велике багатство усної словесності, що своїм змістом і типом тісно пов'язана звичайною загальною українською народною творчістю з характеристичною термінологією про Дунай, козацтво й Україну. Полісся зберегло велике число колядок з давньою тематикою, чимало обрядових пісень, що вже сьогодні належать до пережитків, наприклад, „волочібні” пісні й великодні „рогульки”, та багато казкових тем, що звідси перейшли далі до білорусів, які в давнину стояли під сильним впливом української народної культури й довгі століття жили в добрих сусідських взаєминах з українцями.

Це й було причиною, що між обома етнографічними територіями й народами витворилося впродовж століть смуга переходових говорів так, що поодинокі українські й білоруські мовні прикмети існують поруч, перехрещуються або переходять не раз далеко вглиб однієї чи другої етнографічної території. Як стверджує В. Ганцов у своїй „Діалектологічній класифікації українських говорів”, північна межа українських дифтонгів сягає по Гродно, Ліду та Менськ, а південна межа білоруської редукції ненаголошених головних доходить по Грубешів, Луцьке й Рівне. Однак сам народ добре розрізняє українців від білорусів і сам ділить себе на етнічні групи, вважаючи білорусів „литвинами” або „дзсканами”.

Питання українсько-білоруської мовної межі притягнуло увагу українських, білоруських, російських і польських мовознавців і поставило в тінь давнє зацікавлення етнографією Полісся і згаданої перехідної чи навіть місцями мішаної території, що виявилось було цілою низкою збірок етнографічного матеріалу. Це питання, започатковане ще К. Михальчуком (1872) і А. Соболевським (1892), набрало актуальності від виходу основних праць проф. С. Карського про білорусів („Белоруссы, 1904, этногр. Карта белор. племени, 1917), що викликали жваву дискусію й цілу низку праць Соколова, Дурново і Бузука, з українського боку – цінні студії І. Зілинського й В. Ганцова. В 30-их роках долучилися до цього і польські науковці І. Обрембський, Л. Оссовський, Б. Заборський і Я. Тарнацький.

Поліська територія за козацьких часів і за час існування української держави в цілості належала до української державної території. Тепер вона на півночі втратила більшу смугу на користь Білорусі і менші частини на користь Росії.

Етнографічно Полісся не цілком одноцільне, й особливо східні частини виявляють деякі більш відхилення, які вимагали б окремих студій. Ціле ж Полісся ділять звичайно на чотири смуги – Полісся, Пинщину, Волинське й Чернігівське Полісся, для людности найчастіше вживається означення „поліщук” і „пинчук”, але в народі відомі також численні місцеві назви.

Наталя КЛЯШТОРНА

ПРАНАЩАДКИ ЗАХАРА БЕРКУТА

Якщо ви думаєте, що наші предки жили прозаїчним життям, поїдьте на Бойківщину. Найстарші бойки ще пам'ятають те, що вже давно загубила решта України. Був у нас ще один такий унікальний регіон – Полісся, тільки після Чорнобиля його відвідувати не рекомендують. Бойківщина ще здатна втамувати спрагу за джерельною водою і чистим повітрям. Хоч тут не купиш яскравих сувенірів, як у Яремчі чи Коломиї, і тут не відчуєш себе туристом, якого всюди намагаються „розкрутити“.

Мабуть, у цьому і є смак подорожей на Бойківщину: справжнє не продається.

Які вони, бойки?

Пересічний українець не повинен комплексувати з приводу того, що майже нічого не знає про найцікавіший (хоч і не найяскравіший) український субетнос. Майже 50 років про бойків згадували рідше, ніж про племена в долинах Амазонки, які боролися під червоними прапорами. Мабуть, бойки не вписувалися в когорту будівників комунізму з карпатських полонин, тому самбірський музей „Бойківщина“ радянська влада закрила, а культуру цього краю ніхто особливо не популяризував. Можна здогадатися, що бойки часто боролися не під тими прапорами, щоб про них треба було знати всій Україні.

Нудними і буденними бойки здаються тільки на перший погляд. Тому що надто ошадні, маломовні, обережні з незнайомцями, байдужі до прикрас і яскравих кольорів, та й загалом не дуже чепурні. Раціональність і доцільність – саме за цими критеріями бойко будує своє життя. Тому у відновленому музеї „Бойківщина“ у Самборі радять приглядатися не лише до одягу і помешкання бойка, а й до його господарчих приміщень – стаснь, комор. Тут усе продумано до найменших дрібниць, а всі речі розташовано в чіткій послідовності. Бойко не такий гедоніст, естет і джигун, як гуцул. Він живе своєю працею, і без цієї праці він не бойко.

Якщо гуцули тримали вівці і коні, а лемки випасали лише овець, та й то переважно сезонно, то бойки любили і овець, і коней, і особливо волів. Характерним заняттям для них була торгівля сіллям, яку возили волами. Так, як чумаки з Наддніпрянщини. Назагал відгодувля волів, особливо за Австрії, була для русинів прибутковою справою. „То є народу цього нещастя, що він воли свої більше любить, як самого себе“, – писав Олександр Духнович у XIX ст. Нешастям цього народу

було ще й те, що він більше за себе самого любив ще й свою землю – а вона на Бойківщині й справді невдячна.

На відміну від лемків, бойки не можуть похвалитися виразною субетнічною самосвідомістю. Можна сказати, що своїм бойківським походженням пишаються лише люди з „серединної“ Бойківщини. Частіше доводиться чути від бойків зі східних чи північних околиць, що бойками є мешканці всіх довколишніх сіл, але не вони. Можливо, зневажливе ставлення сусідніх низовинних регіонів до горян-бойків, віддалених від культурних осередків, поширилося поступово й на назву субетносу. З іншого боку, долиняни, хоч і висміювали горян, все-таки захоплювалися їхньою крутою вдачею і вмінням майже все потрібне виготовляти власними руками (до початку ХХ ст. бойки самотужки робили навіть голки). Тепер науковці говорять, що таке виховання чоловіків з орієнтацією на виконання всіх робіт гальмувало поширення ремесел серед русинів Карпат.

Де шукати бойків?

Бойківщина розмістилася в середній частині українських Карпат, між Лемківщиною на заході й Гуцульщиною на півдні. За свідченнями Костянтина Багрянородного, в Х ст. земля бойків займала територію сучасних Бойківщини разом із суміжними районами з півночі і з півдня. Сучасні українські науковці бойківською землею вважають за нинішнім адміністративним поділом південно-західну частину Рожнятівського, майже весь Долинський район Івано-Франківської області, Сколівський, Турківський, південну смугу Стрийського, Дрогобицького, Самбірського і Старосамбірського районів Львівщини, північну частину Міжгірського і Великоберезнянського та весь Воловецький район Закарпаття. Науковці з діаспори межі Бойківщини окреслюють від Виноградова і Надвірної на півдні та Ходорова і Калуша на сході. За приблизними підрахунками, Бойківщина займає близько 150,000 кв. км.; до Другої світової війни налічувалося майже 1 мільйон бойків.

В історико-етнографічному дослідженні „Бойківщина“ (1982 р.) вміщено мапу, згідно з якою близько 250 місцевостей визнано бойківськими. Насправді ж їх значно більше. Земля бойків обмежувалася не державними кордонами України, а простягалася аж до пасма Високого Ділу, що розпочиналося за сотні кілометрів від сучасного українсько-польського кордону. Після Другої світової війни бойків депортували з рідних земель, що входили до складу Польщі, в УРСР. Ще кілька десятків тисяч бойків розпорошено в 1947-му по західній Польщі в рамках акції „Вісла“.

Сьогодні можна однозначно стверджувати, що депортації перекреслили культуру західної Бойківщини. Майже третина бойківської землі є руїною. Значна частина бойківських сіл, переважно вздовж річки Сян, спалена, більшість церков і пам'яток бойківської культури знищені, на деяких цвинтарях не лишилося жодного хреста. Майже третина бойків, як у Польщі, так і в Україні, поступово асимілюється в місцях нового мешкання, отже, губить свою ідентичність. Західнобойків-

ські говірки району Бескидів, що за своєю розмаїтістю й архаїчністю становили неоціненний скарб української мови, втрачають своїх носіїв. Через кілька десятиліть онуки і правнуки автохтонів цієї землі являтимуть собою спільноту, якій надто важко буде довести свою причетність до краю предків. Все повториться за тим же сценарієм, що й кілька тисячоліть тому: уламок маленького племені розчиниться у великому етносі і зміцнить великий народ. А саме – загине.

Звідки взялися – не знає ніхто

Походження бойків є однією з найбільших загадок історії українства. Хорватська дослідниця Клаїч писала, що на бойків витрачено більше чорнила, ніж їх було самих. Загадка виявилася настільки важкою, що тепер вже мало хто псує задля неї чорнило.

Не виключено, що бойки є частиною сербів, які лишилися на Прикарпатті після відходу основної маси сербів на захід. Антрополог Хведір Вовк, сучасник Івана Франка, довів подібність антропологічних рис бойків не лише до полтавців, а й до піденних слов'ян – сербів і хорватів, а також аргументував велику спільність з останніми бойків і лемків у обрядах і віруваннях. Хоча цілком можливо, що бойки – це також рештки асимільованих хорватами кельтів-боїв. Загалом з кельтами бойків уже давно пов'язує частина істориків. Інша частина – завзято спростовує кельтську гіпотезу. Навіть з деяким роздратуванням, що вже надто хочеться гористим галичанам виводити своє коріння від племен, які відіграли вирішальну роль у формуванні всього континенту.

Щоб не переповідати зарозумілі теорії, зауважимо, що бойки і справді мають риси, характерні також і для народів, яких вважають нащадками кельтів. По-перше, бойки, як і бретонці чи шотландці, мали т. зв. „довгі хати“ – житлові і господарські споруди розміщувалися під одним дахом. По-друге, бойки особливо любили страви з вівса. Приготована за стародавнім рецептом киселиця цілком може вважатися вершиною кулінарного мистецтва бойків. Овес був компонентом і хліба, і зупи, і печива. Окрім того, бойки щиро вірили, що вівсяні страви дають силу і здоров'я, запобігають хворобам. Як відомо, кельтські народи теж неабияк шанували овес. Потрете, бойківські чоловіки десь до середини XIX ст., а у високорігних районах – аж до початку XX ст., мали звичай заплітати передні пасма волосся з двох боків у кіски. Відразу пригадується Іван Гаврилук у фільмі про тухольських бойків „Захар Беркут“. Щоправда, в XIX ст. парубки, а за ними й молоді чоловіки, нехтуючи цим звичаєм, почали обтинати довге волосся. Згодом, постарівши, вони знову поверталися до зачісок своїх предків – заплітати коси так само, як робили це колись кельти. І нарешті, якщо уважно вдивитися у бойківську вишивку, навіть із рослинними мотивами, важко не зауважити, що орнамент часто поділений на поєднані один з одним дрібні квадрати. Можливо, це також відгомін кельтського замилювання клітинкою, що особливо колоритно знайшло втілення у шотландців. Також до кельтської теорії схиляють і деякі назви в Карпатах, наприклад, Бескид.

Подих старовини

Серед усіх карпатських субетносів бойки зберегли свою українськість якнайчистішою. У них не зустріти настільки сильних впливів словацьких і польських, як у лемків, або румунських, як у гуцулів. Також у бойків найвиразніше прослідковуються залишки давньослов'янської архаїки. Старі бойки ще пам'ятають, як їхні діди носили білі полотняні сорочки поверх таких же білих штанів і підперізувалися широким паском. Так одягалися ще українці за часів Володимира Монаха, якщо царгородські монахи й арабські купці нічого не переплутали.

Вроджений консерватизм та певна ізольованість гірськими хребтами від впливів цивілізації сприяли консервації у бойків давніх вірувань, ритуалів і традицій. Існують докази, що ритуал поховання, під час якого труну везли на саях, запряжених чорними волами, незалежно від пори року, прийшов ще з арійських часів. Цікаво, що до середини ХХ ст. його можна було зустріти лише на західній Бойківщині, зокрема в селі Волосате, звідки простежується родовід Франка по батьковій лінії. Лемки, котрі також зберегли у своїй культурі, особливо у мові, чимало архаїчних рис, такого звичаю вже не пам'ятали.

Слід давніх культур відчувається і в лікувальних методах бойків. У Турківському повіті під час лікування астми у дитини знахарка давала випити хворому разом з водою кілька крапель крові з мизинця правої руки матері і батька. Поширена була словесна магія. У молитвах, які бойківські ворожки промовляли „від вроків“ (недоброго ока), звертаються не лише до Господа, а й до сил землі, води, вітру, сонця. Вараті уваги й прокляття у бойків, у яких згадуються сили грому, що їм поклонялися язичники. До речі, найстрашнішим прокляттям серед бойків є не „шлякування“, як у більшості галичан, а саме заклик до стріл грому. З поганських часів збереглася у бойків заборона вбивати жаб і вужів.

Язичницькою символікою позначені бойківські писанки, особливо з найзахідніших сіл. Церква з бойківського села Росолін (Ліський повіт), що її поляки перевезли в Музей народного будівництва в Сяноку, на перший погляд зовсім не нагадує церкву, а... хатинку на курячих ніжках. Очевидно, саме таке уявлення в давнину мали предки про святе місце.

Один епізод з бойківського життя особливо гостро врізався в дитячу пам'ять. Здавалося, що хоронили якогось героя, бо жінки жалісливо і протяжно речитативом повторювали: „йо-йо-йо-йо-йо-йо...“. Насправді ховали звичайну людину, але робити це за давнім звичаєм: клали в труну речі, що їх любив покійний, стукали труною тричі об поріг, як виносили мертвого з хати, тоді – виливали відро води перед порогом... По дорозі і на цвинтарі йойкали всі жінки, поки могилу не засипали землею. Все це багатоголосся монотонних звуків здатне вплинути на підсвідомість, наче буддійські мантри. Цілком імовірно, що під час йойкання учасники похоронної процесії поринали в сильний транс.

Дотримувалися бойки ще одного звичаю, але його свідками нашим сучасникам, мабуть, уже не доведеться бути. За переказами старих бойків, їхні батьки не мали звичаю масово вмлівати біля

труни або заводити кількагодинні плачі. Рідні, звісно, плакали і голосили, проте в цілому ставилися до смерті більше по-філософськи, як тепер. „Смерті не мож показати, же ти її ся напудив: вна би тя враз вхопила – і кониць“, – пояснював 98-літній бойко небезпеку страху перед потойбічним світом. Зізнавався, що замолоду ніколи не пропускав нагоди провести ніч у молодечій компанії в хаті, де лежить покійник. Там влаштовувалися парубочькі ігри і навіть, жартуючи, лякали дівчат. Особливо популярним було непомітно зачеклити мертвого, щоб він заворушився, після чого всі з писком і реготом бігли з хати – так, наче справді боялися, що померлий встане. „Так ся не раз набавив коло того мирця, же як прийшов домів, живіт ня болів кілька днів“, – ділився спогадами старий бойко. Просив, щоб як з його мертвим тілом хтось захоче побавитися, то аби рідні не боронили. Діти заспокоювали батька тим, що його молодість скінчилася „ще до комуністів“, коли людям не забороняли жити за заповідями батьків. Роксоляна Данчин, завідувачка музею „Бойківщина“ у Самборі, поінформувала, що забави про мерцеві в бойківських горах зберігалися десь до кінця 40-их – початку 50-их років. Були колись хлопці...

Деякі польські дослідники вважають, що етнонім „бойки“ походить від польського діалектного слова із значенням „віл“. Мовляв, такі ці бойки – сильні, неповоротні, але спокійні. Проте тільки зовні бойки виглядають дещо флегматичними. Знайомі з ними ближче не радять „плювати бойкам у кашу“. Бо хоч бойки дуже віруючі, та все-таки відплату за кривду на Бога не покладають.

Войовничий бойківський дух частково можна пояснити специфікою заселення Бойківщини. Серед бойків є чимало нащадків княжих дружинників. Упродовж століть Карпати були прикордонною смугою, і руські князі поселяли тут бойових людей з метою охорони. Про це свідчать численні городища, замки, підземелля і навіть назви окремих населених пунктів. Окрім того, через Дністер і Сян проходили торговельні шляхи. Їх теж треба було пильнувати. А пильнувати було від кого. Бо мешканців Східних Бескидів – бойків і гуцулів – вирізняло замилювання свободою, бескидниками (лісовими хлопцями, або розбійниками), бойків зробили гори, нестабільність суспільства, злидні, небезпечне життя на прикордонні та суворість місцевих звичаїв. З плином часу люди, які шукали притулку в лісах від переслідувань влади, полюбили легке, гульотайське життя і ставали справжніми розбійниками – жили з нападів і грабунків. Хоч, з іншого боку, життя бескидника не було суцільним святом, особливо якщо зважити на небезпеку, що безкінечно переслідувала його. Дні бенкетування і набивання кишень чергувалися з голодними і холодними, без даху над головою тижнями, а то й місяцями. Таку ціну сплачував бескидник за незалежність – від родини, від пана, від суспільства. І за звільнення від тяжкої щоденної праці на невдячній землі в горах.

Та серед бойків були не лише розбійники. Бойківщина здавна відзначалася численністю шляхетських громад. Ймовірно, походила

ця шляхта від княжих дружинників, що про них ми вже згадували. Про гоноровитість і честолюбність цієї верстви на Бойківщині існує така легенда. Старому селянинові-шляхтичеві судовий урядник зневажливо вказав поставити на якомусь документі хрестик. Мовляв, ви, русини, а особливо старі, всі неписьменні. Сивочолий дід нічого не пояснював – він зняв чобіт, попросив вкласти йому перо між пальці і чітким почерком підписався. Цей випадок, датований XIX ст., описаний в історії села Кульчиць.

Навіть якщо через певний час дослідники і знайдуть неспростовані докази того, що бойки не є жодними нащадками кельтських племен, бойківська войовничість і непокірливість від цього не стане менш очевидною. У відповідь на закиди про „тяжкий характер“ бойки напівжартома виправдовуються тим, що їх попсувало тяжке життя „під завойовниками“. Побачимо, як будуть вони виправлятися!

ПИШІМО ПРАВИЛЬНО

Дефінітивно

Напевно, зовсім певно

Досмертний

Довічний

Зарубіжний

Закордонний

Застрашаючий

Страхотливий

Заключення

Висновки

Землеробський

Хліборобський

З дому (про заміжню жінку)

Уроджена

Жолудок

Шлунок

Містоголова

Заступник голови

Міродайний

Авторитетний

Напиток

Напій

Далі див. стор. 146

IV. ВИЗНАЧНІ ІМЕНА, ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

Володимир КЕДРОВСЬКИЙ

ГЕНІЙ УКРАЇНСЬКОЇ ПІСНІ

До 130-річчя від народження Олександра Кошиця
(12.9.1875 – 21.9.1944)

Перший раз я побачив О. Кошиця як диригента хору в Кисві в січні 1918 року, коли він розучував пісенний репертуар, з яким мав виїхати у світову подорож на чолі Української Республіканської Капелі. Проби хору відбувалися у великій залі, не пам'ятаю тепер, де саме. Я зайшов у залю й сів так, щоб не звертати на себе уваги.

Саме тоді хор співав опрацьованого Леонтовичем „Дударика“. Співав, як мені здавалося, дуже гарно. Аж нараз О. Кошиць спинив спів у середині пісні й звернувся до хористів:

– Чи ви розумієте, про що співаєте? Я не чую душі у вашому співі. Мені здається, що ви зовсім байдужі до дударика, про якого співаєте. Прошу пам'ятати й відчувати, що ви співаєте праукраїнську пісню. Вороги її знівечили і обдерли. І ось тепер ми хочемо, щоб вона відродилася, щоб знову полилася широкою рікою в душу свого народу. Отож прошу відчути українську пісню й передавати її так, щоб і слухач відчув її трагедію. Починайте!

Хористи відкашлялись і немовби завмерли, очікуючи помаху руки диригента. І полилися живі, урочисто-сумні звуки. Відразу відчулося, що хор співає, вкладаючи всю свою душу в слова й звуки пісні.

Я сидів, як заворожений. В пам'яті залишилася ще, як мені здавалося, жартівлива пісня „Задумала вража баба та й забагатіти“. О. Кошиць кілька разів повторював цю пісню, щоб видобути з неї бажаний ефект. Нарешті звернувся до басів та октав:

„Отці (октавами було кілька протидияконів), мусите зрозуміти, що ми співаємо про трагедію бідної вдови. Вона з надією чекала, коли квочка виведе курчата, єдине її багатство. Аж тут налетіла буря, яка загрожувала знищити всі її надії і лишити її у біді. Тому прошу слова: „став дощ накрапати“, особливо „накрапати“, співати так, щоб у слухачів мороз пішов поза шкірою.

І знову полилися жартівливі слова пісні, але коли хор дійшов до слів „став дощ накрапати“, то октави й баси так грянули „накрапати“, що, здавалося, вікна в залі повилітають, і мені справді мороз пішов поза шкірою. Я відчув страхіття бурі, а разом з тим і переляк старої баби.

Більше я не бачив у Києві капелі Кошиця, бо я виїхав незабаром у складі нашого посольства до Царгороду, як військовий аташе. Державна Республіканська Капеля також виїхала з Києва, розпочавши свій тріумфальний об'їзд європейських та американських країн.

Дозволю собі подати тут деякі виписки з книжки „Українська пісня за кордоном“, які дають можливість зрозуміти той тріумф, з яким подорожував славний хор Олександра Антоновича Кошиця.

Австрійська газета „Нойєс Фрає Прессе“ в липні 1919 року писала:

„Мова і музика українців змушує шукати споріднення з великоросійством. Однак, це – дуже вороже споріднення, яке не бажає собі взаємної приналежності, ані спільності. Тупому смуткові великоросів протиставить українське мистецтво веселість, оптимізм, повний свободоловності і мрійливості...“

„Нойєс Моргенблят“ у липні того ж року:

„Україна, яку сотнями років гнобила московська тиранія, знайшла в музиці і в любові до музики ідеал свого визволення. Таке враження ми винесли з тих пісень, які почули від українського хору... Великої похвали заслуговує диригент О. Кошиць, який є великим мистцем, що має незвичайне почуття тону і вміє відчувати народну душу. Хор має тільки ясні, сонячні грані. Співаки – це все представники прездорової нації. Ритмічну енергію передають вони з надзвичайною правильністю і чистотою, а в чудесному піаніссімо дають таку тонкість, яку переда-ти можуть тільки артисти-співаки, що мають добру школу...“

„Базлер Анцайгер“ з 14 жовтня 1919 р.:

„Нема на світі нікого іншого, хто б у такій високій мірі, як Кошиць, володів мистецтвом трактувати хор як музичний інструмент або оркестру, з котрої він, з безмежним артистизмом, уміє видобувати всі звукові промені. Його школа хорового співу є звуковим шедевром музичного мистецтва; тут голоси припасовані один до одного, як барви шляхетного, гармонійного скомпанованого твору мозаїки...“

Часопис „Дер Бруно“ з 17 жовтня:

„Мистецький чар колядок, щедрівок і веснянок, що їх співає український хор, полягає не тільки в тих контрастах, на яких вони збудовані. Ми чуємо теж м'які мелодії, не раз уривані диким вибухом бурхливого, нічим не спутаного темпераменту, який у гуцульській пісні гримить, мов стихійна сила. То знову маємо чарівний привабливий народний гумор. Як доказ пригадаємо пісню „На вулиці скрипка грає“, яку на бажання публіки хор мусів повторити...“

Французький часопис „Кореспонденс Гавас“ з 7-го листопада 1919 р.:

„Під проводом пана Кошиця, який вселадно панує над своїм хором і знає, як з тих восьмидесяти виконавців, чоловіків та жінок, здобути те, чого йому бажається, була виконана чудова програма народних пісень, більшість яких малюють природу та сцени з народного життя... Пан Кошиць, який диригує своїм артистами так, наче справжньою голосовою оркестрою, уміє видобути з неї несподівані чудеса живої музики, грізні, ніжні та леліючі або містичні...“

Інший французький часопис, „Кабльогам“, з 30 березня 1921 року:

„... І щоб дійти до найкращого наслідку, нехай проф. Де Ранс піде з членами свого Хорового Товариства послухати чудовий український хор, що викликає фурор в театрі Шан Елізе. Там вони зрозуміють досконалість, до якої можуть дійти хоральні маси, коли керує такий диригент, як Кошиць...“

„Ле Фігаро“ в числі 334-му:

„Диригент цього хору, О. Кошиць, керує ним ледве помітними рухами рук, пальців і очей. Коли його руки грізно підносяться вгору, то це для того, щоб підкреслити спеціальний ефект. Нюанси, що чергуються між „піано“ і надзвичайним „рінфорцандо“, вражають своєю безмежною різноманітністю“.

Часопис „Ле Рон“:

„Кошиць, диригент хору, видобуває з 80 виконавців надзвичайні нюанси, чуєш по черзі ніжні звуки струнного квартету, величні звуки органів, шелестіння лісу або відляски луни в горах...“

Англійська газета „Ліверпул Дейлі Пост енд Меркурі“ з 9 лютого 1920 року:

„... Вони розвинули техніку до неперевершеного ступеня. А одночасно вони zostались вірними традиціям справжнього хорального співу, не люблять екстравагантности та зайвої ефектності. Вони розв'язують такі проблеми хорового співу, які змусили б звичайного хормайстра роззявити рота...“

Американський тижневик „Ді Нейшен“ з 1 листопада 1922 р. пише про виступ капелі в Нью-Йорку: „Тут була найшляхетніша і морально найсуворіша річ на світі – перфекція“.

Такого роду голосів західноєвропейської і американської музичної критики зібрано в книжці „Українська пісня за кордоном“ понад п'ятсот. І всі вони є глорифікацією пісні українського народу, зокрема О. Кошиця – геніяльного, світової слави диригента.

Олександр Антонович з гумором розповідав:

„Під час нашого першого виступу в Парижі, в перерві влетів за лаштунки найбільший французький музичний критик (я забув його прізвище) і накинувся на мене з словами: „Ви – шарлатан! Ви кажете, що у вас в хорі немає ніяких музичних інструментів!“ „Так, немає“, – відповів я. „А хіба можлива така людська октава, яка звучить у вашім хорі?!“. У відповідь на це я покликав Курочкіна і попросив його проспівати гаму, йдучи до найнижчих тонів. Курочкин проспівав, і французький критик повірив аж тоді, коли заглянув йому в рот. Потім у пресі він написав чи не найкращу рецензію на виступ капелі. Треба зазначити, що Курочкин був ростом ледве п'ять стіп. Отже, невелика особа“.

Мені довелося знову почути хор О. Кошиця в Нью-Йорку, де він дав кілька концертів у 1923-24 роках. Аудиторія, що складалася з представників різних народностей, з ентузіазмом вітала кожну виконану ним точку. Такого тріумфу української пісні вже більше не довелося мені бачити.

Про те, як О. Кошиць умів розпізнавати здібності співаків, їх уміння інтерпретувати матеріал, може свідчити такий приклад, що його подає письменник Терень Масенко в своїх нарисах „Під небом Гуцульщини“ (Київ, 1961, стор. 142):

„Колись у Парижі він (Михайло Береза- В. К.) жив, нізвідки не одержуючи стипендії. Молодий маляр між заняттями в Академії мистецтв наймався мити велетенські вітрини паризьких ресторанів. Одного разу він стояв на драбині високо під стелею, шарував ганчір'ям товсте, як прозора броня, широке скло вітрини. І, думкою злетівши у далеко-далеко під високе та голубе небо гуцульських гір, у порожній залі чужого ресторану несподівано заспівав:

*Дивлюсь я на небо
Та й думку гадаю,
Чому я не сокіл,
Чому не літаю...*

Якийсь товстий панок прочинає двері з сусідньої залі, на мить обертається, кличе звідкись свого приятеля:

– Петре, Петре! Ходи-но сюди. Та послухай лишень, як отой хлопець під стелею співає! – Потім панок підходить до драбини, звертається до співака-чорнороба: – Полтавче, злазь! Ану, злазь, земляче! Ти звідки забрався у цей всесвітній вертеп!? З Полтави, еге ж з Полтави?

– Та ні, пане, я родом з Західньої України, – відповідає збентежений Михайло Береза. Незнайомого панка він, глянувши згори, прийняв за француза.

– Ну, це ти облиш, не вигадуй, яка там Західня Україна! – сердиться допитливий співрозмовник. – Мене не обдуриш: такі голоси бувають у людей ще тільки на нашій Полтавщині!

Несподіваний земляк так і не повірив маляреві. Він запросив юнака прийти на пробу голосу до театру. Пообіцяв Михайлові місце в капелі, пророкував велику будучину співака. Залишив адресу.

Коли панок пішов, маляр поглянув на картку. Там стояло прізвище славетного диригента української капелі... То був Кошиць“.

Між іншим, О. Кошиць говорив, що найліпше співав українських пісень Микола Садовський. Він хоч і не мав доброго голосу, але інтерпретація пісень у нього була така, що О. Кошиць казав: „Розучуючи нову пісню, я все старався уявити, як співав би її Микола Карпович“.

Деякі особи в Нью-Йорку задумали створити українське фільмове підприємство. Передусім така думка виникла у Василя Авраменка, а що у нас звичайно, коли хтось розпочинає якусь справу, чи то культурну, чи політичну, негайно знаходяться конкуренти, такою конкурентною групою стали деякі українські дрібні підприємці. Ще раніше у мене виникла ідея написати сценарій, в якому основне місце було б приділене співам хору під орудою О. Кошиця.

В короткому часі я з Андрієм Кістем (українським священиком) написав сценарій на п'єсу „Ой, не ходи, Грицю“, поставивши в його

основу колядки. Ми кілька разів навістили О. Кошиця, щоб переконати його взяти на себе мистецький та музичний провід.

О. Кошиць уважав, що ідея поставити фільм „Ой, не ходи, Грицю“ добра, але вагався взяти в цій справі участь, бо його хористи тоді вже розсипалися по різних американських театрах, а створити хор з нових співаків у той час було надзвичайно тяжко. Нарешті погодився, і на режисера запрошено визначного артиста Московського Художнього театру Булгакова. На жаль, виявилось, що цей вибір був невдалим, бо Булгаков не знав і не розумів українського фолклору, особливо різдвяних звичаїв, і не міг перейнятися містерією українського Свят-Вечора. До того ж підприємець, який найбільше вклав грошей у цю справу, весь час втручався у добір артистів, внаслідок чого склад їх вийшов невдалим і сорокатым. Олександр Антонович та його дружина доклали надлюдських зусиль, щоб до певної міри врятувати справу.

У мене вже при перечитуванні сценарію виникли з Булгаковим суперечки, і я цілковито усунувся від участі в постанові фільму. Навіть не допоміг нічого мій протест, щоб популярної назви „Ой, не ходи, Грицю“ не міняли на назву „Маруся“.

Олександр Антонович також не раз готовий був відмовитися від співпраці з Булгаковим, але свідомість того, що це означало б занепад цілої справи, змушувала його тягнути до кінця. Він сподівався, що все ж українські колядки в його інтерпретації будуть увічнінені.

Я часто приходив на пробу хору, спостерігаючи всі деталі праці О. Кошиця. Свої враження я описав у „Свободі“, в рубриці „Голоси читачів“, під заголовком „У майстерні чарівника української пісні“, підписавшись псевдонімом „І. Бондар“.

У своїй лекції в Колумбійському університеті О. Кошиць говорив:

„При огляді української музики треба передусім мати на увазі народну музичну творчість, зокрема народну пісню, яка має в собі всі національні первні й стала ґрунтом для організованого музикального українського мистецтва, як світського, так і церковного.

Музична творчість нашого народу огорнула піснею не тільки життя окремої одиниці з колиски до домовини, а й життя всієї нації в усіх її проявах і змінах, від передісторичних часів аж до наших днів. У так званих „обрядових піснях“ народна пам'ять донесла до нас з далеких сутінків нашого існування уламки поганського світогляду й ритуалу наших предків, а з початків нашої історії – відблиски пишної княжої доби; в піснях історичних чуємо відгомін бур та катаклізмів нашої трагічної історії; в козацьких думах – невільничі плачі та громи й фанфари козацької слави; пісні весільні – це співана історія шлюбу, починаючи з часів матріярхату; чумацькі пісні дихають на нас вітром безраїх українських степів; релігійні псалми і канти хвилюють нас щирістю і наївною простою християнської віри й моралі; в побутових піснях знаходимо найдокладніші картини життя у всіх його проявах, завітчані любовними поемами, повним чару і глибокого почуття, – а іскри веселости, гумору й сатири пісень жартівливих випромінюють при-

надне світло життєздатности й здоров'я народу лагідної вдачі, чутливого, але сильного й мужнього“.

Я ніколи не сподівався що на далекій чужині матиму насолоду заглянути в творчу лабораторію „великого чарівника“ і неперевершеного знавця українських пісень Олександра Антоновича Кошиця.

Декілька разів я був присутній при тому, як він учив співати, готуючись українськими піснями звеличити свято Вашингтона. Бачив, як починав творити з безформної маси чудовий хор, який має представити слухачам живий образ безсмертної української пісні. З запертим віддихом слідкував, як геніяльний диригент починав з „азбуки“: вивчення слів пісні і виразної їх вимови. Потім він переходив до втілення в почуття хористів ритму пісні.

Ці його перші кроки були прості, ще не окреслені ясно, як не окреслений у деталях спочатку твір мистця. Голоси хористів звучать ще розрізнено, іноді відчувається дисгармонія й ніби нелад.

Чим далі, тим виразніше вимальовуються обриси твору, обриси чарівної своєю красою пісні. З кожним тактом, з кожним рухом руки диригента спів удосконалюється. Нарешті він передає хористам ідею, почуття, яке хоче вкласти в пісню, – короткими, але ядерними словами і мімікою розкриває зміст, який у пісні часто захований за безбарвними і, здавалося б, недоречними словами.

І стається чудо! Співаки співають, але в пісні вже є душа, яку вклав у неї майстер. Коли хор гримить „Славен еси!“, то таки чуєш, що славить він Творця всесвіту, Великого й Єдиного Бога. А в пісні „Ой, чумаче, чумаче“, великий майстер, здається, лише одним, ледве помітним помахом руки розкриває і красу українських степів, і безжурність, а разом з тим таке „собаче життя“ чумаків.

Сам О. Кошиць у цей час немов перероджується і стає частиною пісні, стає її животворною душею, а хористи перетворюються на досконалі музичні інструменти, на яких грає чарівник-музика, підкоряючи своїй волі кожний звук – від найменшого нюансу до громоподібної октави, і коли затихають звуки тієї чудової пісні, ніби прокидаєшся з солодкого, чарівного сну.

Я дякував долі, що в нашому сірому, буденному житті „зійшла зоря зі Сходу“. Що отут, в Америці, оживає національна пісня. І розумів, чому чужинці цілували руку Кошиця. Вони-бо цілували руку не лише великого майстра, але й руку того народу, що створив чудесну пісню.

Більшість пісень, що їх співав хор Кошиця, аранжував він сам. Не буду говорити про Кошиця як про композитора, бо не маю для цього відповідних даних. Але досить послухати молитву „Отче Наш“, до якої музику він написав, щоб переконатися, що великому майстрові відкрилися невідомі для звичайних людей таємниці душі. Слухаючи „Отче Наш“ Кошиця, дійсно чуєш Отця Небесного, котрий усе сотворив і котрий дбає за все.

Мої зустрічі з О. Кошицем в Америці почалися 23 квітня 1924 року, коли я відвідав його в його помешканні. Після того я записав у щоденнику:

„Сьогодні був у Кошиця. Він робить враження перевтомленого й дуже зденерованого. Він розповідав мені про свою подорож з хором. Багато цікавих і незабутніх моментів він пережив. Наприклад, після того, як хор у присутності 36,000 осіб закінчив співати на арені, де відбуваються бої биків, підійшов до Кошиця президент Мехіко, Обрегон і, стискаючи своєю лівою рукою його руку, бо правою не мав, сказав: „Прошу вірити, що я перший раз пошкочував тепер, що не маю другої руки, щоб вам аплодувати“. Або в Буенос-Айресі під час співу з колосальної театральної залі несеться гістеричний вигук: „Ви божественні, Ви безсмертні...“

В приватному житті Олександр Антонович був незвичайно цікавою людиною. Вражало його глибоке знання української культури, особливо фолкльору та історії музики й театру. Його вміння образно і з гумором розповідати робило розмову з ним захоплюючою.

Олександр Антонович багато говорив про народні хори на Україні. Між ними він найвище ставив хор Демущького.

Одного разу я запитав Кошиця:

– Чому деякі хористи кажуть, що Ви неохоче виконуєте український національний гімн?

На це він відповів:

– Основна причина в тому, що слова цього гімну невідповідні. „Ще не вмерла Україна“. Хіба вона вмирає? Ці слова написав Чужбинський як протест проти твердження ворогів української самостійності взагалі, а особливо проти валуєвського „нет, не было і не будет“. Отже, „Ще не вмерла“ мало полемічне значення. Далі – музика плаксива і не поривас до чину, як поривас „Марсельсза“. Український народ заслуговує на те, щоб його гімн прославляв його минушчину, стверджував могутність та красу рідної країни-держави. Я вірю, що Україна матиме свій національний гімн, достойний її величі. До того ж, ніяким державним актом гімн „Ще не вмерла Україна“ не затверджений.

Я цілком з ним погодився, і мені боляче було, коли „воріженьки“ часом закидали Олександрові Антоновичеві брак патріотизму якраз з тієї причини, що він не захоплювався гімном „Ще не вмерла Україна“.

Ще ближче пізнав я Кошиця в кінці двадцятих і на початку тридцятих років, коли приїздив він на мою ферму для відпочинку.

Моя ферма знаходилась в лісистих горах на висоті біля 1000 метрів. З одного боку вона прилягала до дороги, а з двох боків межувала з іншими фермами. Було там мальовниче озеро, протилежний берег якого належав до степової резервації. Одне джерело било фонтаном, постачаючи для мосі й для двох нижче положених ферм надзвичайно смачну воду. Олександр Антонович дуже любив дику природу, і вона викликала в нього поетичний настрій.

Перебуваючи на фермі, ми кожного ранку, поснідавши, йшли на високий берег озера. Йти доводилося зо два кілометри по вузькій стежці між соснами. Шумів ліс, і Олександр Антонович уважно прислухався до того шуму. Ця, як він казав, „лісова музика“ ніби заворожувала його, і він знаходив у ній первісні мелодії. Часами

нашу стежку перебігала сарна, або, вийшовши нам назустріч, сплясав олень, здивовано дивився і – зникав у гушавині лісу.

Сидячи над озером, біля джерела, ми прислухалися до його тихого дзюрчання. Кошиць не раз казав мені, що природа творить досконалу музику, тільки треба відчутти й зрозуміти, яка вона мелодійна, а часом бравурна.

Коли б я міг записати всі розповіді Кошиця, то вийшла б велика і прецікава історія українського культурного, зокрема театального, життя.

Отак просиджували ми над озером або блукали по лісі цілий день, полуднюючи шматком сала та житнім хлібом, що тоді здавалися для нас надзвичайно смачними. Вертатися до фарми треба було ще до заходу сонця, бо ввечері ліс оживав, і виходили на полювання дикі коти, що не раз кидалися з дерева на людей. Проте і вдень не можна було йти в гушавину без доброго кия.

Під час наших прогулянок над озером Олександр Антонович багато розповідав про театр Садовського та про окремих його артистів. Миколу Садовського, а також Заньковецьку, Кропивницького, Саксаганського, Тобілевича і Мар'яненка він уважав за великих артистів. Так само влучно і гостро характеризував він поета і театального критика Миколу Вороного.

Між іншим, у зв'язку з Вороним Олександр Антонович розповів такий цікавий випадок. Микола Вороний написав гостру критичну статтю на гру артиста Мар'яненка. Незабаром після того ішла якась п'єса, в якій Мар'яненко, грав роллю досить таки негативного персонажа. Коли Мар'яненко появився на сцені, Вороний, побачивши його, засовався на стільці й прошепотів на вухо сусідові: „Та він же ж грає мене, бігме мене! От прохвост! Невже я такий?“ З того часу М. Вороний став обережнішим у своїй критиці.

Розповідав О. Кошиць про те, як театр Садовського почав виставляти опери. Навіть приятелі українського театру зустріли були ту ідею з великим застереженням. Але після того, як кияни побачили на сцені того театру „Енеїду“, а далі „Різдвяну ніч“, „Утоплену“, сталося чудо: опера, в постанові М. Садовського під музичним проводом О. Кошиця, набула великого успіху.

Правда, це не були клясичні опери, в яких, як казав Олександр Антонович, на сцені ходять манекени, виставляючи праву ніжку вперед, випинаючи груди, одну ручку прикладаючи до животика, а другу підносячи догори і тягнучи останні звуки мелодії доти, поки очі вилізуть з лоба. В театрі Садовського на сцені ходили і співали звичайні люди, роблячи звичайні рухи, а проте вистави йшли на високому рівні музичних вимог і драматичного виконання. Здається, режисер Московського Художнього Театру Станіславський, наслідуючи оперові вистави Садовського, створив свою „музикальну драму“.

З сарказмом говорив Олександр Антонович про піяністів-віртуозів. Він казав, що отак собі сяде патлатий чоловік за піяніном і починає товкти пальцями по клявішах, наче хоче розтрити їх, а водночас мотає головою так, що здається вона ось-ось злетить з плечей.

„Не люблю піяніна, – говорив Кошиць, – бо гра на цьому інструменті викликає в мене неприємний спогад. Коли я жив у Києві, то в сусідньому помешканні мав піяніста, який щодня грав усе те саме, і кожного року гірше. Уявіть собі, до якої віртуозности він дійшов!“

Сидячи одного разу на концерті в Нью-Йорку, де виступав непоганий український скрипаль, О. Кошиць звернувся до мене: „От віртуоз, так віртуоз, навіть за кобилкою грає, щоб добути зі скрипки неймовірні тони!“.

20 квітня 1933 року я отримав від Олександра Антоновича листа:

„Вельмишановний пане Кедровський! Посилаю Вам матеріал для замітки в „Свободі“ про видання моїх пісень англійською мовою.

Я думаю, не треба доводити, що це перший випадок в історії нашої музики, коли українська муза йде в друку на чужій мові та для чужого вжитку. Я тої думки, що цю тему треба буде розвивати ширше, бо гидко, навіть огидно дивитися, коли всі наввипередки кричать про якусь українську культуру, про нашу пісню – мистецьку зброю, а Гайворонський повинен жебрати копійки на видання своїх творів. Про себе я вже не кажу: я – наддніпрянець, і це вичерпує в данім разі все. Ще більше жаль і зло бере, коли бачиш, що чужинець цинить твою роботу відповідніше і достойніше, ніж свої, які потім тільки вміють цим величатись: диви, які ми! – і зовсім погано робиться від думки, що все як було, так і є, так і буде, по слову Шевченка, що німець нам усе покаже, а до того й історію нам нашу розкаже...

Тож мені здається, що при цій нагоді було б своєчасно тиснути добру статтю на цю тему, а також про те, що наші скарби експлуатуються чужими людьми.

До того ж зараз передо мною лежить лист від київського видавця, Вам і всім невідомого В. Ідзіковського. Він пише мені, що готовий назавше переступити свої права на українську музику, коли б знайшовся купець. А треба пам'ятати, що в руках його усе, що видавалося на Великій Україні, починаючи з творів Лисенка. Я думаю, що це питання можна б підняти для обговорення читачів. А там може б, дійсно, знайшлась яка організація, що захотіла б стати власником національних музичних скарбів. Я думаю, що Ідзіковський не запросив би великих грошей, бо зараз зі всіх цих прав він не може мати жадного прибутку.

Він просить мене підняти це питання перед українським загалом, а там, мовляв, сама національна честь покаже, що нам робити (боюсь, що це говорить поляк, у якого почуття національної чести трохи... відмінне від нашого).

У всякім разі, чи не використали б Ви цього питання у Вашій статті з приводу видання моїх пісень – це було б до речі, а також можна було б почути дещо від читачів на тему про національну честь.

Жінка їздила дивитись помешкання до Каштанюків. На жаль, воно нам не підходить, та й комунікація досить трудна і досить коштовна для моєї кишені, яка продерлася від „національного гроша“. Літо підходить, а я стою на роздоріжжі і не знаю, в який бік повернутись: куди не кинь, то або смітник, або дорожнеча, що пропадає охота жить...“.

Пам'ятаю перший приїзд О. Кошиця на мою ферму. Вийшовши з

автомобіля, я, дружина й тесть подалися до будинку, щоб перевірити його. Олександр Антонович лишився надворі „полюбуватися природою“. Коли по деякій часі я вийшов з дому, то не знайшов його перед хатою. Спочатку я подумав, що він подався до лісу, куди ходити небезпечно. Перейшовши за стайню, я побачив там О. Кошиця, що сидів на купі гною і плакав. Я підійшов до нього.

– Що з вами, Олександр Антоновичу?

– Нічого! Мені серце стиснулось. Це ж пахощі нашого села, затишок полтавського хутора!

Олександр Антонович був незвичайно сентиментальною особою.

Не сподівався я, що доведеться мені писати некролог про Олександра Антоновича Кошиця, коли він помер 21 вересня 1944 року. Під сильним враженням його смерті я написав тоді до „Українського Голосу“ у Вініпегу його коротку біографію під назвою „На смерть генія української пісні“.

Духовий зв'язок Олександра Антоновича Кошиця з шевченківською добою мав своєрідний реальний ґрунт. Його прадід був парохом у селі Кирилівці, де народився й прожив дитячі роки Тарас Шевченко. Вже по скінченні Академії мистецтв Шевченко кілька разів навідувався до свого рідного села, де закохався у доньку о. Кошиця, Феодосію, і навіть сватався до неї, але батьки не хотіли віддати попівну за свого колишнього „попихача“.

Відвідуючи хату о. Кошиця, Тарас Шевченко зустрічався там з дідом Олександра Антоновича. Сучасники записали, що там, у хаті пароха, Т. Шевченко провадив розмови про старовину. До тих розмов прислухався й дід О.А. Кошиця, що тоді був ще студентом теології. Безперечно, така динамічна особа, якою був Тарас Шевченко, справила глибоке враження на діда Олександра Антоновича.

Разом зі зростом культу Шевченка серед українського народу зростає і пієтизм до нього у діда майбутнього геніяльного диригента. Перекази діда про Т. Шевченка, а потім оповідання батька мали великий вплив на душу юнака Олександра Антоновича. Може, несвідомо для нього самого на всій його діяльності відбилася „печатка Шевченкового духу“. І як Тарас Шевченко прибрав просту народну мову в блискучі шати, що захоплювали сучасників поета, так само О. Кошиць прибрав у розкішні шати українську народну пісню.

Революцію 1917 року Олександр Антонович прийняв цілою своєю душею, і творчість його пірвалася вгору, щоб згодом досягти вершка свого розвою. Та гвалтовний напад Москви на молоду українську державу, розгром української культури й науки кривавий терор – все це лягло тяжким каменем на душу мистця.

В тяжкому напруженні сил, відірваний від рідного ґрунту, Олександр Антонович працював до останнього дня над українською народною піснею. Хворіючи на серце, він все ж, мабуть, відчував, що припало йому завершити прекрасну, поетичну, героїчну добу відродження українського народу. Він відчував, що він – останній могикан тієї доби, в якій дорогоцінними перлами виблискують імена Шевченка,

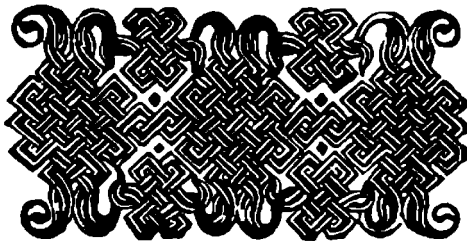
Франка, Лесі Українки, Коцюбинського, Лисенка, Садовського, Заньковецької, Антоновича, Грушевського...

Останній раз я бачив Кошиця в Нью-Йорку, в публічній бібліотеці, десь наприкінці травня 1944 року. Сидів він біля стола, обкладений книжками, і робив виписки, мабуть, для історії української пісні. Привітались. Він пошепки заговорив, що хотів би якось дістатися до моєї бібліотеки, де напевно є потрібний йому матеріал. Я відповів, що буду радий, коли серед моїх книжок він знайде матеріал, який зможе використати.

Він сказав, що відвідає мене, коли повернеться з Вініпегу. Про поїздку до Канади Олександр Антонович говорив з захопленням. Він справедливо вважав, що праця в тій країні серед українців і для української національної культури дасть великі плоди і створить для нього реальний ґрунт. Я підтримав цю його думку.

Поїхав Олександр Антонович і – не вернувся вже до З'єднаних Штатів... Навіки склав свої змучені руки. Але праця його житиме вічно серед українського народу.

Схиляючи низько голову перед пам'яттю Олександра Антоновича Кошиця, не можу не пригадати тут його дружини, його дбайливої опікунки, що була водночас для нього люблячою матір'ю і ангелом-хоронителем. Всю свою душу віддала вона на те, щоб зберегти якнайдовше здоров'я Олександра Антоновича, свідомо того, що опікується не лише своїм мужем, але й дорогим скарбом, який залишився для українського народу від його славетної доби відродження.

Роман САВИЦЬКИЙ, мол.

В УКРАЇНСЬКІЙ МУЗИЦІ – ПЕРШІ

Вічній пам'яті Василя Барвінського – чарівника музики

Музичний розвиток та його ґрунтовне вивчення в незалежних країнах Європи – це було нормальним процесом протягом століть. Музична ж історія України формувалась і писалась зовсім інакше, а її вивчення ще й нині містить поважні прогалини у літописах музичних подій.

Цим дослідженням пропоную першу спробу реєстрування піонерів в історії української музики – у вагомих ділянках освіти, композиції, музикознавства і т.д. При цьому не претендую на безпомилність ні на вичерпність теми, і щиро бажаю собі, щоб зібраний тут фактаж уточнювався, доповнювався майбутніми фахівцями.

Музична освіта

Освіченість, грамотність – необхідна передумова успіху в музичному житті, кар'єрі, тобто у професійному становленні таланту, посиленні його творчого потенціалу. Хоч в Україні навчання музики відбувалось ще від княжої доби, перший формальний педагогічний заклад відкрито щойно 1738 року в м. Глухові (нині Сумська обл.). Глухівська співацька школа („півча школа“) – перша в Україні й Росії, створена з метою підготування співаків та музикантів для придворного хору і оркестри в Петербурзі. Там постійно навчалось 20 учнів, які вдосконалювались не лиш в співі, але й у грі по нотах на скрипці, гусях, бандурі. Школа працювала майже 40 років, у ній вчився Дмитро Бортнянський та інші визначні постаті доби.

Молодший син В. А. Моцарта – Франц Ксавер Моцарт (1791 – 1844), австрійський піаніст і педагог, у віці 19 років оселився у Львові. Там згодом заклав підвалини музичного шкільництва, яке в пізніші часи перетворилося у високі навчальні заклади.

На центральних землях України другої половини ХІХ ст. діяли філії (школи) Російського музичного товариства, а в 1913 році в Києві виникла перша консерваторія. Її організували кращі фахівці Київщини (перший директор – В. Пухальський) та Росії (С. Рахманінов й інші).

Видатний український скрипаль і педагог Петро Столярський (1871 – 1944) заснував першу в СРСР музичну школу для обдарованих дітей (Одеса, 1933, згодом названа іменем Столярського). Між його учнями – славетні скрипалі Д. Ойстрах, Н. Мільштайн, піаніст Е. Гіллелс та інші.

Музична освіта в ЗСА часто асоціюється з авторитетною діяльністю Українського музичного інституту Америки, поширенням її на 22 стейти американського Сходу (1952 – 2002) завдяки його організаторам – Р. Савицькому, М. Байлові, В. Цісикові та іншим. Проте першим осередком систематичного навчання музики професійними педагогами була Українська консерваторія в Нью-Йорку (1924 - 1938), організована і ведена визначними музикантами того часу, М. Гайворонським та Р. Придаткевичем. З приватних шкіл найдовше діяв у тому часі заклад Ізидора Гранова п. з. Granoff School of Music (Філядельфія) від 1916 до 1970; з тієї школи вийшли пізніші, численні визначні постаті американського музичного світу.

(Література до цього розділу досить багата, а до найкращих енциклопедичних джерел належить „The New Grove Dictionary of Music and Musicians“ за ред. С. Сейді, в 20 тт., Лондон, 1980).

Ранній музичний запис (нотація).

Перші підручники

Тема впливів України на музичний розвиток Росії, починаючи з XVII ст. – не нова (її досліджували найкращі наші музикологи – З. Лисько, В. Витвицький, М. Антонович та й російські автори), але до недавня була небажаною в підрадянській Україні.

Ось приклад: нова у свій час техніка музичного запису, прийшовши з Заходу, поширюється спершу в Україні, й аж опісля переходить на північ, в Росію, при допомозі українських знавців. „З появою партесного співу (багатоголосного, поліфонічного) виникає і новий нотний запис. Стара система безлінійної „крюкової“ нотації вже не могла обслуговувати потреб нового співу з його різноманітними за мелодійними лініями і ритмом голосами. На зміну „крюкам“ приходить досконаліше п'ятилінійне „київське знамя“, або квадратна київська нотація“. (Л. Архімович та „Нариси з історії української музики“, Київ, 1964). П'ятилінійна система з'явилася наприкінці XVI ст. в Києві і аж з початком XVII ст. прийнялась у Москві, витіснивши „крюки“ щойно в другій половині XVII ст. (В. С. Штейнпрес та ін. Енциклопедичний словник, Москва, 1966, с. 356).

З розвитком музичного шкільництва тісно пов'язане застосування і поширення теоретичних праць, студентських підручників. Піонерський теоретичний трактат Миколи Дилецького (XVII ст.) „Граматика музикальна“ (Вільно, 1675) не зберігся в першодруку. Зате вціліли пізніші копії, редакції і видання цієї праці, важливі не тільки для України, але й для всього європейського Сходу. У ній – основи музичної теорії, правила композиції (структура поліфонічних, духовних концертів, засади контрапункту), і переломові погляди на естетику й виховне значення музики. Праця Дилецького – українця-киянина в російській імперії мала там же великий вплив аж до появи національних шкіл (Київ, Москва, XIX ст.). Найновіше видання „Граматики“ з докладними примітками підготувала О. С. Цалай-Якименко з редколегією (Київ „Музична Україна“, 1970, 109 ст.).

(Величезна література українською, російською та англійською мовами).

Інший приклад раннього нотного запису – це перший Ірмодай (Ірмодіон), надрукований у Львові 1707 року з даатою 1700-го. Ця одна з богослужбових книг Східної Церкви містить т. зв. ірмоси (важливі співи канонів) та інші літургічні й церковні співи. Найстаріший збережений рукопис знаходиться в Супраслі, біля Білостока, нині Польща. (Енциклопедія українознавства, том 3, с. 884).

З помітних підручників раннього ХХ ст. варто згадати „Загальні основи музики“ пера великого композитора Станіслава Людкевича (1879 – 1979), що з’явилися в Коломиї у 1921 році. Книжечка подає також відомості з інструментознавства, викликає музичні форми, словничок чужих слів та музичних термінів. В тому ж часі вийшов перший шкільний підручник – „Практичний курс гармонії“ Федора Якименка (1876 – 1945), відомого у Франції композитора, першого вчителя Ігоря Стравінського з композиції. Підручник Ф. Якименка видано українською мовою в Празі в 1926 році. Про нього згодом щедро висловлювався музикознавець З. Лисько, який писав про „перший цього роду твір у нашій музичній літературі“ (див. журнал „Музика“, Київ, ч. 4, 1988, с. 28-30; там же ч. 1, 1994, с. 21-22, див. теж „Словник Нового Грова“, 1980, том 1, „Акіменко“).

Композиція

Народження окремих жанрів, становлення форм творчості належать до фундаментів історії музичного життя. На його професійних початках форми музичного вислову, як от опери чи симфонії, запропонували деякі чужинці – не було своїх композиторських кадрів. Отож ранні зразки музичного театру з менш-більш українським змістом подавали на такому ж ґрунті італійці Дженнаро Астаріта (на службі в гетьмана К. Розумовського скомпонував комічну оперу „Збитенщик“ в 1785-87pp) та Катеріно Кавос (1776-1840). Останній створив музику до п’єси „Козак-стихотворець“ (лібрето князя О. Шаховського, 1812), а разом з українцем С. Давидовим скомпонував оперу „Леста, або Дніпрова русалка“ (перед 1825 р.).

Згідно з повідомленнями ред. Андрія Григоровича (Торонто), перша україномовна опера (невідомого автора) „Українка або Чарівний замок“ з’явилась в Києві у 1823 році.

А тепер на сцені нашої розвідки – піонерська діяльність композиторів-клясиків Максима Березовського та Дмитра Бортнянського.

Хоч вже до М. Березовського (1745-1777) були в нас знонімі партесні (багатоголосі) хорові концерти (див. „Хрестоматію української дожовтневої музики“, 1970), вони мали іноді світський характер і не застосовували циклічності форми, „яка поєднувала в одне ціле окремі, замкнені частини, різні за своїм тематичним матеріалом, тональністю і розміром тактів“. М. Березовський перещепив засаду циклічності з інструментальної музики і тим створив новий тип хорового концерту, який замінив давніший бароковий, партесний концерт. Цьо-

му новому концертові композитор надав релігійно-церковного змісту, який перейняли згодом Д. Бортнянський та його послідовники.

М. Березовський – основоположник українського музичного класицизму. Два перші духовні концерти (разом 12), а-капеля відомого автора, від якого маємо ще інші перші композиції: „Фуга“ (завершення концерту „Не отвержи мене...“ для хору), „Соната Ц-дур“ для скрипки і чембало – (раннє фортепіано) – перша соната в Російській імперії, з 1772 року („Музична Україна“, 1983, публікація, розшифрування та редакція Михайла Степененка). Музикознавець В. Витвицький, якому завдячуємо відкриття цього твору в Парижі, згодом висловився про цю публікацію як про „видання дуже цінне, бо М. Степаненко зробив добру і корисну роботу“. (3 листа до Р. Савицького, мол.).

М. Березовський створив також першу оперу – „Демофонт“ (за драмою П. Метастазіо), поставлену в Ліворно, Італія, в 1773 році. Це не тільки перша опера відомого українського композитора, але також перший того жанру твір в Російській імперії, представлений за кордоном. (Див. В. Витвицький, „Максим Березовський: життя і творчість“ (1974) та Г. Вернандт. „Словарь опер“ (Москва, 1962).

Попри поважну славу представника авангарду В. Сильвестрова, досі найтривалішу „фаму“ в Європі та поза нею бачимо в рідкісному таланті композитора-диригента Д.С. Бортнянського. З відомої „трійці“ (Березовський-Ведель-Бортнянський) лише останній втішався успішною кар’єрою та нормальним життям, обидві інші зірки згасли в молодому віці, зметені фатальним вихром доби та протиукраїнським кліматом тодішньої „імперії зла“ (слова Президента Р. Рейгена).

Спадщина Д. Бортнянського зберігає такі багато піонерських творів у даних жанрах. Крім клявірних сонат (про які пізніше), він komponував перші сонати для скрипки і чембала (клявесина) після Березовського (разом три), і взагалі першу сонату для віолончелі та чембала. Між іншими першими зразками камерної музики були: Фортепіяновий квартет, Квінтет (1787), друковані так само як і віолончельна соата. В. Доброхотов, біограф Д. Бортнянського, вважав квартет та квінтет взагалі найпершими в Російській імперії. Бодай умовно, Д. Бортнянський залишив першу так звану „Концертуючу симфонію“ (Sinfonie concertante) для фортепіяна, арфи, двох скрипок, віолі та гамба, віолончелі і фагота (1790). Це був, властиво, фортепіяновий септет. Маючи на увазі такий камерний склад, чи можна вважати цей твір за справжню симфонію, яка за тих часів Д. Бортнянського чи В. А. Моцарта начисляла вже більшу кількість виконавців? Думки тут поділені: музикознавство на Заході не визнавало в цьому творі структури симфонії, проте українські фахівці, наприклад, В. Витвицький, так вважали його за симфонію з особливим складом інструментів. Подібно висловився старшина київських музикознавців Микола Гордійчук (журнал „Музика“, ч. 2, 1981): „Назва партитури засвідчує належність до симфонічного жанру, йдеться про елемент жанрової подвійності...“

Фактично, перші розвинені симфонії відомих українських композиторів – це значно пізніші полотна М. Лисенка, М. Колачевського в добі романтизму.

І це ще не все, бо Д. Бортнянський створив ще й перші сольоспіви (8), всі на французькі тексти, видані в 1793 році у Петербурзі. Йому належать теж перші світські кантати – до текстів Державіна, деякі з оркестрами, симфонічною чи роговою. (Література Бортнянськіяни величезна, див. же хоч би „Словник Нового Грова“ 1980).

Наступних наших музичних піонерів подано поазбучно у формі коротких довідок.

Барвінський, Василь (1888-1963) – камерно-інструментальні ансамблі, цикл творів для віолончелі з фортепіаном вперше в Західній Україні. В обробках народних пісень для голосу з фортепіаном застосовував принцип перекомпонованої фортепіанової партії, оформлюючи кожную строфу інакше, по-новому. Тут мова про музику до строф такої самої метричної побудови. (Літ.: Рудницький, А. „Про музику і музик“ /1980, с. 186-92/)

Белза, Ігор (1904 – ?) – Органовий концерт (1930). (Літ.: журнал „Музика“, ч. 1-2, 1984).

Беклемішев, Григорій (1881-1935) – Форт. транскрипції органових творів Д. Букстегуде, Ц. Франка та ін. („Музика“, ч. 1, 1988, с. 6).

Вахнянин, Анатоль (1841-1908) – „Купало“, – перша опера в Західній Україні, на власне лібрето, 1870-92. (Літ.: Архимович, Л. „Українська класична опера“. Київ, 1957, с. 257-62).

Давидов, Степан (1777-1825) – 10 балетів. Ранні балети (XX ст.) – це Б. Яновського „Арабська ніч“, поставлений в Москві в 1916 році та М. Вериківського „Пан Каньовський“ (1930), перший балет на український сюжет, поставлений у Харкові в 1931 році (диригент композитор, балетмайстер В. Литвиненко) (Літ.: „Енциклопедія українознавства“, том 1, с. 231; „Советские композитори“. Москва, 1957, с. 110-11; Словник Нового Грова (1980), тт. 5, 19; „Музика“, ч. 1, 1994, с. 23).

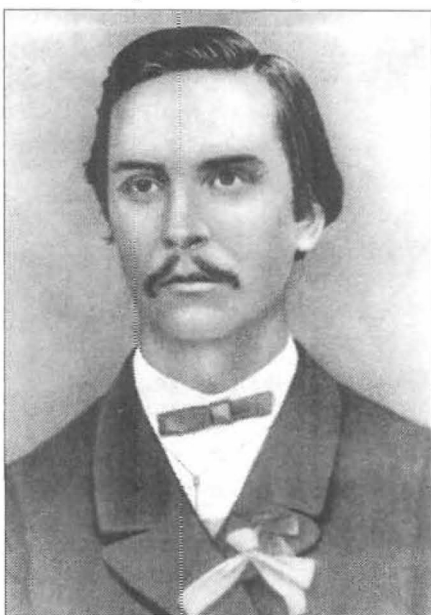
Колодуб, Левко (н. 1930) – Концерт для валторни з оркестрою (1972).

Колачевський, Михайло (1851-1912?) – Фортепіанове тріо а-моль (форт., скрипка, віолончель); побіч квартету М. Лисенка – перший Струнний квартет Ес-дур (дати створення невідомі, твори загублені). (Літ.: Шреєр-Ткаченко, О. Я. „Історія української дожовтневої музики“ /1969, с. 427 –/; Рудницький, А. „Українська музика“ /1963/).

Яків Гніздовський (Нью-Йорк, 1985 рік).
Портрет Дмитра С. Бортнянського.

Косенко, Віктор (1896-1938) – Скрипковий концерт (1919), відредагований та оркестрований Л. Ревуцьким та Г. Майбородою (1940). В 1919 році такий же концерт написав Олексій Рябов. (Літ.: „Советські композитори“ /1957/; Рудницький, А. „Українська музика“ /1963/.

*Микола Лисенко під час студій у
Ляйпцігу, Німеччина, 1869 рік.*

Лисенко, Микола (1842-1912) – основоположник національного напрямку української музики, розвинув український зміст в численних жанрах, зокрема в операх (за М. Гоголем та ін.). Тому що до Лисенка опер з українським змістом майже не було, можна вважати його творцем української національної опери (мелос, сюжети). Залишив оригінальну концепцією дитячі „оперки“: „Коза-Дерева“ /1883/, „Пан Коцький“ /1891/, „Зима і весна“ /1893/, якими встиг випередити славетного композитора Е. Гумпердіна (Німеччина) та його відому оперу-казку „Гензель і Гретель“ /1893/.

У камерному жанрі – Струнний квартет д-моль, та Тріо для двох скрипок і віолі (альта) А-дур; обидва твори зі студентських років у Ляйпцігу (1868-69), друковані.

З великих форм – Перша Симфонія (1 част.) відомого українського автора (Ляйпціг, 1869, рукопис) та Кантати з українськими текстами Т. Шевченка (хор, солісти, оркестра): „Б'ють пороги“ /1878/, „Радуйся, ниво“ /1883/, „На вічну пам'ять Котляревському“ /1895/. Переломове значення для української нації мала „Музика до Кобзаря“; талановите озвучення поезії Пророка ще більше поширило його слово.

З величезної багатомовної літератури треба вказати на видання засновника лисенкознавства та наукових основах, музикознавця Дмитра Ревуцького, та на численні новіші праці київського фахівця Тамари Булат. Остання, при співпраці Тараса Філенка, створила досі найбільший альбом „The World of Mykola Lysenko“ (2001, Едмонтон, Фундація Тисячоліття); див. теж англомовний бібліографічний есей музикознавця та бібліотекознавця Романа Савицького, мол. п. з. „Mykola Lysenko Western Sources“, Кренфорд: В-во „Ключі“, 1992.

Сокальський, Петро (1832-1887) – „Мазепа“ – перша опера з виразним українським сюжетом відомого українського композитора /1859, незакінчена/. Перша видатна, завершена, поставлена, опублікована комічна опера („буффа“) з українським сюжетом – це С. Гулака-Арте-

мовського “Запорожець за Дунаєм” /виставлена в Петербурзі, 1863/. (Літ.: Архимович, Л. „Українська класична опера“; Ольховський, А. „Нарис історії української музики“. Київ, 2003, та багато ін./.

Трутовський, Василь (1740-1810) – раннє опрацювання української народної пісні для 4-голосого хору і камерної оркестри /друк в Москві, 1794/. (Літ.: Словник Нового Грова, 1980/.

Фіяла, Юрій (м. 1922) – Концерт для фортепіану та хору під заголовком „Концерт – Кантата“ /прем'єра в Торонто 8 листопада 1987, солістка Христина Петровська, диригент В. Колесник). Так само, як у Симфонії Д. Бортнянського, тут знову маємо приклад жанрової подвійності.

Розвиток музичного інструменту, його репертуару та виконавчих практик виказують повільну адаптацію впродовж століть до впливових життєво-художніх обставин. Такий природний ріст чи еволюція дуже нагадує теорію Ч. Дарвіна про розвиток цивілізованої людини з її примітивних предтеч.

Подібно вийшло з центральним інструментом музичного життя, з концертним фортепіаном. Ось він виблискує на освітленій естраді, великий, елегантний, чорний Стайнвей, а може, Боезендорфер. Чекає терпеливо на соліста, теж елегантного, у чорнім фрак, під яким світлом рамп... Та завернімо час глибоко назад, до попередників Стайнвея, якого корені заховані хіба в давньому Ренесансі. Відродження людини та її мистецтва ступало на європейський схід повільно, довго, аж до становлення стрімкого козацького бароко. Шойно тоді з'явилися перші автори, знавці перших інструментів, ранніх, зубатих клявіатур...

Наступні піонери виступлять в порядку їх появи:

Трутовський, Василь (1740-1810) – згідно з Словником Нового Грова – це перший композитор фортепіанових творів, друкованих в Російській імперії. Перші варіанти для клавесину (Петербург, 1780) інше.

Бортнянський, Д. – перші сонати класичного стилю на терені Росії для чембала (клавесин). Створено їх вісім в 1783-84pp.; лише три збереглися. Концерт для чембала з оркестром / *Concerto di Cembalo* 1780-і pp./ Цей Концерт Ц-дур – перший в Російській імперії. Див. „Музика“, ч. 1-2, 1983, с.30. В ювілейному році Д. Бортнянського його концерт виконав відмінно з оркестром піаніст-композитор Олександр Козаренко /Львів, Університет ім. І. Франка, 2001/.

Лизогуб, Олександр (1790-1839) – один з перших komponував українську фортепіанну музику; після засновника жанру ноктюрну Дж. Філда писав перші такі п'єси в Україні, ще перед Ф. Шопеном, який дуже розвинув цю форму „пісні ночі“ для фортепіану. П'єси для фортепіану Лизогуба вийшли в Києві, 1991/.

Лисенко, М. – Соната а-моль, Оп. 16 для модерного фортепіану (Київ, 1875) – перша така соната створена в Україні. Я. Степовий, В. Барвінський, Л. Ревуцький проявились в цьому жанрі значно пізніше.

Пухальський, Володимир (1848-1944) – Концерт для модерного фортепіану з оркестром (1881). Вчитель піаніста В. Горовиця за його дитячих літ.

Барвінський, В. – перший відомий композитор, якого твори друкували в Західній Європі, Північній Америці і на Далекому Сході,

*Композитор Василь Барвінський.
1910 рік.*

в Японії. Його фортепіанові мініатюри на українські народні пісні звучали також в радіопрограмах (Відень, Ляйпціг, Берлін, Штокгольм, Торіно, Прага, Львів, ін.). /Див. Барвінський, В. З музично-письменницької спадщини. Упорядкував В. Грабовський. Дрогобич: „Коло“, 2004, с. 150/. Автор першого циклу „Прелюдій (разом вісім) для фортепіана“ (1908-09рр.).

Косенко, В. – піонерські „Поєми“ для фортепіану і цикли /уніфіковані збірки/ коцертних фортепіанових етюдів (творених з 1922 р.).

Задерацький, Всеволод – Фортепіановий поліфонічний цикл з 24 прелюдій і фуг – перший такий цикл в СРСР (Див.: „Музика“, ч. 4, 1972).

Виконавство (вибране)

Сучасний композитор, піаніст, музикознавець Олександр Козаренко (Коломия – Львів) в недавній розмові зі мною зупинився на особливо важливому питанні сумлінного виконання музичних творів. Народження нової музики на сцені, в етері та в свідомості слухачів – для музикотворця явище конечне. Без публічного прослухання, без критичного резонансу в пресі на новий твір композитора чи на актуальне дослідження автора – немає конечних орієнтирів для росту і для самовдосконалення.

Згідно з твердженням А. Рудницького (кн. „Українська музика“), він був першим піаністом, який виступав у Львові ціловечірніми рециталіями (1921-22), випередивши видатну піаністку В. Божейко, якої цілопрограмовий вечір у Львові відбувся у 1923 році.

Варто згадати лавреатів – піаністів, які здобували перші нагороди на міжнародних конкурсах в Європі (перша третина ХХ ст.); між ними – славетні Любка Колесса, Тарас Микиша та Вадим Кіпа. Не всім відомо, що Л. Колесса стала першою українською піаністкою, законтрактованою грамофонними фірмами Заходу від 1920-их років. Вона стала першою і досі єдиною в українській діяпорі, чиє виконавче мистецтво тиражувалось спершу на короткограйних (швидкохідних), згодом і на довгограйних платівках (Нью-Йорк, 1951). Колесса теж першою виступила на ранній англійській телевізії в українському народному костюмі (1937) з

музикою В. Барвінського. Дванадцять літ пізніше на Філядельфійському телебаченні грав піаніст-віртуоз Роман Савицький.

Музикознавство

Величезний вклад в українську культуру здійснили етно-музикознавці (фахівці від народної музики) за останніх 225 років. Збирач і гармонізатор народних мелодій Василь Трутовський (бл. 1740-1810) оформив перший в Російській імперії „Сборник русских простых песен с нотами“ (4 випуски, Петербург, 1776-1795), який включав 13 українських пісень. Спираючись на досвід та спадщину таких авторитетів, як фін Ільмарі Кро, маляр Бела Барток та українець Філарет Колесса, етномузиколог Зиновій Лисько (1895-1969) оформив досі найповніший аналітичний корпус „Українські народні мелодії“, в якому зібрав та описав майже 12,000 пісень (11 томів виходили в 1962-1996 рр. в Нью-Йорку, згодом в Торонто, у видавництвах М. Коця та М. Кравців-Барабаш).

Перша спроба наукової аналізи українських народних пісень належить історикові Миколі Маркевичеві (1804-1860), його „Украинские мелодии“ надруковано в Москві в 1831 році. Великий Микола Гоголь створив поетичний есей „О малороссийских песнях“ (1833) назвавши їх „дзвінками, живими літописами“.

Талановитий і роботязкий самоук Сидір Воробкевич (1836-1903) у віці 19 років написав свою першу працю „Наша народна пісня“, у якій згоджується з Гоголем, що вона – історія народу. Корифей М. Лисенко (на думку сучасного музикознавця Тараса Філенка, – перший професійний етно-музиколог України) написав першу аналітичну студію „Характеристика музичних особливостей українських дум і пісень, виконуваних кобзарем Вересем“ (1873), опубліковану в Києві у 1874 році, невдовзі за Лисенком пішов Ф. Колесса, який при співпраці Б. Бартока зайняв одне з перших місць в Європі у дослідженні народної музики України. Дуже продуктивний Володимир Гошовський (1922-199?) першим застосував кібернетику та комп'ютерну аналізу в дослідженнях музичного фолкльору, починаючи з 1960-их років.

Першу „Історію української музики“ створив ще композитор Анатоль Вахнянин (1841-1908), але, згідно з відомостями, вона збереглась лише в рукописі. Перша друкована „Історія“ належить

Композитор Борис Лятошинський.

Миколі Грінченкові (1887-1947), видатному історикові музики. Вона з'явилась у Києві в 1922 році, перевидана в 1961 році УМІнститутом в Нью-Йорку за ред. І. Соневицького. Професійну літературу про представників композиторського „авангарду“ (школа модерніста Б. Лятошинського) друкував в американських та німецьких фахових журналах плідний музикознавець, композитор Вірко Балеї (н, 1938), ще в добі „шістдесятників“.

„Огляд історії української церковної музики“ вперше опрацював здібний музиколог Борис Кудрик (1897-1952). Він писав і друкував цей огляд (1937) у Львові, подібної праці неможливо було здійснити на центральних землях України; 2-ге вид. історії Кудрика (Львів, 1995) вийшло за ред. Ю. Ясиновського.

Товсті томи історії, хоч вагомі й престижні, пишуться й зберігаються для історії. А щоб швидко віднайти бажаний фактаж, дослідники чи викладачі вдаються до низки довідників. Ранній музичний письменник Олександр Рубець (1837-1913) уклав „Биографический лексикон русских композиторов“ (Петербург, 1879), який включав найвидатніших музикантів тодішньої України. Це перший взагалі словник композиторів українського автора, і після подібного довідника А. Гарраса (1850) – други з черги лексикон того типу в Російській імперії. До речі, Рубець відомий як ранній вчитель юного С. Рахманінова.

В музикознавчій праці, і взагалі в музичному житті, в практиці необхідні були словники музичних термінів, традиційно італійського походження. Ранні такі словники, укладені М. Грінченком чи О. Залеським (1925), не були оприлюднені, щойно Всеукраїнська Академія Наук видала „Музичний термінологічний словник“ (1931). Проте, цей довідник був для галичан малопридатний, бо поклав головну увагу на російську термінологію, яка в тих часах була в Галичині цілком невідома. Організувалась, отже, музично-теоретична комісія, яка на своїх засіданнях в 1932-33 роках розглянула проєкт термінології, складений З. Лиськом, і у висліді схвалила появу „Музичного словника“ того ж автора (Стрий, 1933), з використанням термінів італійських, німецьких, польських та ін. Його репринтне відтворення появилось в „Музичній Україні“ (Київ, 1994) з передмовою старшини музикознавців – Миколи Гордійчука.

Словник З. Лиська – перша того роду друкована праця в Західній Україні. Однак енергія та творчий неспокій того ж автора не покидали навіть на еміграції. Вже у Міттенвальді (Німеччина, 1947) він готує великий, 788-сторінковий „Український музичний лексикон“, ця праця досі не надрукована і нині представляє радше історичну, ніж практичну цінність. Сам матеріал універсальний (хоч схематичний і застарілий) включає чимало музичних термінів та імен. Завершивши „Лексикон“, З. Лисько береться до ще одного довідника – „Матеріали до бібліографії та історії української музики“ – праці, яка не втратила вартості в наш час. „Матеріали“ почато в Мюнхені 1947 року, мабуть, з допомогою архівів Баварії та осередків українки, а закінчено вже в Нью-Йорку (1961). Сам довідник зберігся добре, писаний на друкарській машинці

дуже дбайливо. Ця праця дуже докладна й багата на матеріял XIX – XX ст., особливо цінна тут нотографія, яка сягає не тільки в глибину XIX ст., але й зачіпає також XVIII століття. Обидві праці З. Лиська зберігаються в архіві автора цих рядків у ксерокопії. (Див. Савицький, Роман. Музикознавець – піонер, ж. „Сучасність“, Мюнхен, ч. 9, вересень, 1973).

З сучасних, але також піонерських починів треба згадати кількатоми „Матеріали про життя і творчість композитора Миколи Фоменка“ та „Ілюстрований енциклопедичний покажчик українських композиторів поза межами України“ філадельфійського музикознавця, колишнього диригента Юрія Оранського (нар. 1917). Його унікальний довідник охоплює понад 150 постатей, що проявляли себе як музикотворці, аранжувальники – в Європі і на континентах Південної та Північної Америки. На нашому ґрунті реалізувались також два біо-бібліографічні словники українських композиторів, укладені відомими музикознавцями Марією Дитиняк (Едмонтон: КІУС, 1986) та Ігорем і Наталкою Соневицькими (Львів, Спілка композиторів України, 1997, мова англійська.). Обидві праці соборної орієнтації (Україна та діаспора) і саме тим були дуже помічні у написанні цієї розвідки. До оригінальних та особливо успішних довідників належить теж „Словник співаків України“ (Київ – Джерзі Сіті: В-во М.П. Коць та ін., 1997), укладені київським енциклопедистом Іваном Лисенком (н. 1937); його ж наступний „Словник музикантів України“ (т. зн. інструменталістів) чекає видання.

Постійно важливою і престижною є українська присутність у впливових музичних енциклопедіях та лексиконах Заходу, які ретельно реєструють музичне життя та навіть керують його струменем. З 1920-их років до таких ключевих німецьких, французьких, голландських, польських, американських джерел дописували наші фахівці – О. Залеський, В. Барвінський, З. Лисько, В. Витвицький, А. Вирста, М. Антонович, Р. Савицький, мол. Вони – автори перших чужомовних текстів про українську музику у згаданих тут виданнях XX ст. Їхню місію – гідно перебрав провідний музикознавець Вірко Балей (ЗСА) у величезних англomовних довідниках „Нового Грова“, присвячених світовій опері (1992) та загальній історії музики (2001, 29 томів). За цінний вклад в розвиток української музики і музикознавства

Композитор Вірко Балей.

В. Белей першим в західній українській діаспорі удостоєний Державної нагороди України ім. Т. Шевченка (1996).

Величезна й прекрасна мозаїка української пісні належить до найвищих народних досягнень європейського континенту. Це стверджують й чужинецькі авторитети. А тому, що мова музичного мелосу – міжнародна, нею здавна цікавилися провідні композитори як Сходу, так Заходу, і залучали цей самобутній мелос до своєї творчості. Першою і доволі авторитетною спробою зібрати такі глобальні творчі запозичення було окреме видання „Українська народна пісня і всесвітня музика“ (Львів, „Просвіта“, 1927), разом з нотними прикладами, роботи кмітливого львівського знавця Бориса Кудрика. Після нього за цю тему брались інші автори, але їхнє завдання розв’язувалось нелегко і неповно.

Щойно літературознавець, дослідник народної творчості, відомий у своїй ділянці вчений Григорій А. Нудьга (1913-1994) використав дотеперішні праці з цієї теми, зібрав та систематизував найбільший досі європейський та американський матеріал про проникнення нашої пісні в літературу й музику інших народів. Його двотомник „Українська дума і пісня в світі“ (Львів, Інститут народознавства НАН України, 1997) засвідчив далекосяжну геніальність народу. А самим автором керувало покликання впровадити українську музу у високу орбіту світової музики.

„ЗА ВАШУ І НАШУ СВОБОДУ“

Польська література, та й взагалі польська історія, впродовж віків багатьма своїми проявами пов'язана з літературою та історією України, українського народу. І як усякі були сторінки в наших історичних взаєминах – і драматичні, і драстичні, – так і в культурі не все було гладко й погідно. Тим більше на цьому тлі вартісніша творча праця тих митців, які попри все вперто й наполегливо, відкидаючи задавлені болі, претензії, стереотипи й міти, шукали шляхів міжнаціонального порозуміння в ім'я добросусідства двох рівноправних вільних народів. Одна з найсвітліших таких постатей – польський поет і есеїст, прозаїк, публіцист Юзеф Лободовський (1909 – 1988).

Народився він трохи далеко від України – у селі Пурвішках поблизу Сувалок, це на півночі Польщі, але декілька дитячих літ (до 1922 року) прожив на Кубані, де познайомився з українською мовою та фолкльором, що згодом, безперечно, не минуло безслідно при формуванні кола духовних зацікавлень майбутнього поета. У 1922 – 35 роках Лободовський мешкав у Любліні – місті, не відстороненому від українських культурних (і культових) традицій, навчався в тамтешньому католицькому університеті, у 30-ті роки активно співпрацював у періодиці лівого спрямування, хоч досить скоро розчарувався у „чистій“ політиці і зрештою еволюціонував до традиційного протистояння – поет (митець) і держава. Перед війною він оселився у Варшаві, був близький до Українського наукового інституту, що діяв тоді у польській столиці, зазнайомився з багатьма представниками місцевої української колонії (поетами Євгеном Маланюком, Наталією Лівницькою-Холодною та ін.). Далі він опинився на еміграції, від 1945 року до кінця віку жив у Мадриді.

Гостро критичне бачення сучасності, притаманне Лободовському в довоєнній Польщі, не полишило його й за часів повоєнних: він рішуче не сприйняв тоталітарного режиму на батьківщині, не пішов ні на які загравання з ним і в роки відлиги, воліючи до останку залишатися емігрантським поетом.

За своїми поетичними уподобаннями Лободовський один час належав до авангардистської течії скамандритів (Ян Лехонь, Юліан Тувім, Ярослав Івашкевич тощо), які прагнули оновлювати образотворчі засоби, шукали нових ритмів та інтонацій. Але це був тільки етап у творчому зростанні поета, в наближенні його до власного поетичного стилю, в якому висока мислительна культу-

ра поєднувалася з вільним летом романтичної уяви, а лірика здебільшого мала в собі нотки глибокого трагізму. Кажучи словами Святослава Гординського, визначного українського поета, опонента й доброго друга Юзефа Лободовського (а також його ревного перекладача), це поезія, „що їй не були чужими ніякі почування і що... не мусила бути обов'язково оптимістичною і катохвальною“. Зате ця поезія протягом кількох десятиріч бриніла незабутньою тугою і широкою любов'ю до України, „найпершої моєї вітчизни“, як висловлювався Лободовський (власний рід він виводив від козацького отамана Лободи з кінця XVI століття), справжнім гимном який прозвучала його сповнена високого пафосу поема-ода „Похвала України“ (до речі, нинішня публікація її в перекладі Гординського – щонайменше шоста з черги).

Одним крилом своєї творчості Лободовський належить до української школи в польській літературі – власне, він чи не останній з її могіканів. Цьому напрямові вже півтора століття, серед його представників і велетень романтичної поезії Юліуш Словацький, і недавній наш сучасник, поет і прозаїк Ярослав Івашкевич, – але від усіх них Лободовського різнить свідомо проєкція на драматичну сучасність. Повів епосу з причорноморських – скіфських чи козацьких – степів виразно перевитий трагічною напругою. „Гелленський блакит українського неба, – пише у цьому зв'язку про поезію Лободовського Святослав Гординський, – набряк віщуванням трагічних катаклізмів, наче б розкрилися надри історії і дець з праглибин озвалася суміш голосів, у яких можна дослухатися і тупоту безчисленних орд, і хриплого вовчулачого виття, і водночас заворожливих звуків архангельських хорів. Вітер зі Сходу, український вітер, приносить на своїх крилах подув епічної поезії, сильною оп'янилою, тієї, що нею впивався автор „Слова о полку“. Це поезія міту“. Однак Лободовський був не лише „мітотворець“, а й мислитель, і поклик предків допоміг йому (знову захищуємо Гординського) „органічно відчутти, зрозуміти і з відкритими очима подивитися на багато справ Східної Європи, з Україною в центрі, або краще сказати – епіцентрі, зударів Європи з Азією“, на той світ, де сучасність дуже подібна до минулого, бо „людина там завжди не певна свого життя“. Багатовікова історія України на степових роздоріжжях тих самих орд (хоч би й у імперських шатах) – красномовне свідчення цієї непевності життя цілого народу.

А проте, хоч як це парадоксально, бували моменти, коли Лободовський-поет, перейнятий розгубленістю польської молоді перед лицем суспільних негараздів у Речі Посполитій 30-х років, навіть мало не заздрив українцям, власне, західньоукраїнцям, що їхні поети „криком кличуть святу волю“ (вірш Лободовського „Українським поетам“), тобто мають імператив до дії, а не розчарування, як їхні польські побратими за покликанням...

Юзеф Лободовський – автор дев'ятнадцяти поетичних збірок, у багатьох з яких знаходимо вірші на українські теми.

Широкий спектр людських почувань, образи з історичної минувшини й романтичної уяви сповнюють цю „українофільську“ частину поезії польського поета. Він створив свою суб'єктивну напівмітологічну візію, драматизм української історії від глибокої давнини до визвольних змагань початку ХХ сторіччя (поразка яких призвела до того, що „над Дніпром розсівся московський жовтень, а над Дністром став ляцький падолист“ – слова Лободовського), до голодомору й репресій 30-их років, політичних і церковних переслідувань повоєнної доби Лободовський сприймав як щось мало не апокаліптичне: на романтизовані сцени минулого раз у раз падав похмурий відблиск подій сучасних.

*Владико вбитих і гнаних,
владико згноєних в тюрмах проклятих,
катакомбної церкви владико,
що вартують твої кайдани,
яку гру почнуть дипломати
з шахраями, що виють дико? –*

звертається поет до Йосипа Сліпого, духовного провідника і великомученика Греко-Католицької Церкви, багаторічного в'язня радянських концтаборів („Триптих про закатовану Церкву“).

Але Україна була для Лободовського не тільки об'єктом поетичного захоплення. Це й тема його тривожних роздумів і переживань, як публіциста й есеїста. В численних журнальних і газетних статтях він постійно відгукається на трагічні події новітньої української історії. Офіційну польську політику щодо українців у 20 – 30-ті роки він вважав зрадою федеративних засад, яких нібито збиралися дотримуватись керівники відродженої польської держави. Про панування тоталітаризму у Східній Україні Лободовський писав: „Систематичний терор, що мав характер справжньої екстермінації, винищив найкращу частину української еліти. Здавалося, що нації зламано хребта і відтято голову“ (вступне слово до виданої в його перекладі книжки „Україна 1956 – 1968“, Париж, 1969; у Польщі ця книжка побачила світ щойно 1986 року). „Український народ піддають (від 40-х років) послідовній русифікації в усіх ділянках, удаючись до найгостріших засобів. Проходить вона через шкільництво (передусім вище), військо, адміністрацію, не кажучи вже про партію. Штучно створено російську більшість у великих містах і промислових центрах. Якщо цей процес розвиватиметься й надалі в таких темпах, Україні загрожують на початку наступного сторіччя примара денаціоналізації“, – говорив Лободовський у радіодіалозі „Вільної Європи“ на тему „Як формувати українсько-польські взаємини“ (1974).

Промовляючи до своїх співвітчизників-поляків, Лободовський (не він перший) зазначав: „Нескінченне перелопачування давніх національ-

них кривд і образ – належить уже до історичних студій. Винуватці були з обидвох боків, важливо не міру взаємних провин з'ясовувати, а зважати на те, що затяті порахунки двох навіки сусідніх народів тільки на вигоду комусь третьому. „Час наказує нам творити й зміцнювати почуття солідарності між обома народами, а не підтримувати давні антагонізм“, – підкреслював він у цитованому вище радіодіалозі.

Юзеф Лободовський, як ніхто з польських письменників, вніс вагомий вклад у справу популяризації української літератури серед поляків – і через статті (про Лесю Українку, Євгена Маланюка, Івана Багряного, Михайла Ореста, Богдана Бойчука тощо), і через переклади. Лободовський-перекладач з української не мав собі рівних у колі своїх сучасників. Досить сказати, що перед війною Лободовський підготував чотиритомну „Антологію української поезії“ – рукопис цей залишився в окупованій Варшаві й, імовірно, загинув у вирі воєнних руйнувань. Серед його опублікованих перекладів – низка творів Тараса Шевченка (у варшавському виданні 1936 року), поезії Лесі Українки, Богдана-Ігоря Антоновича, Святослава Гординського, Л. Полтави, Яра Славутича та багатьох інших. Не залишалися в боргу й українські поети: крім Гординського, поезії Лободовського перекладали у різний час Б. Кравців, Л. Полтава, В. Лесич, Яр Славутич, Леся Храплива-Щур тощо, про нього писали, між іншим, Святослав Гординський („Юзеф Лободовський і його поезія“, 1978), Остап Тарнавський („Юзеф Лободовський“, 1988). Проте все це робилося на далекому від України Заході, і практично для нашого читача воно недоступне, адже донедавна і саме ім'я поета було в нас проскрибоване. Власне, і в Польщі Лободовського почали видавати лише після півсторичної перерви. Мусимо й ми в Україні спромогтись на книжкове видання Юзефа Лободовського, можливо, навіть і не на одне (бо й автобіографічна його проза очевидно становить для нас інтерес). Тим більше, що в наші дні творення нового геополітичного простору в Східній Європі особливої актуальності набуває та ідея, якою жив Юзеф Лободовський: „В його душі постійно процвітала ідея співпраці й співжиття українського і польського народів“, як писав Остап Тарнавський, голова Об'єднання українських письменників на еміграції „Слово“, на запрошення президії якого Юзеф Лободовський 1977 року гостював у Америці й мав кілька зустрічей з українською громадою в США і Канаді.

Юзеф ЛОБОВСЬКИЙ

ПОХВАЛА УКРАЇНИ

I

Тобі, Україно, співаю, тобі ці похвали
в піснях, що чарівно шумлять, наче хвилі,
що зарокотали
тужним голосом, словом дзвінким, розбурханим
ритмом.

Як крила, що в неустанну тріпочуть молитву, –
віддих твоїх вітрів засмаглий, пахучий,
коли над тобою громи - громи тисячкінно гримучі;
жеврієш в сріблі зір, мов візантійський образ,
гарячкою палиш уста, і любов твоя дика, недобра,
синів чоловічих жене в тривогу бурі і вихру.

Голоси, що гудуть над тобою,
в серцях нам іще не затихли,
бунт і опір зустрівши, кличуть схопити меча.
Ось пишно на губи лягає мови твоєї парча,
дзвінкіші від міді Горація плинуть пісні твої,
опадають ритмічніш, ніж куті в мармурі шати,
в звуках тих розкидаєшся вся, і мужицька,
й по-панськи багата,
і не знаєш, осліплена світлом:
це троянди чи солов'ї?

Тебе, медомолочна, і бурякова, й пшенична,
тебе хвалю, Україно, щоденна в муці одвічній,
заплакана сирото, мачухо власним дітям,
солдатко, в касарнях чужих кольбами штовхана й
бита,
складаю тобі, що від літ так голосиш в нестямі,
цей кров'ю моєю виколисаний гексаметр.

Нащадок твоїх синів, що, смагли, із степу прийшовши,
віддих його принесли на шляхетське Мазовіє
і в вияловілі піски – не чорнозем –

вструмилися кров'ю,
зривають на голос твій з невтишеною любов'ю
і піснею повертаюсь, тривожний, тремкий як немова:
– Будь, вітчизно найперша м оя,
поверотна вітчизно, зборова!

II

*Наслухують господарі, за махоркою серед акацій:
хвилину тиша триває, аж хору озветься гук,
ще десь дівчина перебіжить, дикого степу Грація:
що тоді ти? – Мелодії звук!*

*На серця упаде Мелодія, іскор викраше гнів,
зіниці розкриє ширше, збудить залять примару,
в кузнях свячені ножі з твоїх лемешів –
чим тоді? – Кров'ю, пожаром.*

*Нічні мелодії стихнуть, кров охолоне в грудях,
солов'їні горляночки
місяць замінить на флейти надхненні,
на світанні зеленіша станеш,
ніж виноградна Бургундія,
полум'яніша від Андегавенії.*

*Сонце ще є, зброєков старезний, цупкий,
що чорну руду землі перековує в золото пшениці.
на темну бронзу твій вітер засмалює лиця
і горді, як в сокола, очі мають твої юнаки.*

*І, мовби визив степам, церковне бароко
вдаряє в небо, могутнє, наче Осанна,
просторами стягів твоїх золотосиніх плине широко
дика музика, тугою п'яна.*

*За що ж тебе перед світом хвалити ще далі?
Благословеннішу землю знайти понад тебе
несила,
тоді як пливуть голоси в пісень твоїх інтервали,
мов архангельські крила.*

*Мов три Маги святі, Полудне, Захід і Схід
зносять вугілля і сіль, манган, залізо і цину...
Ах, може, багатства ті всі якраз не дають цей
світ
змінити їм в Україну!*

III

*На листках цих блідих, що їх дано не всім прочитати,
в здавлених цих словах, сповнених гимну й молитви,
з правом, законом своїм, живе держава багата,
на нві готуючись битви.*

*Змовники там на нову все збираються раду
і духи крилаті злітаються в мене на віче,
і янеол, осміяний вами, приходить як амбасадор,
Божий посол, тож із гордістю більшою вдвічі.*

*За те, що підніс я в хвалі те,
що знало у вас лиш наругу
і славу тих, хто в неволі, без страху визнав,
немає нікого між вами, хто мав би більшу заслугу,
щоб його назвала вітчизна.*

*Владарі всі дочасні, що присуд їм виніс час,
з серцями, які не спалило причастя духа,
ось в похвальних моїх піснях
всупереч вам і без вас,
родиться Унія друга.*

IV

*Пірваний вихром призначення,
батько колись мій спочив
в чорній козацькій землі,
серед спечених Кубанських степів,
прахом сплативши своїм борг емігрантській країні,
так я до сивих порогів вертаюся піснею нині,
вдаряю в трун спорохнілих суки гудзувати,
наче хотів би я дві батьківщини з'єднати
веселкою перемир'я, хоч сам – роздертий навіл.*

*Але ти, Україно, листків тих сердечний біль,
листоків, що універсалом бути б хотіли,
а відлітають під вітром, мов голуби білокрилі,
колись, як щасливі дні у твій край завітають,
прочитаєш, як в мить перед боєм молитву читають,
і сином признаєш своїм,
як не нині – в прийдешніх днях,
поета, що ляхом був, та славив тебе в піснях.*

**З польської переклав
Святослав Гординський**

Леонід НОВИЧЕНКО

„ХТО ЗОЛОТУ ПОРВЕ СТРУНУ...”

(До 110-річчя від народження Максима Рильського)

Близько шістдесяти років тривала діяльність М. Рильського в українській поезії, в якій він посів, за значенням свого художнього внеску, одне з перших місць після І. Франка і Лесі Українки. Колосальною за обсягом була його праця на терені художнього перекладу, головним чином поетичного. Як учений і критик він багато зробив для осмислення історії літератури та її сучасного досвіду; перу поета належать також праці з фолкльористики, мистецтвознавства, мовознавства (лексикографія та стилістика української мови), теорії перекладу. Визнання наукових та літературних досягнень поета вбачаємо в обранні його академіком АН УРСР (1943) та АН СРСР (1958). Він був головою правління Спілки письменників України, обирався депутатом парламенту, очолював Інститут мистецтвознавства, фолкльору та етнографії АН УРСР.

Поет народився 19 березня 1895 року в сім'ї українського культурного діяча, економіста й етнографа Тадея Рильського. Батько походив із заможного польського (насправді полонізованого) поміщицького роду, який мав у своїх джерелах українську шляхетську родину (один з пращурів Т. Рильського був київським міським писарем за часів Б. Хмельницького). Людина гуманних, народолюбних переконань, український інтелігент з кола М. Лисенка, М. Старицького, О. Русова та інших діячів Київської Громади 60-70-их років, Тадей Рильський користувався широкою пошаною своїх сучасників: І. Франка, М. Коцюбинського та ін. Духовна атмосфера в родині батьків, в середовищі його друзів (гімназистом юний Максим жив у Лисенка, потім у Русова) справила глибокий вплив на світоглядне формування майбутнього поета.

Його дитячі роки минули в с. Романівка (на Житомирщині) – в дружбі з селянськими дітьми і палкому, як він сам писав, замилюванні в природі. У Києві вчився (з третього класу) в приватній гімназії педагога В. П. Науменка, здобувши там глибоку гуманітарну освіту. Писати почав рано, перший його вірш був опублікований уже в 1907 році, а через три роки побачила світ дебютна збірка „На білих островах” (1910). З 1915 року М. Рильський – студент Київського університету, медичного факультету, через два роки продовжить навчання на історико-філологічному, але революція, громадянська війна змусила його перервати освіту і переїхати на село, де він вчителюватиме у початковій школі: поет пробув в с. Вчорайшому, потім у рідній Романів-

ці аж до осені 1923 року. Правда, і в Києві, вже набувши голосне літературне ім'я, він ще років шість викладатиме мову і літературу в середній школі, на одному з робітничих факультетів. У літературних колах М. Рильський належав до групи „неоклясиків”.

Напружена літературна праця М. Рильського тривала й у наступні роки, хоча політичний клімат тоталітарної держави обмежував творчу свободу й багато в чому деформував тематику та ідейний світ його поезії. У роки війни його поезія почала відроджуватися, зазвучала по-новому, справді надхненною мовою („Слово про рідну матір” і багато ін.). У повоєнні десятиліття в житті поета були трагічні часи. Безжально несправедлива критика, відкрите політичне гоніння. Але були й роки високого творчого піднесення, які сам поет назвав добою свого „третього цвітіння” – на жаль, останнього, передзимового...

Творче відродження поета припадає на пам'ятну „відлигу” в житті суспільства, що почалася в середині 50-их років. Поетичні збірки цього останнього періоду в житті М. Рильського „Троянди й виноград” (1957), „Далекі небосхили” (1959), „Голосіївська осінь” (1959), „В завітку жайворонка” (1961) та ін. – гідно вивершують його творчу біографію, наче синтезуючи в собі кращі здобутки попередніх етапів. Це поезія, яка чутливо відгукнулася на нові явища суспільної самосвідомості (хоча, як це є в справжньому мистецтві, не тільки „відгукнулася”, а в чомусь і випередила їх духовно). Ідеї гуманізації, „олюднення”, душевного „відігрівання” людини й суспільства після доби репресій, повернення почуття людяності, краси, добра – ці провідні мотиви разом з довірливими освідченнями самого автора, з його нелегко набутими філософським досвідом і „пам'яттю серця” створюють чисту, живлющу й надзвичайно гуманну духовну атмосферу „завершальних” книг М. Рильського. Активність духовного життя М. Рильського проявляється і в його роздумах, часто полемічних, на культурно-мистецькі теми. Він відстоює мистецтво від замахів новочасних нігілістів та технократів (адже „буть додатком до мотора для людини мало, далебі!” – „Діалог, навіяний дискусією про мистецтво”); пише глибокі за задумом сонети про Сікстинську Мадонну та Афродіту Мілоську, ніби завершуючи ними давню „неоклясику” поета сьогоднішньою „клясикою”, заснованою на органічному поєднанні традицій і сучасності. Прихильник мудрої простоти й органічного саморозвитку художньої ідеї в поезії, поет висловив свої погляди на „секрети” творчості у вірші „Поетичне мистецтво”, що сприймається як його естетичний заповіт. Заповітом нащадкам став вірш „Рідна мова”, виголошений на IV з'їзді письменників України (1959).

Варто також наголосити, що художня система поета, за всієї єдності її загальних стильових принципів, демонструє неабияку різноманітність манер і стилістичних розгалужень. М. Рильський – поет миттєвого спалаху, стисло висловленої ліричної імпресії (переважно у ранній період творчості); поет медитативний, сказати б, сонетний; майстер побутово-конкретного описового малюнка чи й цілої картини, часто освітленої широю усмішкою.

М Рильський – один з найвидатніших в українській та світовій літературах майстрів художнього перекладу. Бібліографія його перекладацьких праць величезна: тут всі роди літератури – поезія, драматургія, проза. Але найбільша увага, звичайно, віддавалася поезії з переважно трьох літератур: російської, польської і французької, які він досконало знав і любив.

Помер М. Т. Рильський після тяжкої хвороби 24 липня 1964 року.

Різноманітність і багатство творчої спадщини майстра – взагалі незвичайні. Вже після смерті М. Рильського було видано книжку його ранньої новелістики „Бабине літо” (К. 1967) – новели, оповідання, етюди 1911–1913 та початку 20-их років, написані в елегійній „бунінсько-чеховській”, а почасти й казково-алегоричній манері.

Вагому спадщину М. Рильський в галузі літературно-художньої критики, літературознавства та фолклористики. В кінці 80-их років завершено найповніше 20-томне наукове видання його творів.

Поетичну лірику з її різноманітними жанрами й формами можна вважати головною цариною творчого самовияву М. Рильського, можливо, найбільш органічною для його мистецької індивідуальності. Правда, доробок поета містить і чимало артистично виконаних поем, але і в них домінуюча роля належить саме ліричному, розмовно-сповідальному елементу, що зумовлює і певну своєрідність їхніх композиційних форм.

Перша збірка юного поета „На білих островах” (1910) була книжкою початківця, який однак, уже вправно володів і віршем, і словом. Легко виявити тут наслідування громадянських мотивів народницької поезії, сповнені щирого неспокою роздуми про власне майбутнє, яке авторові уявлялося драматичною дорогою ідеалу („Шлях”). Але було тут і чимало нафантазованого, підліткового мінору („Годі! Скінчилася пісня моя...”), всіляко педальованої меланхолії, аж до уявленого переселення поетової істоти на „білі острови” – високі хмари, що плывуть над грішною землею.

Наступна збірка поета „Під осінніми зорями” (1918) за основними мотивами й колізіями легко суголосна іншим його творам, – опублікованим майже одночасно поемам „Царівна на узліссі”, драматичному малюнку „Бенкет”, – і разом з ними становить ліричну сповідь молодой душі. Зформульованого „неоклясицизму” тут ще не помітно, але є впевнена орієнтація на інтимно-довірливий, рвучкий і разом з тим „прозорий” психологічний ліризм.

У другій книжці М. Рильський виступає вже зформованим поетом, майстром дещо імпресіоністичного й водночас ляконічно-малювничого вірша з трепетним психологічним підтекстом. Для тогочасної української поезії це було свіже й цікаве слово. У „Під осінніми зорями” було багато тонко оркестрованих в емоційному розумінні віршів, які стали шедеврами української пейзажної і психологічної (точніше було б сказати – пейзажно-психологічної) лірики. Серед них – такі зразки, як „На білу гречку впали роси...”, „Весною ми їздили в поле”, „Молюсь і вірю...”, „Мені снилось...”, „Зелені тіні...”, „Вже червоніють помідори...” та ін.

А разом з тим – скільки неспокою, скрух і тривог (О, моя тривого невгасима!)” в поетичному світі молодого М. Рильського! Раз у раз тут звучать мотиви гіркого невдоволення поета самим собою, болісного пошуку цінностей та ідеалів, моральної мотороші перед спокусами декадентського „Содому” (цикл „Беатріче і гетера”), усвідомлення відсутності ширших життєвих зв’язків, – усього, що досить типово для молодих інтелектуальних „блукальців” у кризові історичні періоди: „Хіба я не крапля мала, що світ необмежений одбила, – лиш ґрунту свого не знайшла, лиш крила родимі згубила!” („Плоско-чуться білі качки...”). І як філософська реакція на все це, як спроби рятівного виходу з душевних смут – поривання до цілющої об’єктивності природи („Люби природу не як символ...”), до світового універсуму, що так переконливо нагадує про марноту самотності („Згадай, безумче! Світ не тільки ти...”).

Той же неспокій і напруга духовних пошуків переймають тогочасні поеми М. Рильського – щиро сповідальну, романтично-тужливу „Царівну”; клясицистичними октавами писану ідилію „На узліссі”, що розповідає про одне з „проміжних” вирішень поета, оглавлене епіграфом із Вольтера – „Треба плекати наш сад”, гостропроблемний „Бенкет” – з явно критичним щодо „чистого мистецтва” розв’язанням питання про місце поета в часи повстань і громадянських змагань.

Наступний період у творчості М. Рильського, що охоплює кінець 10-их і всі 20-ті роки, за усталеною історико-літературною традицією можна назвати „неоклясицистичним”. До основних рис цієї школи в українській поезії звичайно відносять орієнтацію на вивірені віками духовної цінності, відданість традиціям (а значною мірою і формі) світової клясики – від античності до ХІХ – початку ХХ ст., визначальну роль морально-психологічної та історико-культурної проблематики, стримане, а то й негативне ставлення до вимоги політичної заангажованості мистецтва.

Поезії, що увійшли до збірки „Синя далечина” (1922), створювалися переважно в роки соціальних, воєнних хуртовин, смертельних загроз і нестатків (згодом поет оповість про них в алегоричному вірші „Буря”). Отож певного стійкого настрою в ліричній мозаїці книжки, зрозуміло, немає – навпаки, її характеризує суперечливість, боріння світлих і темних барв.

Так чи інакше, а в „Синій далечині” знаходимо цілий разок просто – таки античних за світовідчуттям віршів на теми радості й повноти буття, вирваних в неласкавій дійсності („Грім одгримів...”, „Нашу шлюбну постелю...”, „Несіть богом дари...”, „На вулицях вода синіє...”, „Я знов на драбинчастім возі...”). Але є тут і другий емоційний полюс, де знаходять вияв (хай притамований словесно) тривожні настрої, викликані великим історичним поворотом („Ми одпливали в каламутну даль... Ми одпливали. Скільки нас було...”), почуття самотності й моральної розгубленості („Поете! Живемо в пустині серед каміння та людей...”, „П. Савченкові”), тужливі передчуття („Як тепла свічка, вечір догора... Так мало жить до ночі нам... так мало”, „І знов дорога й бризки з-під коліс...”).

Культура, мистецтво, краса, мрія, наснаженість поетичної уяви – чи не найголовніші цінності в світоглядному кредо молодого М. Рильського! („Ніцше”, „Гайне”, „Шекспір”, „Бодлер”. Навряд чи треба заперечувати присмак самоцінного естетизму, присутній у наскрізній темі тогочасного світопочуття поета – темі „синьої далечини”, яскраво декларований в однойменному диптиху, що відкриває книжку. Але ще важливіше бачити, що цей „естетизм” включає високі етичні критерії, згідно з якими служіння Музі є для поета не менш як душевним подвижництвом і навіть більше – актом морального самоочищення від „гріхів” щоденних („Прийшла, прийшла-таки, нарешті!”).

З’ява поетичних збірок 1925–1929 рр. – „Крізь бурю й сніг” (1925), „Тринадцята весна” (1926), „Де сходяться дороги” (1929), „Гомін і відгомін” (1929) – знаменувала вищий ступінь розквіту духовних і творчих сил М. Рильського в умовах пореволюційної дійсності.

Народжене в цей час почуття єдності з народом („Несі в щільник свій мозок, кров і плоть таких, як ти, кипучі міліони...”; ідеї спадкоємності культури як неодмінної умови суспільного прогресу; патос праці „з людьми і для людей” (ще не зовсім обтяженої соціальними викриленнями пізнішого часу) – такі, можна сказати, філософські „кити”, на яких тримається тепер художній світ поета. Це помітно, зокрема, в провідних мотивах його тогочасних поем, а також близьких до них ліро-епічних циклів („Вікна говсрять”, „Ганнуса” та ін.).

У поемі „Чумаки”, датованій 1923 роком, роком відчутного духовного злету поета, пристрасна полеміка про культурну спадщину та її місце в новому світі спрямована на захист приниженої, зневаженої людської особистості від „залізобетонних” концепцій ультралівого більшовицького радикалізму. Характерними не для одного з тогочасних поетів мотивами „прощання з минулим” починається поема „Крізь бурю й сніг”, герої якої через біль і сумніви, через драматичні контрасти пореволюційної дійсності приходять до усвідомлення того, що хоч би як там було, а все ж „сіяє в віщому тумані симфонія мускулатур”, і що в полях „ростуть жита і юний вітер ходить”. М. Рильський сподівався на творчі сили й можливості нового ладу, – а хіба не вірили в те ж саме П. Тичина, Г. Косинка, А. Головка, М. Куліш, Ю. Яновський, інші їхні сучасники?

Прикметною рисою лірики М. Рильського є прагнення до гармонії – між особистістю і її навколишнім світом, чуттями й розумом, людиною й природою. (Класицизм як художня школа тому й виявився таким близьким поетові, що естетично він заснований на цьому прагненні) І справді, поет естетично найбільш чутливий до моментів особливої ясності, повноти, людської „оптимальності” і власного, внутрішнього і зовнішнього, навколишнього життя, – хоч, разом з тим аж ніяк не схильний замовчувати дисонанси реальної дійсності, зокрема й власні душевні негаразди („Умерли всі – а за одним найтяжче...”, „Ти зацілована, запльована...”, „Як тінь, як пес, холодна самота...”, „Принц Данський” та ін.).

Світ ліричної поезії М. Рильського замкнений у суворі лінії, у ньому панують здебільшого дзвінки й насичені кольори (зорові враження тут

рішуче переважають): „Червонобоким яблуком округлим скотився день, доспілий і тяжкий, і ніч повільним помахом руки, широкі тіні чорним пише вуглем” („Людськість”). На тлі природи, пейзажу відбувається більшість медитацій та сердечних переживань автора, зміни під року тут виступають неабиякими подіями, і поет володіє майстерністю передати „обличчя” й психологію” кожної з них. Тут і сповнена передчуттів і надії весна („Гнуться клени ніжними колінами, чорну хмару сріблять голуби... Ще от день – і все ми, все покинемо для блакитнокрилої плавби” – „Ластівки літають, бо літається...”); і розквітле, пишне літо („Як соковите й повне гуде і стелеться понад землею ясного полудня віолончель!” – „Опівдні”); й дорідна осінь із її „прозорістю думок” і неповторними земляними запахами („Запахла осінь в’ялим тютюном, та яблуками, та тонким туманом...” – „Запахла осінь...”).

Цікавими й своєрідними рисами позначена просторово-часова організація „неокласичної” лірики поета (в наступні періоди тут відбудеться певна еволюція). Дух класицистичної всезагальності часто зумовлює в його поезиї певні „розширення” зображуваного простору, продовження його в далеку перспективу, а отже, й піднесення від „емпірії” (теж смаковите вималюваної) до чогось місткішого й значущішого.

Час у цій ліриці так само „поширений”, емансипований від побутової конкретності. Дія навіть таких, багатих на рясні деталі, віршів, як „Опівдні”, „Людськість”, „Осіній холодок над спраглою землею...”, „Запахла осінь...”, відбувається на тлі якщо не вічності, то, принаймні, якоїсь „всезагальної” епохи – без подальших її уточнень („Філософ”, „Поет”, „Музика”, „Труд”, „Відпочинок”). Ця розширеність часу й простору в ліриці поета надає їй прикмет високої, одухотвореної узагальненості, оповиває і образ авреолею особливої поетичної повноти і значущості. „Поезія трудів і днів” – так можна назвати його лірику 20-их років – включає чимало надхненних медитацій і осянянь, присвячених філософським роздумам над діалектикою змінного і незмінного, „години” і „негоди”, одиничного й загального в природі й людському житті („Студений вітер б’є в холодні вікна...”, „Година й негода”); дорогій для М. Рильського темі творчості і праці („Опівдні”, „Труд і дні”); радощам і драмам кохання („Осінь ходить, яблука золотить...”, „Ластівки літають...”, „Поцілунок”); осмисленню „вічних питань” краси, мистецтва, поезії („У пуші, де лише стежки звірині...”, „Скільки літ не пройде”, „Я натомився од екзотики...”, „Адоніс і Афродіта”). І просто – перлової, переливної лірики, спонтанних, завжди надзвичайно принадних у М. Рильського виплесків різнотонних настроїв („Я молодий і чистий...”, „Осіній холодок над спраглою землею...”, „По теплому дощі...”, „Не надивився, ні!...”, „Волохатий, фіолетовий...”, „Всім пахощам Арабії не змити...” та ін.) За всіх відмінностей в емоційних барвах і пульсації думки та серця перед нами – поезія ясних, можливо, не позбавлених лагідної просвітительської утопічності, але від того не менше щирих сподівань на щастя („Завтра буде сонце!”) – щастя особистості й народу.

За два десятиліття поезія М. Рильського пройшла не дуже помітну зовні, але все ж істотну стильову еволюцію. Зникають певні впливи симво-

лізму, імпресіоністичної „нервової” моментальності в фіксації вражень і переживань, що були відчутні на етапі лосінних зір'ї. Загалом посилюються клясицистична ясність (за М. Зеровим – кляризм), предметність, конкретність образу, точність і розміреність композиційного ладу (правда, в ліриці, але ніяк не в поемах), стрункість і прозорість синтаксису, орієнтація на точні й вивірені строфічні форми. Але, звичайно, поезія М. Рильського в чистому розумінні не є поезією „новітнього клясицизму”. З повним правом тут можна говорити про цікавий індивідуальний синтез кількох тенденцій, що репрезентують великі стильові школи світової поезії, а саме: клясицизму, романтизму й реалізму.

Творчість М. Рильського у 30-ті роки позначена суперечностями, характерними й для багатьох інших талановитих письменників. У часи „сталінських п'ятирічок”, скоряючись вимогам офіційної критики (а також прямому грубому державному тискові, одним із виявів якого був шестимісячний арешт поета органами ДПУ в 1931 році), М. Рильський надає першорядного значення „громадським”, соціально-політичним мотивам своєї творчості, але саме в них здебільшого й виявляються неорганічність, вимушеність, а нерідко й „самонав'язаність” внутрішньої позиції. З особливою наочністю це продемонструвала „перебудовна” книга „Знак терезів” (1932), яку відкривала відома „Деклярація обов'язків поета і громадянина” з її напівзмушеним, але й напівщирих зобов'язанням перед самим собою: „Мусиш ти знати, з ким виступаєш у лаві, мусиш віддати їм образи й тони яскраві”. Притиск автора на слові „мусиш” тут не випадковий – як поет політичний і громадянський він у ці роки (а почасти й пізніше) не стільки творив, скільки служив, звично змушуючи себе писати різні оди, величання й заклики на теми, продиктовані офіційною політикою та ідеологією. Отже, опускався до того „одержавленого ремісництва, яке прикро знижувало творчий авторитет поета, хоча багатьом було зрозуміло, що таким чином він мусив „заробляти” собі право на поезію справжнього творчого самовияву. Був М. Рильський і автором „Пісні про Сталіна” („із – за гір та з-за високих...”), що співалася передусім завдяки вдалій, з національно-фолкльорним забарвленням, музиці Л. Ревуцького. Помітно звизивши сферу своєї поетичної духовності – з її тематичного поля випало майже все інтимно-особистісне, переважно в його непростих, драматичних аспектах – М. Рильський тим часом зумів визначити в 30-их роках як основну тему своєї поезії – тему патріотизму. Закоханий у рідну землю, її історію й людей, щирий друг інших народів, тут він мав що сказати („Труди і дні”, „Народам світу”). Але справжньою творчою відрадою тоді для М. Рильського була лірика звичайного, щоденного життя, в простих, знайомих явищах якого перед оком митця раптом розкривався глибоко людський, естетично значущий зміст. Тяжіння поета до такої „демократичної” конкретики помітно – чи не через своєрідну самокомпенсацію поряд із зростанням кількості писаних ним декларативних політичних відгуків.

Такого щиро довірливого М. Рильського бачимо в кращих ліричних партіях „Октав” („Що ж, признаюсь: люблю я здавна Київ...” і у вірші „На березі” (збірка „Київ”, 1935). З часом подібні сюжетні новели й нариси, переважно з близькими до алегоричності другим пля-

ном, стануть продуктивним жанровим різновидом у поезії М. Рильського (вірші „Видіння”, „Голосіївський ліс”, „Мости”, „Вуж” та ін.).

Своє право на поезію звичайних, не обов'язково „соціальних”, шматочків життя, як і особистих, інтимних переживань, поет на повний голос заявив і художньо ствердив збіркою „Збір винограду” 1940 р. Нас і нині чарує „розкіш” мальовничих і визивних за темою „Рибальських сонетів”, принадних у своїх безпосередності віршованих щоденникових нотаток (цикл „Море і солов'ї”), інтимної лірики циклу „Весняна книжка” та ін. А завершувалась книжка одним з архітворів любовної лірики поета – віршем „Лист до загубленої адресатки”. „Лірик – він спить і марить про велике епічне полотно”!, – писав наприкінці 20-их років критик М. Доленго й наче вгадував: саме в цей час поет починав працю над своїм найбільшим епічним полотном поемою „Марина” (1938). Це була поема про жіночу долю, долю жінки-кріпачки, яка могла бути сучасницею Шевченка і прототипом якоїсь із його героїнь (епіграфом до свого твору поет взяв рядки з однойменної поеми клясика). Шевченковим боєм, Шевченковим етичним ідеалом осяяний жіночий образ поеми – дівчини з убитою, а згодом – з обманутою любов'ю, страдниць і месниць. Та водночас „Марина” – це справді епічний твір, із сторінок якого чути подих тяжкої і героїчної історії народу, перед нами – багатофігурна сюжетна композиція, в якій один проти одного встають два сіти – панський і кріпацький. У зображенні жорстокого й розпусного панства, яке на Правобережжі було здебільшого польським за національністю, поет наче дописував і довершував гострі соціальні присуди, які висловлював на адресу цього клясу, рвучи з ним, його батько, Т. Рильський (журнал „Основа”, 1861, листопад-грудень). І можна зрозуміти, чому авторів стала в особливій пригоді художня школа А. Міцкевича (щойно перед цим М. Рильський закінчив переклад „Пана Тадеуша”. Найбільшим епічним поетом нових часів назвав М. Рильський А. Міцкевича у присвяті до вірша „Човен” (1924). У художньому світі поеми вільно й доцільно поєднались шевченківське і міцкевичівське начала.

Роки війни стали часом духовного злету для поета. Послабшав тиранічний гніт тоталітарних ідеологічних канонів, внутрішньо стала творча думка. Написані в той час політичні вірші залишаються взірцем високої громадянської гідності українського поетичного слова в критичну добу історії.

Тяжка боротьба з фашистськими загарбниками розбудила й підняла в суспільстві національну самосвідомість, яка так жорстоко викорінювалась. Тепер навіть Сталін заговорив про „знамено великих предків”, – але виключно російських. М. Рильський одним із перших у тогочасній українській літературі відчув потребу національного самоствердження – гордого й величного, всупереч усім загрозам часу, – і створив „Слово про рідну матір”, вперше проголошене по радіо 26 листопада 1941 року. Це була новітня ода, в якій стверджувалась ідея безсмертя народу, нездоланности його духу:

*Хто золоту порве струну
Коли у гуслях – дух Боянів,
Хто димний запах полину.
Роздавить мороком туманів,
Хто чорну витеше труну
На красний Київ наш і Канів?
(„Слово про рідну матір”).*

Краса пейзажів рідної землі, героїка національної історії, волебність народу, овіяні пошаною багатьох поколінь творців його культури, – для цього М. Рильський знайшов слова виняткової поетичної ніжності й місткості: кожне випромінює цілі грона дорогих українській людині асоціацій.

ПИШІМО ПРАВИЛЬНО

<i>Ненарушимість</i>	<i>Непорушність</i>
<i>Неоспоримий</i>	<i>Безперечний</i>
<i>Обходити (ювілей)</i>	<i>Святкувати</i>
<i>Одобрення</i>	<i>Схвалення</i>
<i>Осіню</i>	<i>Восени</i>
<i>Остоя</i>	<i>Опора, твердиня</i>
<i>Підложжя</i>	<i>Основа, підґрунтя</i>
<i>Переступлення</i>	<i>Порушення, злочин</i>
<i>Переочити</i>	<i>Пропустити</i>
<i>Поштівка</i>	<i>Листівка</i>
<i>Подарок</i>	<i>Подарунок</i>
<i>Попертя</i>	<i>Підтримка</i>

Далі див. стор. 159

Христина ФЕРЕНЦЕВИЧ-ВОЛИЦЬКА

ВАСИЛЬ СТУС – ЛЮДИНА–ПОЕТ–УКРАЇНЕЦЬ

(До 20-річчя смерти)

Похмурого вересневого дня, у 1985 році, коли вже до розпаду „імперії зла“ залишалися лічені роки, у північному російському таборі помер в'язень. Ця подія не збентежила його катів – мільйони в'язнів вже померли в сибірських, колимських та інших таборах. А Україна того дня втратила великого поета – того дня помер Василь Стус.

З ретроспективи часу та з огляду на те, що його життя і творчість для наших читачів, та й для України, містить багато невідомого, відчувається до обов'язку докладніше розповісти про людину-поета і вірного сина своєї вітчизни України.

В. Стус – досконалий твір Божих рук, надхнений надзвичайною силою, „силою людини з одчайдушністю в очах, яка бачила безодню і не втікала від неї“ – як пише про нього Богдан Рубчак. Цією силою людської гідності він повсякчас поборював неймовірні колоди, що примхлива доля кидала йому під ноги. Саме людськістю в людині він дорожив, бо в тому саме бачив можливе здійснення призначення свого життя, як людини-поета і українця. Найкраще він сам про це сказав: „Поет повинен бути людиною. Такою, що, повна любови, долає природне почуття зненависти, звільнюється од неї, як од скверни. Поет – це людина. Насамперед. А людина – це, насамперед, добродій“. Свою людяність, добродійність, любов і постійну боротьбу подолання зненависти В. Стус застосовував повсякчасно. Його добродійність і любов, крім найближчих дружини, сина, батьків, сестри відчували також друзі та інші, що мали шану спілкуватися з ним.

*Василь Стус із
дружиною
Валентиною й
сином Дмитром.
м. Донецьк, літо
1978 р.*

Коли ж йдеться про долання ненависти, прикладом нехай стануть його слова до Зіненка одного з його карателів-наглядачів:

*„Невже ти народився, чоловіче,
Щоб зазирати в келію мою?
Невже твоє життя тебе не кличе?
Чи ти спізнав життєву путь свою
на цій страшній, люциперській роботі,
де все людською мукою взялось?
Ти все стоїш в моїй людській скорботі,
твоїм нещастям серце пройнялось*

*моє недуже. Ти ж за мене вдвоє
нещасніший. Я сам, а ти – лиш тінь,
я є добро, а ти – труха і тлінь.*

*А спільне в нас, що мертві ми обоє,
дверей обоабоки. Ти там, я тут.
Нас порізнили мури, як статут.*

Василь Стус писав поезію, що сягає геніяльних вершин, це можна збагнути, заглибившись в цю невеличку частину його доробку, що вдалося врятувати, бо ж конфіскували в нього служителі московсько-советського режиму понад шістсот його поезій і перекладів. Він талановитий поет, небуденна багата духовість і прямолінійний, гуманний і незломний характер, послідовний своїм спротивом в обороні чести народу, його права на самостійність. А жидівський літературний критик і поет Михайло Хейфец, який перебував з В. Стусом у концтаборі, уважав, що це „ блискуча людина і найбільший поет сучасної України“. Його поезії відкривають якусь частину його внутрішнього світу – він володар поетичного слова, а характером до болю чесний.

Перші свої кроки поезії, як сам пише у передмові до збірки „Зимові дерева“, дала йому мама, співаючи. Перші поетичні спроби, – в старших класах середньої школи. У тих ранніх спробах він сповнений надій в майбутності, захоплений красою природи. Про це говорить у вірші „Неодлюбив свою тривогу...“ з 1958 року:

*„Нам є де йти – хвилі, на землі –
шляхи – мов обрії – далекі і прозорі.
Шумуйте, весни – дні, ярійте, вечори,
поранки, шліть нам усмішки лукаві!
Вперед, керманичу! Хай юність догорит –
ми віддані життю і нам віддасться в славі“.*

Коли минула юність і поет побачив і збагнув існуючу дійсність, він стає одним з „шістдесятників“ включається в оборону арештованих. Пише не тільки поезії, але й відважні, гнівні звернення до влади в їхній обороні. Арешти приятелів мучать його, він не може цього терпіти

– він не мовчить і не зважає на дальші наслідки, свідомий того, що й на нього у КГБ велика течка оскаржень готується. І наступних рядках вірша „Біла гірського вогнища“ відчувається крик болю поета:

*„Чи я діжду коли поліття
Для зголоднілого бажання?
Як вибухнути, щоб гірїть?
Як прохопитись чорнокрилям
Під сонцем божевільно-білим?
Як бути? Як знебуť? Як жить?“*

Дальші відважні виступи проти лиходіїв, щирість написаного про вияв їхніх злочинів довели до його ув'язнення, заслання, переслідувань у таборах. Тут в його тюремній поезії бачимо його незламну індивідуальність і відвагу говорити правду. У готовості до боротьби В. Стус дає виклик своїй недолі:

*„Що, тебе клясти, моя недоле?
Не клену. Не кляв. Не проклену.
Хай життя – одне стернисте поле,
але перейти – не промину:
Дотягну до краю. Хай руками,
хай на ліктях, поповзом – дарма,
душу хай обшмугляю об камінь –“*

Пізніша тюремна творчість В. Стуса має назву „Палімпсести“. (Рукопис на пергаменті або шкірі, з якого стирали ранній текст і писали новий. При допомозі дії хемічних реактивів, можна було прочитати твори античних авторів.)

Ось як коментує Юрій Шевельов „Палімпсести“: „Бо тема і ідея України проходить крізь усі поезії збірки. Чи поет каже про свою дружину й сина, про себе й свою самоту й німту, про дрти Мордовії чи сопки Колими, про життя і смерть, – завжди і скрізь, названа чи не названа, стоїть за цим постать утраченої батьківщини, – і в пляні особистому утраченої, і в пляні національному. Україна – це трунок, що сп'яняє поета й робить його одержимим, і це трутизна, що вбиває його тіло й дух і веде до загибелі –

*„За стодалями вітчизна,
перестрашене пташа,
то мій трунок і трутизна,
нею витліла душа*

– трутизна ще й тому, що країна і народ отруєні тим, що інший поет в'язень і засланець називав московською блекотою –

*Україно! Україно!
Оце твої діти,
Твої квіти молодії,*

.....
Московською блекотою
.....

Заглушені.

„Сон“, 1844

Велике багатство форми його віршування, символіка, композиція, мелодійність рими, ритму – все це, разом з героїчним його життям, і ставить В. Стуса в ряди найбільших українських поетів, а серед сучасників він – чи не найбільший.

Л. Волянська висловлює загальне признание: „Ми вдячні за збірки віршів, що їх тепер можемо читати, і вчитися з них найновішої історії нашого народу, пізнавати його думку – громадську і політичну – його дух і все те, що дало силу Стусові й таким, як він, витримати в канібальських умовах тюрем та сміятися в обличчя смерті. Ця поетична й публіцистична спадщина варта того, щоб ми брали з неї для себе дороговкази.

У тих диявольських пекельних обставинах і нелюдських терпіннях каторги заслання і концтаборів давала Стусові силу й насагу для боротьби аж до смерті – віра в Бога, надія на небесну справедливу кару для злочинців і любов до України, його вітчизни, вірячи в неї він просить:

*„Господи, гніву пречистого
благаю –*

не май за зле.

Де нестоятиму – вистою.

*Спасибі за те, що мале
людське життя, хоч надією
довжу його в віки.*

*Думою тугу розвіюю,
щоб був я завжди такий,
яким мене мати вродила
і благословила в світи.*

І добре, що не зуміла мене од біди вберегти“.

Л. Волянська звертає увагу на те, що „у житті й творчості Стуса є молитва. Знайомий він з нею інтимно й інтелектуально. Це і зов землі, і наука матері і студії свідомі над Божим словом“. В останню мить життя почув голос господа, як і сподівався:

*„Вельможний сон мене здолав,
і тут нараз почув я:*

*Господній голос пролунав:
мій сину, алілуя!*

*Терпи страсну стежу конань,
спізнай смертельні чари
дороги добр і почезань,
свавілля і покари.*

*Хоч тяжко душу берегти
під небом цим полуднім,
а треба йти, а треба йти
щосвятом і щобуднем“.*

Ось і в прозі, епістолярній творчості, читаємо в листі до приятеля таке: „Дякуймо Богові, що Він такий до нас Милосердний, що поставив нас на висоту терпіння за наш народ. Я знаю своє і надто катастрофічне існування мого народу, щоб можна було сидіти, заложивши руки...“ Уболіваючи над тим катастрофічним існуванням свого народу, В. Стус був пересякнутий до болю і тому у листі до Івана Дзюби писав: „З усіх можливих героїзмів за наших умов існує тільки один героїзм мучеництва – примусовий героїзм жертви. Довічною ганьбою цієї країни (СРСР) буде те, що нас розпинали на хресті не за якусь радикальну громадську позицію, а за самі наші бажання мати почуття самоповаги, людської і національної гідності“. Він був свідомий того, що саме за українство його та багатьох інших розпинали живими по тюрмах, засланнях кати його народу.

Леонід Плющ стверджує, що „характеристичною ознакою кожного великого поета є те, що будь-який його твір є сконденсованою історією культури, її минулого й навіть майбутнього. Віддаючися безоглядно своїй долі поета – самій стихії поезії, поет сам стає цією долею і тому його вищі злети в поезії – віщі“.

Вимушена обставинами роля борця, не закрила собою головного в поета – його поезії. Своїм життям і смертю своєю Василь Стус здійснив свою волю“.

*„І хочеться сягнути за край часу,
за прапервні. І все почати знов.
Первослідом. О, щоб то нам прямитись
поверненням у смерть. О, що б то йти
узгір'ям долі в верхогір'я крику,
яким прорвався тверді першотвір,
і збурих певність німоти і тліну!“*

Розгорнувши своєю поезією книгу буття, освітивши її стерті прапервні – письмена, Василь Стус воскресив утопану в бруд світову культуру. Воскресіння палімпсестів культури стало воскресінням душі поета, його особистого, національного і вселюдського.

За свідченням самого Стуса, до арешту 1972 року він усе ще був українофілом. В таборі він став українцем. Це означає самособою-наповнення, становлення повноцінної, автентичної людини.

Вибір: поет чи боєць – знято вірністю поета собі, творенням своєї долі незалежно від обставин життя. З попелу культури, з уламків зимових дерев, з-під товстого шару спаленої рідної ниви піднялася велична постать Василя Стуса.

Можливо, катам, табірним наглядачам, вдалося знищити остинню тюремну Стусову збірку – „Птах душі“. Але душі його білота – безсмертна. Птах душі вже вилетів з „Рад-соц-конц-таборів Союзу“ високою поезією й навіки увійшов у скарбницю світової культури.

У двобої за свою душу Стус переміг. А з ним, самим його життям, перемогла його ідея. Його Україна його життям ще раз довела свою незнищимість. Здійснилося те, в що він вірив“:

*“Народе мій! До тебе я поверну
і в смерті обернуся до життя“.*

Василь Стус народився 8 січня 1938 року в селі Рахнівка, Гайсинського району на Вінничині. Шкільне навчання пройшов у рідних сторонах. Закінчив Педагогічний інститут в Донецьку, служив в армії, працював у шкільництві як викладач літератури. 1964 року став аспірантом Інституту літератури Академії наук в Києві, звідки його вже в 1965 році звільнили. Маючи всього 27 років, почав від 1965 солідаризуватися з діями опору. Одружився з Валентиною Попелюх, і мали сина Дмитра, народженого 15 листопада 1966 року. 1970 року появилася перша збірка поезій В. Стуса „Зимові дерева“ у видавництві „Література і мистецтво“ в Брюсселі без відома автора.

1970 рік в коло шестидесятників увійшла перша страшна смерть – вбита Ала Горська. Над труною А. Горської В. Стус прочитав свій вірш в якому зробив остаточний вибір:

*„Ярій, душе. Ярій, а не ридай!
У чорній стужі сонце України,
а ти шукай – червону тіль каліни,
на чорних водах тіль її шукай.
Бо мало нас. Дрібнесенька щопта
лише для молитов і сподівання.
Застерігає доля нас зарання
що калинова кров – така крута,
така терпка, як кров у наших жилах.
У білій стужі білих голосінь
ці грона болю, що падуть в глибінь,
безсмертною бідою окошились“.*

Грона болю – це гілки каліни, що ми присутні на тому зловісному похороні, кидали в могилу Али. Калина – традиційний символ України, жінки, матері, коханої. „Сподівання“ пов’язано зі „сповіданням“, тобто зі сповіддю й віроісповіданням. Разом із „щоптою“, п’ятірнею або трьома перстами для хрещення. Це дає єдиний образ того грона, жменьки вірних своєму народові шістдесятників, які зібралися в ім’я Господнє, в ім’я України“.

Леонід Плющ, дисидент і літературний критик з великою повагою ствердив: „Василь Стус, видатний український поет, прозаїк, публіцист, літературознавець, перекладач. Поет В. Стус належить до руху „шістдесятників“ – третього українського відродження.

Перше українське відродження було розтоптане чобітьми Петра І. Друге українське відродження задушене голодом 32-33 років і було розстріляне Сталіном в 30-их роках. Після смерти Сталіна здавалося, що українську культуру знищено, але за короткий час відлиги вона відродилася плеядою талановитих письменників та мистців. Відлига не перейшла у весну – вже 1965 році гебісти заарештували десятки діячів української культури.

У січні 1972 року відбулися арешти інтелігенції в Україні – серед них і В. Стус – присуд 5 років концтаборів і три роки заслання, реченєць порахували від 13 січня 1972 року, йому всього 34 роки. З того часу перебуває в ув'язненні. Після дев'ятох місяців арешту і допитів у Києві, ув'язнення в мордовських таборах – 5 років. Від 1977 заслання в колимському краї. Звільнення 1979, а вже 14 травня 1980 року поновний арешт і тюрма за присудом, – на 15 років. В. Стус карався та був переслідуваний впродовж майже 20 років. Смерть – 4 вересня 1985 яку він передбачив і про неї писав:

*„Як добре те, що смерти не боюся
і не питаю, чи тяжкий мій хрест,
що вам, лукаві судді, не клонюся
в передчутті недовідомих верст.
Що жив-любив і не набрався скверни,
знавистки прокльону, каяття.
Народе мій! До тебе я поверну
і в смерті обернуся до життя.
Своїм стражденним і незлим обличчям
як син тобі доземно поклонюсь
і чесно гляну в чесні твої вічі
і з рідною землею поріднюсь“.*

Прощався з нами Василь Стус в „Останній пісні“ у збірці „Свіча в свічаді“

*„Ще вруняться горді Славутові кручі,
ще синіє річки збурунена гладь,
але проминув тебе птахом летю.им
твій час, твій останній. Попереду – падь.*

*Ще небо глибоке, ще сонце високе,
та серце замало грудей не пірве.
Урвались, подались прекрасні мороки,
і щось тебе кличе, і щось тебе зве...*

*Розкрилені висі твої пронеслися.
Попереду – прірва, і очі не мруж.
Ти бачиш розхрестя дороги? Молися!
Бо ще ти не воїн, і ще ти не муж.*

*Ще горбляться горді Славутові кручі,
та сторч головою зривається світ.
Чіпляйся за кручі, як терен колючий,
чіпляйся за небо, як яблуні цвіт.*

*За обрієм обрій, з далями далі, –
допоки напруглий не вигасне день, –
погорбли тополі в глибокій печалі
своїх калинових, вишневих пісень,*

*бо вже осонивсябезокрай чужинний,
і гнеться в жалобі кривавий розмай.
Прощай, Україно, моя Україно,
чужа Україно, навіки прощай!"*

Нема безнадії чи розпачу, лиш погодження з неминучістю.

Що представляє собою та яким він був цей такий короткий, бо всього 47 років, життєвий шлях В. Стуса говорять його поезії.

„Умер без дзвонів з рідних золотих дзвіниць, помер далеко від рідного краю, помер у тюремному бушлаті, арештанській чорній одежі, не вкритий червоною китайкою... Йому б жити давніше. Йому б похорон козацький, коли в давнину „несли за козаком фузію і ратище, і вели коня, а як опускали в землю – то стріляли з мушкетів-гармат“. А понад усім гуділи дзвони зі святої Софії і Золотоверхого Михайлівського. Вони тоді „відтонкоголосили“ за померлим, звіщаючи відхід із цього світу й прихід до того світу воїна і мужа. Цього надіявся Василь Стус і цього досяг, бо мав у житті такий хрест, дуже важкий і важений; той хрест, яким відмикається райська брама“, – стверджує Л. Волянська.

Своїм життям і смертю В. Стус став неперевершеним прикладом учив вірити в те, що в сьогоденній Україні...

*„... виростають з личаків.
із шаравар, з курної хати
раби зростають до синів
своїї України-Матері.*

*Ти вже не згинеш, ти двожилава,
земля, рабована віками,...*

*Ти ще виболюєшся болем,
ти ще роздerta на шматки,
та все, крута і непокірна,
ти випросталася для волі, ..."*

V. АМЕРИКА ЗБЛИЗЬКА

Генадій ШИШКІН

„STARS AND STRIPES“

Народження прапора, що його американці називають „Stars and Stripes“ (зірки і смуги), оточене легендами, однак відомо, що як державний прапор його ухвалили делегати Другого Континентального конгресу 14 червня 1777 року. Визвольна війна 13 англійських колоній в Новому Світі з перемінним успіхом тривала вже другий рік. Вирішальні воєнні перемоги повстанців були попереду, проте делегати, котрі зібралися у Філадельфії, вирішили, що державі час мати власний прапор.

До того часу колоністи користувалися прапором британської Вест-Індської компанії, на якому були зображені червоні і білі смуги, що чергувалися між собою. Пізніше для повстанських військових кораблів був запроваджений прапор з тринадцятьох горизонтальних червоно-білих смуг з кантоном (так називається верхня частина полотнища біля держална) у вигляді „Юніон Джека“ – прапора Британської імперії. Він був присутній і на першому прапорі Континентальної Армії, що його підняв Джордж Вашингтон, головнокомандувач американської армії і майбутній президент США. Це прикметна подробиця: на першому етапі боротьби американці зберігали лояльність до англійської корони, домагаючись тільки права на автономію. Але в процесі жорстоких боїв вимоги радикалізувалися.

У прийнятій Конгресом постанові говорилося: „Прапор тринадцятьох З'єднаних Штатів складається з 13 смуг червоного і білого кольору і 13 білих зірок на синьому полі, котрі означають нове сузір'я“. Зміст кольорової символіки пояснювався по-різному. Перше тлумачення належить Дж. Вашингтонові і пройняте романтикою: „Зорі ми взяли з небес, червоний колір означає країну, з якої ми припливли, білі смуги на червоному – це символ того, що ми відокремилися від неї. В історію вони увійдуть як символ свободи“.

Композиція виявилася вдалою не лише з художньої точки зору, але й пляні будівництва нової держави, оскільки була орієнтована „на виріст“: кількість зірок на прапорі збільшувалася в міру приєднання нових штатів. Тепер таких зірок на американському прапорі п'ятдесят.

Згідно з переказом, перший примірник нового прапора, за дорученням Конгресу, виготовила 25-річна вдова Бетсі Рос – майстерна кравчиня з Філадельфії. Ознайомившись з ескізом, вона точно відтвори-

ла його, але впровадила одну новизну: замість шестикутних зірок розмістила на прапорі п'ятикутні. Коли її запитали, чому вона це зробила, Бетсі взяла в руки ножиці й продемонструвала, що п'ятикутні зорі вирізуються значно легше, ніж шестикутні – за одним махом.

Документальних свідчень про те, кому належить авторство першого зоряно-смугастого прапора, нема. Відомо, що в 1780 році Френсис Гопкінс, чий підпис стоїть, серед інших, під Деклярацією незалежності, звернувся до Конгресу з проханням виплатити йому гонорар за проєкт прапора. Однак йому відмовили, покликуючись на ту обставину, що над проєктом працювали й інші люди. В тому числі й Бетсі Рос.

В музеях США зберігається багато прапорів, котрі стали частиною американської історії. Найзнаменитіший той з них, котрий під час другої англо-американської війни (1812–1814) майорів на фортом МакГенрі. Ця воєнна кампанія, пов'язана з економічними суперечностями між двома державами, відзначалася рідкісною жорстокістю. 28 серпня 1814 року англійцям вдалося навіть захопити Вашингтон і спалити Білий Дім. А 13 вересня вони атакували МакГенрі. Свідком цієї події став поет Френсис Скотт Кі. Вигляд зоряно-смугастого полотнища, що маяло серед порохового диму, підсвічене гарматними вибухами, справило на нього таке сильне враження, що він написав вірш, котрий пізніше був покладений на англійську мелодію „Анакреон в раю“. Так народилася пісня „Зоряний прапор“, що стала національним гімном США.

Прапор, який надихнув Френсиса Кі, онук командира форту майор Джордж Армистед передав у дар державі. Тепер він зберігається у спеціально створеній вітрині Музею мистецтв і промисловости Смитсонівського інституту у Вашингтоні.

Правила поводження з державним прапором визначені федеральним законом – „Кодексом прапора США“. Там підкреслюється, що „прапор є важливим державним символом“, але нема вказівки, як належить реагувати на неправильне використання національної святині. Кожний штат має власний закон про прапор, який передбачає конкретні покарання за спроби його зневажити.

Єдиної думки щодо цього нема. У свій час Верховний суд США визнав неконституційною заборону на спалення прапора, встановлену законодавствами низки штатів. У відповідь Конгрес прийняв у 1989 році „Акт на захист прапора“, в якому говориться, що будь-яка наруга над прапором тягне за собою грошову кару або позбавлення волі до одного року. Однак, через рік Верховний суд скасував цей документ: мовляв він зазіхає на свободу слова, гарантовану першою поправкою до Конституції.

Зате нема незгод щодо того, як і коли слід вивішувати державний прапор. Робити це належить від світанку до смеркання. Піднімати прапор треба швидко, а опускати з урочистою повільністю.

Під час піднесення й опускання прапора, а також під час винесення його на параді американці повинні повернутися обличчям до зоряного полотнища, стати струнко і притиснути праву руку до серця. Військові, одягнуті в уніформу, салютують національному символі, коли

він опиняється на віддалі шести кроків від них. Чоловіки в цивільному одязі повинні зійняти з голів капелюхи і тримати їх правою рукою так, щоб вона була притиснута до серця. Жінкам дозволено залишатися в капелюшках, але рука має бути біля серця. До негромадян вимоги не такі суворі: їм досить стояти струнко.

Прапор може вкривати труну, але не статую чи пам'ятник перед урочистим відкриттям. Полотнище знімають до того, як труну опускають в могилу, стежачи за тим, щоб прапор не торкнувся до землі, складають його у вигляді трикутника – в пам'ять про трикутні шапки вояків, які билися за незалежність, – і передають родині покійного.

Цінності, що символізують американський прапор, визначені у „Присязі вірності“, котру перед прапором промовляють американці. Вона була написана в 1892 році, до 400-річчя відкриття Америки. Так вийшло, що першими клятву промовили школярі. Її текст був такий: „Я присягаю на вірність моєму прапорові і республіці, котру він символізує: однієї неподільної нації зі свободою і справедливістю для всіх“.

В 1923 році прийши уточнення. Слова „мій прапор“ були замінені чіткішим формулюванням – „Прапор З'єднаних Стейтів“, оскільки, промовляючи присягу, імігранти могли мати на увазі прапор країни, в якій вони народилися. Через рік до „З'єднаних Стейтів“ про всяк випадок додали слово „Америки“, цілком унеможлививши непорозуміння.

Конгрес визнав текст присяги тільки 22 червня 1942 року, коли її було офіційно включено в „Кодекс про прапор США“. Останню зміну було внесено в текст у 1954 році, в День прапора, який святкується 14 червня. Закон, прийнятий Конгресом, до слів „однієї неподільної нації“ додав: „під Богом“.

Первісно присяга промовлялася з правою рукою, піднятою у так званому „салютіві Белаї“ (цей діяч вважається одним з можливих авторів присяги). Однак з приходом до влади у Німеччині Гітлера американців збентежила близькість цього шляхетного жесту до нацистського привітання. В 1942 році Конгрес постановив, що права рука просто притискається до серця.

Семен ХРАКОВСЬКИЙ

ЦЕ ВІДБУВАЛОСЯ В НЮ-ДЖЕРЗІ

Що стейт Нью-Джерзі має цікаву історію і пов'язаний з важливими загальноамериканськими подіями та іменами визначних людей, – в цьому переконали мене публікації молодого історика Джона Вайта, який після закінчення навчання працював у відділі транспорту музею Смітсонівського інституту, а відтак свій дослідницький ентузіазм присвятив своєму порівняно невеликому стейтові Нью-Джерзі.

І виявилось, що близький сусід Нью-Йорку має чим пишатися.

Наприклад, чи знаєте ви, шановні читачі, що в Різдвяну ніч 1776 року Джордж Вашингтон зі своєю армією перейшов вкриту товстою кригою річку Делавер і здобув перемогу під Трентоном, і що саме ця перемога додала сили втомленим і розгубленим Континентальній Армії?

Чи знаєте ви, що Принстон, місто в нашому стейті, від 30 червня до 20 листопада 1783 року було столицею щойно утвореної незалежної держави? У знаменитому Насау-голі відбувалися засідання Конгресу.

Чи знаєте ви, що в 1881 році Джон Голанд спустив у воду річки Пасейк свій перший підводний човен? Він мав 31 фут вздовж і місткість 19 тонн. Але перископу той човен не мав. Керували ним двоє осіб водночас.

Що саме в Нью-Джерзі Томас Едісон в 1879 році винайшов електричну жарівку, що невдовзі дало можливість освітлювати житла електрикою?

Що в 1933 році була відкрита унікальна „Небесна дорога“ від голланд-тунелю до Ньюарку, довжиною 3.6 милі, яка дала можливість значно підвищити швидкість руху?

В Нью-Джерзі сталися події, котрі відіграли значну роль не лише в розвитку 3'єднаних Стейтів Америки.

Енциклопедії повідомляють, що поштові карети в колоніях почали регулярно діяти від 1732 року. Однак мало хто знає, що перша така карета їхала по території Нью-Джерзі ще в 1706 році.

В наші дні у стейті нерідко можна зустріти населені пункти, життя в яких різних причин завмирає. Один з них, Петерсон, заснований наприкінці XVIII століття Александром Гамільтоном, був першим промисловим містом ЗСА. Тепер тяжко уявити, що тут діяли паравозобудівні підприємства, які використовували енергію води річки Пасейк. А в Мориставні в 1818 році був збудований двугун для першого трансатлантичного пароплава.

У стейті Нью-Джерзі успішно трудився Томас Едісон. Тут він брав участь у виробництві біржових телеграфних апаратів, а в 1874 році

відкрив у Ньюарку власну лябораторію. В міру розвитку, його підприємства перебиралися спочатку в Менло Парк, а пізніше – у Вест Оранж. Майстерня, в якій працював цей чародій, перетворилася у відомі всьому світові Лябораторії, які мали назву – „Фабрика винаходів“. Чимало з його помічників згодом стали авторитетними спеціалістами в галузі електро- і радіотехніки.

Варто згадати й про те, що перша мідна шахта в Північній Америці знаходилася також в Нью-Джерзі. Видобуток ціної руди провадився недалеко від Ньюарку від 1720 року. Такі шахти, тоді ще рідкісні, викликали до себе підвищену цікавість. Є дані, що в 1750 році тут побував Бенджамін Франклін. Оскільки шахту часто затоплювали підземні води, для їх відпомповування власники придбали в Англії парову помпу. Замовлення прибуло у розібраному вигляді в 1753 році. Хоч його супроводжувала група спеціалістів з підприємства-виробника, складали механізм два роки. Зате потім помпа засвітила свою ефективність, безвідмово відпрацювавши понад пів століття.

Після зупинки її циліндр діаметром 90 см розрізали на дві половини, одна з них демонструється в історичному музеї Смитсонівського інституту.

ПИШІМО ПРАВИЛЬНО

Пописуватися

Виявити хист

Приймати участь

Брати участь

Рекордовий (відділ, секретар)

Звітний

Рішаючий

Вирішальний

Рямці

Рамки, рами

Сканцелювати

Скасувати

Співпадати

Збігатися

Сумерк

Сутінок, присмерк

Футро

Хутро

Далі див. стор. 169

Володимир ВОЙНА

Аміші – американські старовіри

Вони не користуються електроенергією, телефоном і комп'ютером, не ходять в кіно і не дивляться на телевізійні програми, обходяться без радіо, не визнають автомобілів і різні звичні для нас прилади, механізми та інструменти, Споруджують свої будинки й інші будівлі „усім миром“, за давньою технологією. Їздять на запряжених кіньми возах, одержу носять домоткану, переважно темну, для чоловіків обов'язкові бороди. В жінок – на голові хустки, а сукенки – старовинного крою. Чоловіки носять чорні підтяжки, піджаки з гачками замість гудзиків, але при цьому – світлі солом'яні капелюхи і білі сорочки, котрі перестали буди модними сто чи й більше років тому. Одій і знаряддя праці – все домашнього виготовлення, не сплутасш з виробленими на сучасному підприємстві.

Аміші – це секта протестантів менонітського штибу. В XVII столітті аміші переселилися з Європи в Америку. Мешкають вони переважно в Пенсильванії, Огайо, Індіані, а також в Канаді, й відрізняються тим, що зберігають тверду вірність своїй релігії, обрядам і стилеві давно забутого життя. Аміші не розчинилися в американському плавильному котлі, зберегли не лише свою мову, традиційну кухню, звичаї, але й філософію, систему цінностей.

Щороку мільйони туристів, наслуковавшись про дивних старообрядників, приїжджають у їхні селища. Тетралізованих вистав для туристів аміші не влаштовують, але, з іншого боку, нікому не відмовляють у праві подивитися, як вони живуть. Й живуть вони так не для туристів, а для себе, що ще більше додає цікавості до цих екскурсій. Контакти з приїжджими виникають ввічливі, але поверхові: дві культури не перетинаються. Заповіти їхньої релігії зформулював швейцарський єпископ Якоб Амман (вважається, що й назва секти походить від його прізвища), який заповів їм дотримуватися найсуворішої дисципліни, а тих, хто цього не робить, виганяти з громади.

Їм не дозволялося сидіти за одним столом з людьми іншої віри, спілкуватися з ними, продавати чи купувати що-небудь в „чужих“, брати з ними шлюб. До амішів ставилися з неприязню, в Європі вони зазнавали переслідувань, й тому переїхали до Америки, де їм ніхто не заважав жити так, як їм бажалося.

Самозрозуміло, що тут вони змушені були відмовитися від деяких з колишніх суворих заборон, наприклад, торгувати з „чужими“, спілкуватися поза громадською. Все ж дотепер вони не визнають такі цивільні ритуали американського суспільства, як участь у виборах чи

служба у війську. Оскільки те й інше в Америці не обов'язкове, то влада з цього приводу амішів не переслідує. Однак, у певних випадках традиційні норми амішів вступають в конфлікт з вимогами закону.

Наприклад, аміші вважають, що після 14 років молоді люди не повинні вчитися, а мусять працювати. Восьма кляса – межа освіти амішів, хоч в американській школі вчать до 12-ої кляси.

Донедавна найрозповсюдженішою в амішів була селянська праця. Вони – чудові фермери. Жінки вигоовляють традиційні ковдри і килимки з обривків тканин (кілти), працюють у своїх громадах в різних крамницях.

Проте їхнє населення збільшувалося, тим часом розміри сільськогосподарських угідь залишалися такими самими, не росла й продуктивність ручної праці. Вони аж ніяк не могли конкурувати з високоефективним товарним виробництвом на великих фармах. Й тоді аміші вдалися до традиційного ремесла, на якому дуже добре розумілися – до обробки деревини.

Все коло предметів вони виготовляють вручну, та найкраще з-під їхніх рук виходять меблі. Традиційні меблі амішів чудові своєю простотою, оригінальністю. Взірці цих меблів, виготовлені у мунулі сторіччя, прикрашають музеї в Америці, їм присвячуються альбоми і монографії. І донині аміші не згубили таємниці свого ремесла, й вироблені ними меблі можна купити. Тих, хто хоче придбати кухонні меблі, столи, крісла, ліжка, не бракує. Отож почався „меблевий бум“ Поряд з селищами амішів виникли майстерні, мебльові фабрики. Заради підвищення продуктивності амішам довелося йти на компроміс. Вони дотепер відкидають електроенергію з енергомережі, однак пристосувалися використовувати для своїх підприємств генератори.

Відтепер головним місцем праці для підлітків стали деревообробні підприємства. Але тут виник конфлікт, пов'язаний з тим, що в Америці заборонена праця підлітків на промислових підприємствах. Поки молоді аміші трималися на фармах, владу не хвилювало, кому скільки років. Але на підприємствах, тим більше – деревообробних, діє заборона. Й не без причини: травматизм у цій галузі в чотири рази перевищує середній у промисловості. Тим часом амішів сьогодні є 150,000, це солідна за кількістю армія робітництва.

На підприємствах деревообробної промисловості у громадах амішів з'явилися контролери, які накладають на власників грошові кари. Молоді люди повинні ходити до школи.

В американському суспільстві почалася гостра боротьба між прихильниками і противниками праці 14-річних амішів. Впливовий член Сенату від Республіканської партії Арлін Спектер подав законопроект, який дозволяє, як війняток, амішам у віці 14–17 років працювати на деревообробних підприємствах. Демократи, включно з Едвардом Кенеді, наполягають на збереженні заборони. Декілька разів Конгрес відкидав цей проєкт, але якщо більшість у Конгресі й надалі становитимуть республікаці, то є шанс, що врешті проєкт стане законом.

Треба додати, що згаданий законопроект осібно зазначає, що 14-17річні робітники на пилорамах і в мебльових майстернях не повинні допускатися до електричних пил та інших небезпечних механізмів.

Однак, противники проєкту у відповідь кажуть, що молодих людей неможливо вберегти від бід. Джон Фрейзер, який за Президента Біла Клінтона керував відділом платні і умов праці в Департаменті праці, виступає категорично проти такого закону. Він каже: „Тепер ХХІ сторіччя. Ми, певна річ, повинні поважати давні релігійні переконання і культуру людей, терпимо до них ставитися, проте було б безвідповідальним і небезпечним – терпіти звичайну для XVII-XVIII століть практику використання дитачої праці у промисловості“.

З цією точкою зору полемізує вчений Доналд Крейбіл, автор монографії „Ділове підприємство в амішів: від плуга до прибутків“. На його думку, боротьба навколо цього закону віддзеркалює „конфлікт культур“: сучасна індустріальна цивілізація не бажає визнати існування традиційної сільської цивілізації, пов’язаної з мануфактурним виробництвом.

Д. Крейбіл вважає, що люди, які живуть далако за межами громад амішів, мають про них спотворені уявлення. Цим людям важко зрозуміти важливість ранньої соціалізації амішів, здобування ними ще у підлітковому віці робітничої професії.

І взагалі американське законодавство, яке забороняє дитячу опрацю, пише Д. Крейбіл, є відгуком на болючу проблему свого часу: в Нью-Йорку були виявлені потаємні цехи, на котрих маленькі раби зазнавали страшної експлуатації. Однак, це було давно і заборона не має ніякого відношення до амішів.

Критики законопроєкту нагадують, що, мовляв, закон – один для всіх, в тому числі й для амішів, але прихильники заборони не хочуть зрозуміти, що аміші не такі, як всі інші, і що їхні невеличкі мануфактурного типу підприємства, на котрих вони виготовляють унікальні меблі, не можна ставити в один ряд з сучасними деревообробними підприємствами. Старовинна реміснична культура амішів потребує захисту і підтримки.

НАЙГОЛОВНІШЕ – ПРО „SOCIAL SECURITY“

Первісно Америка була переважно аграрною країною – аж до 1870 року понад половину працездатного населення була фермерською. В наступні роки індустріялізація й урбанізація створили умови, за яких робітники ставали залежнішими від тривкого притоку грошей, необхідних для утримання родин.

Традиційно в американських селах і містах місцеві уряди усвідомлювали свій обов'язок допомагати біднішим сім'ям, котрі не годні були прогодувати себе чи задовольнити бодай мінімальні потреби з поміччю сусідів чи родичів. Допомога запевнювалася, головним чином, через створення спеціальних програм і добродійних будинків. З часом незаможні родини почали діставати допомогу в більш організованій формі – грошовими чеками.

Ще до Першої світової війни в багатьох стеях ЗСА діяли закони про матеріальну допомогу, які давали можливість дітям без батьківського утримання жити зі своїми матерями, а не в дитячих притулках. В середині 1920-их років деякі стеїти пробували створити систему надання пенсій старшим і непрацездатним громадянам. Помалу, в умовах високих темпів індустріялізації, стеїти і федеральний уряд усвідомили необхідність створення системи соціального забезпечення. У значній мірі ЗСА сперлися на досвід Німеччини, кора першою в світі (в 1883 році, за канцлера Отто фон Бісмарка) сзаснувала систему соціального забезпечення.

В ЗСА, як і в більшості індустріяльних країн світу, система соціального забезпечення спочатку була впроваджена у вигляді виплат компенсацій робітникам. В 1908 році був прийнятий перший закон про виплату компенсацій державним службовцям, котрі виконували працю, пов'язану з різними небезпеками. До 1929 року подібні нормативні акти були прийняті майже в усіх (за винятком чотирьох) стеях. Ці закони зобов'язували власників компаній виплачувати компенсації людям, котрі постраждали на місці праці, або ж, у випадку їхньої смерті, фінансово допомагати їхнім родинам.

Вже наприкінці XIX сторіччя діяла система пенсійних виплат для деяких категорій державних службовців (учителів, поліціантів, пожежників), яка дістала дальше поширення в перші десятиріччя XX століття. Після закінчення Першої світової війни федеральна влада ЗСА надала низку компенсаційних пільг ветеранам, котрі під час війни були поранені, вдовам загиблих військовиків, багато родин дістали безкоштовно земельні наділи.

Розвиток системи соціального забезпечення мав прагматичний характер. Будь-які пропозиції щодо доцільних змін в системі соціального забезпечення стосувалися якоїсь однієї суспільної ділянки і рідко набували загальнонаціональний характер. Інша важлива особливість цієї системи – висока міра децентралізації політики в цій сфері. Деякі програми здійснюються федеральним урядом, інші – місцевими органами влади чи урядами штатів, а ще інші належать до всіх трьох рівнів влади. Важливу роль в децентралізації програм соціального забезпечення відіграв приватний сектор, котрий забезпечує значну частину програм у наданні пільг в охороні здоров'я і медичному обслуговуванні, пенсійних виплатах, пенсій за хворобами і т. п.

Однак, безпрецедентна економічна криза („Велика депресія“) 1930-их років, яка спричинила неймовірно високе безробіття, показала, що ні уряди штатів, ні місцеві органи влади, ні приватні компанії не мають змоги заопікуватися всіма громадянами, котрі цього потребують. Ситуація вимагала кардинального вирішення проблеми соціального забезпечення на рівні федерального уряду. Тому, починаючи з 1932 року, почав пропонувати кредити, а невдовзі – й гранти для урядів штатів з метою надання прямих і трудових пільг для громадян. Пізніше, в 1935 році, Президент ЗСА Франклін Рузвельт подав на розгляд Конгресу проєкт закону про систему соціального забезпечення. В своїй основі проєкт мав рекомендації членів спеціально створеної Ради з економічної безпеки. Проєкт був прийнятий, закон набув чинності в серпні 1935 року.

Він передбачав створення двох програм загальнонаціонального масштабу з соціального забезпечення старших віком людей і безробітних. Перша програма заклала основи федеральної системи надання пільг старшим і пенсіонерам, які працювали в промисловому і торговельному секторах. Друга програма поєднувала створення системи соціального забезпечення для безробітних. Закон також зобов'язував федеральну владу надавати гранти штатам, щоб фінансово підтримати старших віком людей, інвалідів, зокрема сліпих, і для медичного обслуговування дітей. Ця друга програма діяла до 1996 року.

І все ж програма соціального забезпечення старших віком громадян не дістала повного розвитку, аж поки не були прийняті деякі доповнення до закону. В 1939 році Конгрес затвердив додатки до Закону про соціальне забезпечення, і ці додатки визначили пільги для осіб, котрі перебували на утриманні в пенсіонерів і хворих робітників, так що система забезпечення старших віком людей перетворилася в сімейну програму. У 1950-ті роки національна система соціального забезпечення значно розвинулася за рахунок створення засобів забезпечення у випадках непрацездатності. Тоді були запроваджені пільги для інвалідів праці у віці понад 50 років і для дітей-інвалідів. В 1958 році до закону додалися нові поправки, завдяки яким дітям непрацездатних також стали надаватися пільги.

В 1960 році був скасований віковий ценз, який визначав, що пільги для непрацездатних робітників могли діставати лише особи, котрі досягли 50-річного віку.

Поправки 1972 року поов'язали термін „вартість життя“ , на підставі якого розраховують розміри пільг і пенсій, з індексом споживчих цін. У висліді будь-які зміни в індексі споживчих цін тягнули за собою зміни у „вартості життя“ – тобто, якщо ціни на товари і послуги ростуть, то ростуть пенсії й пільги. На основі цих поправок було створено систему пізнього пенсійного кредиту, який передбачав збільшення пенсійних виплат людям, котрі вийшли на пенсію після 65 років.

Поправки 1983 року зробили обов'язковим надання пільг цивільним федеральним службовцям і працівникам некомерційних організацій. Разом з тим поправки збільшили вік, який давав право службовцям вийти на повну пенсію від 65 до 67 років. Крім того, для деяких категорій одержувачів пільг з відносно високими прибутками пільги стали оподатковуватися.

Поправки 1994 року підняли межу для забезпечення заробітків робітників з 50 доларів за квартал до тисячі доларів на рік.

Одна з дуже важливих частин соціального законодавства була створена поправками 1965 року до Закону про соціальне забезпечення, в результаті яких була створена система забезпечення здоров'я старших віком громадян „Медикер“. Програма запевнює медичні потреби осіб, котрі досягнули 65 років і старших, незалежно від рівня їхнього доходу. Дія цієї програми в останні роки натрапляла на критики з боку пенсіонерів: через постійне подорожчання ліків їм ставало все важче купувати їх. Тому в 2003 році в програму внесено додатки, і частину засобів, необхідних для придбання ліків, пенсіонерам почав надавати федеральний уряд.

Інші програми сприяння включають в себе надання харчових талонів („фуд-стемп“). Ця програма виникла в 1964 році для поліпшення харчування в родинах з низьким рівнем прибутку.

Також є ще спеціальна програма додаткового харчування для жінок, малюків і дітей. Хоч у ЗСА нема програми надання сімейних субсидій, але родинам з дітьми надаються спеціальні податкові пільги.

Більшість спеціалістів вважають, що система соціального забезпечення ЗСА перебуває у стані кризи. Щоб змінити ситуацію, потрібні значні і безболісні реформи. На думку Даніела Мітчела, експерта дослідного центру Heitage Foundation, якби система соціального забезпечення була приватним підприємством, то її вже давно оголосили б банкрутом. За його даними, обсяг фінансових зобов'язань Адміністрації соціального забезпечення ЗСА перед населенням країни в період з 1997 до 2075 рік на 160 трильйонів дол. перевищує обсяг прибутків, котрі одержить ця структура.

Економіст Мартін Фелдстайн певний, що для уникнення бюджетного дефіциту належить на 50 відсотків збільшити розміри виплат, які кожний працюючий американець відраховує зі своєї платні. Однак, це може привести до кризи в економіці країни і потягне за собою зникнення 3 мільйонів місць праці. За оцінками Стівена Ентоня, експерта Інституту економіки оподаткування, соціальний податок на американців значно збільшився за пів століття – з 2 відс. до 12.4 відс. Якщо в

1971 році соціальний податок брався тільки з перших 7.8 тис. долл прибутку працюючого мешканця ЗСА, то тепер він береться з усієї суми до 65.4 тис. дол. При цьому податки, котрі платить працюючий американець, щоб фактично забезпечити самому собі виплату майбутньої пенсії, витрачаються неефективно. Економіст Артур Гол підрахував, що прибутки, які б одержав американець, віддаючи свої кошти у приватну інвестиційну структуру, були б значно вищими.

В ЗСА сьогодні найактивніше обговорюються чотири способи виведення системи соціального забезпечення зі стану кризи.

Принцип „Не нашкодь“

Ідея: Уряд ЗСА не повинен вживати ніяких радикальних змін у системі соціального забезпечення, щоб не заподіяти шкоди людям, які від неї залежать. Змін не повинні зазнавати ні соціальні пільги, ні критерії відбору осіб, котрі їх одержують. Прихильники цієї точки зору заявляють про необхідність підтримування такого механізму у показникові „вартості життя“, за якого даний показник цілком віддзеркалював би і враховував би темпи інфляції й динаміку змін індексу цін на споживацькому ринку, що дозволило б населенню бути менш чутливим до хитань в економіці. Згідно з цим підходом, слід вдаватися лише до значного корегування з метою підвищення прибутків. Цього можна досягнути шляхом збільшення тієї частини заробітку працюючих, з котрої береться податок на соціальне забезпечення. Також пропонується оподатковувати пільги за соціальним забезпеченням. Найважливішим джерелом збільшення надходжень і наступного їх розподілу на пенсійні програми вважається економічне зростання, пришвидшення темпів якого є одним з найголовніших завдань держави.

Аргументи „за“. Система соціального забезпечення сама по собі передбачає право громадян на участь у ній. Кожна людина заслуговує на те, щоб бути забезпеченою в пізніший період свого життя. Найкращий спосіб державної підтримки соціального сектора – надання допомоги всім старшим людям, поза залежністю від міри потреби. Система соціального забезпечення грає першорядну роль і сприяє у справі запевнення фінансової незалежності старших громадян ЗСА. Якщо позбавити їх пільг, то вони будуть змушені залишатися на утриманні своїх родин або розраховувати на різні добродійницькі програми. Крім того, надання допомоги особам, котрі вже неспроможні працювати, є прямим обов'язком будь-якої держави. Ще один аргумент на користь даного підходу є те, що в теперішні часи американці мають потребу в подібних програмах більше, ніж будь-коли раніше, оскільки пенсії, що їх виплачують приватні компанії, ненадійні, і багато старших мешканців країни встигли заощадити менше, ніж потрібно для спокійної старости.

Аргументи „проти“. Ідея про те, що високі темпи економічного зростання дозволять забезпечити належну кількість податкових надходжень для підтримування стабільного рівня надаваних пільг, нереалістична. Соціальна політика держави повинна спиратися на результа-

ти ретельної аналізи і прогнозів. Ніхто не має права на якусь певну кількість пільг. Сьогодні американські пенсіонери одержують пільги, вартість яких в 2-5 разів перевищує суму, яку вони і їхні працедавці сплачували у спільний фонд (навіть враховуючи знецінюючий вплив інфляції). Дальше зростання пільг, надаваних пенсіонерам, потребуватиме занадто великого підвищення податків. Дефіцит державного бюджету неможливо ефективно контролювати без заходів, котрі сприяють обмеженню витрат на соціальне забезпечення. Крім того, очікування майбутніх пенсійних пільг викликало в багатьох американців оманливе почуття надійності і відучило їх заощаджувати.

Принцип „Підвищення стійкості системи“

Ідея: перебудувати систему соціального забезпечення з метою надання їй стабільності. Для цього слід зменшити міру кореляції показника вартості життя й індексу споживчих цін, а також зменшити пільги для пенсіонерів з високим прибутком. Також пропонується поступове підняття вікової стелі, досягнення якої дозволяє одержувати пенсійні пільги. Слід також підвищити рівень податків за соціальне забезпечення, що їх сплачують самі працівники і їхні працедавці.

Аргументи „за“. Від часу первісного запровадження соціального забезпечення в країні обставини значно змінилися і вимагають відповідності між надаваними пільгами та критерієм відбору категорій осіб, які одержують ці пільги. Сучасна система заснована на застарілому методі визначення питання „Хто є старим?“. Нема ніяких причин спонукати людей йти на пенсію у молодшому віці. Разом з тим державні пільги повинні належати людям, котрі справді потребують цього. Надання пільг багатим пенсіонерам є марнотратством державних коштів. Система не може бути стабільною до того часу, поки не будуть зменшені пільги або підвищені податки. Все менша й менша кількість працюючих мешканців ЗСА платить за пільги, надавані все більшій кількості осіб.

Аргументи „проти“. У випадку зменшення пільг багато пенсіонерів опиняться в тяжкому фінансовому становищі. Сьогодні половина всіх одиноких жінок віком понад 65 років одержує прибуток до 12 тис. дол. на рік. Надмірне зіставлення кількості робочої сили з кількістю пенсіонерів – помилкове. У випадку високих темпів економічного зростання держава може собі дозволити підтримувати теперішній рівень надаваних пільг. З іншого боку, зменшення пільг для одних і збільшення для інших пенсіонерів загрожуватиме самим основам системи соціального забезпечення, сама ідея якої має універсальний характер. Крім того, запровадження різниць між категоріями одержувачів пільг може негативно вплинути на людей, які провадять стриманіший спосіб життя. Мільйони американців вибрали відповідні пенсійні плани на основі теперішнього рівня пільг та критеріїв потрапляння в число їхніх одержувачів. Тому в даних умовах було б некоректно змінювати правила посередині гри. Для задоволення нужд майбутніх пенсіонерів систему треба докорінно перебудовувати.

Принцип „Інвестиції у фондовий ринок“

Ідея: вкладення коштів, одержаних від податків на соціальне забезпечення, у приватний сектор. Даний підхід пропонує інвестування засобів, нагромаджених системою соціального забезпечення, у фондовий ринок з метою дальшого нагромадження коштів для задоволення потреб і надання всіх необхідних пільг пенсіонерам. Пропонується також надання державних гарантій пенсіонерам у випадку занепаду фондового ринку.

Аргументи „за“. Даний підхід є єдино реальним і політично прийнятним способом підтримання системи соціальних пільг, оскільки прибутки від приватних інвестицій, переважно, набагато вищі, ніж одержувані від продажу державних облігацій. Даний підхід може допомогти створити більший фонд соціального забезпечення. Крім того, інвестування значних коштів фонду соціального забезпечення у фондовий ринок стимулюватиме розвиток приватного сектора, що, у свою чергу, викличе значне економічне зростання.

Аргументи „проти“. Ринок має тенденцію до непередбачних хитань, і у випадку його краху одержування будь-якого прибутку для мільйонів американців стане проблематичним. Інвестуючи кошти, одержані від податкових надходжень, в приватний сектор, держава бере на себе ролю колосального і непередбачного інвестора. В даний момент кошти, одержані від податків на соціальне забезпечення, інвестуються в державні облігації, тим самим сприяючи фінансуванню різних державних програм. Якщо ж ці кошти інвестувати у приватний сектор, то ціна державної позики і, відповідно, масштаби дефіциту державного бюджету можуть значно зрости.

Принцип „Особиста відповідальність“

Ідея: забезпеченість у пенсійному віці є особистою відповідальністю кожної людини. Систему соціального забезпечення слід замінити шляхом створення обов'язкових ощадних рахунків для кожної працюючої людини. Самі працівники і їхні працевдавці будуть відраховувати кошти на ці рахунки з метою подальшого використання після виходу на пенсію. Також пропонується продовжити виплати допомог найбіднішим пенсіонерам і забезпечувати їх необхідною медичною допомогою.

Аргументи „за“. Даний підхід віддзеркалює американську традицію персональної відповідальності і обмеження ролі держави. Пенсіонери зможуть відчувати себе справді забезпеченими, оскільки їхні прибутки не зазнаватимуть жодних змін чи зменшень з боку уряду. Створення подібного механізму спричинить збільшення особистих заощаджень, що, в свою чергу, стимулюватиме розвиток економіки. Заощадження трансформуватимуться в інвестиції й, отже, створюватимуться нові місця праці.

Аргументи „проти“. Запевнення потреб старших громадян є обов'язком суспільства і держави. Особи, котрі вже не можуть підтримувати своє існування, заслуговують право на суспільну турботу і підтримку. Перехід від державної системи соціального забезпечення до приватної спричинить розкол між різними поколіннями громадян країни. Крім того, це створить дуже складні умови для першого покоління громадян, котрих чекатиме нова система. Крім того, нема конкретного механізму здійснення подібного переходу, а також нема гарантій, що приватних заощаджень вистачить для покриття потреб пенсіонерів. У висліді подібної реформи постраждають американці з низьким рівнем прибутків. Для задоволення потреб даної групи старших громадян виникне потреба створення нових благодійних програм.

За матеріалами американської економічної преси

ПИШИМО ПРАВИЛЬНО

<i>Урок</i>	<i>Шкільна година</i>
<i>Учебний</i>	<i>Навчальний</i>
<i>Внедовзі</i>	<i>Невдовзі</i>
<i>Взаїмний</i>	<i>Взаємний</i>
<i>Викиди совісти</i>	<i>Докори сумління</i>
<i>В межичасі</i>	<i>Тим часом</i>
<i>Домена</i>	<i>Царина, галузь</i>
<i>Зависть</i>	<i>Заздрість</i>
<i>Києвлянин</i>	<i>Киянин</i>
<i>Монах</i>	<i>Чернець</i>
<i>Листа</i>	<i>Список</i>

Далі див. стор. 181

ІСТОРІЯ ЗСА – ЦЕ ІСТОРІЯ ІМІГРАЦІЇ

Америка - країна імігрантів. На думку Арнольда Бейчмана, співробітника дослідного Інституту Гувера, Америка ніколи не стала б сама собою, а світ не змінився в такій мірі, як це сталося, якби не було імігрантів. Лише від 2000 року до кінця 2003-го у ЗСА переселилося понад два мільйони чужинців.

Після відкриття Америки десятки тисяч переселенців з Англії, Франції, Німеччини, Голландії, Іспанії і Португалії вирушили в Новий Світ. Сюди також присилали відбувати покару каторжників, сюди продавали дітей, викрадених з англійської глухомані. В ЗСА також приїхали учасники невдалих революційних баталій середини ХІХ сторіччя з Німеччини, Ірландії, Франції, Росії, Австро-Угорщини, Фінляндії. Значну частину населення Америки становили нащадки африканських рабів.

Від самого початку притік імігрантів змушував старожилів Нового Світу думати про способи протидії, безперешкодному доступові нових переселенців на територію Америки. Це стало результатом того, що в 1639 році англійська колоніальна влада заборонила переселятися в північно-американські колонії злочинцям і жебракам. Оддак, ця заборона великого впливу на життя не мала. Через дев'ять років після здобуття З'єднаними Стейтами незалежності Конгрес надав безумовне право президентові висилати з країни „небезпечних чужинців“. В 1808 році було перекрито інший шлях прибуття нових мешканців – було заборонено ввозити рабів.

Перший законодавчий акт, який цілеспрямовано обмежував іміграцію в країну, було прийнято в 1875 році: в ЗСА було заборонено переселяватися людям, які раніше здійснили будь-який злочин, і повіям. В 1882 році законодавці затвердили ганебний закон, яким заборонялося переселяватися до ЗСА етнічним китайцям. А ті з них, котрі вже мешкали на території ЗСА, позбавлялися права стати громадянами. Закон цей прийняли через великий притік китайських робітників (кулі), які вважалися найдешевшою робочою силою і котрих наймали на будівництво залізниць. Члени Конгресу вирішили, що присутність китайців зле впливає на рівень безробіття і на платню „корінних“ американців. Лише в 1943 році цей закон був скасований. За іронією долі, етнічні китайці тепер становлять одну з найчисленніших і напливовіших громад у ЗСА.

Перший закон про імігрантів був прийнятий в 1882 році. Він передбачав запровадження контролю за „якістю“ імігрантів (малося на увазі, що країна потребує працьовитих людей, спеціалістів, а не ледарів), а також

заборонявся в'їзд людей ментально хворих і психічно недорозвинених. Закон також встановив податок в 50 центів на кожного прибулого імігранта. Ця сума пізніше виросла до двох доларів, а ще пізніше – до восьми доларів. Фактично цей податок існує й нині, просто тепер він називається консульською збіркою, необхідною для оформлення візи.

Врешті-решт притік імігрантів став сприйматися як загроза економіці ЗСА, й тому в 1891 році Конгрес прийняв інший закон, який додав до „чорного“ списку хворих на туберкульозу, сифіліс і трахоми, бідних і багатоженців. Закон запровадив процедуру обов'язкового медичного огляду новоприбулих імігрантів, який діє й сьогодні. Починаючи з 1990-их років, в ЗСА заборонений в'їзд хворих на АІДС. Ці заходи зменшили рівень іміграції до ЗСА, але не надовго.

На початку XX сторіччя Америку залляла нова хвиля переселенців. На цей раз влада відмовила у в'їзді в країну еліпептикам, хворим на туберкульозу, божевільним, жебракам, анархістам і ментально неповноцінним людям, які неспроможні заробити на прожиток. В 1917 році ЗСА поставили перепону перед індусами, бірманцями, тайляндцями, маляйцями, арабами і афганцями.

В 1924 році набуло чинности нове обмеження. Влада ЗСА надала громадянам кожної країни квоту на іміграцію. Вона визначалася за результатами чергового перепису населення. В 1934 році Філіппіни, колонія ЗСА, здобули незалежність. Тоді ж для філіппінців, котрі до того вважалися американцями, запровадили обмеження на переїзд у ЗСА – не більше 50 осіб на рік.

З незначними змінами система квіт діє й нині. Незважаючи на те, що Велика депресія 1930-их років помітно зменшила притік імігрантів в ЗСА, з початком Другої світової війни в Америку переїхало понад 1 мільйон осіб з Європи.

У 1950 році до ЗСА заборонили приїжджати комуністам. Однак, найважливішим законом, який остаточно заснував іміграційну систему ЗСА, став Закон про національності і іміграцію (Immigration and Nationality Act), прийнятий в 1952 році. Цей закон створив систему квот, „категорій в'їзду“, визначив причини, через які імігрант може бути висланий з країни, і запровадив ще суворіші параметри контролю за „якістю“ імігрантів.

В 1962 році (після революції на Кубі і масової втечі кубинців з так званого Острова Свободи) ЗСА почали політику фінансової підтримки втікачів – до того всі імігранти могли розраховувати лише на себе, своїх родичів і благодійні організації.

Пізніше ЗСА почали приймати втікачів з Південно-Східної Азії, Китаю, а з кінця 1970-их років – з Радянського Союзу.

В 1955 році Конгрес ЗСА створив „систему преференції“, метою якої було залучення кваліфікованих робітників і професіоналів в ЗСА. Було прийнято Закон про іміграцію, яким визначалися правила переселення в ЗСА. Після прийняття цього закону докорінним чином змінилася структура іміграції. До 1965 року у біль-

шості своїй імігрантами були європейці, потім – мешканці Латинської Америки і Азії. Крім того, кількість імігрантів значно збільшилася. В 1965 році їх було 297 тисяч, в 2000 році – 850 тисяч.

В 1980 році було прийнято особливий закон про втікачів (Refugee Act) він визначив правила прийняття втікачів. А закон про національності й іміграції зазнав деяких змін в 1990 році. Тоді була створена спеціальна комісія, яка вивчала й аналізувала вплив іміграції на соціальне і економічне життя країни, а також оцінювала, наскільки ефективно діють іміграційні закони ЗСА.

В 1994 році Президент ЗСА Бил Клінтон підписав закон, згідно з яким чужинці, котрі прибули до ЗСА без будь-яких документів, можуть бути негайно вислані з країни, за винятком тих випадків, коли вони звертаються з проханням надати їм політичний притулок або доведуть, що після повернення на батьківщину їм загрожують переслідування за расовими, релігійними, національними і т. д. ознаками.

Після терористичних атак 11 вересня 2001 року іміграційні норми і вимоги стали особливо суворими. Тривалість туристичної мандрівки була обмежена до 30 днів. Стали жорсткішими правила перебування в ЗСА студентів з інших країн. Правоохоронним органом надано право заарештовувати людей за порушення іміграційних законів – раніше цим займалися тільки іміграційні служби. Однак, найбільшою зміною в іміграційній системі ЗСА став факт скасування Служби іміграції і натуралізації й інтеграція цієї служби в новий Департамент національної безпеки (Department of Homeland Security).

Опитування громадської думки показують, що терористичні акції 11 вересня 2001 року також змусили багатьох американців, незважаючи на те, що кожний десятий з них – імігрант в першому поколінні, переглянути свої погляди на іміграцію. Сьогодні більшість мешканців ЗСА виступають за зменшення іміграції, і лише 10–15 відсотків вважають за необхідне збільшити її.

Однак, незважаючи на запровадження жорсткіших правил доступу імігрантів до ЗСА й на труднощі, що їх переживає американська економіка, притік прибульців не дуже зменшився. За даними Центру досліджень іміграції, тільки з 2000 по 2002 рік у столиці Вашингтоні і її найближчих околицях поселилося 175 тисяч нових імігрантів.

Washington ProFile

Бенджамін ФРАНКЛІН

ДОРОГА ДО ДОБРОБУТУ

Бенджамін Франклін (1706 – 1790) був надзвичайно багатогранною постаттю. Політик і державний муж, філософ, дуже здібний організатор у громадському житті, літератор. Його і Джорджа Вашингтона називають творцями З'єднаних Штатів Америки.

Одним з головних його завдань було видавання журналів і періодиків. В 1733 – 1758 роках у Філадельфії він щороку видавав „Альманах Бідного Ричарда“ („Poor Richards's Almanac“). В ньому, крім такого звичного матеріалу, як календар, метеорологічні, астрономічні і астрологічні інформації, він подавав економічні і всякі життєві поради. Ці поради виходили від вигаданої особи – Бідного Ричарда, були подані легко, з погідним гумором. Завдяки їм „Альманах Бідного Ричарда“ здобув дуже багато прихильників і приніс Франклінові серйозний фінансовий успіх.

У 1758 році, в часи економічної депресії, Франклін вибрав з різних видань „Альманаху Бідного Ричарда“ багато афоризмів, приповідок, різних порад і видав їх у формі повчальної проповіді „Батька Авраама“, також фіктивної постаті. Але найбільш відома назва цього твору – „Дорога до добробуту“ („The Way to Wealth“).

Цей есей перекладено на дуже багато мов і мав він багато видань, наприклад, французьких було понад тридцять.

В цьому творі можна відчутти пуританську етику англійських колоністів в Америці напередодні боротьби за незалежність.

Л.К.

Ввічливий читачу, ніщо не дає авторові більшої приємности, як почути, що його твори шанобливо цитують. Тому поміркуй сам, яке вдовolenня принесла мені оця пригода. Нещодавно я зупинився з моїм конем біля великої групи людей, які зібралися з нагоди розпродажу різного краму. Розпродаж ще не почався, і люди гомоніли про те, які кепські настали часи; один з групи гукнув до охайного старшого чоловіка з білим волоссям: „Скажіть ласкаво, Батьку Аврааме, що ви думаєте про наш час? Чи ж ті важкі податки не зруйнують наш край? Як нам їх сплатити? Що ви нам радите?“ Батько Авраам встав і сказав: „Якщо ви бажаєте моєї поради, то вона коротка, бо для розумного досить одного слова, як каже Бідний Ричард“. Коли людей довкола зібралося більше, він продовжував:

„Мої дорогі, податки справді дуже високі, та якщо б нам довелося платити лише ті податки, що їх наклало правління, ми могли б це досить легко зробити; але ми маємо ще багато інших податків, і то гіркіших для декого з нас. Нас оподатковує подвійно наше ледарство, потрібно – наша пиха, вчетверо – наші примхи; податкові комісари не можуть нам їх зменшити чи звільнити нас від них. Але вислухаймо доброї поради і щось в ній знайдемо для себе. „Бог помагає тим, що самі собі допомагають“, – як каже Бідний Ричард.

„І. Жорстким уважали б те правління, яке податками забиравало для себе одну десяту частину людського часу; а ледарство оподатковує чимало з нас набагато більше; недбайливість є причиною захворювань, які напевно вкорочують життя. „Недбайливість, як ржа, з’їдає швидше, як праця зуживає; уживаний ключ завжди блищить“, – як каже Бідний Ричард. – А якщо ти любиш життя, то не витрачай марно часу, бо час це той матеріал, з якого твориться життя“. Ми спимо набагато більше, ніж потрібно, і забуваємо, що „сонний курки не зловить“, і що „буде доволі спання в могилі“, – каже Бідний Ричард.

„Якщо з усіх речей час – найдорогоцінніший, то марне втрачання часу напевно, – як каже Бідний Ричард, – є найбільшим марнотратством“; а в іншому місці він говорить: „Втраченого часу ніколи не можна взяти назад; коли ми кажемо, що маємо досить багато часу, то тоді завжди виявляється, що цього „досить багато“ насправді є дуже мало“. То ж не робім цього, а берімся до діла з метою; з пильністю і зі старанністю ми досягнемо більше, і то з меншими ускладненнями. „Недбайливість утруднює всяке діло, а працьовитість і старанність роблять легшою кожну річ“; і „Хто пізно встає, той мусить цілий день поспішати, і ледве чи встигне зробити все потрібне у свої справах до ночі“; „Лінивість рухається так повільно, що Вбогість швидко пережене його. Підганяй свої діла, хай вони не підганяють тебе“; і „Раннє лягання і раннє вставання приносять людині здоров’я, добробут і мудрість“, – каже Бідний Ричард.

То ж яке значення має жадання кращих часів і надія на них? Ми можемо ті часи зробити кращими, якщо ми самі будемо діяти енергійно. „Працьовитість і старанність не потребують бажань, і той, хто живе сподіваннями, помре голодний. Нема прибутків без зусиль; тому руки – помагайте, бо земель у мене немає“; чи, якщо їх і маю, вони високо оподатковані. „Хто має професію, той має майно, а хто має покликання – той має посаду з прибутком і почесністю“, – каже Бідний Ричард. Але професію треба виконувати, а за покликанням треба йти, бо інакше ані майно, ані посада не зроблять можливим сплату наших податків. Якщо ми працьовиті і старанні, то ніколи не помремо з голоду; бо „До хати працьовитого голод заглядає, але не відважується увійти“. І не увійдуть судовий уповноважений чи полісмен бо „Працьовитість сплачує борги, а розпач їх збільшує“. Скарбів ви не знайшли, і багаті родичі спадщини вам не залишили, але „Старанність – це матір всякого успіху, а Бог винагороджує працьовитість. Оріть гли-

боко, коли ледарі сплять, і дістанете зерна досить і на продаж, і для себе“. „Працюйте сьогодні, коли праця кличе, бо не знаєте, які перешкоди можуть бути завтра“. „Одне сьогодні варте подвійно завтра“, – як каже Бідний Ричард; і далі: „Ніколи не залишай на завтра те, що можеш зробити сьогодні“. Якщо б ти був слугою, чи не було б тобі соромно, що добрий господар міг би застати тебе бездіяльним? Чи ж ти є сам господарем? Соромся застати себе на ліношах, коли так багато праці для тебе самого, для твоєї родини, твоєї країни і твого царя. За твої знаряддя берися без рукавичок; пам'ятай, що „Кіт у рукавичках миші не зловить“, – як каже Бідний Ричард. Правда, праці є багато, а твої руки, може, слабкі; але прикладайся твердо і постійно, і побачиш великі висліди; бо „Постійна крапля води точить каміння“; і „Старанністю і терпеливістю миша прогризла лину“ і „Малі удари звалили великого дуба“.

„Мені здається, що я чую, як дехто з вас каже: „Чи дозвілля не є дозволене?“ Я скажу тобі, мій приятелю, те, що каже Бідний Ричард: „Користуйся добре своїм часом, якщо бажаєш дозвілля; і не марнуй години тому, що ти не є певний про хвилину“. Час дозвілля є на те, щоб робити щось корисного; старання людина осягне таке дозвілля, а ледар – ніколи; бо „Життя на дозвіллі і життя ледарське – це дві різні речі“. Багато людей без праці хотіли б лише якось викручуватися, але вони пропадають, бо не мають для себе опори; а працьовитість дає вигоди, і прибуток, і пошану. „Твори розваги, і вони підуть за тобою. Старанний прядильник має багато замовників, і тепер у мене є вівця і корова, і кожний бажає мені доброго ранку“.

II. Але поряд з нашими заняттями нам ще треба заснувати родину, треба бути дбайливими і самим наглядати за нашими справами, нашими власними очима, і нікому надто не довіряти: бо, як Бідний Ричард каже, „Я ніколи не бачив часто пересаджуваного дерева, ані часто переселюваної сім'ї, щоб так процвітала, як сім'я, котра осіла“.

І знов таки „Тричі переселитись – це так зле, як раз погоріти“; і знову – „Якщо хочеш, щоб твої справи були поладжені, – йди сам; якщо цього не хочеш – посилай іншого“. І знову – „Хто плугом хоче успіхи мати, той мусить сам плуг тримати або вести“.

І знов – „Око господаря варте більше, як дві його руки“; і знову – „Недбайливість наробить більше шкоди, як незнання“; „Не доглядати працівника – гірше, як відкрити гаманець“. „Надмірне довір'я зруйнувало багатьох“ бо „У справах цього світу рятунок – не в довір'ї, а у відсутності довір'я“; власний догляд корисний, бо „Якщо бажаєш мати вірного слугу, а ще й милого тобі – служи сам собі“. „Маленька неувага може привести до великої шкоди, бо через брак цвяха згубилася підкова; через брак підкови згубився кінь; а все через те, що не подбали про цвяха у підкові“.

III. Стільки про працьовитість, мої дорогі, і про увагу до своїх власних справ; але до цього нам ще треба додати ощадливість, якщо хочемо нашим справам запевнити успішність. Якщо хтось не знає, як зберегти

те, що вже є його, то він може й ціле життя працювати заповідливо і без перерви, а все одно врешті помре дуже бідним. „При кінці масної кухні є пісний заповіт“ і „Багато майна пропало ще як його збирали, бо жінки за часом забули прости і в'язати, а чоловіки за пуншем забули рубати і колоти“. „Якщо ви хочете розбагатіти, думайте про заощаджування так само багато, як і про здобування“. „Тому геть з вашими коштовними примхами, і тоді буде у вас менше причин до нарікання на важкі часи, високі податки і розтратну родину“, бо „Жінки і вино, ігри і обман зменшують майно і збільшують бідність“.

І далі: „Те, що утримує одну ваду, вигодовує двоє її дитят“. Ви, може, думаєте, що трошки чаю чи трошки пуншу час-від-часу, трошки дорожчий харч, одяг вишуканіший, маленька розвага час-від-часу – це нічого особливого, але пам'ятайте: „Багато маленького робить велике“. Бережіться маленьких видатків; „Маленька течя топить велике судно“, – каже Бідний Ричард. „Хто любить смакувати, стає жебраком“; „Блазні роблять бенкети, а розумні наїдаються на них“.

Ось тут ми всі разом на розпродажі прикрас і дрібничок. Ви це називаєте товаром, крамом, але – бережіться! Для деяких з вас це стане лихом. Ви сподіваєтеся, що їх продадуть дешево, може, навіть нижче їхньої вартості; але коли ви не маєте що з ними зробити, то вони напевно стануть для вас дуже дорогими. Пам'ятайте, що каже Бідний Ричард: „Купуй те, що тобі не потрібне, і швидко будеш продавати те, що для тебе є необхідним“. Багато людей, заради гарного вбрання на собі, ходять з голодним черевом і морять голодом свою сім'ю. „Шовк і атлас, яскраво-червоний кольор і оксамити гасять вогонь у кухні“, – каже Бідний Ричард.

„Це ж не є речі, необхідні для життя, ледве чи можна б їх назвати речами для вигоди; а все таки як багато людей бажає їх мати лише тому, що вони гарно виглядають! Такі й інші екстравагантності привели шляхетних людей до бідності, змусили їх позичати у тих, до яких вони ставилися зі зневагою, але які своєю працьовитістю і ошадністю утрималися на своєму поземі; в такому випадку видно, що „орач на своїх ногах вищий, ніж пан на своїх колінах“, – каже Бідний Ричард. Може, вони успадкували якийсь малий маєток, про який вони нічого й не знали; вони думають: „Є день, і ніч ніколи не постане!“, і витратити трохи не є великою справою, але „Коли ви завжди лише вибираєте муку із діжки, і ніколи нічого туди не кладете, то ви швидко дійдете до дна“, – каже Бідний Ричард, і ще: „Коли криниця висохне, тоді усі знають вартість води“. Але це знали б вони раніше, якби послушали його поради. „Якщо хочете пізнати вартість грошей, ідіть і спробуйте позичити їх, бо той, що йде позичати, йде за бідною“, – каже Бідний Ричард, бо справді так є з тим, що позичає людям, і потім йде до них, щоб гроші відібрати. Бідний Дік далі дораджує: „Зарозумілість з одягу – це певна сварка. Ще перш ніж примха заговорить, заглянь у свій гаманець“. І знову: „Гордість така ж голосна, як нестача, і ще набагато нахабніша“. Коли ви купили одну вишукану річ, вам треба купити їх

вдесятеро більше, щоб ваш вигляд становив цілісність, але Бідний Ричард каже: „Набагато легше стримати перше бажання, ніж задовольнити усі наступні“. І справді, бідному наслідувати багатого – так само нерозумно, як жабі надиматися, щоб зрівнятися з волом. „Великі судна хай пливуть далеко, а малі човни хай тримаються ближче до берега“. Але таку примху швидко зустрічає покарання, бо, як Бідний Ричард каже: „Пиха, що обідає порожніми гонорами, вечеряє ганьбою“. І врешті-решт, яка користь з тієї гордості за зовнішній вигляд, щоб для нього так багато ризикувати, так багато зносити? Це не може сприяти здоров'ю чи полегшити біль, це не збільшує особистих достоїнств, це не викликає заздросців, це прискорює біду.

„Але яке це безумство, щоб залазити в борги задля таких непотрібних речей? В умові продажу нам пропонують шість місяців кредиту, і це, може, спонукає декого з нас прийняти такий кредит, бо ми не можемо видати готівки, і думаємо, що тепер обійдемося без неї. Але – ой! Подумайте, що ви робите, коли залазите в борги; ви дали комусь владу над вашою свободою. Якщо ви не зможете сплатити боргу вчасно, вам буде соромно побачитися з вашим кредитором; ви перебуватимете в страху, коли говоритимете до нього; ви будете слабенько, жалісливо, підло виправдуватися, і – крок-за кроком – втратите довіру до себе, і втонете у підлій, відвертій брехливості; бо „Другим гріхом є брехливість, а першим – борги“, каже Бідний Ричард. „Брехливість їде верхом на боргу“, а вільнонародженому англієйцеві не треба ні соромитися, ні боятися стрічатися чи розмовляти з будь-яким чоловіком. Але вбогість часто позбавляє чоловіка всякої мужності і чесности. „Порожньому мішкови важко стояти випрямленим“.

Щоб ви подумали про того принца чи про те правління, які видали б закон, що забороняє вам одягатися подібно до шляхетних чоловіків чи жінок під загрозою ув'язнення чи поневолення? Чи ж ви не казали б, що ви є вільні, що маєте право одягатися так, як вам подобається, і така заборона була б порушенням ваших прав, і таке правління було б деспотичним? А все ж тим боргом ви готові віддати себе такій деспотичності задля одного одягу! Ваш кредитор має владу, коли схоче, позбавити вас вашої свободи, замкнувши у тюрмі до часу, коли ви сплатите свій борг. Коли ви уже домовилися, ви може подумали трохи про платіж; але, як каже Бідний Ричард, „Кредитори мають ліпшу пам'ять, як боржники; кредитори – це дуже заборонні люди, вони дуже дотримують законів і звичаїв, і визначених речень“.

Реченець надходить швидше, ніж ви сподівалися, і вимога стоїть перед вами раніше, ніж ви готові її задовольнити; чи, якщо ви пам'ятали про ваш борг, термін його, який спершу виглядав таким довгим, а тепер виглядає вкрай коротким. Здається, немов час додав крил своїм п'ятам, а не лише своїм плечам. „Коротким є Великий Піст для тих, що зобов'язались сплатити гроші на Великдень“. Про ваш матеріальний стан ви тепер, може, думаєте, що він

процвітає, і що можете безпечно дозволити собі на якусь малу екстравагантну химеру; але „На старість і нестатки, коли можете, щадіть; ранкове сонце не буде вам цілий день світити“.

Прибуток буває тимчасовий і непевний, але завжди, як довго ви живете, видатки постійні і певні; „Легше поставити два димарі, ніж утримати один гарячим“, – каже Бідний Ричард; тому ліпше йти спати без вечери, ніж вставати з боргом. „Беріть що можете, і що взяли – тримайте. Це є той камінь, що все ваше слово оберне у золото“.

І коли ви уже дістали філософський камінь, напевно, уже більше не будете нарікати на погані часи чи на труднощі з податками.

IV. Це і є доктрина, мої приятелі, це довід і мудрість, але зрештою, не покладайтеся надто сильно на вашу власну працьовитість, ощадливість і розважливість, хоч це справді чудові речі, бо вони усі можуть пропасти без благословення неба, і тому з покорою просіть цього благословення і не будьте немилосердними до тих, що сьогодні бідні, а втіште їх і допоможіть їм. Пам'ятайте, Іов страждав, а згодом розбагатів.

А тепер, щоб закінчити висновком – „Життєвий досвід – це дорога школа, але нерозумні в ніякій іншій не навчаються“, – як каже Бідний Ричард, та й це хто-зна. Ми можемо дораджувати, але ми не можемо вести. Але як би не було, пам'ятайте: „Хто не хоче поради, тому не можна допомогти“ і далі: „Якщо ви не хочете слухати розуму, він напевно вас покарає“, – каже Бідний Ричард.

Отож той старший чоловік закінчив свою мову. Люди слухали її і схвалили його вчення і відразу зробили цілком протилежне, начебто це була звичайна проповідь, бо розпродаж відкрився, і вони почали екстравагантно купувати. Я прийшов до висновку, що цей добрий чоловік ґрунтовно вивчив мій „Альманах“ і зрозумів усе те, про що я писав на його сторінках протягом двадцяти п'яти років. Часте згадування про Бідного Ричарда, певно, втомило кожного, але моя гордість була тим дуже вдоволена, хоч я і був свідомий, що навіть не десята частина тієї мудрости була моєю мудрістю, що її він приписав мені, це, властиво, є крихітки знань, які я зібрав з багатьох століть і від багатьох народів. Все таки, задля відгуку на це, я вирішив стати вище, і хоч спершу хотів купити матеріал на пальто, я вирішив носити моє старе пальто ще якийсь час. Читачу, якщо ти зробиш так само, користь з того буде тобі така ж велика, як і моя користь.

*З англійської переклав
Лев Коленський*

VI. ЗЕМЛЯ В НАС ОДНА - БЕРЕЖІМО ЇЇ

Тетяна СИНІЦЬКА

ПРИРОДА ЧЕКАЄ ВІД НАС ІНШОЇ ПОВЕДІНКИ

Нас, мабуть, забагато на Землі – звідси впливають всі екологічні проблеми. Томаса Мальтуса, котрий ще наприкінці XVIII сторіччя висловив думку про „органічний закон народонаселення“, багато хто таврує як людиноненависника, хоч насправді він мав рацію: земні ресурси не безмежні. В XX сторіччі це ж саме стверджували польський письменник Станіслав Лем, французький природознавець Жак Ів Кусто та інші. Американський фізик Лайнус Полінг, лауреат Нобелівської нагороди, навіть створив в Америці товариство, яке пропагує ідею зменшення кількості населення.

Треба жити в умовах природних можливостей гльобальної екологічної системи, і тоді не виникатимуть ніякі екологічні проблеми. Ця нова парадигма в наш час – вже не гіпотеза, а наукова теорія біотичного регулювання, автором її є російський вчений-фізик з Санкт-Петербурга Віктор Горшков. Він побудував її на основі фізичних, хемічних, біологічних законів і виявив механізм цього управління.

Слова про те, що слід зменшувати кількість населення на Землі, всі сприймають вороже. Певна річ, зменшувати належить не з допомогою кулемета. Як же саме – наочно продемонстрував Китай. Без усякої теорії біотичного регулювання, як-то кажуть, на власній шкірі держава відчула проблеми перенаселення і гоолосно сказала народові: „Одна родина – одна дитина“. Якщо б це гасло змогли дотримати всі країни протягом одного сторіччя, то населення зменшилося б природним чином, й тоді настала б екологічна стабільність.

Якщо ж ми не відважимося на цей крок, за нас це зробить сама природа, оскільки вона є могутньою системою регулювання. Вона вже й тепер випробовує на нас свої можливості, наприклад, посиляє такі хво-

роби, як СНІД, атипова пневмонія, геморагічні пропасниці та ін. Світова організація охорони здоров'я повідомила, що за останні 20-30 років з'явилося 30 нових хвороб, раніше не відомих. А Американський Інститут грипи прогнозує, що невдовзі з'явиться така модифікація грипи, котра буде здатною забрати життя до п'яти мільярдів людей.

Ми ставимося до природи вкрай неохайно, руйнуємо її механізм регулювання і в цей спосіб знищуємо самі себе. Сьогодні ще є можливість перепинити шлях катастрофи, однак років через 100 вона може знищити людину як вид. Крім зменшення народжуваності, є й інші важелі, щоб полегшити навантаження на екологічну систему: зберігати і поширювати дику природу, перестати збільшувати енергетичні потужності, натомість збільшуючи коефіцієнт корисної дії тих енергоджерел, які діють, розвиваючи культуру енергетичних витрат. Проте економічна машина, створена людиною, на жаль, працює тільки зі збільшенням енергії, і в цьому полягає головна причина її конфлікту з природою.

Від того моменту, коли людина взялася за сільське господарство, вона тільки те й робила, що руйнувала глобальну екологічну систему, замінюючи її полем, фабрикою, летовищем, й от сьогодні вона знищена вже на 63 відсотки. В цьому – сутність екологічних проблем, оскільки природна екосистема і є механізмом регулювання докілля.

Майже 10 тисяч років, відколи людина почала господарську діяльність, глобальна екологічна система витримувала її тиск. Як і будь-яка система, вона – жорстка, й як-но на неї починають тиснути надмірно, вона старається неутралізувати це збурення. Сільське господарство, поступово охоплюючи Землю, стало глобальним після великих географічних відкриттів. До XVII сторіччя Європа вирубала майже всі ліси під орну землю, й лише переселення на нові материки врятувало європейців від соціальної і екологічної кризи.

Зрозуміло, що без господарської діяльності ніяк не можна обійтися – людині вона необхідна для розвитку, для вигоди. Питання полягає в тому, де розумний поріг, за яким закінчується гармонія з природою? Його було переступлено на межі XIX і XX сторіч. Статистика 1900 року свідчить, що в той час людина (разом з великими тваринами) вже повною мірою споживала призначену їй природою квоту органічної подукції, перерахованої на вуглекислоту, – 1 відсоток від 100 мільярдів тонн загальних ресурсів, продукований біотою за рік. 99 відсотків поглинає сама біота – сукупність живих організмів, яких на Землі налічується 10 в 29-му ступеневі. Ніша в 1 відсоток споживання й була тією межею, за яку людині не варто було переходити, якби вона хотіла запевнити екологічну рівновагу на майбутнє.

Однак ми уневажнили все, й нині споживаємо в 10 разів більше тієї кількості органічної подукції, котра нам призначена. У висліді маємо те, що масм, – масштабні екологічні проблеми. Не за горами – перспектива голоду: за останні 15 років рівень харчової безпеки світу падає тричі. Кожен з нас відчуває на собі й таке явище, як потепління клімату, яке несе непередбачені проблеми.

З теорії біотичного регулювання випливає, що людина живе стереотипами. Ще в епоху Відродження був створений стереотип, який знайшов вияв у словах англійського філософа Френсіса Бекона: „Знання – сила“. Тоді ця фраза відіслала на небеса Бога, а його місце на землі зайняла людина. Почалася епоха модернізування: перебудова світу, індустріялізація, розвиток сільського господарства, а з ними – зруйнування регулятора дикої природи. Все це триває й тепер. Ми платимо за це зруйнуванням геному людини. Дослідження, здійснені групою професора В. Горшкова, показують, що сьогодні наш геном вже зруйнований на третину. Це виявляється у збільшенні мутацій, зокрема у формі психічних хвороб, фізичних спотворень, хвороб, котрі успадковуються (наприклад, діабет – цукриця).

В наші часи діє ще один ілюзорний стереотип: „Всі екологічні проблеми ми вирішимо технологічним і екологічним шляхом. Ми створимо безвідходове виробництво, будемо очищувати території“ і т. д. Проте є своєрідний закон збереження речовини: очистивши одне місце, ви переносите бруд на інше. А що стосується безвідходового виробництва, то його поки ніхто не створив, тому що це неможливо. Людям нічого не залишається, як зайняти в природі органічну нішу.

ПИШІМО ПРАВИЛЬНО

Морожене

Морозиво

Незносимий

Нестерпний

Обіцювати

Обіцяти

Обширний

Докладний

Около

Майже, близько

Оснoвувати

Засновувати

Останньо

Останнім часом

Опрокидувати

Відкидати, заперечувати

Далі див. стор. 190

НАФТА ВИЧЕРПУЄТЬСЯ... ЧИМ ЇЇ ЗАМІНИТИ?

Америка – один з найбільших в світі споживачів нафти і її імпортер. За даними Американського інституту нафти, 43 відсотки нафтопродуктів використовується як паливо для автомобілів. Тому наголошується на пошук речовини, котра б могла замінити традиційну бензину. Американський Інститут нафти також прогнозує, що 95 відсотків доступних джерел нафти в світі будуть вичерпані в найближчі 55 років, а ті решта 5 відсотків зникнуть через 88 років. Таким чином, людство має 30–50 років, щоб знайти заміну традиційній бензині.

Ричард Кемак, автор дослідження „Водень як паливо“, вважає, що водень потенційно може стати ідеальним паливом. Зокрема тому, що в природі є подібний механізм – відомі бактерії, які використовують водень як єдине для них джерело енергії. Водень широко розповсюджений на Землі, його досить просто добувати (з води водень добувається з допомогою реакції електролізу), зберігати і перевозити. З водню можна випродувати в три рази більше енергії, ніж з такої самої кількості бензини. Водень дуже вибухонебезпечний, але, за даними Американської Гідрогенної Асоціації, ймовірність вибуху водню не перевищує ймовірності вибуху бензини. За останні тридцять років на дослідження в цій ділянці державні і приватні організації Америки витратили понад 15 мільярдів доларів.

За даними Центру технологій і політики в галузі національної безпеки ЗСА, в країні перші досліді щодо використання водню були розпочаті в 1944 році, і ними керував Департамент оборони, оскільки був зацікавлений у винайденні водневого палива для ракет. В 1950-ті роки були спроби будувати реактивні літаки на водневих двигунах. У 1970-ті роки, після того, як почалася безпрецедентна нафтова криза, подібні досліді почала здійснювати військово-морська флота ЗСА. Всі ті експерименти закінчилися невдачею.

Подібні досліді сьогодні провадять автобудівні компанії. „Honda Motor“, „General Motors“, „Ford Motor“, „Mazda“, „Toyota“, „Daimler Chrysler“ почали продукувати експериментальні авта, які працюють на водневих двигунах (в ЗСА їх називають „fuel-cells cars“ – авта на паливних елементах). Паливні елементи, винайдені понад 150 років тому, – це електромагнетні пристрої, які одержують електричну енергію за рахунок взаємодії кисню і водню. Єдиним „шкідливим“ „викидом“, який утворюється у висліді дії таких двигунів, є вода. В останні роки вартість паливних елементів значно зменшилася. За оцінками „Rocky Mountain

Institute“, в 1998 році, коли був створений перший сучасний паливний елемент, його вартість становила декілька тисяч доларів за кіловатт. Сьогодні ж вона впала до 500–800 дол., а якщо почнеться масове виробництво подібних пристроїв, то ціна впаде до 50–100 дол. за кіловатт.

Уряд ЗСА створив також низку програм, котрі заохочують американців пересідати на „екологічні“ авта. Наприклад, федеральна влада та уряди деяких штетів надають їм значні пільги. Каліфорнія, де, вже традиційно, найвищі ціни на бензину в країні, має намір протягом декількох найближчих років створити „водневі автомагістралі“ – з мережею станцій, на яких продаватиметься водневе паливо. Муніципалітети великих міст, чий мешканці мають поважні проблеми з місцем для паркування авт, створюють спеціальні стоянки саме для таких автомобілів. Пільги надаватимуться компаніям, які засновують станції продажу альтернативного палива.

Однак і нині нема жодних гарантій, що ЗСА зможуть позбутися нафтової залежності, покладаючись на водневе паливо. На сьогоднішній день у значно вигіднішому становищі перебувають „гібридні“ автомобілі – котрі поєднують в собі традиційні бензинові і електричні двигуни. За оцінками колишнього помічника секретаря Департаменту енергетики ЗСА Джозефа Рома, автора книжки „Водневе окомилування“, швидше за все, авта, що працюють на водні, досягнуть показників (вартість авта, рівень безпеки, кількість шкідливих викидів і т. д.), котрі сьогодні демонструють гібридні автомобілі (наприклад, „Toyota Prius“) не раніше 2030 року.

Сучасний рівень розвитку технологій не дозволяє використати водень ефективно. Виготовлення водневого палива для автомобілів нині в чотири рази дорожче, ніж виготовлення бензину в кількості, достатній для вироблення такої самої кількості енергії. Крім того, залишається проблемою створення „водневої інфраструктури“ – мережі станцій з паливом і центрів технічного обслуговування для авт, котрі працюють на водневому паливі. За оцінками Аргонської національної лабораторії, у масштабах ЗСА для цього треба затратити 600 мільярдів дол.

Крім того, водень вимагає особливо уважного ставлення. В 2001 році Масачусетський технологічний інститут оприлюднив висліди досліджень, згідно з якими зберігання і транспортування водневих автових двигунів у сто разів дорожчі, ніж бензинових. Також єповажні сумніви щодо того, чи водневе паливо в такій мірі екологічно безпечне, як це стверджують його прихильники. Досліди Каліфорнійського технологічного інституту показали, що коли водень стане популярним автомобільним паливом, то його кількість в атмосфері значно збільшиться. Це може привести до знищення озонового прошарку, який захищає Землю від смертоносного космічного випромінювання, до гльобальної зміни клімату і активного розмноження небезпечних мікробів. Крім того, водневі двигуни у процесі дії виділяють набагато більше газів, котрі руйнують озоновий прошарок Землі (зокрема оксидів азоту), ніж сучасні моделі бензинових авт. До цього висновку в 2003 році прийшли вчені з Масачусетського технологічного інституту.

Видобувати водень з води сьогодні ще дуже дорого, тому в ЗСА 95 відсотків водню добувається з природного газу (метану). Це, в свою чергу, робить водневе паливо дорожчим, ніж найдешевший нині енергоносіє – природний газ. Дж. Ром прогнозує, що коли ЗСА перейдуть на водневі автомобілі, то замість залежності від поставників нафти країна потрапить у залежність від поставників газу.

Втім, технологічні і екологічні перешкоди використання водню як палива не є чимсь унікальним. Колись подібні пороблеми мали природний газ, бензина і сонячна енергія. Наприклад, минуло понад двадцять років від початку виробництва сонячних батарей до виведення їх на рівень комерційної окупності.

Сьогодні шістьох з кожних десяти американців турбують екологічні обставини в країні. При цьому 46 відсотків мешканців ЗСА вважають, що адміністрація Президента Дж. Буша несовісно виконувала свої обов'язки в ділянці охорони довкілля.

В 2002 році загальний бюджет екологічних програм, фінансованих федеральним урядом, становив близько 8 мільярдів дол. Спеціальний державний орган, котрий займається питаннями екології – Агентство охорони довкілля – було створене в 1970 році. Його головні завдання зводилися до регулювання якості повітря і води, контролю за рівнем радіації і пестицидів, а також безпеки і „глибини“ перероблювання відпадів. Агентство періодично публікує докладні звіти про виконану працю. Ось коротенькі уривки зі звіту Агенства за 2002 рік.

ПОВІТРЯ. Незадовільна якість повітря є причиною 2 відсотків усіх смертей у ЗСА. Від 1970-го до 2001 року у ЗСА вдалося знизити рівень заневищення повітря на 25 відсотків, за всіма параметрами. Цікаво, що за цей же час внутрішній валовий продукт ЗСА зріс на 161 відс., а споживання енергії – на 42 відс. Підвищення якості повітря дозволило щоденно запобігати 600 передчаним смертям, двома тисячам випадків виникнення хронічних хвороб і 75 тисячам втрачених днів праці.

ВОДА. Незважаючи на те, що на долю Північної Америки припадає 13 відсотків запасів прісної води, в найближче майбутнє брак води може стати однією з найбільших екологічних проблем в ЗСА. Вже тепер мають проблеми з водопостачанням західні стейти, де мешкає понад 100 мільйонів осіб. 2.4 мільйона американців вже відчували брак води, а та вода, котра приходить в житла ще 5.6 мільйона осіб, не відповідала стандартам безпеки. В 2002 році в ЗСА були закриті 2.4 тисячі пляжів через невідповідність якості води санітарним нормам.

БЕЗПЕКА ХАРЧІВ. ЗСА використовують на своїй території 36 відсотків усіх пестицидів, випродукованих у світі. Стратегічним завданням країни є цілковита відмова від використання цих речовин. У ЗСА також точаться суперечки щодо міри безпеки генетично модифікованих харчів. Донині Управління в справах харчів і медикаментів не виявило доказів негативного впливу генетично вирощених овочів і плодів на людський організм.

ЗНИЖЕННЯ РІВНЯ ЗАБРУДНЕННЯ. Одна з кожних 200 дітей в ЗСА страждає неврологічним дефіцитом через згубну дію токсинів. Зниження рівня шкідливих речовин в житлах американців є одним з пріоритетів в діяльності державної екологічної служби. Зокрема здійснюється великомаштабна програма, спрямована на відмову від використання ртуті. За десять років кількість використовуваної економікою ЗСА ртуті вдалося зменшити на 40–50 відсотків.

ВІДПАДИ. Щоденно середньостатистичний американець виробляє до двох кілограмів твердих відпадів (в 1960 році – ледве понад 1.3 кілограма). В 2001 році у ЗСА було вироблено 229 мільйонів тонн твердих побутових відпадів, з них 68 мільйонів тонн було перероблено. Найуспішніше переробляються старі батареї і акумулятори – 94 відсотки від усієї кількості, котра потрапляє в сміття, і папір (45 відсотків).

Протягом останніх двадцяти років також здійснюється загальнонаціональна програма – RRR –Reduce, Reuse and Recycle (Зменшити споживання. Використати знову. Переробити), розрахована на кожну родину. Американців переконують віддавати в перероблення скло, пластик, папір, вчать економно витрачати електроенергію, тепло і т. д. Федеральні органи влади щорічно витрачають на подібні програми близько 30 мільйонів доларів. Створення індустрії збирання і перероблення відпадів дозволило відкрити в ЗСА понад 1.1 мільйона місць праці.

За матеріалами американської екологічної преси.

Юрій КОЛЕСНИК

ВЕЛИКІ ОЗЕРА – ГОРДІСТЬ АМЕРИКИ

18 травня 2004 року Президент Дж. Буш створив експертну групу для координування політики уряду, спрямованої на очищення Великих Озер. Він повідомив, що цим завданням вже займаються понад 140 федеральних програм, за котрими стежать десятки урядових агентств, однак вони потребують „систематичнішого співробітництва і кращої інтеграції“.

Великі озера – гордість Північноамериканського континенту. Величезний у світі запас прісної води вміщує понад 90 відсотків прісної води на території ЗСА або п'яту частину всіх світових запасів. П'ять величезних озер – Верхнє, Гурон, Мишиген, Ері і Онтаріо, посередині яких пролягає кордон між Америкою і Канадою, забезпечують питною водою понад 30 мільйонів людей цих двох країн.

Користуються водою з цього гігантського резервуару й численні виробництва. В 1970-ті роки його води були так занечені відпадами, що життя в озерах майже завмерло. Уряд ЗСА прийняв тоді рішення цілком реорганізувати методи використання води і виділив на ці цілі п'ять мільярдів дол. Щоправда, деякі експерти стверджували, що для повного відродження озер потрібна була сума вп'ятеро більша.

В кожному разі, застосовані заходи проблеми не вирішили. Мало того, отруйні речовини, котрі протягом десятиріч потрапляли у Великі озера, вже після їх очищення стали забруднювати довкілля. За даними Гідрометеорологічного центру країни, в період від 1992-го до 1996 року з одного лише озера Онтаріо виділилося декілька тонн отруйних хемікатів.

А в останні роки озерам стала загрожувати цілком несподівана небезпека. Двадцять років тому до Америки привезли мальків азійського коропа і заселили ними ставки в Аркансо і Мисисипі. Через десять років після великої повені ці риби ввірвалися у води місцевих річок, однак тоді екологи не зрозуміли розмірів близької катастрофи. Невдовзі дійшло до того, що наступ коропів обговорював Конгрес.

Активно розмножуючись, азійський короп геть чисто знищує планктон. Нерідко ці рибини досягають метра в довжину, важать, як мале теля, і відкладають по сотні тисяч ікринок за один раз. Азійські коропи стали справжнім лихом на найбільших ріках ЗСА – Мисисипі і Мизурі. У стейті Мериленд навіть спеціально труїли води в ставках, щоб знищити цих чудовиськ.

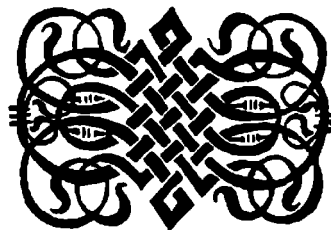
Вони вискакують високо з води, стаючи небезпечними навіть для людей. „Мого товариша така риба вдарила в голову, що він впав за борт, – скаржився один рибалка. – Для нас настали тяжкі часи. Інші види риб, не маючи харів, йдуть геть з наших річок“.

Тепер азіятські коропи плавають в лічених милях від Великих озер. Щоб перешкодити їм проникнути туди, неподалік Чикаго і озера Мишиген поставлені електричні загорожі. Вони зупиняють переважну більшість риб, які намагаються вийти на безмежний простір Великих озер. З цією ж метою застосовують підводні шумові пристрої і навіть електроди, котрі нагрівають воду.

„Якщо азіятські коропи, вже заподіявши шкоду на мільйони доларів, все ж потраплять у Великі озера, – каже біолог Джері Расмусен, – наслідки катастрофи тяжко буде підрахувати. Екологічний баянс, що складався протягом тисячоліть, напевно буде зруйнований цією агресивною рибою. Назавжди можуть щезнути десятки, якщо не сотні видів річкової фауни...“.

В 2003 році призначена Конгресом комісія виявила кричущу неузгодженість у діяльності федеральних і стейтових організацій, котрі займаються очищенням та іншими проблемами Великих озер. Кордонування цих зусиль виявилось в такій мірі недоконалим, що годі навіть було виміряти їхню ефективність. Саме це й стало підставою для проголошення Президентом Дж. Бушем нової ініціативи і його вимоги підготувати відповідні рекомендації до травня 2005 року.

Очолити працю нової групи експертів доручено адміністраторові Агентства охорони довкілля Майклові Левітові. Він негайно зустрівся з губернаторами всіх регіонів, вождями племен і з кандськими урядовцями, щоб докладно визначити пріоритетні завдання. При цьому М. Левіт головними напрямками праці вважає поліпшення якості води і збереження рибних запасів Великих озер.

Тетяна ІВАНОВА

НАС ВРЯТУЮТЬ КОМАХИ?

В лондонському Музеї природознавства Королівське ентимологічне товариство організувало перший національний „Тиждень комах“. Головна думка організаторів: показати, що комах заслуговують більшої поваги і любови з боку людини, яка про своїх маленьких „друзів“ знає не так вже й багато. Влітку, коли від комарів, мух, різних жуків нема спокою, „Тиждень комах“ і заклики любити їх звучали не дуже переконливо. Ми для них тоді маємо згорнуту газету, а не любов. Отрутохімікаги, „спрей“ і порошки їм, а не нашу повагу! Проти ворога, який знищує наші рослини, заражує нас хворобами і боляче кусає, всі засоби добрі. Ми радше боремося за врятування китів чи тигрів, але ніколи не простягнемо руку допомоги тарганам, які вже щезають з лиця Землі.

Й тим не менше, рятувати комах – це саме те, чим слід зайнятися. Саме так вважають організатори „Тижня комах“ і подають вагомі докази. Перший з них – без комах люди просто не зможуть існувати. Ця кляса безхребетних – найрізноманітніша на нашій планеті. Комах – не тільки втілення життя на Землі, але й значною мірою причина, котра робить це життя багатим і гарним. Ніяких квітів, ніяких овочів і плодів без комах ми не мали б. Адже вони не тільки запилювачі, але й „двірники“ природи. Це значить, що якби не вони, мертві рослини і тварини не були б перероблені, і планета просто втонула б у цьому смітті. Отож, якщо завтра комах щезнуть, людство не виживе.

Особливо завзято захищає комах ентимолог з Гарварду, відомий дослідник мурашок, лавреат Пуліцерівської нагороди Едвард Вілсон. У своїй книжці „Різноманітність життя“, виданій в 2002 році, він пише: „Якщо всі комах і членистоногі щезнуть, людство не проживе довше, ніж декілька місяців. У той же момент почне вимирати більшість амфібій, рептилій, птахів і ссавців. За ними піде в небуття величезна частина квіткових рослин. Відтак загинуть ліси і ріки. Поверхня Землі в буквальному розумінні цих слів почне загнивати. Оскільки мертві рослини будуть нагромаджуватися, пошкоджучи шляхи харчових циклів, вимруть й інші складні форми рослинності, а разом з ним – рештки хребетних тварин“. Ось така перспектива...

Але ж коли все без комах таке жахливе, то чому людина так їх (за винятком, можливо, метеликів, „божих корівок“ і ще декілька інших) зневажає? Частинно проблема полягає в естетиці. На те, що має шість чи вісім ніг, вуса і крила, людині, яка любить все фотогенічне, неприємно дивитися. Спеціалісти називають це явище „ентомологічним невігла-

ством“. Наприклад, Дейвидові Атенборові потрібно бушо декілька років, щоб довести, що кінофільм про комах має право на існування. І все ж серіал „Життя в підліску“ (Life in the Undergrowth) створений лише наполовину і його прем'єра відбудеться аж в 2006 році.

Вкрите щільною кутикулою, яка утворює зовнішній скелет, тіло комах складається з трьох частин – голови, грудей і живота. Звичайно вони мають три пари членистих ніг. Розвиток комах, як відомо, супроводжується метаморфозою – перетворенням з одного типу організму в інший. Наприклад, гусениця стає метеликом. Метаморфоза дозволяє одному різновидові мовби жити двома різними життями. Розмір комах обмежений їхнім зовнішнім скелетом. І це наше щастя, бо таргани завбільшки як шур змусили б людину по-іншому дивитися на вторгнення комах в будинок.

Не є таємницею й те, що під час творення кінофільмових іншопланетних монстрів Голівуд дістає надхнення якраз від комах. Комахи дихають через отвори в їхній кутикулі, яка обмежує кількість кисню, що розходить по тканинах, а це й обмежує самі розміри комах. Однак найдивніше в комах – їхня різноманітність. Метаморфози, невеликі розміри і надзвичайна рухливість дозволяють їм експлуатувати будь-яке середовище на землі і в воді.

На сьогоднішній день наукою формально описано близько 900 тисяч різновидностей комах, іншими словами – вони мають видів більше, ніж решта тварин, рослин, грибів і бактерій, разом узятих. При цьому 900 тисяч – це лише відомі науці комахи. Вчені можуть тільки здогадуватися, скільки ж їх є насправді. Деякі ентомологи вважають, що від трьох до шести мільйонів видів комах і членистоногих все ще не мають „людської“ назви. Інші припускають, що загальна кількість різновидів комах може досягати 30 мільйонів.

Безумовно, найбільша група комах – це жуки. Налічується їх приблизно 330 тисяч відомих різновидів – більше, ніж усіх „тварин-комах“ разом узятих. Що змушує їх бути в такій мірі різноманітними, наука не знає. Біологи гадають, що ця дивовижна різноманітність комах, особливо жуків, безпосередньо пов'язана з різноманітністю життя на Землі взагалі і квітучими рослинами зокрема. Іншими словами, боротьба між комахами і рослинами змусила обидві сторони ставати все різноманітнішими. Цей процес було названо співрозвитком (co-evolution) – розвиток одного різновиду приводить до еволюції іншого.

Яскравим прикладом співрозвитку є орхідея під назвою Ангрекум півторафутовий (*Angaecum se squipedale*), виявлена на Мадагаскарі. Ця орхідея має надзвичайну особливість: її бліда біла квітка формує вузьку шахту глибиною 40.5 сантиметра, на дні якої збирається нектар. Коли у XIX сторіччі вчені знайшли цю рослину, вони губилися в здогадах, яка ж комаха може працювати в цій орхідеї „шахтарем“? І Чарлз Дарвін тоді передбачив, що це має бути різновид молі з досить довгим язичком. В 1903 році, вже після смерті Дарвіна, ентомологи справді знайшли на Мадагаскарі моль (*Xanthopan morgani predicta*) з 40.5-сантиметровим язичком.

Таким чином, нещадний співрозвиток, а насправді – битва між рослинами і комахами – привела до дивовижного урізноманітнення, а найпотворніші істоти з усіх, які лише можна уявити, допомогли зформувати найкрасивіші в природі „речі“.

Однак і цим заслуги маленьких безхребетних не вичерпуються. Є певний сенс визнати їхню участь в написанні історії. Наприклад, мошкара доводила до божевілля англійських вояків в Шотландії, а москїти допомогли аборигенам перетворити ліси Західньої Африки у цвинтарі білих людей.

Як бачимо, комахи, постійно воюючи, пройшли величезний шлях. Тепер же вони натрапили на сучасні пестициди, геномодифіковані культури й інші „новинки від людини“, що поставили під загрозу їхнє виживання.

Дослідження показують, що за останні 40 років популяція метеликів в одній тільки Великобританії зазнала більших втрат, ніж птахи і рослини. Це значить, що комахи також не запевнені від масового зникнення в глобальному масштабі. Ось тому ми, відносно недавно прибувши на планету комах, повинні любити і поважати шестиногих друзів, поки не пізно. А то загинемо вслід за ними.

Сьогодні на планеті живе приблизно мільярд мільярдів комах, і важать вони значно більше, ніж усе людство.

Головним довгожителем серед комах, мабуть, є цикада, котра починає розмножуватися наприкінці 17-річного циклу життя. Таргани можуть пережити дію радіації, від якої людина швидко вмирає.

Отож „Тиждень комах“ змушує задуматися...

ПИШИМО ПРАВИЛЬНО

Прогулька

Прогулянка

Підчеркнути

Підкреслити

Підйом духа

Піднесення духу

Предсідник

Голова

Приймати

Приймати

Примінення

Застосування

Далі див. стор. 208

VII. ПОДОРОЖ ДО ІНДІЇ

Михайло ВЕРКАЛЕЦЬ

ІНДІЙСЬКА ОСАННА ГНАТА ХОТКЕВИЧА

Відомий англійський орієнталіст Пол Дейсен, досліджуючи цивілізацію Сходу, писав, що серйозне засвоєння індуської мудрости спричинить небачений переворот філософського мислення всього Заходу; переворот не стільки зовнішнього ефекту, скільки внутрішнього, такого, що потрясе найглибші закутки людського духу.

Так воно і сталося. Опинившись в умовах естетичної кризи, кращі з європейських поетів і філософів спрямували свої уподобання на Схід, де ледь жевріли сліди давньої цивілізації. Мов невтомні археологи, вони знімали нашарування завойовників, під якими впродовж віків ховалися найдорожчі скарби людського духу. Віднайдено було не стільки освіжаюче джерело для європейської естетики, скільки таємний пристрій у взаєминах з вищими світами, камертон багатоголосого хору, покликаного співати осанну Всевишньому.

Інколи ніжним, інколи терпким здавався європейцям аромат Гангу, але ним послуговувалися, до нього зивкали. Припав до душі він і нашому народові.

Гнат Хоткевич не був у числі перших, хто звернувся до загадкового Сходу. Але, слідом за І. Франком, Лесею Українкою, А. Кримським, залишив оригінальний твір „Авірон” та переклад індійської „Шякунталі” у власній музичній оздобі.

У передмові до перекладу Хоткевич зокрема зазначає, що, завдячуючи Ост-Індійській компанії, європейський світ отримав можливість милуватися скарбами індійської культури. Але на підступах до них потрібне було засвоєння східних мов. У зв'язку з цим з'явилися перші санскритські граматики та переклади. Це дало змогу, наприклад, Чарльзові Вілкінзові перекласти поему „Магабгарата”, а також „Гітопадеш” (1787 р.). Невдовзі побачили світ праці Колбруха (1816) про індуські закони. Англієць Вільям Джонс, член Верховного суду в Бенгалі, натрапив на слід „Шякунталі”, яку переклав англійською мовою в 1789 році. Індуська драма, – розмірковує Хоткевич, – як і індуська поезія взагалі, з тієї пори не перестає чарувати весь світ, вона повна надзвичайно тонких, мережаних психологічних

сплетінь, змушує забувати різницю між племенами, епохами, світоглядами і тисячі інших різниць, бо показує нам щось вічне – Людину.

Задовго до спалаху східної цивілізації, пише Гнат Хоткевич, у кожного індійського племені був свій жрецький рід, що ізольовано творив власну культуру. З часом, звикнувши жити в мирі та злагоді, племена об'єдналися в одну державу, запозичуючи одне в одного молитви, гимни та інші твори. Віровчення та священні пісні ставали таким чином спільним надбанням усього суспільства. Уся ця творчість існувала спочатку в усній формі, а згодом була записана. Так виникли Веди, тобто „Знання”, збірка священних пісень, що іменувалася „Рігведою”, та дві збірки жертвених формул і молитов – „Самаведа” й „Яджурведа”. Відомо, що індійці надавали великого значення здійсненню жертвоприношень, покладаючись на жерців як на посередників між людьми та Богом. Так виник клан жерців, які стали замкнутими кастами, коли над образом Індри піднялося вчення про Брахму – душу Всесвіту, джерело життя, з якого вийшли і в яке повернуться всі істоти.

В уяві індійців Брахма – це первісна сила, яка започаткувала духовний та матеріальний світ. За законами природи, смерть – перехід єства з меншою мірою досконалості до вищої, коли дух набуває такої чистоти, що здатний поєднатися з душею Всесвіту. Тому і вчення про людську мораль – центр індійського метафізичного віровчення. Браманська теологія в своїй суті богопізнання, – зауважує Хоткевич, – прямус головним чином до вказівок, як очиститися від гріхів, щоб втілитися у вищу Душу. Такого з'єднання прагне й Канва – названий батько красуні Шякунталі з однойменного твору Калідаси. Оскільки людина має здатність грішити навіть через імпульси, пустельники усамітнюються в найсприятливіших для цього умовах. Для індійців найкращим місцем для досягнення святості є гора Геманута. Є всі підстави вважати цей географічний символ втілення споконвічної мрії про справедливе й безкласове суспільство, де панує мир і злагода. Ось як передає Хоткевич засоби української мови монолог Металі, котрий супроводжує царя Духшянту до Шякунталі, яку в тяжку хвилину забрала до себе Менака:

*А це і ссть святиня –
Гора золотOVERXА Геманута,
Скеля Золотая,
Що в ній кімпуруші живуть.
В тім місці
Пустельники доходять вищого
блаженства,
І Каш'япа,
богів та демонів владика,
Тут проживає із супругою своєю.*

Логічно постає запитання, чи наповнені реальним змістом згадані географічні назви та імена в цьому уривку? Поза всяким сумнівом. Геманута – це свята гора в Гімалаях, а Каш'япа – син Марічі, тобто внук Брами.

З історичних джерел відомо, що і Будда народився у передгір'ї Гімалаїв, в країні Косал в II ст. до н. е. Він жив у розкошах та розвагах. Проте на 29 році життя, пройнявшись стражданнями світу, усамітнився в пустелі – з настирливою думкою про звільнення людства від соціального зла. Проживши шість років на Ганзі, він з'явився несподівано з проповіддю про нищівну силу зла та способи рятунку від нього в Гаю Газелей, поблизу Бенареса. Чи не про цей гай іде мова, коли Калідаса описує полювання Духшянті на газелей? Недарма ж через образ Шякунталі та ніжність газелей автор намагався показати гармонію людини з флорою та фауною. Такої досконалости прагне й Творець світу, й Духшянті, що уособлює собою тонкого знавця й шанувальника краси. Врода Шякунталі сприймається ним, як справжнє мистецтво:

*Це ж квітка,
що її ніхто ще не знає аромату;
Росток, котрого ще ніхто не наломив;
Перлина це, що не була ще в діядемі;
Це мед, що не скоштований і свіжий,
Плід подвигу і сили совершенства.*

Вчення Будди, на відміну від інших, визнає реальність матеріялістичного світу. В ньому – суцільний вир виникнення й зникнення, що немов символізує оберти колеса. Сила, яка підтримує його, – це доля, яка є результатом заслуги чи провини предків в їх попередньому житті. Думку цю стверджує Калідаса через розкриття образу Шякунталі, котра, спокутуючи гріх матері та свій власний, потрапляє під удари долі навіть тоді, коли щастя було, здавалося б, поряд. Злий Ага так мотивує її покарання:

*За те, що приліпилась
До милого всім серцем і не хочеш
Нічого бачити –
нехай же і тебе твій милий
Не вбачить!
А побачивши, хай не впізнає!
Хай уподобиться він п'яному,
а ти – забутій казці.
...Але нехай прокляття
стратить свою силу,
Коли коханий вбачить талісман той,
Що дав на пам'ять їй.*

Так воно й сталося. Духшянті, ще зовсім недавно засліплений коханням до Шякунталі, не тільки не впізнав її, коли вона в супроводі подруг та пустельника переступила поріг його палацу, а й вигнав геть.

Розглядаючи історію буддійської релігії з часу її виникнення до утворення ієрократичної держави в Тибеті, ми виявляємо вражаючу подібність буддизму (не за внутрішнім змістом вірувань, а за зовнішнім ходом розвитку церковних організацій) з християнством. Подібність ця настільки виразна, що дехто робив навіть висновки, нібито між цими

релігіями існує зв'язок. Справді, буддизм, як і християнство, на початку свого існування виявляв високу моральну силу, заохочував людину до внутрішньої досконалості, самовиховання, розвивав гуманні почуття. Проте, виховуючи в людях тільки пасивну доброчесність, цим самим паралізував розумову й моральну енергію та розвивав нездатність прокладати шляхи до вищої цивілізації. Найголовніша слабкість буддизму, зауважує Г. Хоткевич, полягає в тому, що він учив страждати й терпіти, тільки не діяти. Ця ідея відбита належним чином в творі Калідаси, де пустельник Канва, проводжаючи Шякунталю до царя, наказує терпеливо виконувати всі розпорядження чоловіка, з яким вона поєднала свою долю вільним шлюбом, тобто взаємною згодою.

Образом Будди як вособленням людини й божества захоплювався й І. Франко, який в умовах тогочасної галицької дійсності не побоявся висловити свої симпатії до „чужого” Бога:

*Поклін тобі, Буддо!
В темряві життя
Ти ясність, ти чудо,
Ти мир забуття.*

І. Франко, як і Г. Хоткевич, усвідомлював величезне значення індійських шедеврів в процесі еволюції людського духу.

Роздумуючи над індійськими творами, що відділені від нас тисячоліттями, знаходимо в них чимало близького нам і зрозумілого – сутність вічного буття, закони якого незмінні у віках.

Звідки походить індуська драма? На це запитання Хоткевич дає неординарну відповідь: „Індуси кажуть, що сам Будда здобув з книги Вед здатність драматизувати твори, передавши цю здатність мудрецеві Бгараті”. Найпершим драматичним твором Індії він вважає „Мричакотіку” („Дитячу коляску”), приписуючи її авторство Щудраку, що панував у країні Бідіка. Та все-таки найбільшу увагу приділяє Г. Хоткевич дослідженню епохи Калідаси, сучасника царя Чандрагупти („Сонця відваги”), період правління якого (VI ст. н. е.) вважається в індуській літературі „золотим віком”. Біографічних даних про Калідасу майже не збереглося, проте у всьому світі побутує багато легенд про нього. „Цитати з його творів, – пише Г. Хоткевич, – розсіяні по всім світі в найрізноманітніших творах; є безліч коментарів до його поем і драм, ще більше наслідувань, ще більше переробок; їх давала кожна епоха, пристосовуючи твори безсмертного поета до потреб свого дня”.

Світовій цивілізації відомі такі твори Калідаси, як „Малявіка й Ангімітра”, „Шякунталя”, „Урваші”, дві елегійні поеми – „Рік Раггу”, „Народження Кумарі” й лірична поема „Хмаровісник”. Приписують Калідасі, як відомо, й поему „Цикл пір року”.

Щоправда, уподобання Г. Хоткевича зупинилися на „Шякунталі”, що дійшла до нас у двох редакціях – бенгальській та деванчарійській. Перекладаючи „Шякунталю” українською мовою, Хоткевич послуговувався англійськими перекладами Вільяма Джона та Оттона Бетлінга.

Де почерпнув Калідаса сюжет для „Шякунталі”? Г. Хоткевич вважає, що взято його з „Магабгарати” („Великої війни”), яка, поруч з поемою „Рамайяна”, є найбільшою у всьому світі. Бо, як відомо, цілий ряд індійських поколінь намагався поєднати у цьому творі в одне ціле всі розповіді й легенди народу, правила релігії, моралі тощо. „Магабгарату”, як засвідчує народне повір'я, створив Вуаса (Збирач). „Але, – міркує Г. Хоткевич, – очевидно, тут коли й була індивідуальна творчість, то вона безслідно загинула в неоглядно великій творчості колективній”.

Неперевершеністю форми і змісту „Шякунталя” наштовхнула Г. Хоткевича на думку, що на її батьківщині того часу буйно квітла цивілізація. Бо як же інакше трактувати наукову інформацію індійського племені догонів, які живуть на території Малі ізольовано від усього світу? Тим часом вони володіють вражаючими знаннями з астрономії, мають неперевершену міфологію. Все це є результатом не інакше, як інформації вищого світу. Самі ж бо догони вважають себе нащадками богів. Це вже аж ніяк не з галузі фантазії, бо, крім усього, догони переконливо засвідчують свої контакти з прибульцями із Сіріуса. Не є фантазією Калідаси й опис подорожі царя Духьянти з Металі на небесній колісниці Індри. Певно, колісниця та – не що інше, як космічний корабель. А опис небесних світил прямо-таки вражаючий:

*А світять тут вічно Сім Зірок;
Сюди ж приходить
Й Молочний шлях,
небесна Ганга потрійним потоком,
Що небо й Землю доокола обтікає.*

Якщо вдаватися до аналогій з сучасністю, зокрема згадати НЛО, окремі епізоди з „Шякунталі” скидаються на загадкові зникнення землян. Ось так трактує зникнення Шякунталі слуга Матав'я:

*Я певен, що на небо
Йї взяло якесь воздушне божество.*

Тим паче, що Шякунталя називає своєю матір'ю незвичайної краси Менаку, яку послали боги на спокусу до мудреця Вішвамітри напередодні найвищого блаженства. Народивши дівчинку такої ж неземної краси, як і сама, вона помандрувала на небо. Вішвамітра змушений був віддати дитину на виховання пустельникові Канві.

Автор „Шякунталі”, як і всякий митець, спілкуючись з вищими силами, розумів сутність людської еволюції, що прямує до абсолютної досконалості. Практично Шякунталя і є кінцевою метою Творця. Побачивши серед пустельників неземну красуню і закохавшись у неї, Духьянта дивується:

*Великий Брама, заміряючи її створити,
В умі усе прекрасне переглядів,
Що коли-небудь створив –
і все в єдиний образ*

*Втілив. Шякунталя –
то символ багатовічний
Могутності Творця!..
Шякунталя – богиня
Небесної краси у цій юдолі горя!*

У різних дослідників Калідаси наводяться вдалі і невдалі порівняння, по-своєму трактуються ті чи ті місця твору, зіставляються з Вергілієм, Шекспіром, але це всього-навсього наукові натяжки. „Можна сказати тільки одне, – пише Г. Хоткевич, – що мало хто із світових поетів доходив до такої тонкості й ажурності не тільки зовнішнього оброблення, а й психологічних рисунків. Поезія давніх легенд, буйна, прекрасноподібна природа, любов до рослин, до Сонця, до живої істоти, облагороджені людські почуття, без європейської грубості й сальності в одних випадках або лимонно-жовтої сентиментальності в других, безконечно прекрасні мелодії, битви й єднання слів, настроїв, переживань; дивні деталі, що, їх почитавши, усміхнутись хочеться й заплескати руками від радості, – все це сплелось в якийсь нерозривний вінок краси, в якусь пречудову, предивну симфонію”.

Захопившись Сходом, Г. Хоткевич збагнув необхідність його наближення до українського читача, як незамінного фактора не тільки для облагородження людської душі, а й фізичної досконалості. Бо існуюча форма філософського мислення у мешканців Землі потребує налаштування на індійський лад. Але без знання східних мов, зокрема індійської, більша частина цього зробити не може. Для отримання естетичної та наукової інформації з вищих сфер Всесвіту, до яких належить і „Магабгарата”, придатна хібащо мова санскриту з усіма засобами її мелодики, мова фарсі та українська. З цього приводу не зайвим буде нагадати висловлювання ряду перекладачів „Магабгарати” європейськими мовами. Зокрема, у своїй передмові до перекладу епізоду з „Магабгарати” – „Сунд і Упасунд” Н. Берг зазначав, що європейські мови в порівнянні зі східними, в тому числі й санскритом, те ж саме, що „однострунна скрипка перед чотириструнною, і ніколи не взяти усіх її тонів, якими б не були довгими наші пальці”.

Актуальною, на наш погляд, є думка Г. Хоткевича й про те, що поклонання всякого мистецтва – це спілкування з могутньою надприродною силою. Через те, наприклад, функціонування храму в Індії, як і у всьому світі, починається з освячення, а мистецький твір – з молитви. Індуська п’єса, зауважує Г. Хоткевич, розпочинається молитвою, де висловлюються побажання всякого добра присутнім, прикликається благословення богів. Далі йде пролог з відомостями про особу автора, про артистів, що виконують головні ролі. Таку закономірність перекладач пояснює спіритуалістичним характером індуської релігії.

Індійська цивілізація має велику й цікаву історію, що завжди залежала від різних соціальних та географічних умов.

У всякому разі, за період свого існування індуси не раз міняли свій світогляд, прагнучи душевного і тілесного вдосконалення. Адже спілкуватися з вищими сферами здатні краса й гармонія. Саме таку досконалість по-

бачив Духшянта в особі Шякунталі – рукотворній красі Всевишнього. Віднайшовши її з допомогою чарівного персня на святій горі, він вигукує:

*Любимая моя... Зціли мене! От знову
Стоїш, прекрасна,
ти мені перед очима.
Моє засліплення минуло – Рогіні чарівна
Єднається із Місяцем своїм.*

Багата метафорична мова індуської поезії мала магічну силу, як і молитва, що звеличувала душу. Через те, наприклад, астрологи користувалися силою слова, наближаючи до себе енергетику багатьох планет. Згідно з індуською міфологією, Рогіні – четверта з двадцяти семи фаз Місяця і його найулюбленіша дружина. Зустрівшись з Шякунталею, Духшянта дізнається, що в нього є син, якого боги нарекли Бгаратою, тобто Вседержителем. А. Каш'япа, осяяний щастям закоханих, благословляє їх:

*Ви наче конюшини три листочки –
Побіжність, Сила і Закон.*

Ця триєдина сила була своєрідною домінантою індуського мистецтва, в тому числі й драми, в якій герой, як запевняє Г. Хоткевич, має бути неодмінно молодим, вродливим, а його вчинки повинні викликати співчуття. Такими ж рисами повинна наділятися й головна героїня. Заборонялося в індійських п'єсах показувати злочини та вбивства – як рецептори, що негативно впливають на глядачів. Заборонялося й будь-які прояви сексуальності, що вважалося за образу для ока й вуха глядача. Естетична скромність – найголовніший принцип розповсюджених мотивів індійських п'єс про кохання. Порушення таких норм могло кидати тінь на привілейовані прошарки суспільства, оскільки в індійських п'єсах мала місце висока кастова приналежність дійових осіб. Та й не тільки ця обставина була бар'єром для проникнення в сюжет про кохання заборонених прийомів. Бралось до уваги всенародне підґрунтя здорової моралі. „Те, – пише Г. Хоткевич, – що сюжети свої індуські драматурги брали майже виключно з міфології або з великих поем „Махабхарати” й „Рамаяни” – це вже одне ставило їх близько до народу”.

Перекладаючи „Шякунталю”, Хоткевич наближав до українського народу кращі естетичні надбання Сходу. Письменник не заспокоювався на самому перекладі східного шедевр. Він поспішав використати всі можливі засоби, аби протидіяти страшній навалі бездуховності, вдаючись навіть до постановки „Шякунталі” на сцені Львівського оперного театру.

Українська література – повноводна ріка з численними притоками. І одна з них – це Схід, де й досі не замулені духовні джерела. Ті, які разом з іншими письменниками, відкрив для нашого народу Гнат Хоткевич.

Дулі ЧАНДРА ДЖАЙН

ДЖАЙНІЗМ – ПРО ЩАСТЯ ЛЮДИНИ

До головних прав усіх людей належить право на життя, право на особисту свободу і право на прагнення до щастя. Ці ж права є підставовими і в джайнізмі. Релігія – це наука життя, бо вона допомагає дати визначення життю, свободі, щастю і знайти шлях до них.

Визначення життя, свободи і щастя зумовлені нашим поглядом на життя (даршан), знанням себе самого і зовнішнього середовища (джнаан) та життєвим досвідом (чааритр). Джайнізм стверджує, що наше сприймання, знання і життєдіяльність повинні бути правильними і розумними. Розумність ця необхідна, оскільки в природі є суперечності і конфлікти. Свобода однієї людини може порушити свободу іншої. Здійснення бажань однієї людини може заподіяти незручності для іншої. Вимоги щодо обмеження швидкості на дорозі водій авта може розглядати як обмеження своєї особистої свободи, однак, перевищуючи швидкість, він ризикує збити пішохода. Вже навіть з цього одного прикладу випливає, що бажане для одних може викликати незгоду в інших. На багато запитань нема чіткої, однозначної відповіді.

Тому джайнізм проповідує принцип множинності точок зору (анекантаваад) і відносності (с'язваад), котрий можна застосувати для розв'язання таких конфліктів. Він каже, що нам відкривається лише відносна істина. Щоб сформулювати думку, слід поглянути на предмет з різних точок зору, врахувати думки інших людей і в цей спосіб уникнути зіштовхування інтересів. Цей же принцип застосовний і до наших релігійних поглядів. В жодній книзі нема абсолютної істини, її не знає ні один гуру, жодний вчитель не дає абсолютного знання. Щоправда, джайнізм стверджує, що є люди, котрі своїм знанням охоплюють абсолютну істину, одна тепер таких людей нема. Отож принцип відносності велить нам вивчати наше зовнішнє середовище (предмети і події) і формувати власний погляд на життя, свободу і щастя. Водночас принцип множинності вчить нас совісно аналізувати всі обставини, враховуючи як свою, так і чужу думку, а вже відтак вирішувати, що добре, а що – зле.

Кожна людина має певний погляд на життя, на себе, певну суму знань щодо довколишньої дійсності. Все це – продукти життєвого досвіду. В молодості мене навчали повторювати слова молитов, щодня перед сніданком ходити на Богослуження до храму, читати священні писання і відвідувати релігійні бесіди. Віра вимагала пити воду, переціджену через щільну тканину, не вбивати комах і не заподіювати зла нікому, вживати лише вегетаріанські харчі й не їсти хлі-

ба після заходу сонця. Джайнові заборонено грати в азартні ігри, вживати алкоголь і наркотики. Нас навчали дотримувати релігійні свята. Я охоче все це робив і мав від цього втіху. Ці настанови допомогли мені зформувати власне уявлення про добродійне життя і щастя. Всі, хто народився і виріс в Індії, перейшли через подібну науку. Нам треба придумати, як навчити цьому наших дітей тут, в Америці. Це наш обов'язок. Він повинен стати частиною нашої віри. Певна річ, сучасна молодь, котра захоплюється чужими культурами, сумніватиметься в раціональності наших релігійних ідей та ритуалів. Джайнізм за свою сутність – раціональний, і нам не тяжко подати цілісну картину віри, яка не суперечить здоровому глуздові. Однак це можливе лише в тому випадку, коли ми відмовимося від деяких традиційних обрядів, які вже не відповідають духові джайнізму.

З дургої чи третьої кляси я пішов до релігійної джайністської школи, де мене ознайомили з основами віри. У звичайній школі вивчали математику, фізику, історію, географію та основи інших світових релігій. В мене почали формуватися уявлення про життя, свободу, прагнення до щастя. І кожен з нас перейшов через подібний процес. Джайнізм вчить, що наші уявлення змінюються в міру того, як змінюємося ми самі, наше оточення, час, досвід. Проте за всіх змін наші релігійні обряди, як навчав мен мій учитель-пандит в маленькому індійському селі, повинні оновлюватися в залеженості від обставин і часу.

В деяких випадках наш погляд на релігію істотно змінюється з надбанням досвіду і знань про довколишню дійсність. В дитинстві я вірив, що когне слово у святих книгах джайнізму істинне й достовірне. Тепер я розумію, що протягом багатьох віків тексти писань передавалися з уст в уста і вже заж пізніше були записані. Я дізнався, що карма змушує нас переходити через цикли буття, життя і смерті. Ми жнемо плоди своїх вчинків. Через молитви, вивчення писань, дотримання релігійних свят, відвідування святих місць, благодійницьку діяльність можна поліпшити свій матеріальний стан в нинішньому і майбутньому житті й повною мірою звільнитися від карми. Тепер я розумію, що сама по собі участь в релігійних обрядах, без належного проникнення в сутність речей, не дає духовної досконалості. релігійний обряд чи акція добродійництва, здійснювані з метою наживи, викликані захланністю чи гординою, а це суперечить духові віри.

В міру поглиблення знань в газлузі природничих наук, історії, географії, філософії, релігій в нас виникає безліч запитань. В індуїзмі й інших релігіях сповідується принцип: „Що посіяш, те й пожнеш“. Дехто вважає, що Бог віддає нам за нашими ділами. Чи виконує карма в джайнізмі роль Бога? В деяких релігіях стверджується, що Бог може прощати нам наші гріхи. Чи можливе звільнення від минулої карми? Негожими вчинками ми збільшуємо тягар небажаної карми. Чи можна позбутися її шляхом благодійництва? Над цими питаннями задумується кожен, хто вивчає джайнізм. Я також задумувався над ними. До зустрічі з Пхулум Чандрою Джайн Сіддханчар'єю, якого я

вважаю великим знавцем карми і джайнізму, я гадав, що заміна Всемогутнього Бога неживою кармою – безглузда. У висліді бесід з ним мені стала зрозумілою теорія карми. Карма походить від наших почуттів і станів душі. Ачар'я Кундакунд висловив це в наступних словах: „Змінюючи свої почуття, керуючи ними, можна змінити наслідки карми. Важливе почуття внутрішньої радості – результат карми. Матеріальні вигоди можуть і не бути результатом нашої карми, оскільки в багатьох випадках вони не дають справжнього щастя. Бездумні фізичні дії дають дуже мало в розумінні духовного зростання. Вчинки, здійснювані з метою наживи, не можуть вважатися гідними для віруючої людини, тому нешира молитва, позначена честолюбством благодійницька діяльність, навіть пости . т. д. не можуть знищити небажану крму. Теорія карми в джайнізмі впливає з поняття незалежності душі, з поняття свободи волі. Душа може керувати кармою і йти шляхом духовного вдосконалення“.

Все мовлене вище визначає джайністське розуміння життя, свободи і щастя. Ціль життя, згідно з джайнізмом, – це духовне вдосконалення. Джайнізм стверджує цілковиту незалежність душі, свободу волі, підкреслює цінність всього живого. Поняття свободи розповсюджується на всіх. Ніхто нікого не може змусити вірити. Кожен сам робить свій вибір. Кожен міркує про життя, свободу і щастя так, як може. Джайнізм – релігія для вільнодумних, розумних людей. Гнів, гордіна, жадібність, грубість, обман, прагнення до багатства, беззмістовне життя викликають відчуття нещастя. Отже, щастя полягає передусім у відсутності фізичного і духовного насильства. Гнів, жадібність, гордіня, підступність – все це ранив нашу свідомість, тобто є насиллям над духом і служить підставовою причиною всіх наших нещасть, спричиняє накопичення небажаної карми, котра зле впливає на наше теперішнє і майбутнє. Словом, щоб досягнути в житті справжнього щастя, треба стати над матеріальні вигоди й егоїстичні інтереси, треба враховувати точку зору інших, виховувати в собі почуття самоствердження і приносити користь людям, допомагати їм.

*Журнал „India“
Переклав Петро Частю*

Д-р Сарада СУБРАМАНЬЯМ

ЙОГА – ОРГАНІЧНА ЧАСТИНА НАШОЇ КУЛЬТУРИ

Коли заняття йогою дають душі й розумові спокій, йог завдяки своєму внутрішньому духові досягає вивершености, недоступної для свідомости. Йога допомагає здобути майже цілковиту гармонію розуму й серця, відбувається прекрасне злиття душі з інтелектом.

Пізнай себе – такою є класична філософська порада мислителів Сходу і Заходу; в цьому схована розгадка і життя, і смерті, і подальшого душевного спокою. Йога – найдавніша форма наукового ставлення людини до самої себе. Іншими словами, йога приводить до самоочищення.

Сутність йоги вичерпно викладна у вченні давньоіндійського мудреця Патанджалі. Крім звичайної людської свідомости, є ще стан надсвідомости, що його називають всесвітнім розумом. Звичайний розум подібний до машини, яка працює двадцять чотири години на добу. Він катує нас різними переживаннями, котрі вимагають всіх наших сил і уваги.

Пробувати здобути внутрішню рівновагу через звичайну свідомість – це все одно, що підливати оливу у вогонь. Мудрість чи істину можна збагнути тільки всесвітнім розумом. Остаточна ціль занять йогою – це злиття особного „я“ з океаном всевітнього розуму, коли причина і наслідок перестають бути реальністю й наступає справжній мир та рівновага. Людина стає безсмертною і безмежною.

Споглядання забирає нас за межі розуму, туди, де людина може спостерігати минулі думки і почуття, не потрапляючи в їх тенета, не переживаючи і не захолюючись ними.

Йога – частина давньої індійської культури. Її філософські і метафізичні ідеї можна приймати або відкидати, однак годі заперечити, що вона якнайкраще впливає на здоров'я, тонус і психічний стан людини. Слово „йога“ походить від санскритського „йудж“ і буквально означає „союз“ – союз тіла і душі.

Може виникнути запитання: а хіба тепер нема такого союзу? Так, нема. Всі ми знаємо, що тілом людина може бути тут, а думками – десь далеко.

Йога – це і наука, і мистецтво. Вона має свої теоретичні обґрунтування. Про йог створена величезна література, з якої можна зрозуміти, чому варто займатися цим. В даному випадку нас цікавить, як можна практично використати це наукове багатство, щоб протистояти щоденним світським турботам.

Хоч йога виникла в Індії, вона не має нічого спільного ні з індуїзмом, ні з будь-якою іншою релігією. Нею можуть займатися чоловіки і жінки, багаті і бідні, молоді і старі, вона для всіх приносить однакову користь.

Як не дивно, в Індії, де тисячі років тому йога виникла, про неї майже цілком забули. Іншими словами, хоч коріння йоги – в Індії, однак крона її виявилася набагато ширшою на Заході.

Отже, в людському організмі є дві сили. Одна – сила розуму, з її допомогою людина мислить. Друга – сила життя, з її допомогою ми живемо і рухаємося. Легко уявити, в якому стані опиниться тіло без життя і розуму. Тіло рухається не тому, що в нього є мозок, серце, легені, руки і ноги. Мертва людина також має все це...

Тіло живе завдяки життєвій силі або „прані“, котра не є повітрям, яким ми дихаємо, а біоплазмою. Нема життєвої сили – і все розпадається. Нема розуму – і людина нічого не бачить, хоч і має очі. В тілі треба підтримувати рівновагу цих двох сил. І тут на допомогу приходить йога.

Мозок – найзагадковіший орган людського організму, він має трильйони клітин і незліченні з'єднання їх між собою. Людина може жити без рук, без ніг, без очей, але не без мозку. Малесенькі мислительні клітини мозку називаються нейронами і вимагають безперервного кисневого харчування. Якщо закрити їм доступ кисню на три хвилини, вони дістають ушкодження, через двадцять хвилин клітини без кисню вмирають.

Мозок – безмежне сховище вражень. Деякі клітини приймають особливо сильний емоційний заряд, і тому їх називають „насінинами страждань“.

Розгляньмо бодай у загальних рисах сучасні хвороби і дію йоги на них. Деякі форми фізичного і психічного недомагання виникають у висліді стресу. Напруженість нависає над мільйонами людей, як хижий стерв'ятник, готовий щохвилини впасти на свою жертву. На сучасній мові такі захворювання називаються психосоматичними (від грецького „психе“ – душа, „сома“ – тіло). Дві ці частини перебувають у тісному взаємозв'язку, і порушення в одній з них може викликати порушення в другій. Стреси приводять до різних захворювань в залежності від властивостей організму і довколишнього середовища: наприклад, до високого тиснення крові, бронхіальної астми, діабету (цукриці), запаленню щитовидної залози, виразки шлунку і т. п.

Стрес може, до того ж, загострити такі психічні розлади, як агресивність, депресія, невроз, епілесія. Однією з причин є порушення рівноваги між різними гормонами або хемічними речовинами, котрі випродовує мозок, – нейропередавачами.

Як же вберегтися від психосоматичних захворювань? Придбайте книжку „Хатха-йога“, з неї ви переймете науку про фізичну досконалість.

Заняття „асанами“ і „пранаямою“ (дихальні вправи) протягом 6–18 місяців стимулює і полегшує діяльність мозку та ендокринних залоз. Наша група лікарів провели докладні дослідження задля з'ясування впливу асан, пранаями і споглядання на хворих, котрі страждали високим тисненням крові, астмою, цукрицею, депресією, наркоманією та ін. В усіх випадках петебіг хвороби був ускладнений стресом.

Хворі на високе тисняння крові виконували наступні вправи: падмасана, шавасана, ардха-халасана, макарасана, ардха-шалабхасана, чакрасана, супта-ваджрасана. Хворі на цукрицю й астму: падмасана, шавасана, наукасана, халасана, бхуджангасана, дханурасана, макарасана, пачіматасана, йогамудра. Крім того, астматики займалися пранаямою. Для психічних захворювань застосовувалося споглядання у двох цих позах: ваджрасана і падмасана.

Відтак хворі перейшли клінічне, психологічне, біохемічне і електрофізіологічне обстеження. Біохемічне обстеження включало підрахунок нейропередавачів в крові і спинномозковій рідині. Всі хворі з психічними порушеннями пройшли електроенцефалографічне обстеження до і після занять йогою, яке тривало 18 місяців.

Заняття йогою дали добрий клінічний ефект у всіх без винятку хворих. Дякі з них вилікувалися зовсім. У здорових людей в результаті занять йогою поліпшується серцево-легенева діяльність, зменшується кількість споживаного кисню й рівномірно розподіляється енергія в організмі. Йога допомагає ясніше мислити.

Відомо, що йоги рідко хворіють і проживають довге та плідне життя. Це можливе завдяки гармонії душі і тіла. В сучасному світі з його тривогами і переживаннями варто займатися йогою, щоб жити щасливим, повнокровним життям. Можливо, йога є одним з найефективніших засобів від більшості психосоматичних захворювань. Здатна вона допомогти у боротьбі з найбільшим зі сучасних недугів, розповсюджених серед молоді, – наркоманією, а також у перевихованні злочинців.

Для здорового суспільства, члени якого роблять все можливе для створення матеріальних, духовних і моральних цінностей, йога має велике значення. Доцільно її запровадити у шкільні програми. Посвячуючи душу і тіло у благодійні таємниці йоги, людина дістає можливість здобути внутрішній спокій, який буде супроводжувати її все життя. Людина може продовжити свої літа, якщо звільниться від пристрастей і стресів, з яких складається наше неспокійне сучасне життя.

Журнал „India“.

Переклав Петро Часто.

VIII. ДЕКІЛЬКА ІСТИН ЗДОРОВ'Я

ЛЮДИНА Є ТЕ, ЩО ВОНА ЇСТЬ

Професор університету Purdue Чарлз Сантера, який також є експертом Технологічного інституту харчової промисловості, підрахував, що американському споживачеві пропонується сьогодні вибір харчів з 40 тисяч назв, а ще тридцять років тому їх було в шість разів менше. Кількісне зростання супроводжується значними змінами показників якості. Зниженню якості харчів істотно сприяє загроза тероризму, з огляду на яку важливі дослідні інституції, зокрема Адміністрація в питаннях контролі за харчами і лікарствами, не дістають достатнього бюджету. У висліді забруднені овочі і зеленина все частіше стають причиною різних захворювань, передусім гепатиту-А.

На щастя, те, чого не може забезпечити державне агентство, з успіхом надолужує наука. В рамках захисту американського харчового ринку від біологічної зброї вчені винаходять нові й нові методи знешкодження хвороботворних мікроорганізмів у харчах. Вже багато років, наприклад, застосовується опромінення харчів високоенергетичними електронними променями. Запевнюючи безпеку м'ясних виробів, овочів і городини, ці промені не змінюють їхнього смаку і запаху.

Тепер вчені шукають також інших способів боротьби з небезпечними бактеріями. Найновіша технологія впливає на хвороботворні мікроорганізми надвисоким тиском, який дорівнює 150 тисяч фунтів на квадратний дюйм. Він вбиває будь-які бактерії, в тому числі й ті, котрими можуть заразити харч терористи, руйнуючи в тих бактеріях мембрани клітин. При цьому продукти харчування не втрачають ні смаку, ні важливих вітамінів та мінералів. Тексаська фірма „AvoMex“, яка першою почала застосовувати цю технологію, збільшила з її допомогою період придатності своїх продуктів з 7–10 до 30–40 днів.

Теперішні покупці ще не перестали боятися пестицидів, тому багато людей виступає за збільшення виробництва „натуральних“ або „органічних“ харчів. Чи їхні побоювання щодо пестицидів мають якісь підстави?

Щоб захистити споживача, Адміністрація в питаннях контролі за харчами і ліками (FDA) встановлює гранично допустимі концентрації пестицидів і досить часто перевіряє так званий „ринковий кошик“ в різних регіонах країни.

При цьому з'ясовується, що лише в одному відсоткові американських і трьох відсотках імпортованих харчів вміст пестицидів перевищує дозволену норму.

Щорічні звіти FDA свідчать, що пестициди у споживаних харчах в усіх групах населення не перевищують ні міжнародних, ні американських норм. А журнал „Consumer Reports“ пише про це так: „Не варто уникати споживання плодів і ярини через страх перед пестицидами; користь для здоров'я від цих продуктів величезна і не йде ні в яке порівняння з можливим ризиком“.

Більше того: вчені все виразніше схиляються до висновку, що щоденне споживання овочів, плодів, ягід оберігає людину від багатьох хвороб, в тому числі й від рака.

Ось декілька порад щодо дієти, яка допомагає вберегтися від рака легенів.

Передусім це продукти, які містять вітаміни групи каротеноїдів. Каротеноїд в організмі печінка переробляє на вітамін А. Цієї речовиною багата морква, темно-зелені листа овочів, помідори, червоний перець, фіґи, маленькі круглі дині з оранжевою м'яккістю і абрикоси.

Від рака легенів вберігає і вітамін С. Їжте щоденно цитрусові, перець, браколі, шпинат, брюсельську чи рожеву капусту. Добрий захисник – вітамін Е. Його багато в рослинній олії, в зернових, в горіхах, в горосі. Не забувайте і про харчі, котрі містять таку мінеральну речовину, як селен – бразильські горіхи, риба, хліб грубого помолу. Багато селену є в яєчному жовтківці.

Пам'ятайте – той, в чиєму щоденному раціоні є товст тваринного походження і алкоголь, в більшій мірі ризикує захворіти раком легенів. Не варто захоплюватися навіть молоком, якщо в ньому є багато товщу.

Чоловіки мусять пам'ятати про один городній овоч, який великою мірою вберігає від рака простати. Це – сеньйор-помідор, а також різні похідні від нього продукти: соси, кетчупи і т. д.

Взагалі кажучи, корисні всі плоди та овочі. У запобіганні захворюванням на рака важливу роль відіграє велика кількість клітковини, а також харчування овочами зі значним вмістом крохмалу та білка. Тому в раціоні слід мати неочищене зерно або хліб грубого помолу. Багато крохмалу має картопля. Білкові речовини і клітковина містяться в бобах, горосі, в коричневому рижі. Багато на клітковину капуста, морква, буряки.

Рослинна клітковина захищає від рака товстої і прямої кишки. Запобігти ракові кишок допомагає фізична активність, коли людина хоч би пів години на день фізично працює і хоч би годину на тиждень активно займається спортом.

В рослинних продуктах знайдено багато інших антиканцерогенних речовин, тобто тих, котрі запобігають злоякісним утворенням. Це фітати, кумарини, ізотіоціанат, кверцетин та ін. Цих речовин особливо багато в часникові, в капусті, в соєвих бобах, імбрі, моркві, сельдерееві, цибулі і цитрусових.

Не рекомендується вживання алкоголю. Якщо вже без нього неможливо обійтися, то чоловікам слід зупинитися на двох чарках алкоголю в день, а жінки повинні обмежувати себе однією чаркою. Не

захоплюйтеся тістечками, печивом та іншими кондитерськими виробами, зменшуєте вміст тлущу в їжі – він не повинен перевищувати 30 відсотків від загальної кількості одержаних калорій.

Дуже важливо зберігати нормальну вагу. Якщо ви дбаєте про своє здоров'я, вам належить обмежувати вживання солених і копчених м'ясних продуктів, не варто споживати м'ясо, яке смажилось на вугіллі, в грилі чи на дров'яках. І вже нізащо не слід вживати запліснявілі харчі. По-перше, плісень містить канцерогенні речовини. По-друге, у хлібі, який зберігається занадто довго, починає розмножуватися *Helicobacterium pylori*. Ця бактерія може сприяти розвитку рака шлунку.

В системі американського харчування доступними для всіх є банани. Ці цікаві і дуже корисні плоди збирають в недозрілому стані, тому що харчові і смакові якості банан набуває тільки під час визрівання у штучних умовах.

В бананах міститься багато вуглеводів, а тому вони скоро насичують. Вони також мають вітаміни А, С і групи В. Банани виводять з організму бруди і рідини, припиняють запалення слизової оболонки шлунку, знижують рівень холестеролу в крові, зміцнюють імунітет, відновлюють сон і заспокоюють нерви.

У 100 грамах бананів міститься 100 кілокалорій.

Банани рекомендують хворим на діабет (цукрицю). Добре вживати не лише дозрілі, але й зелені банани і відвари з них. У багатьох південних країнах банани входять обов'язковим складником найрізноманітніших страв. А в Африці з них виготовляють смачне пиво. в якому є до 28 відсотків алкоголю.

Банани корисні людям, які страждають серцево-судинною недостатністю, підвищеним тисненням крові, захворюваннями нирок, печінки і жовчних шляхів. В бананах зовсім нема товщу, тому їх можуть споживати всі, хто боїться набути вагу. В бананові міститься до 450 мг калію, який допомагає боротися з підвищеним тисненням крові і сприяє зміцненню серцевого м'яза. Банани швидко відновлюють енергію після фізичних навантажень.

Це також бездоганний косметичний засіб. Ось рецепт живильної маски. Візьміть м'якшину одного банана, змішайте її зі збитим білком, додайте сік однієї цитрини та декілька крапель горіхової (чи якоїсь іншої рослинної) олії. Одержану суміш покладіть на обличчя. Така маска знімає сліди втоми, надає шкірі свіжого і здорового вигляду.

Медицина статистика стверджує, що приблизно 40 відсотків мешканців земної кулі страждають різними несправностями у праці шлунку. При цьому дуже багато людей чомусь приймають це як належне. Насправді є конкретні причини, через які після їди в шлунку виникають неприсмні відчуття. Ось головні з тих причин.

У шлунку збирається багато газів. Тоді виявляються такі симптоми:

Здуття живота, бо надлишкове повітря чи гази спричиняють напруження м'язевих стінок.

Часте відригування, коли гази піднімаються зі шлунку уверх,

Бурчання в шлункові і верхніх відділеннях кишечника.

Причиною є те, що надлишкова кількість газів може утворюватися,

коли шлунок перетравлює їжу, схильну до бродіння, наприклад, свіжий хліб, кисле молоко, пиво. Цим грішать деякі овочі, як от цибуля, часник, шавель. Крім того, люди іноді самі заковтують велику кількість повітря, коли під час їди розмовляють або ковтають їжу дуже поспішно.

Перша порада: не насичуйте шлунок занадто швидко за один раз, харчуйтеся невеликими порціями. Відмовтеся від газованих напоїв. Їжте мовчки і повільно. Намагайтеся якнайретельніше пережувати їжу. Нарешті, той, хто дуже страждає від вище описаних симптомів, мусить звернутися до лікаря, і він припише спеціальний засіб, який сприяє швидкому видаленню газів зі шлунку.

Викид шлункового соку. Симптоми: гострі, печучі болі за грудниною посередині; кислотне відригування і гіркий присмак на задній стінці горла; Біль, який піднімається від шлунку вгору, до шиї, ослобливо, кливи лежите.

В чому полягає причина? Якщо шлунок починає виробляти занадто багато шлункового соку, то його надлишок може пробувати вийти у стравохід. Цьому сприяє ваше сидяче чи лежаче положення, бо така поза перешкоджає м'язам живота природно скрочуватися. Крім того, дяккі харчі провокують утворення надлишкової кислоти.

Як ви повинні діяти в цьому випадку? Відмовтеся від щоденних страв, котрі подразнюють стінки шлунку. До них належать міцний м'ясний росіл, копчені вироби, консерви, гострі страви. Після їди не лягайте відразу, а трохи постійте або походіть. Не носіть одержу з тісними поясами чи гумками на талії, щоб не збільшувати тиск на шлунок і тим самим уникнути небажаного викиду шлункового соку у стравохід.

Ще одне недомогання – „лінійний“ шлунок або дискінезія. Симптоми такі: нудота і неприємні відчуття невдозві після їди; відчуття тяжкості в шлунку, ніби там лежить камінь; відригування з частками перевареної їжі; загальне недомогання в області сонячного сплетіння. Біль в шлунку аж до гострої.

Причина: коли м'язи шлунку перестають правильно скорочуватися, їжа зупиняється в ньому, а коли й посувається, то не в той бік, що потрібно. У висліді переварена їжа занадто довго залишається в шлунку, замість того, щоб іти далі, у дванадцятипалу кишку.

Допоможіть собі: їжте невеликими порціями, і при цьому нехай ваш раціон складається лише з легкозасвоюваної їжі, котра не лежатиме каменем у шлунку. Робіть перерви між прийняттями їжі (тричотиригодинні), необхідні для повного її переварювання. Не ковтайте нашивку і ретельно пережовуйте.

Що ж любить шлунок?

Воду. Випиваючи до двох літрів води за день, ви надасте процесові переварювання їжі істотну допомогу. При цьому не пийте газованої води.

Напої без кофеїни. Замість кави чи чаю, які не дуже корисні для слизової оболонки шлунку, пийте трав'яні чи плодови чаї, а також плодови чи овочеві соки.

Пісні продукти. Їжте пісні м'ясо та рибу, молоко з низьким вмістом товщу.

Варену і запечену їжу. Під час приготування їжі намагайтеся найменше її смажити – краще варіть або запікайте. Якщо ж уже годі обійтися без смаження, використовуйте рослинну олію замість тваринного товщу.

Якнайменше цукру. Якщо ви звикли пити дуже солодкий чай, намагайтеся перебороти цю звичку і зменшіть вживання цукру. Це не становитиме великої проблеми, якщо ви будете відвикати поступово, протягом двох-трьох тижнів.

Неселену їжу. Не соліть нічого, перш ніж попробувати їжу на смак. А може, вона й без солі здасться вам смачною?

Клітковина. Її, як ми вже говорили, багато у плодах і овочах, у зерновому хлібі, в коричневому рижі. Клітковина, потрапивши у шлунок, створює відчуття об'єму, а це необхідно для очищення всієї переварювальної системи.

За американськими медичними виданнями.

ПИШИМО ПРАВИЛЬНО

<i>Рівнож</i>	<i>Також, так само</i>
<i>Розговірна мова</i>	<i>Розмовна</i>
<i>Середущий</i>	<i>Середній</i>
<i>Співставляти</i>	<i>Зіставляти, порівнювати</i>
<i>Скарпетки</i>	<i>Шкарпетки</i>
<i>Слідуючий</i>	<i>Наступний</i>
<i>Спружина</i>	<i>Пружина</i>
<i>Трьохповерховий дім</i>	<i>Триповерховий</i>
<i>Шестидесятники</i>	<i>Шістдесятники</i>
<i>Улькус</i>	<i>Виразка (напр., шлунку)</i>
<i>Уступка</i>	<i>Поступка</i>
<i>Яркий</i>	<i>Яскравий</i>

СОЛОДКИХ ВАМ СНІВ!

З давніх давен люди лягали спати і вставали разом з сонцем. І для них це не становило ніяких труднощів. Людина – частинка Сонячної системи, і все в цій системі перебуває під впливом Сонця. Проте з розвитком цивілізації ми все далі відходимо від природних біологічних ритмів – пізно лягаємо, пізно встаємо, не спимо вночі.

Тим часом порушення біологічних ритмів спричиняє розлади внутрішніх органів, приводить до різних захворювань, і то поважніших, ніж звичайне безсоння.

Дослідження, які проводилися в ЗСА в останні роки, свідчать, що медичними наслідками хронічного недосипання може бути ожиріння, діабет (цукриця) чи підвищення тиску крові. Недосипання по три-чотири години за ніч протягом тижня негативно позначається на здоров'ї навіть молодих людей.

Сьогодні понад 82 мільйони американців, а це майже 40 відсотків дорослого населення країни, страждають від різних розладів сну. Згідно зі звітом National Sleep Foundation, тільки 32 відсотки мешканців ЗСА сплять вісім годин на добу, що вважається медичною нормою.

Недосипання суспільства обходиться економіці Америки в 45 мільярдів доларів щорічно. Саме з цієї причини стається близько 100 тисяч автомобільних катастроф за рік. Брак сну не тільки знижує продуктивність праці, але й значно підвищує ризик захворювань, зокрема хронічних. Спеціальні дослідження, проведені в Чикагському університеті, показали, що у здорових людей, котрі протягом тижня спали лише по чотири години на добу, виявилися початкові ознаки діабету: в середньому на 30 відсотків зменшилася активність інсуліну – гормону, який регулює рівень глюкози в крові. Подібним чином впливає зменшення часу сну й на інший гормон – лептин. Якщо його рівень знижується, людина відчуває потребу в додаткових калоріях, – у висліді набуває все більшу вагу. В людей, котрі спали не більше, ніж шість годин на добу, значно погіршувалися показники тестів на пам'ять. Утримання від сну протягом 24 годин знижує розумову працездатність в такій самій мірі, як і невелика чарка алкоголю.

На проблемах зі сном багатіють фармацевтичні компанії: загальний обсяг продажу снотворних ліків у ЗСА тепер становить 2 мільярди доларів. Передбачають, що до 2010 року цей обсяг досягне 5 мільярдів.

Цих побічних ефектів вдалося уникнути з винайденням препарату „Ambien“, який від 1993 року продукує французька компанія

„Sanofi-Synthelabo“. Він вже завоював популярність як в Європі, так і в Америці. Єдиним недоліком його є звикання до цих ліків, помічене в багатьох хворих.

Компанія „Takeda Pharmaceuticals“ винайшла препарат, який впливає на дію гормону мелатоніну. Фармацевтичний гігант „Pfizer“ випробовує речовину, яка зможе гальмувати діяльність надактивних нервових клітин і збільшувати тривалість найглибшої фази сну, котра дає організмові найбільший відпочинок.

Все ж таки, поки безсоння ще не стало фактом вашого життя, спробуйте застосувати нижче подані поради:

- Підіть на півгодинну прогулянку перед сном;
- лягайте і вставайте в один і той самий час, підкріпіть цей порядок регулярним харчуванням, фізичними вправами, водними процедурами;
- перед самим сном запровадьте нескладний ритуал – 10-15-хвилинну теплу ванну, „традиційне“ вечірнє яблуко або горнятко плодового соку;
- у спальні підтримуйте нижчу температуру, ніж в інших кімнатах;
- не лягайте спати у збудженому стані, не обговорюйте перед сном складних ситуацій;
- якщо ви звикли займатися фізкультурою у вечірній час, то намагайтеся закінчити вправи за 4 години до сну;
- не вживайте перед сном алкоголю, кави і не переїдайте – завантажений кишечник не сприяє доброму сну. Не вживайте без призначення лікаря ніяких снотворних і заспокійливих ліків, і не вважайте, нібито ліки, котрі продаються без рецептів, безпечніші, ніж ті, що їх приписав лікар.

ІХ. ПЕРЕДРІЗДВ'ЯНЕ

Василь ГЛИНЧАК

ЛЬВІВ-ГОРОД – СТОЛИЦЯ ЩЕДРІВКИ

Улюблене місто щедрівки

„На дні моїх споминів“, хотівши почати словами поета, лежить не вогонь у кузні – на дні моїх спогадів лежить тепла тиша різдвяної хати – тьмянуватої, бо світиться лиш свічка на столі. І в тій сутінковій тиші, вже згодом, по вечері, сидять на лаві коло вікна, синього знадвору, дві постаті – моя мама і сусідка – язикита та сварлива жінка. Бувало, на городі вона сипала прокльонами, як кулемет; „А перша куля би ті не минула, а гранати би ті розметали“. Війна скінчилася недавно. Крім того, вона неперевершено перекручувала або переінакшувала нові слова, що прийшли в село з другими світами – бухгалтер ставав бугайтером, коксагиз, що його жінки мусили садити навпочіпки, мав другою частиною слова – „гриз“, а першу неможливо сказати. А фінагент, що збирав податки, був фінфляшка. За відому пристрасть.

Але в тій різдвяній тиші, сидячи на лаві коло матері, Магдійка ставала цілком іншою. То була ніжна й розчулена істота. Принаймні такою вона мені здавалася, коли, сидячи за столом і підхоплюючи скапуваний зі свічки віск, я слухав, як вони з мамою стиха колядують. Були звичайні колядки, які колядували всі. Але я особливо чекав на ту, яку вперше почув від них, і більше ні від кого не чув. Властиво, то була не коляда, а стародавня щедрівка, як я згодом збагнув. Дуже довга, як більшість щедрівок через повтори тих самих епізодів, дії, лише з участю інших персонажів, через приспів, що йде не „на небесі“, а в далекому Львові, в якомусь крайньому дворі, де гарні дівчата ходили в танку, а їм перед водила „красная панна на ім'я Анна“ – як моя мама.

Мама і сусідка співали, а мою уяву з кожним рядком відносило кудись далеко до того Львова, до котрого ген поза лісом щодня поспішав із-за гір ранковий поїзд. То був перший образ, яким увійшов в мою свідомість Львів – місто, що мало стати мені рідним, як і тисячам галицьких, волинських, подільських, наддніпрянських хлопців,

моїх ровесників. Увійшов з отою щедрівкою, такою напрочуд поетичною, граціозною при своїй танцювально-хороводній мелодії, з таким дивним, якимсь мітологічним приспівом:

В неділю, в неділю рано
море заграло...

Згодом я надрукую її разом з іншими піснями, записаними від матері, в журналі „Жовтень“. А коли диригент Іван Юзюк розшифрував з мого голосу її мелодію, ми надрукували її окремою листівкою з малюнком Данила Глинчака. Розучив її Український ансамбль „Черемош“ – і ось на Високому Замку вона вже звучить в хороводі сучасних львівських панянок – на телеекрані. Отак давня щедрівка з далекого підгірського села примандрувала до Львова, де колись – хто знає – мабуть, і народилася.

*А в Львові, Львові, а в крайнім дворі
В неділю, неділю рано морозе заграло...
Там танчик ходив самих дівочок
В неділю...
Самих дівочок, як паняночок
В неділю...
Їм перед водить гречная панна
В неділю...
В неділю...
Приходить ід ній сам тато її
В неділю...
– Донько Аннунько, час додомоньку
В неділю...
– Ой, піду, піду, най танчик дійду
А танчик дійшла – додому не йшла
В неділю...
Приходить ід ній матінка її
В неділю...
– Донько Аннунько, час додомоньку
В неділю...
– Ой піду, піду, най танчик дійду
В неділю...
А танчик дійшла – додому не йшла
В неділю...
Приходить ід ній сестричка її
В неділю...
– Сестро Аннунько, час додомоньку
В неділю...
– Ой піду, піду, най танчик дійду
В неділю...
А танчик дійшла – додому не йшла
В неділю...*

Приходить ід ній сам братик її
 В неділю...
 – Сестро Аннунько, час додомоньку
 В неділю...
 – Ой піду, піду, най танчик дійду
 В неділю...
 А танчик дійшла – додому не йшла
 В неділю...
 Приходить ід ній миленький її
 В неділю...
 – Ой піду, піду, най танчик дійду
 В неділю...
 Танчик не дійшла – дому пішла
 В неділю...
 Вінчуємо тя щастям-здоровлєм
 В неділю...
 Щастєм-здоровлєм, рутяним вінцем
 В неділю...
 Рутяним вінцем, гречним молодцем
 В неділю...
 Дай тобі Боже в городі зіллє
 В неділю...
 В городі зіллє – в домі весіллє
 В неділю...
 В неділю рано море заграло.

... Вбираючи тоді в свою хлоп'ячу пам'ять ту щедрівку, я й не підозрівав, що вона приведе колись до відкриття того, що існує ціла антологія львівської щедрівки, і що Львів – то власне ніби столиця української щедрівки. Я радий, що доклав свою цеглину в той підмурівок, на якому зводиться образ нашого стародавнього княжого Львова.

Перечитуючи сторінку за сторінкою збірники коляд і щедрівок, зокрема академічне видання „Колядки та щедрівки“ з циклу „Українська народна творчість“, що був благословен ще Максимом Рильським, я мимохіть звернув увагу на те, як часто трапляються в текстах щедрівок згадки про Львів.

Взагалі, це наздвичайний феномен – географічна широчінь щедрівки. Назагал прийнято думати, що світ щедрівки обмежений стінами селянської патріархальної хати або трохи ширше – обсягом такої ж патріархальної селянської садиби. Яке непорозуміння! Просторові величини щедрівок вражають своєю масштабністю. Мається на увазі не лише космогонічно-фантастичні уявлення наших пращурів, відбиті в них –

Коли не було з нащади світла,
 Тоді не було неба ні землі,
 Ано лем було синєє море...

- маються на увазі і звичні земні відстані, що теж вражають своїм розмахом:

„Стріляй, Андрушо, з Венгер на Польщу“ –

так починається одна з щедрівок, викликаючи в пам'яті знаменитий заклик в „Слові о полку“ до Ярослава Осмомисла:

„Стріляй, господине, кончака поганого кощея за землю руськую“...

Герої щедрівок, особливо відважні воїни часто мандрують чужою країною (Ой, ішов Іван через Угреньки“, „Їхав молодець з Угер до Русиць“, „Їхав Михасьо й а з гір до Кіменець“, „Ой, поїдемо в Угорь на війну“) або згадують своє перебування на чужині („Учора ізвечора з Москви приїхав“, „Як ми з тобою в Турщині були“ тощо).

Оце „міжнародне“ чуття щедрівки свідчить про її давнину, про те, що вона творилась ще в княжі невгамовні часи, повні походів, битв, усобиць, коли отой чинник великих відстаней справляв незагладне враження на душу князя і воїна. Згадаймо знову ж із „Слова“ той щемливий оклик розлуки з вітчизною: „О земле Руська! Ти уже за шеломянем еси!“.

Серед різних географічних назв йдеться в щедрівках і про Україну. При чому в такому контексті, з якого видно час творення тих щедрівок, бо Україна (Українонька, Вкраїнонька виступає тут ще як частина етнічної нашої території – аналогічно як у деяких піснях, пов'язаних з козацтвом („Їхав козак з України та й заїхав до дівчини“, „Козаче-соколю, візьми мене із собою на Вкраїну далеку...“). Ось характерна щедрівка:

*Сідлай, братеньку, сідлай, душенько,
Бо я поїду на Вкраїноньку.
Як я приїду з Україноньки,
Привезу ж я дорогу шубоньку.*

Очевидно, що тут відображено той час, коли назва „Україна“ ще не поширилася на всю етнічну територію русинів-українців... Тому як назва цілої країни тоді ще вживається слово „Русь“. Так розбійники, які в Угрях перестріли нашого Івана, допитуються:

– Ой ци є в тебе в Русі батенько?

.....

– Ой ци є в тебе в Русі матінка?

Географічна карта щедрівок досить ясно заповнена і топонімами українських міст і сіл, що засвідчує свосвідну обізнаність їх творців з обширами рідної землі, духовну видимість її просторів. Згадується звичайно Київ („Повів він військо під Київ-город“), Чернігів („Славен, славен город Чернігов“), Ніжин, Глухів, Козелець, Лубни, Полтава, Миргород, Остріг, Вирвин (?), Турів, Галич, Коломия, Косів, Самбір („Там під Самбором під першим двором“), Львів, а крім того –

Краків, Царгород і Москва (один чи два рази). За етикетом рицарських часів, бо ж городи належали рицарям, – всі городи славні: просто славні або чимось славні, як у нижче наведений щедрівці – власне відгомін тих феодальних часів, коли сюзерен нагороджує вірного слугу-васала тим, що надає йому у власність якийсь город.

Чи дома, дома панич Андрійко?

Приспів:

*Соколе, соколе ясний,
Паничу красний,
Андрійко!*

*Немає дома, десь у короля,
Десь у короля да й за писаря.
Та й записує три городочки:
Перший городок – славен Києвок,
Другий городок – славен Козелець.
Славен Києвок да все панами,
Славен Ніженок да все крамами,
Славен Козелець да все купцями.*

Так от, серед усіх тих „славних городів“ Львів, можна сказати, найславніший, бо згадується в щедрівках аж 45 раз! (Інші міста по разу або по кілька разів). Напевне, історики змогли б подумати над поясненням такої статистики, а мені насамперед хочеться порадити їй! Ні, не просто з причини патріота полісу – мені видиться в цьому певна винагорода історії, певне виправлення історичної несправедливості: і Київ, і Чернігів, і Галич, і Переяслав й інші наші міста зберегли пам'ятки княжої доби; Львів не зберіг нічого, або майже нічого. Фундаменти княжого дитинця на Високому Замку розметали в минулому столітті в патріотичному вчадінні польські шовіністи, висипаючи „копець унії Любельської“, храми, що сягають своєю історією княжих часів, перебудовані... Лише нижня частина мурів церкви Святого Миколая збереглася від тих часів. Отой мур, складений з прекрасно припасованих білокам'яних блоків, – ото і є наша Стіна плачу і втіхи з княжого Львова. І є ще Галицько-Волинський літопис, і буде ще, можливо, якщо знайдеться, корона Данила Галицького. Є ще дзвін на дзвіниці Святого Юра, відлитий Яковом Скорою в 1341 році – правдивий голос давнього Львова, бо той дзвін напевне не раз скликав львів'ян на віче на заклик воеводи Дмитра Детяка стати на оборону міста. Є ще Вірменський собор з XIV століття, є давньоруський зруб, знайдений археологами, яким ще належить сказати своє слово в відтворенні обличчя Львова перших його століть. І є цілий ансамбль, ціла панорама стародавнього Львова з його мурами, брамами, кам'яницями, торгами, ремісниками, красними паннами, гречними молодцями – у таких же стародав-

ніх щедрівках. І якщо отой вічовий дзвін Якова Скори – то епічний голос тодішнього Львова, то львівські щедрівки – це людські голоси нашого давнього міста. Прислухаймось до них:

Ой в Львові, Львові та й на торгові,
Приспів:

Щедрий вечір!

*Там Петро ходить, коника водить,
Коника водить, до коня говорить:
– Ой коню, коню, продам я тебе,
Продам я тебе за сто червоних,
За сто червоних, за чашу вина,
За чашу вина, за другу пива.
– Ой пане Петре, не продай мене
Не продай мене, спогадай на те,
Як за нами гнались турки й татари.
За нами піки землю пороли,
За нами стріли, як дрібний дощик.
Ой як я та скочу, Дунай перескочу,
Дунай перескочу й копитця не вмочу.
Ані копитця, ані стремінця,
Ані стремінця, ні тебе молодця.*

В цю щедрівку справді можна вслухатися повноцінно, бо вона одна з небагатьох, що записана з мелодією. А записана вона не будь-ким – самим Миколою Леонтовичем аж на Вінничині, на Поділлі. Аж там, оспівуючи лицарського коня, щедрівка розгортає свою дію на торговиці саме у Львові.

Можна б зробити скептичну гримасу та й сказати собі: не перебільшуймо! Мовляв, тут просто проставлено Львів та й усе – для ритму підходить. Але це не так. Я думаю, що й у варіанті цієї щедрівки „Ой у Вільгові та й на торгові“ (запис з нових надходжень і теж з Вінничини) так само йдеться про Львів. Тільки тут маємо „ві Львові“ перероблене на „у Вільгові“. Є ще варіанти з „у Вельові“...

Так ось, можна б гадати, що згадка про Львів в цих щедрівках випадкова. Але насправді під цим є історична основа. В свій час Львів був великим центром, що лежав на перетині купецьких гостинців (битих шляхів) з півночі на південь і з заходу на схід. Тут торгували всім – тканинами, прянощами, зброєю і кіньми. Збереглась навіть гравюра давнього Львова, де в картуші латиною зазначено, що це „Південної Русі місто столичне, склад східних крамів“.

Але, крім такого міркування, маємо ще один доказ. В ті дні, коли чернетка цієї праці була готова, авторові пощастило ще на одну щедрівку про Львів. Її сповістила пані Тетяна Мандзюк, з дому Купчак, та ще й з мелодією. 1. В цій щедрівці із Львівщини інша метрика, ніж у тих двох подільських, але зміст подібний:

хлопець хоче продати коня, який нагадає невдячному господареві про свої заслуги. Дія цієї щедрівки теж зв'язана з нашим містом. Отже, як у таких випадках кажуть, публікується вперше:

*Ой там під Львовом, під красним долом
Щедрий вечір, під красним долом
Там Василь ходить, коника водить
Щедрий вечір, коника водить,
Коника водить, із ним говорить
Щедрий вечір, із ним говорить
Ой коню, коню, я тебе продам
Щедрий вечір, я тебе продам.
Ой пане, пане, не продай мене
Щедрий вечір, не продай мене
Спогадай собі, де ми бували
Щедрий вечір, де ми бували.
Де ми бували, що ми чували
Щедрий вечір, що ми чували.
Без білий кінь переступали,
Щедрий вечір переступали.
Без жовті лози перескакали
Щедрий вечір перескакали.*

Дуже цікаве зіставлення цього варіанту з записом Леонтовича. Воно показує, що текст щедрівки зазнав деяких метаморфоз: послабилась яскравість її романтичних барв у зображенні перепон, що їх долав відважний кінь: жодної згадки про небезпеку ворожої погоні, так епічно змальованої в подільському варіанті (гнались турки і татари, піки пороли землю, стріли сипались дощем, кінь перескочив Дунай так що й стреміння не замочив, не те, що вершника-молодця). Натомість у варіанті з Львівщини всі перепони зведені до буденного каміння та жоватих лоз... Це вже не стільки рицарсько-козацький кінь, як звичайний селянський роботяга. Очевидно, на неспокійному Поділлі, часто тривожному наїздами татар, ота героїчна образність щедрівки мала сильніше підживлення реальності і тому збереглась в довершенішому варіанті.

Якщо в цих двох щедрівках Львів споминається лише одним рядком – правда, першим, експозиційним, то в наступних двох навпаки – про наше місто йдеться наприкінці щедрівки, але як побачимо – теж у дуже важливому, можна сказати, вирішальному епізоді. Так, у щедрівці, записаній на Прикарпатті М. Пазяком, в 50-их роках звеличується краса парубка через опис його сорочки, по якій мати пізнає сина. Сорочка та „як день біленька, як лист тоненька“, пошита при виняткових умовах і перед тим, як була вбирана „в царськiм обози“, тачана (прасована) саме „у Львові на столі“. Можливо, тут теж маємо своєрідний відгомін з життя купецького Львова: щедрівка фіксує походження звідси готового виробу.

Гордий ти пишний, пане Іване,
 Що ж ти ой собі згорда счинаєш,
 Згорда счинаєш, коником граєш,
 Слуги ба й кажуть: – Це наш пан іде?
 Матінка каже: – Це мій син іде!
 – По чім ти єго ба й розпізнала?
 – Розпізнала-м єго по сороченці.
 На нїм сорочка, як день, біленька,
 Як день, біленька, як лист, тоненька.
 Де ж вона ой шита? – В сонці, в віконці.
 Де ж вона золена? – В золоті зільниці.
 Де ж вона ба й прана? – Края Дуная.
 Де ж вона кручена? – В коня стремени.
 Де ж вона сушена? – В тура на розі.
 Де ж вона тачана? – В Львові на столі.
 Де ж вона вбирана? – В царськїм обози.

У цій щедрівці про сорочку зі Львова тільки опосереднено вгадуються обриси тих вмілих рук, що довели ту сорочку до пуття. А ось в іншій, записаній тим же М. Пазяком теж на Прикарпатті і, на жаль, теж без мелодії, уже явно виступає привабливий образ „львівки-дівки“, яка, зачарована красою верховинця, готова не лише запросити його на Різдво, але й вбрати його в таку ж незвичайної краси сорочку. Яке куртуазно-вишукане оспівування в коханні!

Із-за гори, з-за високої,
 А з-за другої, як з-за вищої,
 Виходить з жини? чорна хмаронька,
 А з-за другої овець гурбонька,
 Наперед овець хлопець-молодець.

Заперезався ремениною,
 Поверх ременю чом ужинкою.
 За тов ужинков чом три трубочки.
 Єдна ми трубка чом ціневая,
 Друга ж ми трубка чом роговая,
 Третя ж ми трубка чом золотая.

А як він зішов на першу гору
 І як затарубить і в ціневую,
 Пустить голоса по чистім полю.

Ой як затрубить і в роговую
 Пустить голоса в гори-долини,
 В гори долини, усі верховини.

А як затрубить й а в золотую,
 Пустить голоса попід небеса.

*Дослухалася гречная панна:
– Коби ж я знала, чий то син трубить,
Зазвала ж би я на вечерочку,
На вечерочку, на пишеничечку,
А на обідець на різдво рано,
На полуднічко на василічко,
На різдво рано кошулю дала,
Кошулю дала, гарна го вбрала,
Як день, біленьку, як лист, тоненьку.*

*Та й она прана в краях Дунаях,
Як вна кручена? – В тура на розі,
Де вна сушена? – На яворечку,
На яворечку, в самім вершечку.*

*Де вна качана? – В Львові на столі
Хто її качав? – Львівка-дівка,
Львівка-дівка чом королівка.*

Як пам'ятаємо, наша розповідь починалася з образу львівських „дівочок, як паняночок“. Так ось, можна сказати, що цей образ чарівної львів'янки проходить так чи інакше через весь цикл львівської щедрівки. Понад сто років тому в селі Нусьмичах на Сокальщині була записана щедрівка, яка доповнює образ пишної львівської панянки такою шляхетною рисою, як гордість за свій рід.

А у Львові в першій домі

Приспів:

Щедрий вечер, святий вечер!

*Стоять столи тисовії,
Про тих столах писарчуки
Пишуть листи на папері.
Прийшла до них красна панна,
Красна панна Маринуня:
– Мої милі писарчуки,
Не пишіть ми на паперах,
Пишіть листи на китайці,
Бо я роду славненького
І в батенька рідненького.*

Щедрівка ця, як і наступна, записана ще в першій половині XIX століття Іваном Вагилевичем – побратимом Маркіяна Шашкевича в селі Ожидів, що порівняно недалеко від Підлісся – рідного села Шашкевича. В цій другій щедрівці особливо прикметний приспів – своєю конкретністю зазначеного місця дії: „На ринку! Вили віночки все паняночки з барвінку“. Пригадаймо „сюрреалістичний“ приспів першої щедрів-

ки з Прикарпаття – „В неділю! В неділю рано море заграло“. Або щось подібне в іншій: „Дунаю, Дунаю-море, дівонько-зоре, Марусю“. Взагалі, рефрени в щедрівках – то тема окремої розмови для філологів, етнографів, музикантів. Тут же ми тільки зазначаємо, що рефрен щедрівки з Ожидова вражає своєю конкретністю.

Ой у Львові, в радовім домі,

Приспів:

На ринку!

Вили віночки все паняночки з барвінку!

Там дівчиночка віночки вила,

Ой вила, вила, пзозолотила.

Прийшов до неї батейко єї:

– Дай ми, донейко, хоть єдин вінок!

– Татуню, не дам, бо ся ти не здам.

Ой у Львові, в радовім домі,

Там дівчиночка віночки вила,

Ой вила, вила, позолотила.

Прийшла до неї матінка єї:

– Дай ми, донейко, хоть єдин вінок!

– Мамуню, не дам, бо ся ти не здам.

Ой у Львові, в радовім домі,

Там дівчиночка віночки вила,

Ой вила, вила, позолотила.

Прийшов до неї милейкий єї:

– Дай ми, милейка, хоть єдин вінок!

– Милейкому дам, бо ся єму здам.

Давній Львів – то, власне, площа Ринок з її гарними кам'яницями, оздобленими декоративною різьбою і скульптурами, з мальовничою будівлею готичної ратуші – „домі ради“, як перекладається це слово з його німецької першооснови. Отож, чи не в самій ратуші – „в радовім домі“ – в'ють барвінкові віночки паняночки з ожидівської щедрівки?

Розглянувши стільки львівських щедрівок, ми бачимо, як у них звучить вишукане почуття краси. Це й самі тексти щедрівок, їхні мелодії, це й оспівування дівчої та юнацької вроди, краси їхнього вбрання, витонченості їхнього хисту (юнак чудово грає на різних інструментах, дівка – львівка тачає прегарну сорочку, вміє приймати гостей і т.д.). Зрозуміло, що це не просто порожній комплімент, що за цим теж стоїть історична дійсність. Як найбільше протягом століть місто України Львів справді був центром витонченої культури, мистецтва, ремесел. Цьому сприяв інтенсивний взаємообмін українського населення з приїжджими інтелігентними представниками західноєвропейської культури – італійцями, німцями, сербами, голяндцями; значний вклад в розквіт цієї міської культури вносили вірмени, що, як уже говорилося, ще в XIV столітті освятили тут свій храм, євреї, що їм належала одна з найкращих ренесансних споруд

Львова – синагога „Золота троянда“. Так що справедливо осуджуючи утиски, яких зазнавали львівські українці на релігійно-національному ґрунті, з боку зайшлого населення, особливо поляків, ми повинні віддавати належне і позитивному моменту у тих етнічних взаєминах, що прискорювали національне самоусвідомлення українців, стимулювали їх консолідацію, опір асиміляції, культурний розвиток. Найкращий доказ тому – прекрасний ренесансний ансамбль Успенської церкви з її вежею, найкращою в місті; далі – діяльність Львівського братства на полі освіти, релігії і книгодрукування, чудові іконостаси львівських малярів – П'ятницький і Грибовицький, ансамбль собору Св. Юра, що домінує над містом, увінчуючи, як корона, його панораму. Так, утиски були, і львівські українці не раз скаржились королеві на поляків, які „до нас Русі, прийшовши з нами, Руссю, в добрі жити не хотять“ ... Але з другого боку, українство не було пасивним об'єктом гніту – воно виступало організовано, об'єднано або навколо цехів, або в братствах навколо церков і ми можемо сказати, що й тоді, після загарбання Галичини поляками Львів був центром національно-визвольної боротьби. Неспроста саме тут відродилось і розквітло національне книгодрукування. Це львівські друкарні, за справедливим визнанням польського короля Владислава, ідеологічно готували козацькі повстання, що завершилися перемогами Богдана Хмельницького.

Хай читач дарує цей історико-політичний відступ, але він необхідний, аби показати, що народні щедрівки про Львів засновані на міцному переконанні українців про те, що Львів – це своє, рідне місто, що українці в ньому такі ж громадяни, як і інші, і що цілком можливо, аби „на ринку вили паняночки віночок з барвінку“. Отож повторюємо, львівські українці були такими ж творцями і носіями витонченої міської культури, як і представники інших національно-релігійних общин. І це і їх стосується слова похвали історика міста і поета Бартолемея Зиморовича, сказані про львів'ян ще в XVII столітті: „Під таким уже небом і під такою зорею постало це місто, що якось мимоволі родилося прагнення до прекрасного. І нема ремесла, в якому львів'янин не зумів би удосконалитись“. При всьому тому, що то був час панегіриків, за тими словами стоїть історична дійсність. Львів справді славився своїми будівничими-мураторами, своїми будівлями і численними ремісничими цехами. Тому нічого дивного, що така слава розходилась про нього далеко. І ось аж на Волині, у Клевані, вже в 20-их роках XIX століття відомий збирач – один з перших, якщо не перший – української пісенності Зоріян Доленга-Ходаковський (Адам Чарноцький) записує щедрівку про львівських ремісників – похвальну пісню їхньому майстерному хистові, що служить звеличенню людської краси – краси юности.

А во Львові в кам'яниченьці

Приспів:

*По зорі, по зорі,
По ясенькому місяцю!*

*Стоять варстатки все тисовії
А сидять ткачики все молодії
Да роблять рушнички все шовковії
А золотом все перетикають.
Во Львові в кам'яниченьці
Сидять кравчики все молодії,
Шиють сукні все дорогії.
Во Львові в кам'яниченьці
Стоять столи тисовії
Да сидять шевчики все молодії,
Шиють черевички все дорогії.
Во Львові в кам'яниченьці
Сидять золотарчики все молодії
Роблять перстенчики все золотії.*

Покинемо тепер мури Львова, його торги, його ринки і виїдемо в міста через котрусь з його брам. До цього нас спонукають щедрівки з іншої групи, а якраз ті, де Львову часто доводиться витримувати облогу, спричинену власне славою його красунь. Дуже показова з цього погляду щедрівка, записана тим же М. Пазяком в селі Ілемня на Прикарпатті в 1952 році. Пізній час запису і сам текст щедрівки підтверджують, що вона напевне зазнала значного перетворення, зміни. Про намір військового походу „й а в Львів по дівку, по королівку“ свідчить лише те, що спочатку описується готовність жовнірів їхати в дорогу. Дізнавшись про те, дівчина пише листа, щоб коней не томити, людей не трудити, що вона сама прилине до жовніра. Отже, все це швидше нагадує сватання, ніж зібраний похід за нареченою. Проте, на відміну від цієї частини, переробленої, злагідненої в пізніших часах, решта щедрівки зберегла прекрасний предвічний текст з описом радості, з якою дівчина лине назустріч судженому – дощиком, зозуленькою, ластівочкою, невісточкою. А вже оте враження, яке справила на весільних гостей врода дівчини – то вершина рицарської галантності: в таких вишуканих висловах те враження висловлене ще й відтінене скромним зауваженням наприкінці щедрівки щодо соціального рівня молоді. Зауваженням, сповненим чудовим почуттям гідності і самоповаги простих людей. Шкода лише, що при такому прекрасному тексті мелодія щедрівки не записана. Може, знайдеться хтось, хто допоможе озвучити ці прекрасні слова?

*Ой серед села світла світлонька,
А коло неї нова вборонька.
На ті вбороньці стоять коники.
Стоять коники поприпинані,
До них жовнярі поприбирані.
А єден коник найвороніший,
До него жовнір найприємніший.*

Хоче їхати й а в Львів по дівку,
 Й а в Львів по дівку, по королівку.
 А вона до него переказала,
 Переказала, лист написала:
 – Коня не томи, людей не труди,
 Бо я до тебе сама прилину.
 Через моренько – дрібним дождженьком,
 А через лісок – зозуленькою,
 А через поле – ластівочкою,
 А на подвір'я – невісточкою.
 Через сіни йшла, сіни сіяли,
 Ввійшла до хати, стіни палали,
 Стіни палали, пани вставали,
 Пани вставали, шапки знімали,
 Шапки знімали та й ся кланяли,
 Та й ся кланяли, та й ся питали:
 – Чи то царівна, чи королівна?
 – Ні то царівна, ні королівна,
 То наша дочка, гречна панночка.

А тепер від часу запису цієї щедрівки з 11 женихами – миролюбними жовнірами подаймося на сто років раніше, в часи „Русалки Дністрової“, в часи романтизму, в часи патріярхального ще побуту нашого селянства. Подавшись отак на століття у минуле, ми побачимо, як могла змінитися наша щедрівка з Ілемні, в якій уже діють жовніри, а не князі чи просто воїни, в якій уже ні мечі не брязчать, ні тугі луки не дзвенять, ні стріли дощем не падають, ні міста ніхто не бере приступом. А власне все те – і багато чого іншого з кольориту рицарських часів – затримала щедрівка, записана в Славську Михайлом Медвецьким. Чого вартий один приспів – наче вигук цілої дружини на похвалу своєму полководцеві: „Воїн бо воїн! Над усе військо подобен“. А згадка про те, що він „стружічко струже“ одразу тягне за собою згадку зі „Слова“ – про половецькі трофеї по першій Ігоревій битві: „Черлен стяг, біла хорюгов, черлена чолка сребрено стружіє – храброму Сватославичю!“

Взагалі ця щедрівка, записана в Славську – одна з найбільших за розміром і одна з найбільш „княжих“ за збереженими у ній реаліями. Можна сказати, що за епічним розмахом, за древністю кольориту – це справжня щедрівка-билина.

Ой вода, вода човном хитає.

Приспів:

Воїн бо, воїн над усе військо подобен!

– Що ж у тім човні? – Гайноє паня,
 – Що за панятко? Що ж він там діє?

Що ж він там діє? – Стружічко струже,
Стружічко струже, огника кладе,
Огника кладе, золото топить,
Золото топить, зброїцю злива.
Зброїцю злива, на слуги вола:
– Ой слуги мої, котрі вірнії,
Коні сідлайте, зброї збирайте.
Беріть же собі та сніпки стрілок,
Та сніпки стрілок, тугії луки,
Тугії луки, ostrії мечі,
Бо поїдемо та на Львів-город,
Гайноє паня коником грає,
Коником грає, мечем звиває,
Мечем звиває, військо збирає.
Ой вижше, вижше та під Львів ближше,
Пустив стрільбойки попід муройки.
Ой вдарив же ми а в кам'яницю,
Та всі міщане а й всі вірмяне.
Стали ж вони си раду радити:
– Який маємо дарунок дати?
Раду радили, дарунок дали,
Дарунок дали сив кониченька.
На то не гадано, далі войовано.
Ой вода, вода човном хитає.
– Що ж у тім човні? – Гайноє паня.
Що за панятко? Що ж він там діє?
Що ж він там діє? – Стружічка струже,
Стружічка струже, огники кладе.
Огника кладе, золото топить,
Золото топить, зброїцю злива.
Зброїцю злива, на слуги вола:
– Ой слуги мої, котрі вірнії,
Коні сідлайте, зброї збирайте.
Беріть же собі та сніпки стрілок,
Та сніпки стрілок, тугії луки,
Тугії луки, ostrії мечі,
Бо поїдете та на Львів-город.
Гайноє паня коником грає,
Комиком грає, мечем звиває,
Мечем звиває, військо збирає.
Ой вижше, вижше та під Львів ближше.
Пустив стрільбойки попід муройки,
Ой вдарив же ми а в кам'яницю,
А в кам'яницю старшого пана.
Ой зійшли ми ся а всі міщане,
А всі міщане а й всі вірмяне.
Стали ж бо вони си раду радити,

*Раду радити, дарунок дати,
 Дарунок дати – мису червоних.
 На то не гадано, далі войовано.
 Ой вода, вода човном хитає.
 – Що ж у тім човні? – Гайноє паня
 Що за панятко? Що ж він там діє?
 Що ж він там діє? – Стружічка струже,
 Стружічка струже, огника кладе,
 Огника кладе, золото топить,
 Золото топить; збройцю злива.
 Збройцю злива, на слуги вола:
 – Ой слуги мої, котрі вірнії,
 Коні сідлайте, зброї збирайте,
 Беріть же собі та сніпки стрілок,
 Та сніпки стрілок, тугії луки,
 Тугії луки, острії мечі,
 Бо поїдете та на Львів-город.
 Гайноє паня коником грає,
 Коником грає, мечем звиває,
 Мечем звиває, військо збирає.
 Ой вижше, вижше та під Львів ближше.
 Пустив стрілойки попід муройки,
 Та вдарив же ми а й в кам'яницю,
 А й в кам'яницю старшого пана,
 Ой зійшли ми ся та всі міщане,
 Та всі міщане а й всі вірмяне.
 Стали вони си раду радити,
 Який маєме дарунок дати.
 Дарунок дали – красну панночку,
 Красну панночку в рутянім віночку.
 За то дякував, шапочку знімав,
 Шапочку знімав, собі панну взяв.*

З багатого арсеналу рицарських часів у щедрівці, записаній М. Крисою в селі Піддубець на Львівщині, зберігся лише один тугий лучок та стародавня форма цього словосполучення – „як ударили з туга лученька“.

Приспів: *Щось там ся світить у нових сінях.*

*Щедрий вечер,
 Щедрий вечер!*

*Там Влодзьо войсько збирає,
 Войсько збирає Львів воювати,
 Львів воювати, панни шукати.*

*Як виїхали на першу гору,
 Як ударили з туга лученька,*

*Всі ся львов'яне задивували.
Винесли єму миску червінців,
Він той дар бере та й не дякує,
Та й не дякує, за дар не має.
Щось там ся світить у нових сінях,
Там Влодзьо коня сідлає,
Коня сідлає, войсько збирає,
Войсько збирає Львів воювати,
Львів воювати, панни шукати.*

*Як виїхали на другу гору,
Як ударили з туга лученька,
Всі ся львов'яне задивували.
Вивели йому коника в сідлі,
Коника в сідлі, шабельнику в сріблі.
Він той дар бере та й не дякує,
Та й не дякує, за дар не має.*

*Щось там ся світить у нових сінях,
Там Влодзьо коня сідлає,
Коня сідлає, войська збирає,
Войсько збирає Львів воювати,
Львів воювати, панни шукати.*

А в щедрівці в записі О. Стефановича з 1868 року в селі Добрянах постає образ турнірного рицаря або рицаря, що гарцює конем перед лавою війська: „коником грає, мечем звиває“.

В порівнянні з тими щедрівками, де ще вживається збройний арсенал рицарських часів, щедрівка, записана в селі Ляхівці, позбавлена будь-якої зброї – і холодної рицарської, і пізнішої вогнепальної, яку побачимо в інших щедрівках. Тут просто говориться ухильно „військо“ і все. Але є прикмети давнини – епічний зачин з корабля, де „поза столове сидять панове“, і „Львів-город“, і те, що полководець, як колись князі, їде не позаду чи збоку, а „все сам наперед коником грає“ і нарешті теж богатирський образ – „ой як навернув, аж Львів ся здригнув“. І так зворушливо при тому епічному строї звучить галицький анахронізм, винесений з австрійської армії: „Ви моє військо, цофніться різко!“ Наче б хто найвною рукою провів якийсь мазок на старовинній картині.

*Ой, сивий орле, високо літаш,
Високо літаш, далеко видаш.
Ци видів ти, орле, корабель на морі?
Ой я там видав, я сам там бував.
А в тім кораблі усе столове.
Поза столове сидять панове.
А межи ними найстаріший панок,
Найстаріший панок чом Івасенько.
Поперед него служеньки сго*

*Шапочки носять, в него ся просять:
– Пусти ж нас, пане, в Польщу на війну,
В Польщу на війну під королівну.
– Я вас не пущу, сам з вами піду.
Все сам наперед коником грає
Та на Львів-город все повертає.
Ой як навернув, аж Львів ся здригнув,
Аж Львів ся здригнув, весь мир ся жажнув.
Взяли гадати, що за дар дати,
Виводять єму ворон коника.
А він на тоє ані глядає.
Ані глядає, ані дякує:
– Ви, моє військо, ступайте різко!
Виносять єму полумис злота.

А він на тоє ані глядає,
Ані глядає, ані дякує:
– Ви, моє військо, ступайте різко!
Виводять єму гречную панну,
А він на тоє бардзо глядає,*

– Ви, моє військо, цофніться різко!

З ходом часу луки і стріли поступились місцем гарматам, і вже з таким спорядженням войовничий жених їде здобувати Львів і серце красуні-львів'янки.

*Ци дома, дома, можний паночку,
Ой піді Львовом, під славним містом
Стоїть стадечко все вороненьке.
Межи тим стадом кінь сиваченько,
Ані спійманий, ані сідланий.
Ой нема того, щоби спіймав,
Щоби го спіймав, щоби го сідлав.
А найшовся можний паночок,
Можний паночок на ймня Іваночок,
Що єго спіймав, що єго сідлав.
Як на него сів, як грім заgrimів.
Казав усе войско шерегувати.
Казав гармати понабивати,
Піді Львів-місто понавертати.
Мечиком звійнув, аж Львів ся здригнув.
Вийшли д'нему а всі ірляне,
Й а всі ірляне-передміщане,
Винесли єму миску золота.
Він тото взяв та й не дякував,
Казав усе войско шерегувати,
Казав гармати понабивати,
Піді Львів-місто понавертати.*

*Мечиком звійнув, аж Львіав ся здригнув.
Вийшли д'нему а всі ірляне,
Й а всі ірляне-передміщане.
Винесли єму дві миски злота.
Він тото взяв та й не дякував.
Сказав усе войсько шерегувати,
Казав гармати понабивати,
Піді Львів-місто понавертати.*

Аж на Закарпатті, в селі Росінцях, вже в наш час була записана ця щедрівка. А от М. Пазяк в згадуваному вже селі Лтемня записав ще одну на ту ж тему – з тими ж гарматами і шерегованим військом, але не тільки: в цьому записі виступає досить таки розгорнений образ Львова – міцної неприступної твердині, його брами, верхи, мури. Турбота про місто, про його охорону звучить у зверненні міщан до войовничого жениха:

*Дамо ти дари – не псуй нам мури,
Дамо ти уклін – не псуй нам і Львів.*

І як завжди, належний дар-вкуп робить своє: місто врятоване.

*Серед села світла світлонька,
Коло світлоньки нова вборонька.
На тій вбороньці вороне стадо,
Межи тим стадом кінь неспійманий,
Кінь неспійманий та й не всідланий.
Та обобрався хлопець-молодець,
Що го спіймає та й го всідлає,
Та й на войночку ним помагає.
Ой єму братчик коня їмає,
Єму сестриця коня тримає,
Єму таточко коня сідлає,
Єго матінка вже виправляє:
– Иди, синочку, та й на війночку,
Наперед войська не видавайся,
Позаду войська не оставайся.
А вже синочку позбоку войська.
Хлопець-молодець про то не дбає,
Поперед войська сив конем грає.
Ой стукнув, крикнув на військо своє:
– Ой військо моє, бардзо слушноє!
Сказав си військо зшерегувати,
Сказав гармати понабивати,*

*Понад Львів-місто понавертати.
Та як ударив у першу брану,
Всі ся вершеньки понадхилили,
І всі ся львівці задивували:
– Ой що ж тото у нас за такий воїн,*

Ой воїн, воїн, хлопець-молодець,
Хлопець-молодець, хороший стрілець,
На Львів воює, Львів розбиває,
Львів розбиває, ні в чім не дбає.
Та зібралися, та й ізійшлися,
З села селяни, з міста міщани.
Радять радочку, що єму дати,
Що єму дати в подаруночок.
Дамо ми єму мисочку срібла,
Мисочку срібла, а в другу злота.
Виходять д'єму, виносять єму:
– Пане молодче, що потребуєш,
Дамо ти дари, не псуй нам мури.
Дамо ти уклін, не псуй нам і Львів.
Він тото бере та й не дякує,
Все на Львів-місто ся відхвалює.
Та й стукнув, крикнув на військо своє:
– Ой військо моє, бардзо слушноє!
Сказав гармати понабивати,
Понад Львів-місто понавертати.
Та як урадив й а в другу браму,
Всі ся брамочки порозтворяли,
Всі ся мурочки порозбивали,
Усі ся львівці задивували:
– Ой що ж тото в нас за такий вояк,
Ой вояк, вояк хлопець-молодець,
Хлопець-молодець, хороший стрілець,
На Львів воює, Львів розбиває,
Львів розбиває, ні в чім не дбає.
Та й ізійшлися, та й зібралися
З села селяни, з міста міщани.
Радять радочку, що єму дати,
Що єму дати в подаруночок.
Дамо ми єму срібненьку бричку,
А у тій бричці царську дочку.
Виходять д'єму, вивозять єму
Срібненьку бричку, царську дочку.
Він її бере та й їм дякує.

Оці рицарсько-войовничі, ще в княжих часах народжені щедрівки про Львів справили глибоке враження на Маркіяна Шашкевича. Він одізвався на них віршем „Хмельницького обступлене Львова“, де отой богатирський замах мечем із щедрівки розвинув по-своєму: „Як гетьман Хмельницький шаблею звив – Та й Львів ся поклонив“. Ці слова були вписані в декоративне панно, виконане на цю тему Володимиром Патиком в кінотеатрі ім. Б. Хмельницького на Підзамчі на колишньому підгороді коло княжого дитинця. Символічно, правда? Наче стародавня щедрівка, мов та птаха Фенікс, повернулася у рідне місто.

Маркіян Шашкевич
Хмельницького обступленіє Львова
(Строєм народної пісні)

*Ой у чистім полі де близько дороги,
Там стоїть наметець великий шовковий,
А у тім наметці стоїть стіл тесовий
Да гетьман Хмельницький сидить кінець стола,
Молодці-козаки стоять доокола.
Да гетьман Хмельницький пише дрібні листи,
По всій Україні розсилає вісти.*

*Військо куренное в поход виступало,
Ляхи розроняло да Львів обступляло.
Як гетьман Хмельницький кіньми наверхнув –
Та й Львів ся здвигнув:
Як гетьман Хмельницький шаблею звив –
Та й Львів ся поклонив.*

*На розсвіті з замку із рушниць стріляли,
А смерком козаки замок підпалили
Ударили з самопалів - двори погоріли.
А гетьман Хмельницький посли посилав,
Словами промовляв:*

*„Як будете миритися,
На окуп винесіть три миси червоних,
На окуп виведіть сто коней вороних.
Як будете битися,
Мечами рознесу мури високії,
А кіньми розорю двори біленькіі“.*

*А у Львові рано всі дзвони заграли,
А високі ворота остіжом упали.*

(1834 р.)

Поєднавши елементи щедрівки і думи, Шашкевич створив оригінальну поезію на згадку про подію, таку важливу для історії Львова. Можна сказати, що його щедрівка-дума – гідний епілог віковичного побутування львівської щедрівки, якій пора уже дати нове життя після десятиліть спочинку в фондах, записах і книгах. Хоч і ті форми її пережиття не були цілкомитим завмиранням, та все чомуть хочеться сказати вслід за поетом:

Встаньте з трумна, давнії пісні!

Будьмо ж вдячні українській щедрівці. З нею до нас дійшли голоси давнього-давнього Львова. Того Львова, що його сліди так намагались затерти наші недруги, того Львова, що його руський, український дух так хотіли вивіяти з його вулиць і площ. Він вистояв в історії і таким він зберігся і збережеться навіки в пам'яті народної музи – як Львів-город, стольне місце щедрівки.

РЕКЛЯМИ

ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ ПІВНІЧНОГО НЬЮ-ДЖЕРЗІ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

16 ВІДДІЛІВ, 2,175 АКТИВНИХ ЧЛЕНІВ

УНСоюз існує, щоб Вам служити!

У всіх справах забезпечення просимо звертатися до секретарів.

Список відділових секретарів округи Північного Нью-Джерзі

Відділ Секретар

25	Оксана Тритяк (973) 292-9800 x 3071
27	Христина Бродин (973) 376-1347
37	Ольга Осередчук (908) 276-6228
42	Юліан Котляр (973) 772-5265
70	Ніна Більчук (973) 292-9800 x 3025
76	Андрій Воробець (973) 373-8357
133	Михайло Богдан (908) 709-7296
134	Юрій Лазірко (973) 546-8783

Відділ Секретар

142	Родні Годфрі (732) 381-1212
170	Володимир Білик (201) 795-0628
171	Геновефа Куфта (201) 436-7005
172	Лонгин Старух (800) 673-5150
214	Анна Твардовська (908) 688-8323
234	Євген Осціславський (908) 782-5451
287	Дана Ясінська (732) 938-4233
340	Євген Макар (908) 654-9568

Управа Округи Північного Нью-Джерзі на 2005 рік

Стефан Вельгаш – голова, **Юліан Котляр** – заступник голови, **Володимир Гончарик** – касир, **Дарія Семеґен** – секретар, **Ірена Яросевич** – пресовий референт україномовний, **Рома Гадзевич** – пресовий референт англomовний, **Оксана Тритяк** – організаційний референт, **Михайло Богдан**, **Лонгин Старух** – вільні члени. *Контрольна Комісія:* **Євген Осціславський**, **Христина Бродин**, **Лідія Цяпка** – члени. *Почесні голови Округи:* **Володимир Білик**, **Іван Хомко**.

УНСОЮЗ оголошує

нову послугу для членів

до 21%*

ЗНИЖКИ

Аптеки, які беруть участь в цій програмі:

Alberstons
Brooks Pharmacy
Duane Reade
Eckerd
Kerr Drugs
Kmart
Kroger
Osco Drug
Publix

Rite Aid
Schnucks
Snyders
Super D Drugs
Target
Winn Dixie

та інші...
031104 UNA

Додаткові послуги!

- до 60%-знижки на окуляри і лінзи
- 15%-знижки на понад 70 моделей слухових апаратів
- Знижки на допоміжну дихальну апаратуру та на перевірку рівня цукру в крові діабетиків
- 15-60%-знижки на певні фізіко-медичні препарати і прилад

Виповніть нижче
показу шкелу і
відішліть нам!

з нагоди 110-ліття служіння громаді

ЗНИЖКОВА КАРТКА
НА ЛІКИ ЗА РЕЦЕПТАМИ

SCRIPTSAVE

**SCRIPTSAVE-картка безкоштовно
доступна для всіх членів УНСоюзу!**

- в середньому, знижка—понад 21% , можлива знижка до 50%*
- *на підставі середньостатистичного рівня зовнішнього в 2003 році
- в програмі бере участь понад 33,000 аптек Америки
- додаткові знижки на певні ліки
- безплатний доступ до інформації на різні теми загального здоров'я
- для учасників програми SCRIPTSAVE інформативне бюро готове відповісти на всі ваші запитання.
1-800-700-3957. Перекладачі на українську та інші мови

—Ця програма не заміняє полісу медичного страхування. Знижки можна одержати тільки в аптеках, які беруть участь в цій програмі.

Дзвоніть до УНСоюзу 1-800-253-9862 за дальшими інформаціями

Виповняйте ТІЛЬКИ англійською мовою і друкованими буквами. Вишліть на адресу — UNA ScriptSave, 2200 Route 10 West, P.O. Box 280, Parsippany, NJ, 07054

Last Name First Name MI Birthdate / /

Mailing Address Apt #.....

City, State, Zip.....

Email..... UNA Policy #.....

42-ий ВІДДІЛ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
Товариства ім. Тараса Шевченка в Пассейку, Н. Дж.

вітає

ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
РЕДАКЦІЇ
„СВОБОДИ“, „THE UKRAINIAN WEEKLY“

ВСЕ ЧЛЕНСТВО
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

і бажає

дальших успіхів у збільшенні членів.

ЗА УПРАВУ:

Василь Марущак
голова

Ростислав Галабурда
заступник голови

Юліян Котляр
фінансовий секретар

Варвара Тижбір
рекордовий секретар

EAST VILLAGE MEAT MARKET, INC.

*The Finest Home-Made,
American & European – Style Food!*

TEL.: (212) 228-5590

FAX: (212) 979-6593

139 2nd AVE. NYC 10003
(Bet. 8th & 9th Sts.)

Заснований 1894 р.

**ОКРУЖНИЙ КОМІТЕТ ВІДДІЛІВ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
ФІЛЯДЕЛЬФІЙСЬКОЇ ОКРУГИ**

1206 Cottman Avenue • Philadelphia, PA 19111

Tel.: (215) 728-1630 • Fax: (215) 728-1631

Мгр ІВАН СКОЧИЛАС
Почесний Голова

СТЕПАН ГАВРИШ
голова

АЛЕКСАНДРА КОРЧАГІН
ПЕТРО ЩЕРБА
ФЕДІР ПЕТРИК
Заступники голови

ПАВЛО ПРИНЬКО
Секретар

МИКОЛА ПРИШЛЯК
Касир

**УПРАВА
ОКРУЖНОГО КОМІТЕТУ
ВІДДІЛІВ УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ
Філядельфійської Округи**

вітає

**ЧЛЕНІВ ГОЛОВНОГО УРЯДУ
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО
СОЮЗУ І ПОЧЕСНИХ ЧЛЕНІВ**

*А при тому апелює до всіх українців стати членами великої
Союзової родини, як також передплатниками Союзових
тижневиків „Свободи“ і „The Ukrainian Weekly“.*

ПАМ'ЯТАЙМО ПРО БАТЬКА СОЮЗ!

За Округну Управу:

**СТЕПАН ГАВРИШ – голова
ПАВЛО ПРИНЬКО – секретар
МИКОЛА ПРИШЛЯК – касир**

OFFICE HOURS BY APPOINTMENT

ARTHUR N. HRYHOROWYCH, MD

**DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
PHYSICAL MEDICINE AND REHABILITATION
DIPLOMATE OF THE AMERICAN BOARD OF
ELECTRODIAGNOSIS MEDICINE
SPORTS MEDICINE**

**67 IRVING PLACE SOUTH
AT E. 18TH STREET
NEW YORK, NY 10003**

**TEL. 212-673-7500
FAX 212-420-8250
E-mail: Anh.md@verizon.com
website: www.Hryhorowych.com**

Заснований 1894 р.

83-Й ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ імені ІВАНА ФРАНКА У ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, ПА

Apt. A306, 600 E. Cathedral Rd., Philadelphia, PA 19128 • (215) 984-8719

Александра Корчагін
голова

Степан Гавриш
секретар

Фавронія Кушнір
касир

Іван Кусин
Голова Контр. Комісії

УПРАВА І ЧЛЕНИ 83 ВІДДІЛУ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ імені ІВАНА ФРАНКА у ФІЛЯДЕЛЬФІЇ, ПА

пересилають

**НАЙЩИРІШІ
ПОБАЖАННЯ
ГОЛОВНОМУ УРЯДОВІ
УНСОЮЗУ та БАЖАЮТЬ
УСПІХІВ У ПРАЦІ
ДЛЯ ДОБРА
УКРАЇНСЬКОГО НАРОДУ
У ДІЯСПОРІ
І ВІЛЬНІЙ УКРАЇНІ.**

ЩАСТИ ВАМ БОЖЕ!

ЗА УПРАВУ:

Александра Корчагін – голова
Степан Гавриш – секретар
Фавронія Кушнір – касир

Saint Mark's
Rehabilitation

Areta D. Podhorodecki, MD

*** Physiatry ***

*** Sports Medicine ***

*** Hand Therapy ***

*** Physical Therapy ***

*** Botox A ***

44 Saint Mark's Place
(Between 1st and 2nd Avenues)
New York, NY 10003

Phone: (212) 529-5966

Fax: (212) 529-2987

www.podhorodecki.com

United Ukrainian American Relief Committee, Inc.
Злучений Український Американський Допомоговий Комітет

1206 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111

Tel. (215) 728-1630 Fax (215) 728-1631

e-mail: uuarc@bellsouth.net web site: www.uuarc.org

Founded in 1944

MEMBER OF THE UNITED WAY
REGISTERED WITH THE AGENCY FOR INTERNATIONAL DEVELOPMENT
OF THE UNITED STATES GOVERNMENT

President:

Larissa Kyj, PhD

Vice-Presidents:

Stefan Kaczaraj

Jaroslaw Gawur

John Bura, Msgr.

Ihor Kushnir

Luba Siletsky

Executive Director:

Stefan Hawrysz

Secretaries:

John Krych

Petro Kluk, PhD

Lew Iwaskiw

Treasurer:

Roksolana Luci

Executive Board:

Vera Andrychuk

Metodij Boretsky

Wolodymyra Kawka

Michael Kowalchyn

Christine Kulchyckyj

Daria Laszyn

Mykola Pryshlak

Wasył Salak, MD

Christia Charyna-

Senyk

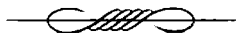
Petro Kosyk

ЕКЗЕКУТИВА, РАДА ДИРЕКТОРІВ І КОНТРОЛЬНА КОМІСІЯ

**ЗЛУЧЕНОГО УКРАЇНСЬКОГО
АМЕРИКАНСЬКОГО ДОПОМОГОВОГО
КОМІТЕТУ (ЗУАДК)**

в і т а є

всю українську громаду

ЗУАДК, як харитативна допомогова установа, переводив і переводить многогранні акції, спрямовані на допомогу різних стихійних нещасть, як Чорнобильської аварії, повнені на Закарпатті, родинам шахтарів, які загинули в копальнях, допомога дітям в сиротинцях і інтернатах, допомога немічним-хворим, колишнім в'язням, які були покарані десятками років на засланнях Сибіру, і висилка сотень пачок із новими і вживаними речами для багатодітних родин в Україні.

ЗУАДК орудує майже виключно пожертвами від української патріотичної громади, тож просимо не забувати про гасло ЗУАДК-у

– БРАТ БРАТОВІ! –

ЕКЗЕКУТИВА ЗУАДК-у

(212) 228-9682

144 Second Avenue

New York, N.Y. 10003

UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc.
ФУНДАЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО ВІЛЬНОГО УНІВЕРСИТЕТУ, Інк.

Фундація УВУ заснована в 1975 р. з осідком в Нью-Джерсі, а в 1977 р. перенесена до Нью-Йорку, де і діє до сьогодні. Це перша Фундація УВУ в діаспорі створена для допомоги університетові – Амбасадорові України поза межами Батьківщини.

ДІЯЛЬНІСТЬ ФУНДАЦІЇ УВУ В США З ОСІДКОМ В НЬЮ-ЙОРКУ

Щоб дати допомогу для УВУ в 1975 р. створено в Америці Фундацію, яка річно дає дотації для УВУ. На початку зібрано адреси, на які кожного року висилається наша інформативна летючка – закли до громади, де коротко інформуємо про діяльність Фундації УВУ і діяльність УВУ. Створено при Фундації УВУ Постійні Стипендійні Фонди (П.С.Ф.), з яких тільки проценти вживається на стипендії тим студентам, які студіюють в УВУ, а головно студентам з України.

Для ілюстрації подаємо: від 1980 р. до 2004 р. включно уділено на стипендії студентам, що студіювали на УВУ з Америки, Канади, Франції, Польщі, Італії, Німеччини, а з початком Вільної України, студентам з України уділено 2.405.655.00 (два мільйони чотириста п'ять тисяч шістьсот п'ятдесят п'ять) доларів. Стипендії уділено також на студії в Америці, як також прямо в Україну.

Протягом 11 років при Фундації УВУ існувала студійна програма під назвою „Стежками Батьків по Європі“. З рамени „Стежок“ вистарано і поставлено пропам'ятну плиту в концентраційному таборі „Дахау“ з написом, що „і в тому млині смерті також гинули українці“. В монастирі в Монте-Кассіно в Італії встановлено ФОНД, де кожного року в вересні відправляються заупокійні богослуження за українських воїнів. В селі Пух біля Мюнхену „Стежки“ поставили пропам'ятний образ Блаженній Едігні, донці королеви Франції Анни Ярославної.

ВИДАВНИЧА ДІЯЛЬНІСТЬ ФУНДАЦІЇ УВУ

„Кам'яна сокира“ – передрук. Три поштові картки з життя Блаженної Едігні. Календар в 1000 ліття Хрещення України, де є 12 картин мистця Петра Андрусіва. „Історія Української Літературної Критики“ – автор проф. Громяк з Тернополя. „Нариси історії Магдебурського права“, автор Татіяна Грошко – Львів. „Жінки в рядах УПА“, автор Марія Паньків – Варшава. 3-ій том „За тебе Свята Україно“, автор Нестор Мизак – Чернівці. Документи акція „Вісла“, Євген Місило – Варшава. „Народовбивство у Винниці“. „Змагання за Українські Університети в Галичині“, автор Василь Мудрий, Августин Володин „Твори“, Педагогічна спадщина проф. Григорія Ващенка, два томи, „Невинно вбиті в 1941 році“. НТШ у Львові, автор Олег Романів.

Без допомоги нашої жертвенної громади, яка розуміє вагу рідної мови і науки, Фундація УВУ не могла б виконати на неї наложений обов'язок супроти нас на еміграції та в Україні.

З призначеного фонду в сумі 220 тисяч доларів панства Миколи і Марії Бойчуків, Фундація УВУ збудувала в Бразилії в 1990 р. приміщення-інтернат (три одноповерхові будинки) для дітей початкової школи і сиріт, які є під протекторатом Єпископа Єфрема Кривого, та під зарядом катехиток Серця Христового. Це дуже скорочено подані важні точки діяльності Фундації УВУ в США з осідком в Нью-Йорку.

При Фундації УВУ діє Літературний фонд ім. Воляників – Швабінських, який уділює щорічно нагороди авторам за найкращі твори з україністики (белетристика, історія, філософія) в українській і інших європейських мовах. В склад журі входять професори з України і діаспори.

Управа Фундації УВУ СКЛАДАЄ ЩИРУ ПОДЯКУ НАШИМ ШАНОВНИМ ЖЕРТВОДАВЦЯМ, які розуміють корисну працю Фундації УВУ для уможливлення молодому поколінню набути якнайкращу освіту на користь Вільної України.

За Управу Фундації УВУ:

проф. Володимир Стойко – голова мгр Осип Рожко – секретар
мгр. Ярослав Оберишин – фінансовий референт

Mailing Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., P.O.Box 1028, New York, NY 10276

Office Address: UKRAINIAN FREE UNIVERSITY FOUNDATION, Inc., 43 St. Mark 's Pl., New York, NY 10003

TEL: 212-353-3029 • FAX: 212-260-5408

Для полегдження всіх Ваших фінансових справ звертайтеся до:

Федеральної Кредитової Кооперативи САМОПОМІЧ - НЬЮ ЙОРК

- ♦ **Вищі відсотки нараховувані денно на ощадностях.** Звичайні щадничі konta - Щадничі сертифікати - терміни від 3-ьох до 60-ьох місяців - Різномодні пенсійні konta - IRA - ROTH, звичайні та едукaційні - Безплатне чекове Konto.
- ♦ **Нижчі відсотки та вигідні умови на позиках.** Моргеджові позики на доми, кондомініюми та кооперативні помешкання - Комерційні - на доми повище 4 родин - На закуп авт - нові та вживані - На підставі дому (Home Equity Loans) - Особисті потреби - Студентські позики.
- ♦ **Різного рода фінансові послуги:** АТМ Картки - без оплат - Прямі вклади платні, пенсій, тощо - Пересилка грошей до всіх країн світу - Зберігальні вогнотривалі скриньки до винайму - Без коштовні нотаріальні послуги - Грошеві перекази - Необмежений доступ телефоном до власних конт 24 години денно, 7 днів в тиждень.

*Кредитівка Самопоміч - Нью Йорк надає вищезгадані фінансові послуги довірливо, ввічливо та на високому професійному рівні.
Радо вітаємо нових членів і завжди готові полегджувати всі Ваші фінансові потреби.*

SELF RELIANCE NEW YORK FEDERAL CREDIT UNION

A full service financial institution serving the Ukrainian-American community since 1951.

Main Office: 108 Second Avenue New York, NY 10003-8392
Tel: 212 473-7310 Fax: 212 473-3251 E-mail: SRNYFCU@aol.com

Kerhonkson Branch: 6325 Route 209 Kerhonkson, NY 12446
Tel: 845 626-2938 Fax: 845 626-8636

Uniondale Branch: 226 Uniondale Avenue, Uniondale, NY 11553
Tel: 516 565-2393 Fax: 516 565-2097

Astoria Branch: 32-01 31 Avenue, Astoria, NY 11106
Tel: 718 626-0506 Fax: 718 626-0458

OUTSIDE NYC CALL TOLL FREE: 1 888 SELFREL (1-888-735-3735)

VISIT OUR WEBSITE AT www.selfreliance.org

НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО ім. ШЕВЧЕНКА в Америці (НТШ)

вітає читачів

Українського Народного Союзу

НТШ – це найстарша діюча українська наукова установа на зразок академії наук. Засноване у Львові 1873 р., НТШ в Америці служить українській науці від 1947 р. Окремі осередки праці НТШ діють у Вашингтоні, Філадельфії, Чикаго, Дітройті і Пітсбурзі. Централю – в Нью-Йорку. Дійсними членами НТШ є науковці з різних спеціальностей.

НТШ веде наукову працю, зокрема в галузі українознавства:

- спонзорус наукові проєкти, конференції, доповіді, видання (різними мовами);
- надає стипендії науковцям і студентам (під іменем індивідуальних жертводавців та їхніх фондаций);
- має велику бібліотеку, цінні архівні матеріали.

Журнал перекладів української літератури та двомовні каталоги бібліотеки подані на сторінці НТШ на інтернеті www.shevchenko.org

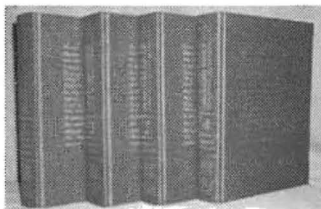
**Shevchenko Scientific Society, Inc.
63 Fourth Ave., New York, NY 10003-5200
Tel.: (212) 254-5130 Fax: (212) 254-5239
e-mail: info@shevchenko.org**

*Праця НТШ уможливлена пожертвами і завіщаннями від членів нашої громади.
НТШ є звільнене від податків і дає потрібні посвідки за пожертви.*

З наших недавніх видань:

КОНКОРДАНЦІЯ ПОЕТИЧНИХ ТВОРІВ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА, Томи 1-4A **CONCORDANCE TO THE POETIC WORKS OF TARAS SHEVCHENKO**, vols.

1-4. Compiled by Oleh S. Ilnytzky and George Hawrysch, New York-Toronto: Shevchenko Scientific Society and Canadian Institute of Ukrainian Studies Press, 2001. \$250.00

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА РАДА 1654 РОКУ.

Історіографія та дослідження. Ред. Павло Сохань, Ярослав Дашкевич, Ігор Гирич та ін. Київ: Смолоскип, 2003. 890 с.
\$30.00

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА
КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА
„САМОПОМІЧ“

Філадельфія – Скрентон – Трентон

UKRAINIAN SELFRELIANCE
FEDERAL CREDIT UNION

Philadelphia – Scranton – Trenton

Serving the financial needs of the Ukrainian community since 1952

**For HIGH interest rates on CDs,
LOW rates for mortgages and loans,
*and Outstanding Financial Services***

JOIN OUR CREDIT UNION!

Main Office:

1729 Cottman Avenue, Philadelphia, PA 19111

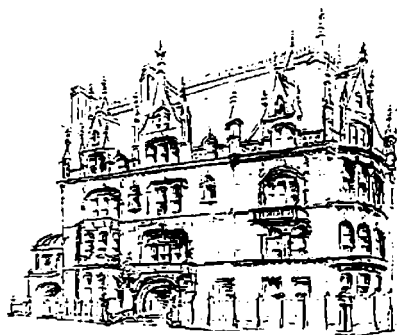
Tel.: 215-725-4430 • Fax: 215-725-0831

Toll Free: 1-888-POLTAVA (1-888-765-8282)

www.ukrfcu.com

Український Інститут Америки

З нагоди Нового 2005 року Український Інститут Америки вітає своїх членів, приятелів та широко українську громаду.

Від 1948 р. Український Інститут збагачував нашу країну своїм цінним вкладом в ширення знання про багату культуру, історичну і мистецьку спадщину українського народу.

Розташований на 5-й авеню в Нью-Йорку в сусідстві світової слави Метрополітального Музею, на звісний „музейній милі“, престижний, пам'ятковий будинок Інституту є одним з найцінніших скарбів української громади в Америці. Він служить як унікальний форум для різних імпрез, зустрічей та конференцій на українські культурні, політичні і економічні теми, що притягають і збагачують людей різних професій і різних походжень.

Постання України як незалежної

держави зродило в американській і світовій спільнотях пильну потребу кращого знання про цю країну, а зі зростом культурних, ділових і політичних зв'язків зросла також потреба кращого взаємопізнання. Маючи свої коріння в обидвох культурах, Український Інститут находиться в найкращому становищі, щоб служити мостом у виконанні цих обох потреб.

Інститут є повністю відданий дальшій розбудові цієї активної, динамічної установи, що є націлена на задоволення нових потреб нашої громади і всієї спільноти. Ми вдячні всім нашим членам і приятелям за їх постійну і щедру підтримку і очікуємо зустрічі з Вами в Інституті в новому році.

Вітаємо український народ з 14-ою річницею Незалежності України.

*Дирекція Українського
Інституту Америки*

2 East 79th Street NYC, New York 10021

Тел: 212.288.8660 Факс: 212.288.2918 broma.com/ua

1964

2004

**SUMA (YONKERS) FEDERAL
CREDIT UNION**

**ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА
КООПЕРАТИВА СУМА**

**40 Years of Service to Our Members
and Ukrainian Community**

1-888-644-SUMA

E-MAIL: SUMAYONFCU@AOL.COM

Main Office:

125 Corporate Blvd

Yonkers, NY 10701

1-914-220-4900

**Visit one of our offices in
Stamford, Spring Valley & Yonkers**

**Expanded office hours, safe deposit boxes,
drive-thru window, 24 hour ATM, all types of
loans and more....**

ОТЦІ ВАСИЛІЯНИ ЦЕРКВИ СВ. ЮРА в НЬЮ-ЙОРКУ

бажають

БОЖОГО БЛАГОСЛОВЕННЯ

всім працівникам

УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ

і всьому українському народові.

St. GEORGE CHURCH

30 E. 7th STREET

NEW YORK, NY, 10003

Tel.: (212) 674-1615

ЯКЩО ВИ ХОЧЕТЕ

- Заощадити гроші на високих відсотках,
- Позичити гроші під низькі відсотки,
- Отримати високопрофесійне обслуговування рідною мовою,
- Розпочати кредитну історію з VISA CARD,
- Переслати гроші рідним та друзям через Western Union, Vigo, Wire,
- Мати свою банківську зберігальну скриньку,
- Та багато-багато іншого.

ЗАВІТАЙТЕ ДО НАС

Ukrainian National Federal Credit Union

COME, JOIN US

• High CD Interest Rates	Free Checking
• Great Rates for Loans, Mortgages	Safe-Deposit Boxes Available
• Ukrainian/English Spoken	Friendly Personnel

WE CAN ACCOMMODATE ALL YOUR FINANCIAL NEEDS

Main Office: 215 Second Ave. (between 13th. & 14th. St.), new-York, NY 10003
Tel.: (212) 533-2980, Fax: (212) 995-5204

Branches: 1678 E 17th. St., Brooklyn, NY, 11229 * Tel.: (718) 376-5057* Fax: (718) 376-5670
35 Main St., So.Bound Brook, NJ, 08880 * Tel.: (732) 469-9085* Fax (732) 469-9165
265 Washington Av., Carteret, NJ, 07008 * Tel.: (732) 802-0480* Fax (732) 802-0484

E-Mail: admin@uofcu.org

Website: WWW.UOFCU.ORG

Plast Foundation, Inc.

144 SECOND AVE., NEW YORK, N.Y. 10003

ПЛАСТОВА ФУНДАЦІЯ В НЬЮ-ЙОРКУ

працюючи для добра Пластової
молоді станиці в Нью-Йорку
вже понад 40 років

— вітає —

*Своїх Членів,
Начального Пластуна,
Пластові Проводи,
Членів Пласту,
Управу Пластприяту,
всіх наших Фундаторів,
Добродіїв і Жертводавців*

Дирекція

БУДЬТЕ З НАМИ!

Tamara
Denysenko
CEO

Oleg
Lebedko
General
Manager

Якщо Ви ще не знайомі з багаточисленними фінансовими послугами УФКСпівки ми запрошуємо Вас стати нашим членом і скористатися ними.

Як член/власник Ви не тільки матимете на своєму рахунку річні дивіденди, а також користуватиметеся найсучаснішими фінансовими послугами з найкращими відсотками. Як член нашої родини, Ви можете розраховувати на індивідуальний підхід і увагу з нашого боку, що дасть вам відчуття належності до великої кооперативної родини. Будьте з нами, бо наша мета - Добробут для Поколінь!

UKRAINIAN
FEDERAL CREDIT UNION
Добробут для поколінь

ALBANY NEW YORK

1828 Third Ave.
Watervliet, NY 12189
Tel: (518) 266-0791
Fax: (518) 266-1269

ROCHESTER NEW YORK

824 Ridge Rd. East,
Rochester, NY 14621
Tel: (585) 544-9518
Fax: (585) 338-2980

SYRACUSE NEW YORK

211 Tompkins Street
Syracuse, NY 13204
Tel: (315) 471-4074
Fax: (315) 474-2328

SACRAMENTO CALIFORNIA

6029, San Juan Ave.
Citrus Heights CA 95610
Tel: (916) 721-1188
Fax: (916) 721-5551

**УПРАВА ОБ'ЄДНАННЯ
УКРАЇНЦІВ В АМЕРИЦІ
„САМОПОМІЧ”
Відділ в Нью-Йорку**

в і т а є

**ГОЛОВНИЙ УРЯД
УКРАЇНСЬКОГО
НАРОДНОГО СОЮЗУ**

б а ж а є

*багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу
в діаспорі й Україні*

НАТАЛІЯ ДУМА
голова

АННА РАК
скарбник

UKRAINIAN
SELFRELIANCE
NEW ENGLAND
FEDERAL CREDIT UNION

Самопоміч

УКРАЇНСЬКА ФЕДЕРАЛЬНА КРЕДИТОВА КООПЕРАТИВА

„САМОПОМІЧ”
НЮ ІНГЛАНД

*ВІТАЄ ГРОМАДСЬКІСТЬ З 60 РІЧНИЦЕЮ
ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ*

*ПРИЄДНАЙТЕСЬ ДО НАС,
МИ ВІДДАНО СЛУЖИМО
УКРАЇНСЬКІЙ ГРОМАДІ ВІД 1959 РОКУ.*

АДРЕСА ГОЛОВНОГО ОФІСУ:

*21 SILAS DEANE HIGHWAY
WETHERSFIELD, CT 06109
TEL. 800-405-4714 • 860-296-4714
FAX 860-296-3499*

АДРЕСА ФІЛІЇ:

*103 NORTH ELM STREET
WESTFIELD, MA 01085
TEL. 413-568-4948
FAX 413-568-4747*

**NATIONAL BOARD
“SELFRELIANCE”
ASSOCIATION OF
AMERICAN UKRAINIANS**

98 SECOND AVE., NEW YORK, NY 10003
Tel.: (212) 777-1336

**Об'єднання Українців в Америці
„САМОПОМІЧ“**

ініціатор та спонзор ряду українських кредитівок,
які стали рушієм економічного руху
української громади в Америці

– в і т а є –

*усі свої відділи та бажає їм дальших
успіхів у їхній праці для добра нашої
організації та спільноти.*

За дирекцію Головної Управи
Об'єднання Українців в Америці „Самопоміч“

БОГДАН МИХАЙЛІВ
голова

НАДЯ САВЧУК
секретар

UKRAINIAN FUTURE CREDIT UNION УКРАЇНСЬКА КРЕДИТОВА СПІЛКА

Ми надаємо УСІ види фінансових послуг:

* Great Loan Rates	* Drive-up ATM
* ATM Cards	* Home Banking ukrfutcu.org
* Credit Card (1% Cash Back)	* Debit Cards
* IRA Accounts	* No-Fee Checking
* Certificates	* Home Mortgages
* Internet Bill Payor	* Commercial Mortgages
* Market Index Certificates	* Wire Transfers
* E-Mail ufcu@provide.net	(Foreign & Domestic)

YOUR „FUTURE“ IS OUR BUSINESS!

**Приєднайтесь до нас!
Найкраще місце
щадити і позичати!**

4641 Martin,
Detroit, MI 48210
Tel.: (313) 843-5411
Fax: (313) 843-0035

26495 Ryan Road,
Warren, MI 48091
Tel.: (586) 757-1980
Fax: (586) 757-7117

11838 Jos. Campau,
Hamtramck, MI 48212
Tel.: (313) 366-0055
Fax: (313) 366-3130

УКРАЇНСЬКИЙ КОНГРЕСОВИЙ КОМІТЕТ АМЕРИКИ (УККА)

1-го березня 2004 року

До: Хвального Екзекутивного Комітету та членства
Українського Народного Союзу (УНС)

Хвальна Управа та дорогі члени Українського Народного Союзу!

Український Конгресовий Комітет Америки (УККА) щиро вітає Вас з нагоди 110-літнього ювілею Українського Народного Союзу! Вже сам цей понадсторічний період діяльності Вашої організації та її успіхи на громадській ниві є доказом важливості та користи праці, яку вона виконує. Далекоглядні засновники УНС створили організацію, яка стала родиною для багатьох українців далеко від Батьківщини і яка допомогла багатьом з них досягти успіхів на новій землі. Заснування УНС, організації, яка внесла і продовжує вносити величезний вклад в розвиток та процвітання української громади США, – це справді історична подія для всієї української громади Америки.

УККА радіє, що провід УНС залишається вірним заповідям своїх основоположників і самовіддано працює для блага української громади в США та відновлення козацької величі України. Повернення УНС в структуру УККА є яскравим свідченням посвяти проводу УНС справі об'єднання та розвитку української американської громади.

Від імені УККА та всієї громади українців в США, ми щиро дякуємо прововоді та членству УНС за безупинну працю для блага нашої громади. Надіємось, що спільними зусиллями ми зможемо досягнути ще більших успіхів і забезпечити організованій українській громаді в Америці дальшу активність і ефективність. Бажаємо Вам успіхів у праці, зокрема в ділянці приєднання молодих поколінь і нових іммігрантів до Союзової громади. Разом ми продовжуватимемо працю для зміцнення нашої громади, для поширення її впливу в усіх сферах політичного та громадського життя США та України.

За Крайову Екзекутиву УККА

Михайло Савків, мол.
Президент

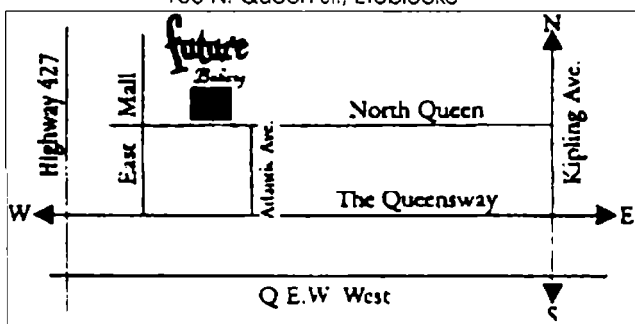
Марійка Дупляк
Екзекутивний секретар

"Try a slice of the **future** today!"

Factory Outlet

106 N. Queen St., Etobicoke

Tel.: (416) 231-1491

ЗАХОДЬТЕ І ПЕРЕКОНАЙТЕСЬ!

*Скуштуйте нашого хліба, маківників, сирників, калачів!
Зайдіть до нас на сніданок чи на каву.*

*Переконайтесь, що смачніших не знайдете! У нас можете
купити найвищої якості сири, сметану, гуслянку, кефір*

ST. LAWRENCE MARKET, 95 FRONT ST. EAST, TEL.: (416) 366-7259

FARMER'S MARKET LOCATIONS

•Kitchener • Guelph • Cambridge • Hamilton

Established 1906

PETER JAREMA

FUNERAL HOME, INC.

A FAMILY
CONCERN SERVING
ALL COMMUNITIES

129 E. 7th Street, New York, NY 10009

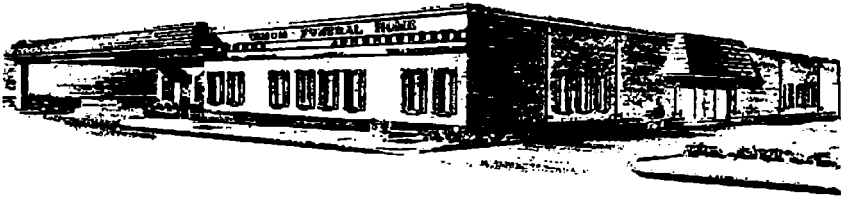
Louis I. Nigro/Manager
Brett T. Nigro/Director

Phone: (212) 674-2568

Fax: (212) 388-0428

UNION FUNERAL HOME

LYTWYN & LYTWYN

1600 STUYVESANT AVENUE, UNION, NEW JERSEY 07083

(908) 964-4222 • (973) 375-5555

FAX: (908) 964-7569

THEODORE M. LYTWYN, Manager

NJ License No. 3212

MAY GOD BLESS THE
VICTIMS AND VETERANS
OF WORLD WAR II!

WE OWE THEM
SO MUCH.

(212) 475-9531

EST. 1908

John's

**OF 12th STREET
RESTAURANT**

*100 years of Italian
HOME COOKING*

302 EAST 12th STREET
(near 2nd Avenue)
New York, NY 10003

NICK & VALYA SITNYCKY

*Available for all private party functions
up to 125 persons.*

(212) 614-3283

**Ukrainian
East Village Restaurant**

**WE SERVE
WONDERFUL FOOD**

BUFFET-STYLE CATERING

PARTY ROOM – from 20 to 200

WE CATER FOR ALMOST ANY OCCASION!

Birthday parties – Showers – Weddings – Meetings – Christenings

Private parties – Wakes – Anniversaries – Banquets – Graduations

**140 SECOND AVENUE
(BET. 8TH & 9TH STS.)**

NEW YORK, NY 10003

**ТОВАРИСТВО „ЗГОДА“, 20-ий ВІДДІЛ УНС
в ГЕМТРЕМЕК, МИШ.**

щиро вітаємо

**ЧЛЕНІВ УНС, ПРОВІД, НАШ УКРАЇНСЬКИЙ НАРІД
І ВСІ НАРОДИ, ЯКІ ПІДТРИМУЮТЬ НАШУ
НЕЗАЛЕЖНУ, САМОСТІЙНУ, ДЕМОКРАТИЧНУ УКРАЇНУ.**

Цікавмося подіями в Україні і діаспорі.

Приготовляймо і вибираймо найкращих кандидатів і провідників.

Від кожного з нас залежить майбутність України і Америки!

Організуймо якнайбільше членів до УНС!

Слава Україні!

На многих і благих літ! Бог і Україна!

За Управу Відділу – **РОМАН КУРОПАСЬ**, секретар

**UNA BRANCH 112, ST. MARY'S LODGE
CLEVELAND, OHIO**

*Salutes our Armed Forces on the
Commemoration of the 60th Anniversary
of the End of World War II*

President – NANCY FEDAK

Finacial Secretary – ALICE OLENCHUK

Recording Secretary – DOROTHY EVERETT

Auditors – JENNIE BOCHAR and LUBA MUDRI

ДИРЕКЦІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО ДОМУ В НЬЮ-ЙОРКУ

б а ж а є

усім уділовцям, установам і організаціям, що
мають свої постійні домівки, всім, які користуються
із заль на весілля і забави,

*кріпкого здоров'я, багато сил і витривалости
в дальшій тяжкій і відповідальній праці!*

140-142 Second Ave., New York, NY 10003

(212) 529-6287

KARPATY TRAVEL

121 Runnymede Road,
Toronto, Ontario Canada M6S 2Y4

1-800-265-7189

в Торонто (416) 761-9105
e-mail: nsericzys@aol.com

ГРОШОВІ ПЕРЕКАЗИ ПРОДУКТОВІ НАБОРИ ЛИСТИ ТА ДОКУМЕНТИ

**НАДІЙНО І ШВИДКО до рук адресата
в Україну, Польщу та інші держави**

ПОДОРОЖНІ ПОСЛУГИ

ВІЗИ • АВІАКВИТКИ

**ЗАПРОШЕННЯ до Канади і США
СТРАХУВАННЯ ПОДОРОЖУЮЧИХ**

**НАЙДЕШЕВШІ МІЖНАРОДНІ
ТЕЛЕФОННІ РОЗМОВИ**

Пам'ятайте – як посилати, літати, чи телефонувати – то тільки через КАРПАТИ!

A SPECIAL OFFER:

Volumes I and II of

"The Ukrainian Weekly 2000"

and "Ukraine Lives!"

FOR ONLY \$30!

"The Ukrainian Weekly 2000" is a two-volume collection of the best and most significant stories that have appeared in the newspaper since its founding through 1999.

"Ukraine Lives!" transports readers back to the time of perebudova and the independence regained in 1991, and gives an overview of the first decade of life in newly independent Ukraine.

A great gift idea at Christmastime – especially for history buffs!

To order copies of all three unique books, please call (973) 292-9800, ext. 3042.

„БРАТСТВО св. ЙОСАФАТА“

217-ий Відділ УНСоюзу в Рочестері, Н. Й.

заснований у 1908 році

В і т а є

**Головний Уряд і все членство
Українського Народного Союзу**

*та бажає дальших успіхів у праці
для української громади та Незалежної України.*

За управу 217-го Відділу:

Оксана Маркус
фін. секретар

Ірена Грасман
секретар

Стефан Приймак
почесний предсідник

Анна Сохоцька
заст. предсідника

THE CANADIAN BANDURIST CAPELLA

Traditional Ukrainian Kozak and Folk Music

www.bandurist.com

905-820-1220

DUNWOODIE TRAVEL BUREAU, LTD.

125 Corporate Blvd., Suite 300
Yonkers, NY 10701

Phone: 800-550-4334 or 914-969-4200

Fax: 914-969-2108

Dunwoodie@vacation.com

- ❖ Lowest airfares available on all airlines
- ❖ Packages including hotel accommodations and transfers
- ❖ Computerized reservations
- ❖ Prepaid airline tickets
- ❖ Visa handling
- ❖ Multilingual and knowledgeable staff
- ❖ Specialized services for all your business/leisure travel needs
- ❖ Disney packages
- ❖ Honeymoons
- ❖ Cruises
- ❖ Travel to Ukraine
- ❖ 17% discount on all TWA travel

WE ARE A FULL SERVICE TRAVEL AGENCY WITH OVER 30 YEARS OF EXPERIENCE

VOLODYMYR KOZICKY

LESIA KOZICKY

**Запрошуємо до ІНСТИТУТУ СВ. ВОЛОДИМИРА –
українського культурного центру та студентського
гуртожитку**

- Студентський гуртожиток у центрі Торонта
- Інтернет у кожній кімнаті
- Забезпечення харчуванням
- Напроти Торонтського університету
- Зручно добиратися до більшості університетів та коледжів
- Участь в українських програмах нашого Культурного центру
 - Student residence in the heart of Toronto
 - Internet access in every room
 - Meal plan
 - Across the street from the University of Toronto
 - Convenient public transportation to other universities and colleges
 - Join any Ukrainian program in our cultural centre

ST. VLADIMIR INSTITUTE
620 Spadina Ave., Toronto, Ontario M5S 2H4
416-923-3318 Fax: 416-923-8266
svi@stvladimir.ca www.stvladimir.ca

**УПРАВА ТА АДМІНІСТРАЦІЯ
УКРАЇНСЬКОГО МУЗЕЮ В НЬЮ-ЙОРКУ ШИРО ВІТАЮТЬ
ЧЛЕНІВ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ**

Український Музей, один із найбільших здобутків нашої громади, завданням якого є збирати і зберігати пам'ятки мистецької та історичної вартості, ознайомлювати людей різних національностей з багатством нашої культури та прищеплювати молодим поколінням любов і пошану до своєї спадщини, вдячний Народному Союзові та його пресовим органам – газетам „Свобода” і „The Ukrainian Weekly” – за постійну співпрацю і підтримку.

Ольга Гнатейко
голова УМ

Марія Шуст
директор УМ

Український Музей

203 Second Avenue, New York, NY 10003, Tel. 212 228-0110
Fax 212 228-1947, E-mail: info@ukrainianmuseum.org
Web site: www.ukrainianmuseum.org

Bogdan Pawlowski
bogdan@tanias.com

**AMERICAN-EUROPEAN
HOME COOKING & CATERING**

348 GROVE STREET • JERSEY CITY, NJ 07302
(201) 451-6189 • FAX (201) 451-3583 • www.tanias.com

**JAROSLAVA SYDORAK
C.P.A.**

(212) 475-6410
Fax: (212) 473-3620

98 Second Avenue
New York, NY 10003

**FIALKA
BOUTIQUE**

*The best little resale shop
in the East Village!*

**LUBA FIRCHUK
IRYNA KOWAL**

324 E 9th St., New York, NY 10003
(212) 460-8615

GEORGE RYCAR ARCHITECTS P.C.

GEORGE RYCAR

73 Spring Street, Suite 202
New York, NY 10012

Tel.: (212) 966-4090
Fax: (212) 966-4181

**402-ий Відділ УНС ім. Тараса Шевченка
в Етобікок, Канада**

*вітає Головний Уряд і все членство Українського Народ-
ного Союзу, та бажає багато успіхів у дальшій праці
для добра українського народу в діаспорі і в Україні.*

За Управу Відділу:

АННА БУРІЙ, секретар

16-ий ВІДДІЛ УКРАЇНСЬКОГО НАРОДНОГО СОЮЗУ
Товариство „ПРОСВІТА“
в Спрінг Валлей, Н.Й.

щиро вітає

*Всіх членів УНСоюзу, Екзекутиву, Радних і видавництва
„Свободи“ та „The Ukrainian Weekly“*

і бажає їм

якнайкращих успіхів у праці для добра Батька-Союзу

За управу Відділу, д-р Василь Лучків, секретар

BRANCH #248

COATESVILLE, PA

IRENE PASHESNIK

Secretary

Stage Restaurant

ROMAN & YVONNE DIAKUN

LUNCH-DINNER SPECIALS FRESHLY MADE DAILY!

Take-out orders
(212) 473-8614

128 Second Avenue
New York City

Chupa Insurance Agency

REAL ESTATE & INSURANCE

240 EAST 6th STREET

NEW YORK, NY 10003-9398

TELEPHONE: 212-674-5340

FAX: 212-979-1769

BARBARA CHUPA, *Lic. Insurance Broker*

KOLODIY LAZUTA

Funeral Home

5677 State Road

Parma, Ohio 44134

(440) 888-1444

Dennis Lazuta

РОМАН І СТЕФАН

ЛЮТАКИ

власники

HOLIDAY LOUNGE

COCKTAILS and DINNER

75 St. Mark's Pl. (8th St.), New York City

SP7-9637

**IRENE D. ROGUTSKY,
D.D.S.**

The Empire State Bldg.
350 Fifth Avenue, Suite 5222
New York, NY 10118
(212) 947-1665

ЗМІСТ:

КАЛЕНДАРІОМ

Ніколи не забути. (Переднє слово президента УНСоюзу Стефана Качарая)	17
---	----

I. ДО 60-РІЧЧЯ ЗАКІНЧЕННЯ ДРУГОЇ СВІТОВОЇ ВІЙНИ

Левко Хмельковський. Лихо, яке в ССРСР назвали „Великою Перемогою“	19
Кость Левчук. Кремлівський цвинтар катів України	28
Михайло Диміцький. Українська Австрія, 1944–1949 роки	34
Ольга Кузьмович. Хроніка весни 1945-го	45
Євген Бучма. Немало забулося, але не війна	49
Степан Заброварний. 45-ий. Жорстока прелюдія до „Вісли“	53
Олег Романів. Повоєнна еміграція і „четверта хвиля“	58

II. ДО 140-РІЧЧЯ ВІД НАРОДЖЕННЯ МИТРОПОЛИТА АНДРІЯ ШЕПТИЦЬКОГО

о. Ігор Мончак. Історичні кроки до відбудови Київської Церкви	66
Петро Часто. Небо і земля.....	77

III. У ДЗЕРКАЛІ ЕТНОГРАФІЇ

Зенон Кузеля. Наше розмаїття і наша єдність	89
Наталія Кляшторна. Пранащадки Захара Беркута	102

IV. ВИЗНАЧНІ ІМЕНА, ПАМ'ЯТНІ ДАТИ

Володимир Кедровський. Геній української пісні	108
Роман Савицький, мол. В українській музиці – перші	119
Ростислав Доценко. „За вашу і нашу свободу“	131
Леонід Новиченко. „Хто золоту порве струну...“	138
Христина Ференцевич-Волицька. Василь Стус – людина, поет, українець	147

V. АМЕРИКА ЗБЛИЗЬКА

Генадій Шишкін. „Stars and Stripes“	155
Семен Харковський. Це відбувалося в Нью-Джерзі	158

<i>Володимир Война. Аміші – американські старовіри</i>	160
<i>Найголовніше про „Social Security“</i>	163
<i>Історія ЗСА – це історія іміграції</i>	170
<i>Бенджамін Франклін. Дорога до добробуту</i>	173

VI. ЗЕМЛЯ В НАС ОДНА – БЕРЕЖИМО ЇЇ

<i>Тетяна Синицька. Природа чекає від нас іншої поведінки</i>	179
<i>Нафта вичерпується. Чим її замінити?</i>	182
<i>Юрій Колесник. Великі озера – гордість Америки</i>	186
<i>Тетяна Іванова. Нас врятують комахи?</i>	188

VII. ПОДОРОЖ ДО ІНДІЇ

<i>Михайло Веркалець. Індійська осанна Гната Хоткевича</i>	191
<i>Дулі Чандра Джайн. Джайнізм – про людське щастя</i>	198
<i>Сарада Субраманьям. Йога – частина нашої культури</i>	201

VIII. ДЕКІЛЬКА ІСТИН ЗДОРОВ'Я

<i>Людина є те, що вона їсть</i>	204
<i>Солодких вам снів!</i>	209

IX. ПЕРЕДРІЗДВЯНЕ

<i>Василь Глинчак. Львів-город – столиця щедрівки</i>	211
---	-----

X. ПИШІМО ПРАВИЛЬНО (Пам'яті Анатолія Вовка)

57, 107, 146, 159, 169, 181, 190, 208

ОГОЛОШЕННЯ	231
ЗМІСТ	271

Складачі текстів і реклями – Іда Фокс і Дарія Малиновська
 Верстка і технічне редагування – Павло Стокотельний
 Оголошення – Марія Шепарович
 Головний адміністратор „Свободи“ – Володимир Гончарик

УКРАЇНСЬКИЙ НАРОДНИЙ СОЮЗ, ІНК.

UKRAINIAN NATIONAL ASSOCIATION, INC.

P.O. BOX 280, 2200 Route 10, Parsippany NJ 07054 • (800)253-9862

Fax: (973)292-0900 • www.unamember.com • E-mail: una@unamember.com

ПОНАД СТО РОКІВ ПОСЛУГ

УНСоюз ПРОПОНУЄ:

Життєве забезпечення:

- Забезпечення на ціле життя
- Передове забезпечення
- Забезпечення з одноразовою вкладкою
- Забезпечення з вкладками платними впродовж 20-ти років
- Забезпечення з вкладками платними до 65-ти років
- M2 забезпечення

Термінове забезпечення:

- на 5 років
- на 10 років
- до 23-го року життя

Універсальне забезпечення з гнучкими вкладками

Пенсійні грамоти з відсотками, охороненими від податків

- Індивідуальні пенсійні konta (IRA)

Перші гіпотечні позички на дома

БРАТСЬКІ ПОСЛУГИ

- Видає „Свободу” і „Український Тиждень”
- Уділяє стипендії студіюючій молоді, членам УНС
- Власник відпочинкової оселі „Союзівка”
- ScriptSave – знижкова картка на ліки за рецептом

100-PLUS YEARS OF SERVICE

UNA OFFERS:

Life Insurance:

- Whole Life
- Premier Whole Life
- Single Premium Whole Life
- 20 Pay Life
- Life paid up at 65
- Millennium 2

Term Insurance:

- 5 Year Renewable Term
- 10 Year Renewable Term
- Term to Age 23

Universal Life Insurance

with flexible premiums

Tax-deferred Annuities:

- Individual Retirement Accounts (IRA)

Mortgages for primary residences

FRATERNAL BENEFITS

- Publishes Svoboda and The Ukrainian Weekly
- Awards scholarships to undergraduate students who are UNA members
- ScriptSave Prescription Discount Card
- Owns Soyuzivka resort